تقدمہ بحضرت رب العلمین جلّ جلالہ و عمّ نوالہ

بکرِ جاں سُفتم و کاریکہ دریں فن کردم	کس ز اسلاف نکرد آنچہ ولا من کردم
منم آں بلبلِ شیدائے گلِ رخسارے	کہ بہ (شاخِ گلِ) فردوس نشیمن کردم
عمرِ من شد بہ تگاپوے تلاشت آخر	دلِ خود را بہ تولاے تو مسکن کردم
آشنایم شد ازیں فدیۂ محبوب رقیب	جاں فدایش برضاجوئیِ دشمن کردم
یا قسم بوے خوشے چوں بہوا خواہیِ لطف	ہمدارا اے صبا ہدیۂ گلشن کردم
من بفرمانبریِ سروِ روانت خالق	ہمچو قمری بچمن (طوقِ بگردن) کردم
کاشتم تخمِ محبت بدل از دانۂ خال	خوشہ ہا چیدم و در عشقِ تو خرمن کردم
زندہ باش اے شہ ذیمرتبہ عثمانِ غنی	چشمِ دل از نگہِ لطفِ تو روشن کردم
آبروے سخنم کرد سخندانیِ شاہ	ریخت گوہر ز لبِ لعل و بدامن کردم

داورا زینتِ عنوانِ من است ایں کہ بہ نظم
نامۂ خویش بنامِ تو مُعنون کردم

1

فہرست تقاریظِ سخنورانِ باکمال

با تو می گویم سخنور چیست تعریظِ سخن　　حسنِ تنقید نیست بر افکارِ شاعر حسبِ حال

قدرِ گوهر شه بداند یا بداند جوهری　　وزنِ لولوے سخن غیر از سخن سنجے محال

هر یکے زینها ز رنگِ فکرِ ما نقشے کشید　　گردہ را پردازِ او پیرایۂ حسن و جمال

فکرِ شان تنقیدِ تصویرِ بلاغت در سخن　　فکرِ ما تقریظِ تنقیداتِ اربابِ کمال

آن بود بسم اللہ عنوانِ شکرِ ما ولا　　این بود دیباچۂ حسنِ گلستانِ خیال

نظمِ هر یک ما بختم اوست تاریخے لطیف　　بود مارا هم بآئینِ تتبعِ فکرِ سال

چون بجیبِ فکر سر بردم ندا آمد ز غیب　　این دو تاریخے است موزون در ترتیب حسبِ حال

راقمِ تنقیدِ افکارِ ولا اهلِ سخن　　از ولا شکرانۂ هر یک رفیقِ باکمال

۱۳۴۰ھ　　۱۳۴۰ھ

گوشِ گردون کر ز صیتِ نکتہ سنجانِ دکن

حق نگهدار سخن را ز آفتِ عین الکمال

(۱) آصفی - والا جناب فضیلت مآب مولانا عبد الجبار خان صاحب منتظمِ دفترِ معتمدِ صرفِ خاصِ مبارک

میر عثمان علیخانِ بهادر خسرو نیست　　کز جلالش خیره بینی چشمِ هوشِ فرقدان

نیّرِ عالم فروزِ چرخِ آصف جاهیست　　پرتوِ انوارِ عدلش برد ظلمت از جهان

از نفاذِ سطوتِ او و ز شکوهِ سلطنت　　آفتابِ شهرتش شد در جهان پرتو فشان

کرده است آباد اقلیمِ دکن ز اهلِ کمال　　دارِ علم حیدرآباد است دارِ کاملان

از وجودِ کاملان چون روشنان بینی فروغ　　این زمان ملکِ دکن دارد فروغِ آسمان

قدر دانِ علم و فضل و پایه سنجِ اهلِ فضل　　عزت افزاے کمالِ هوش و عقلِ برتران

میکند دارائی و گنجینه افشانی بعلم
زان گرامی گوهران تحفهٔ علم است و فضل
چشم او چون کرد آهنگ سفر در ملک خواب
آفرین بر خامهٔ اعجاز پرداز ولا
پیش نقشش نقش مانی صورت بے معنی است
اوست صورت بند معنی از کمال قدرتے
از بہار حسن پیغمبر ولا چون طرف بست
از گل الفاظ و از بوے معانی تازه کرد
زان قد رعنا که پیشش سدرهٔ طوبی گیاست
ز ارجمندیٔ سر اجلال او آن نقش بست
از سوادش بوے عنبر در دماغ دل رسید
آنکه از والشمس تفسیر جمال روے اوست
آنکه از واللیل شان گیسوش پیدا بود
ز آفتاب جبههٔ انور دمے که نقش بست
از گل شاداب رخسار نبی گلشن دماند
پیکر چشم حیا آئینه دارش چون به بست
نرگسش کز کحل ما زاغ البصر پرورده بود

بے نیاز ند اہل علم از فیض دیگر خسروان
قدر سنج گوهر معنے ولاے نکته دان
توشهٔ چشمش شده دیدار شاه انس و جان
نقش بستست از همان صورت که دادندش نشان
سر او در دیدهٔ اہل نظر باشد عیان
از دم اعجاز کلکش نقش او دارد روان
از گل هر عضو او دیده بہار بے خزان
دسته بند فکر او مغز خیال قدسیان
سایه اش پرداز و او از خسرتی جاودان
پست شد پیشش سر اجلال شاه خاوران
خامه اش چون نقش بستست از کاکل عنبرفشان
از سوادش پرتوش چون مهر گردیده عیان
کرده در هر عقده اش صد ماه تابان را نهان
تیغ ابروان قد خم گردید از دید پرتو فشان
می خورد سیلی ز موج رنگ او باغ جنان
خفت در آغوش حیرت چشم او آئینه سان
نقش انداز نگاه اوست از حیرت عیان

خوابِ آن چشمِ جهان بینش که بیداری بود
صورتش پرداخته کلکش چو چشمِ روشنان

لعلِ سیرابش که برآورد دود از ... [illegible]
شعلهٔ او نقش بست از موجِ عمرِ جاودان

از پئے لعلی او خونناب دل را کرده حل
صرف کرده در سپیدِ آبش بیاضِ چشمِ جان

از شکر خندش که سر بر میزد از کانِ نمک
ریخت از نقشش نمک بر زخمِ شوقِ عاشقان

نقشِ سلکِ گوهرِ دندانِ انور چون ببست
گوهر انجم نثارش شد ز سلکِ کهکشان

کرده از موجِ تبسم لمعهٔ او آشکار
گوهرین سلکے چو پروین داشت آن درجِ دهان

گر بیفتد یوسفِ کنعان دران چاهِ ذقن
تشنهٔ دیدارِ او مانندِ چندین کاروان

گردنِ عالی که نورِ اوست همچون شمعِ طور
چشمِ موسے گر ببیند پر زند پروانه سان

از کفِ دریا نوالش کلکِ ما نقشے کشید
جوش زن شد از عطا موجِ عمرِ جاودان

وادچون نقشِ کفِ پاے مبارک را طراز
از ادب شد بوسه چینِ او لبِ روحانیان

از ادب مهرِ خموشی بر لبِ گفتار زنہ
آصفی تن زن که تقریظت نگردد داستان

او کشد تصویرِ جان تو کنی تقریرِ نقش
نقشِ صورت کے شود با نقشِ معنی هم نشان

فاش گویم بوالعجب نقشے نہ بستی ساے ولا
اینچنین نقشے نہ بستہ هیچکس ز اهلِ زبان

خدمتِ خاصِ تو در درگاهِ حق گردد قبول
در جزاے خیر ماوایت شود باغِ جنان

نقشِ سالِ او بلوحِ طبع بستم اینچنین
این سراپا نور نقشِ قبلهٔ دین (جان جان)

(۲) از زہری والا جناب فیضمآب مولوی محمد جعفر صاحب ناظمِ جاگیر آصف نگر

زہر بحر ماہی بشستِ من است
ز بحرِ ولا دُر بدستِ من است

گرفتم من از دیدہ نکتہ چین
نگاہے کہ در دُر شوم عیب بین

زہر در کہ من بر گرفتم نقاب
نہ سہیم درستِ ما ہ شد کامیاب

ہمین نیست بے عیب با ہم تمام
مزید است حسنش بدستِ کلام

کنم حمدِ دادارِ جان آفرین
سخن آفرین ہم زبان آفرین

شدم نعت سنجِ نبیؐ کریم
کہ ذاتش جمیل است و خلقش عظیم

فدا باد جانم بر اسلامِ او
کہ راحت بجانم رسد نامِ او

زہر خامہ حمد است و نعتِ رسول
بہر نامہ عجز است و عرضِ ثنا

شد آنکس کہ اندر سخن در عجم
بہر رنگ کرد است رنگین قلم

ولیکن ندید است بالائے او
نہ صورت کشید از سراپائے او

بہر یک شد اندر ازل دولتے
بدان کاوشش در جہان شوکتے

ودیعت بنامِ تو بود این گہر
کہ بے بہرہ رفتست زین ہر دگر

نہ از چہرہ یا ہر یکے بے نقاب
نہ ہر کس کہ بیند جمالش بخواب

ز قربت کہ چشمش ببیند بنور
شرف چون بدور است اندر حضور

مبارک ولا بر تو این خوابِ خوش
کہ در جو بیت آمد چنین آبِ خوش

چو چشمِ تو دید است بالائے او
ز کلکِ تو دیدم سراپائے او

بود گرچہ اندر نگاہِ تو یار
مگر جز بخونناب ناید نگار

بسے خون جگر شد کہ بستی نگار
بخونِ جگر شد کہ خونابہ بار

نگاریدن و سینہ کاویدن است
نہ ہر کس سزاے نگاریدن است

کند کوہ ہا از بلند و ز پست
خورد خون و یک لعل آرد بدست

ہر آنکس کہ بیند ضیا می برد
نداند کہ آن را چسان آورد

ہر آن دیدہ ور بیند از کیف و کم
نداند چہ دارد ز شادی و غم

بود دیدن آسان و مشکل بیان
کہ قاصر بود در بیانش زبان

چو در نور جسمش بیانش بنور
ز تابش خجل عارضِ ماہ و ہور

بود ظاہر ز ترجیح نو بر مثال
کہ بہتر نیاید ازان در خیال

نہ لطفِ زبان رفتہ اندر بیان
نہ شاکی بیان از قصورِ زبان

تو ہستی سراپا نگارِ رسول
کہ گردد دعا بر طفیلش قبول

سزد در بلاغت ز طبعِ تو آب
سخن را بگردون توئی آفتاب

تو از نکتہ سنجان گرامی تری
کہ اندر سراپا سخن گستری

بآن نغمہ چندانکہ نازی بجاست
باین نغمہ زانسانکہ سازی بجاست

چو آمد ترا ہمچو دولت بخواب
کہ ہستش ز نہ چرخ عالی جناب

نہ تنہا گوارائے طبعِ تو شد
بہ تنہا تقاضاے طبعِ تو شد

بہین ہر چہ آید باخوان خورد
نہ آن بہ کہ تنہا خورد خود برد

کہ آمد قلم بر بیانش فراز	فشاند است گوہر کہ از گنجِ راز
ترا چشم روشن شد از اصلِ آں	مرا نور در چشم از نقلِ آں
ببیند ہر آنکس کہ این گلشنت	شود مستفی زاختر روشنت
نہ انجامِ تقریظ بر ذکرِ من	کہ قاصر بتاریخ شد فکرِ من
ولیکن و لاے سخن آفریں	ز گنجِ خودم داد مال اینچنیں
نوشتم کہ از خامۂ عنبریں	ز ممدوح نقشِ سراپاست ایا ۱۳۴۰ھ

سخن مختصر زہری کن کہ بس
بر فتن خبر داد بانگِ جرس

(۳) سخنا - والاجناب فیضمآب مولوی - حاجی حکیم سید نظیر حسن صاحب

ذاتِ والاے ولاے نامور	بیمثال و بے ہمال و بے نظیر
ماہتابِ علم و فن زو مستفی	آفتابِ عقل و دین زو مستنیر
در بلاغت تاج بخش و تاج ور	در فصاحت باج خواہ و باج گیر
وحدت از اطنابِ او کثرت مثال	کثرت از ایجازِ او وحدت نظیر
در صراحاتش کنایت جلوہ گر	در کنایاتش صراحت جاے گیر
وہ چہ تصویرِ بلاغت نقش بست	شاہدِ معنے نشاندہ بر سریر
بند بندش با بلابل ہمنوا	شعر شعرش با عنادل ہمصفیر
لفظ لفظش جان فزا و جان نواز	حرف حرفش دلربا و دلپذیر

بود گرچہ اندر نگارہ تو یار
مگر جز بخونابہ ناید نگار

بسے خون جگر شد کہ بستی نگار
بخون جگر شد کہ خونابہ بار

نگار بدن و سینہ کاویدن است
نہ ہر کس سزائے نگاریدن است

کند کوہ ہا از بلند و ز پست
خورد خون و یک لعل آرد بدست

ہر آنکس کہ بیند ضیا می برد
نداند کہ آن را چسان آورد

ہر آن دیدہ ور بیند از کیف و کم
نداند چہ دارد ز شادی و غم

بود دیدن آسان و مشکل بیان
کہ قاصر بود در بیانش زبان

چو در نور جسمش بیانش بنور
ز تابش خجل عارض ماہ و ہور

بود خطر ز ترجیح نو بر مثال
کہ بہتر نیاید از ان در خیال

نہ لطف زبان رفتہ اندر بیان
نہ شاکی بیان از قصور زبان

تو ہستی سراپا نگار رسول
کہ گردد دعا بر طفیلش قبول

سزد در بلاغت ز طبع تو آب
سخن را بگردون توئی آفتاب

تو از نکتہ سنجان گرامی تری
کہ اندر سراپا سخن گستری

بآن نغمہ چندانکہ نازی بجاست
باین نغمہ زانسانکہ سازی بجاست

چو آمد ترا ہمچو دولت بخواب
کہ ہستش ز نہ چرخ عالی جناب

نہ تنہا گوارائے طبع تو شد
بہ تنہا تقاضائے طبع تو شد

بہین ہرچہ آید با خوان خورد
نہ آن بہ کہ تنہا خورد خود برد

که آمد قلم بر بیانش فراز	فشاند است گوہر که از گنجِ راز
ترا چشم روشن بشد از اصل آں	مرا نور در چشم از لفضل آں
به بیند ہر آنکس که این گلشنت	شود مستفی زاخترِ روشنت
نه انجامِ تقریظ بر ذکرِ من	که قاصر بتاریخ شد فکرِ من
ولیکن ولاے سخن آفریں	زگنجِ خودم داد مالِ اینچنیں
نوشتم که از خامهٔ عنبرین	زممدوح نقشِ سراپاست اریا ۱۳۰۴ھ

سخن مختصر زمہری کن که بس
برفتن خبر داد بانگِ جرس

(۳) سخا - والاجناب فیضمآب مولوی - حاجی حکیم سید نظیر حسن صاحب

ذاتِ والاے ولاے نامور	بیمثال و بے ہمال و بے نظیر
ماہتابِ علم و فن زو مستفی	آفتابِ عقل و دین زو مستنیر
در بلاغت تاج بخش و تاج ور	در فصاحت باج خواه و باج گیر
وحدت از اطنابِ او کثرت مثال	کثرت از ایجازِ او وحدت نظیر
در صراحاتش کنایت جلوه گر	در کنایاتش صراحت جاے گیر
وه چه تصویرِ بلاغت نقش بست	شاہدِ معنے نشانده بر سریر
بند بندش بابلابل ہمنوا	شعر شعرش با عنادل ہمصفیر
لفظ لفظش جان فزا و جان نواز	حرف حرفش دلربا و دلپذیر

در صفا ہر نقطہ اش ماہِ تمام — در ضیا ہر شوشہ اش مہرِ منیر

ہمزۂ او از اعوذ [illegible] زار — بائے او از بسملہ روشن ضمیر

جیم از جناتِ عدن مستعار — دال از درجات منہ مستنیر

ہائے او سوئے ھو اللہ راہبر — واو زی واد المقدس راہ گیر

بائے یرجونا در ہدایت مشتہر — حائے حب الخیر در نیکی شہیر

طائے با طوبیٰ لھم توأم زمزمہ — یائے با یتلو علیھم ہم صفیر

کاف از کنت علیھم تاجدار — لام از لیس کمثلہ بر سریر

مفرداتش کل ز تنزیلِ جلیل — منشآتش جملہ تفسیرِ کبیر

نثرِ او نثرِ ظہوری را ظہور — نظمِ او نظمِ نظیری را نظیر

بہرِ این نقشے کہ در بحرِ رمل — خود بود بحرِ مراعات النظیر

غوطہ زد فکرم سخا کارد بروں — گوہرِ تاریخ طبعش ناگزیر

یافتم در سالِ قمری مصرعے

حلیۂ پاکِ محمد بے نظیر

(۴) شاد - عالیجناب معلی القاب مہاراجہ یمین السلطنہ سر کشن پرشاد بہادر جی سی آئی ئی مشیر سلطنت آصفیہ

بارک اللہ ولا خوش بنزاکت رقمے — نقش بستی ز سراپائے رسولِ عربی

نقشبندانِ سلف چو نتو نکردند چنین — حلیہ پردازیِ اعضائے رسولِ عربی

بسرِ صفحۂ قرطاس کشیدی دلکش — صورتِ چہرۂ زیبائے رسولِ عربی

بفریبِ دلِ موسےٰ نگہاں جلوہ گر است	حسنِ تمثالِ تجلاے رسولِ عربی
چشمِ خورشیدِ جہانتاب زحیرت گردید	ہمچو آئینہ زسیماے رسولِ عربی
صفحۂ آئینۂ چشم تو بر داشت چہ خوش	عکس از قامتِ رعناے رسولِ عربی
کلکِ اعجازِ تو بر صفحۂ دلہا بخشید	خوش طرازِ قدِ بالاے رسولِ عربی
بسرِ لوحِ جبینِ مہ و خور می بایست	گردہ نقشِ کفِ پاے رسولِ عربی
چشمِ بد دور زدی نقش بچہ عنوانے	جنبشِ ابرو و ایماے رسولِ عربی
حسنِ صنعِ قلمت ہر کہ ببیند بجہاں	می شود والہ و شیداے رسولِ عربی
مژدہ باد ابتواے طوطیِ شیرین گفتار	شد مقالِ تو پذیراے رسولِ عربی
منتظر باش کہ یابی صلۂ ایں خدمت	در دو عالم ز کرم ہاے رسولِ عربی
شاد گردید دلِ شاد ازین حلیۂ پاک	از تماشاے سراپاے رسولِ عربی

سالِ تصویرِ بلاغت نبود بہتر ازین
پیکرِ نور۔ سراپاے رسولِ عربی ۱۳

(۵) شمسیؔ ۔ والاجناب فضیلتماب مولانا سید اشرف صاحب پروفیسر کلیۂ جامعۂ عثمانیہ

کدامیں شوخ را یارب بود آہنگِ نخچیرے	کہ در پاے غزالان ہر خسِ صحر است زنجیرے
بہ پیشِ دلبرِ من عشوۂ خوباں چہ بما ید	نباشد سحر را با نیروِ اعجاز تاثیرے
حدیثِ دین بگوشِ اہلِ دنیا در نمی آید	نگیرد نوجوانِ شوخ پندِ ناصحِ پیرے
خیالِ زلفِ جانان در دلِ آشفتہ چون نبود	کہ ہر دیوانہ را در پا بود از ناز زنجیرے

نگوہش تیز تر می سازد این سوزِ نہانِ ما
که روشن تر چراغِ انجمن باشد ز گلگیرے

اگر باشد جمالِ دلربا ہر جاست شیدائے
که از بہرِ شکار افگن بہر صحراست نخچیرے

ز تاثیرِ دعاے صبحگاہان کامِ جان یابی
که خندد غنچہ ہاے بوستان از بادِ شبگیرے

رضا جوے خدا منت کشِ رنگِ دعا نبود
دلِ آزادگان بر خود نگیرد بارِ تدبیرے

فریبِ گوشہ گیران می کشد در دام نادان را
که سازد بیشتر نخچیر صیّادِ زمین گیرے

ز چشمِ خوابناکِ سرمگینِ او نمی نالم
که می خواہد میانِ سرمہ فریادِ گلوگیرے

حیاتِ جاودانی می دہد مالِ ستمگاران
که گردد تشنگان را آبِ حیوان آبِ شمشیرے

ستمگر از ستم پروردۂ خود را نگہدارد
کجا شمسی کمانِ زاغِ کمان را میزند تیرے

ز حیرت پیشِ آن گلگون قبا خاموش می مانم
نواسنجی بشاخِ گل ندارد مرغِ تصویرے

بہ پیری تا کجا شمسی بود ذوقِ غزل خوانی
که می دانند شوقِ نغمہ سنجی ننگِ ہر پیرے

نواے نعت کش تا گنجِ معنی بیشتر یابی　　ق
زکاتِ مال می بخشد بگنج و مال توفیرے

ولاے نغمہ سنج آسا که از سازِ غریبِ خود
چه خوش آہنگِ نعت انگیخت از بہرِ تقریظِ تصویرے

چه خوش رنگِ سراپاے نبی را ریخت کلکِ او
که مانی می نماید بر پرِ خود خویش تصویرے

فروغے پیشِ فکرش نیست طبعِ نکتہ سنجان را
کجا باشد سہا را بر رخِ خورشید تنویرے

چه بہزادیست یا رب آنکه از اندیشۂ رنگین
که بنمود از بلاغت بر پرِ ہر حرف تصویرے

بزلفِ عنبرینِ فکرِ خوش بندد مضامین را
که بر خلقِ حسن در دست دارد دامِ تسخیرے

چسان نبود فصاحت در زبانِ حسنِ مضمونش
که بلبل ہست بر وصفِ رخِ گل حسنِ تقریرے

بود بازوے فکرش در شکار معنی نغزے
کلامش پرچم خورشید بالاے علم دارد
چہ وحشتہا کہ در چشم غزالان حرم بینم
بہ نظم او فصاحت با بلاغت نغمہ انگیزد
دم جان بخش او باغ سخن را تازہ می دارد
بگردون سخن نظمش چنان ممتاز بنماید
دل معنے طرازان از نویدش بر زبان بالد
نماند تنگی دل در سخن از وسعت فکرش
بچشم نقشبندان می نہد آئینہ حیرت
ببزمے بر رخ معنے طرازان گر فسون ریزد
بروے خوردہ گیران قوت نظمش بدان ماند
عدو واز رخنہ گیریہاے نظمش خون کند دل را

کمان قادر انداز یکہ بر آہو زند تیرے
کہ بنماید جلال موکب شاہ جہانگیرے
چو ہر آہوے معنے در کمند اوست نخچیرے
کہ در ہر پردہ آہنگ می باشد بم و زیرے
کہ نبود از خزانش رنگ تحویلے و تغیرے
کہ در افلاک حائل می نماید دور تدویرے
کہ مرغان چمن را نکہت گل ہست تبشیرے
کہ ہر دل خستہ را انجام بر عسرست تیسرے
چہ خوش بندد نگارستان نقش نقش تصویرے
بیان از سحر می شنوند و از اعجاز تقریرے
کہ می باشد بپیش آہو گر فتن صولت شیرے
خورد صہباے خون آلودہ را در شوق تقریرے

چہ خوش گوید ولا تاریخ این نظم گزین شمسی
طراز حلیہ پاکے بہ سراپا بلکہ تصویرے
۱۳۱۴ھ

(۶) شوکت والاجناب فیضمآب مولوی سید کاظم علی صاحب بلگرامی ولا طیفہ یاب حسن خدمت بارگاہ

نواب عزیز جنگ ذی شان
زیباست ولا تخلص او

شمس العلما شفیق دلسوز
کز عشق خدا است بہرہ اندوز

تقریرِ ولا محبّت آمیز
بر فکرِ بلندِ او مضامین
از لطفِ بیانِ او عیانست
آورده به نظم حلیۂ پاک
تصویرِ بلاغت است نامش
نوریست بجبینِ خود سراپا
با حسنِ صفات و استعارات
ہر سطر بہ نورِ کہکشانے
لفظش شیرین چو جانِ شیرین
مدّالفش کمانِ ابرو
ہمو و ز زلف زلفِ شب را
بخ بخ چہ بیانِ دل فریبے
نقشش بلباسِ سادہ کاری
پیداست کہ نقشبندِ شیدا اش
شوکت بجمالِ بیعت اری

تحریرِ ولا محبّت آموز
روشن چون مہرِ عالم افروز
چیزے کہ بخاطرست مرکوز
زین نسخہ شدیم بہرہ اندوز
اشعارِ ترش فصاحت آموز
شکلِ مہ چاردہ شب افروز
تشبیہا فشِ کنایہ آموز
ہر نقطہ چو نجمِ سعد پیروز
حسنِ مضمونِ او گلو سوز
قدّش تیرِ نگاہِ دلدوز
در عارضِ پاک چہرۂ روز
ہر مطلبِ او مسرّت اندوز
خجلت دہِ حلّہ ہاے زردوز
داد در محبّتش بدل سوز
در فکرت سال بود امروز

صد شکر کہ بر سجنجلِ دل
تصویرِ رسول جلوہ افروز
۴۰ ۱۳ ھ

(۷) ضیا۔ عالیجناب فضیلتمآب مولانا نور الضیاء الدین صاحب رکن مجلس عالیہ عدالت

ستایم اے ولا آن کلکِ صورت آفرینت را — کہ می دارد بحسنِ صنعتِ تصویر اوراکے
بہ یمنِ دستِ پاکت۔ پر ہنر مملو بہ صنعت شد — نے کلکے کہ دائم در نیستان بود کاواکے
زہے کلکت کہ در میدانِ صنعت بر سرِ کاغذ — نماید در روانی تیز و تند و چست و چالاکے
سوار خامہ ات بر اشہبِ دستِ تو در سیرش — دلِ عشاق چون نخچیر می بندد بفتراکے
(غبار آلودہ خط) را خامہ ات گیرد بکارِ خود — برارد گرد از گردے نشاند خاک از خاکے
تعالی اللہ کہ تیرِ خامہ ات در نقشِ بالائے — ز مضمونِ بلندت می نماید سیرِ افلاکے
گہے در نقشِ سر کلکِ تو سر بر آسمان ساید — گہے در نقشِ پائے می نہد سر بر سرِ خاکے
بہ نقشِ فرق و گیسوے سرے با موشگافی ہا — برنگِ شانہ صد چاک دارد بر زبان چاکے
کشد تصویرِ گیسو مو بمو با طرۂ کاکل — کند صد موشگافی ہا بحسنِ نقشِ پیچاکے
نمی ترسد بنقشِ تیغِ ابروئے بجانبازی — کند در نقشبندی کارِ خود مانند بیباکے
ولا کلکت بہ نقشِ زہرِ چشمے می کند جادو — کشد نقشِ مروت با نگاہے ہمچو تریاکے
زہے کلکِ تو در تصویرِ اشکِ دیدۂ پرنم — مدادین قطرہ ہا ریزد بکاغذ ہمچو غمناکے
بہ نقشِ زلفِ پیچانے بدستت خامہ مومین — دود پنہان بزیرِ سنبلے چون مار در تاکے
بہ تصویرِ لب و نقشِ جلاے گوہرِ دندان — بچشم آید بدستت مو قلم مانندِ مسواکے
ہمیدانی کہ صوفین جامۂ شنگرف و زنگاری — ستود یارِ قلم در نقشِ (زنگار رنگ پوشاکے)
نماید خامہ ات در نقش چون مُہرِ نبوت را — کند کارے کہ سازد در نقشِ کلکِ حکاکے

بہ تصویرِ عرق چون خامہ‌ات سازد عرق‌رانی — شود زآبِ سیاہی در رقم روئیش عرق‌ناکے
جزاک اللہ ولا بستی چہ خوش نقشِ سراپایش — عیان شد از خطِ عارض حدیثِ قدسِ لولاکے
جزائے خیر در درگاہِ حق مشتاقِ اعمالت — بخیرِ مقدمت رضوانِ جنت آرزو ناکے

ضیا تاریخ تصویرِ بلاغت قسمتِ ما شد
سراپا نور تصویرِ حبیب و حلیۂ پاکے
۱۳۰۴ھ

(۸) عاصی - والاجناب فیضمآب مولوی حاجی سید عبدالرزاق صاحب ضا وکیل ہائیکورٹ

چہ خوش نقشے ببستی اے ولا ازیارِ رعنائے — کہ ہر بینندہ او می نماید ہمچو شیدائے
دلِ عالم فدائے حسنِ فکرت در سخن سنجی — کہ از فکرِ تو می بارد ولا حسنِ تولائے
طرازِ حلیۂ پاکش سراپائے کند روشن — کہ از نقشش بچشم آید جمالِ عالم آرائے
بلا گردانِ او از دورِ گردون عالمِ بالا — فدا گر دید طوبیٰ بر طرازِ قدِ بالائے
باین حسنِ سراپائے سخنور در سراپایش — ندیدم چو نتو در نظم آفرینان نظم آرائے
برین تصویرِ زیبا گر فتد چشمے دگر در دل — نماند آرزو مندِ لقائیش را تمنائے
بہر چشم از نگاہِ نقشِ چشمِ روشنش نورے — بہر سر از سوادِ نقشِ گیسو ئیست سودائے
بہ تیغِ ابرو و تیرِ نگاہ و نیزۂ مژگان — کشیدی نقشِ میدانِ نبرد از نقشِ سیمائے
چہ تصویرے کشیدی در سخن از حلیۂ پاکش — کہ نقشِ چشم و ابرویش کند از حسن ایمائے
بہ پیشِ نقشِ نورِ چشمِ محبوبِ تو در عالم — ندارد چشمِ موسیٰ لحظۂ تابِ تجلائے
ز رنگِ سبزۂ خط سنبلِ زلف و گلِ عارض — چمن پوش است تصویرش بنقشِ روئے زیبائے

به بیتابی نہد بر طاقِ نسیان یوسفِ خود را	اگر بر نقشِ ابرویش فتد چشمِ زلیخائے
نحو ابانذ گہے مژگانِ خود را حور در جنت	کشاید گر بنقشِ عارضش چشمِ تماشائے
بصیرت را بیفزاید سوادِ دل کند روشن	چو نقشِ سرمہ چشمش فتد در چشمِ بینائے
برد سوے بیابان ناقۂ خود از پریشانی	شود مجنوں بہ پیشِ نقشِ زلفِ پاکِ لیلائے
دل و جانم فدائے صنعتت دار و اثر در دل	ولے بنود ز نقشِ پاکِ قلب و شکیبائے
عیان از دیدہ ات نقشِ قدم ہایش کہ چشمِ خود	نمودی فرش راہش از پئے نقشِ کفِ پائے
بائینے کشیدی در سخن نقشِ قبایش را	طرازِ آستینش می شود با ما دلاسائے
مضامینِ ترا دانم ولا از غیبِ الہامے	خیالِ نازکت را صوفیان نامند القائے
اگر بر صنعتت چشمے کشاید خسروِ ذیشان	درین عالم بجلدو یت نماید آلِ تمغائے
جزائے خیر یابی در دو عالم اے سخن آرا	بدرگاہِ خداوند سیت این نقشِ پذیرائے

بلوحِ فکرِ عاصی می نماید رتبۂ سالش

سراپا نور - نقشے حلیۂ پاکِ سراپائے ۱۳ ھ

(۹) عالی - عالیجناب فضیلتمآب مولانا حکیم محمد وحید الدین صاحب طبیب سرکاری

وِلَا لِنَبِیِّنَا الْمَوْلٰی وَلِیٌّ	وِلَاءٌ لِلنَّجَاۃِ عَنِ الذُّنُوْبِ
اِلٰی کَلَامِہٖ بِاللُّطْفِ اَھْدٰی	کَاَھْدَاءِ الْحَبِیْبِ اِلَی الْحَبِیْبِ
اَرَاہُ فِیْ لِسَانِ الْفُرْسِ یَحْوِیْ	مَدِیْحَ الْمُصْطَفٰی الدَّاعِ الْمُجِیْبِ
عَلَیْہِ وَاٰلِہٖ وَالصَّحْبِ طُرًّا	صَلٰوۃُ اِلٰھِنَا الْمَوْلَی الرَّقِیْبِ

يُبَيِّنُ فِيهِ حِلْيَتَهُ بِلَا اِبٍ — يَرُوقُ النَّاسَ مِنْ حُسْنٍ وَطِيبِ

تَرَى مِنْ رَأْسِهِ فِيهِ بَيَانًا — إِلَى قَدَمَيْهِ بِالْوَجْهِ الْمُصِيبِ

فَأَضْحَى قَائِدًا فِي كُلِّ بَيْتٍ — لِتَشْبِيهَاتِهِ قَوْدَ الْجَنِيبِ

غَدَا فَرْدًا لَدَى عُرْبٍ وَعُجْمٍ — بِشَأْوٍ غَيْرِ مَسْبُوقٍ غَرِيبِ

أَشَدَّ حَلَاوَةً لِذَوِي مَذَاقٍ — مِنَ الْعَسَلِ الْمُصَفَّى وَالزَّبِيبِ

بِهِ لِعُيُونِ أَهْلِ الْفَنِّ نُورٌ — كَمَا فِيهِ سُرُورٌ لِلْقُلُوبِ

سَيَشْفِي دَاءَ قَلْبٍ بِالْمَعَاصِي — عَلَيْهِ رُيُونُهَا مِثْلَ الطَّبِيبِ

أَلَا يَا ذَا مَعَانٍ نَاضِرَاتٍ — أَرَاهَا الدَّهْرَ كَالْغُصْنِ الرَّطِيبِ

بِذَاكَ النَّعْتِ يَوْمَ الْحَشْرِ ذُخْرٌ — وَأَجْرٌ عِنْدَ عَلَّامِ الْغُيُوبِ

بِأَنَّكَ فِي سِيَاقِ النَّظْمِ تَحْكِي — بَيَانَ الْبَارِعِ الْحَبْرِ الْأَرِيبِ

بِهِ كَافِيكَ مِنْ شَرَفٍ وَبِرٍّ — لِأَنَّكَ جِئْتَ بِالْعَجَبِ الْعَجِيبِ

وَحَالٍ عَنْ عُيُوبِ الْفَنِّ خَالٍ — حُلًى كَالْبِيضِ عَنْ عَطَلٍ مَعِيبِ

لَهُ أَثَرٌ عَظِيمٌ بِالْمَعَانِي — كَمِثْلِ السِّحْرِ فِي قَلْبٍ لَبِيبِ

فَلَا يُورِي زِنَادَكَ مِنْ أَرِيبٍ — وَلَا يَفْرِي فَرِيَّكَ مِنْ أَدِيبِ

بِعَامِ الطَّبْعِ قَالَ مُؤَرِّخُوهُ

جَزَاكَ اللّٰهُ خَيْرًا عَنْ قَرِيبِ

١٣٤٠ھ

(۱۰) عشق۔ والا جناب فیض مآب مولوی حبیب اللہ صاحب ناطق لطیفہ یاب سرکار عالی

شفیقِ ما ولاے نکتہ پرور — چہ خوش نقشے کشید انیک در اشعار
چہ نقشے حلیۂ نورے سراپا — سراپائیست با تصویرِ دلدار
چہ دلدارے کہ یارِ اہلِ ایمان — چہ یارے کو بود محبوبِ دادار
چہ محبوبے کہ خالق عاشقِ اوست — دلِ ما از رقیبِ خود خبردار
رقیبے بار قیبانش کریمے — خطا بخشِ عذر بیانِ گنہ گار
جزاک اللہ ولاے نکتہ پرور — نکرد از پاستان غیر از تو اینکار
خوشا خوابِ تو اے بیدار بختے — کہ بخت خفتہ ات را کرد بیدار
ہمین تعبیرِ او باشد بعالم — کہ بستی در سخن نقشِ پر انوار
طرازِ حلیۂ او بود مشکل — چہ آسان کردۂ این کار دشوار
بتصویرِ قدِ سروِ روانے — ببردی آبروے سروِ گلزار
تعالی اللہ بہ نقشِ قامتِ پاک — قیامت را نمودی نقشِ آثار
ز تصویرِ جبینِ روشنِ او — کنی آئینہ را پشتش بدیوار
ببردی آبِ شمشیرِ دودم را — بحسنِ پیکرِ ابروے خمدار
ز عالم خوابِ غفلت را ربودی — بنقشِ ہر دو ار چشمِ بیدار
شکستی رنگِ گل را در گلستان — بہ تمثالِ گلِ رنگینِ رخسار
ز نقشِ پیچ و تابِ زلفِ مشکیں — عیان پیچیدہ مضمونے ز اشعار

بتصویرِ دہانِ بیدہانے — ز نقشِ لب نمودی حسن تکرار
بلوحِ لب ز تصویرِ دہانش — طرازے را درآوردی بگفتار
بتمثالِ دہانِ پاکِ سرور — سخن می ریزد از لعلِ گہربار
زہے کلکِ روانت کرد پیدا — ز تصویرِ قدم تصویرِ رفتار
بنقشِ اقدسِ نعلینِ پاکش — نمودی خویشتن را کفش بردار
بہ بینِ نظمِ تصویرِ بلاغت — بدربارِ محمد یافتی بار
ازین تصویرِ دلجویت بدنیا — بماند از کلامت حسنِ آثار
جزاے خیر یابی در دو عالم — ز درگاہِ خداوندِ جہاندار
نگار دسال وعشقِ سخن سنج — چو حسنِ مطلعِ ابروے دلدار

بچشمِ پاک بنما زہے عاشق اے عشق ۱۳ھ
سراپا نور نقشِ حلیہ یار ۱۳ھ

(۱۱) علامی ۔ والا جناب معلی القاب نواب فصیح جنگ بہادر سید یٰسین معتمد مالگزاری علاقہ سرکار عالی

ولا آفرین بادِ ہمت — کشیدی بلوحِ سخن پیکرے
کسے از نیاکان نکرد این عمل — سخن آفرینے سخن آورے
ز کلکِ ہنر پرورانِ عجم — نشد حلیہ بند شاہی سرورے
در افکارِ پیشینیان در سخن — بصد شوق دیدیم ما اکثرے
ولے چون تو فکر سراپاے پاک — نکردہ سخنور سخن پرورے

بایں حسنِ پرداز صورت گری　　ندیدیم ما چو نتو صورت گرے

بایں تازگی در سخن ہائے نغز　　نباشد ترا در جہاں ہمسرے

بفکرِ بلندت بر اوجِ خیال　　ندارد ہما چو نتو بال و پرے

بر اوراقِ گیتی درین روزہا　　نباشد ولا چو نتو نام آورے

زبانت فصیح و کلامت بلیغ　　بیارد لطافت ز شعرِ ترے

کلامت ز خلاقِ حسن و جمال　　بود شاہدِ حسن را مظہرے

نگارِ ہمیں بہ انداز و ناز　　بہ بستی چو پیرایۂ دلبرے

بالفاظِ خوش در سراپائے حسن　　کشیدی بحسنِ رقم زیورے

بہ تعریفِ آں قامتِ خوش خرام　　کلامِ تو برپا کند محشرے

بہ نقشِ جبیں خامہ ات نقشِ ماہ　　نمودست چوں صنعِ اسکندرے

بہ تصویرِ آں چشمِ مردم شکار　　نمودی بہ تیغِ نگہ جوہرے

چو دندانِ یارت ولا کس ندید　　بدرجِ دہن اینچنیں گوہرے

کنی جلوہ گر عارضِ پاک را　　بر اوجِ سخن چوں مہ انورے

بایائے آں چشمِ ناز آفریں　　کشیدی بحسنِ ادا خنجرے

نمودی بمیدانِ سیمائے یار　　ز مژگانِ دلبر صفِ لشکرے

ز مژگانِ یارِ تو اے نقشبند　　زنی بر دلِ عاشقاں نشترے

ز ہر مصرعت حسن خط آشکار　　ز ابروئے خوباں دو مسطرے

بجانم که ایں صنعتِ نازکت / نیاید چنیں جز تو از دیگرے
ز دولت پسندانِ نعتِ رسول / نباشد ولا چوں تو مدحت گرے
اگر وصفِ فکرت کند خامہ ام / بر اوراقِ عالم شود دفترے
نگارم بر اوراقِ دل اے ولا / طراز از کلامت آبِ زرے
بماند همیں همتت یادگار / ز فکرِ عزیزت بهر کشورے
ز نخلِ کلامِ تو در باغِ علم / خورد طالبِ او بلذت برے
دعائے من است ایں که عمرت دراز / چو زلفِ نگارِ پری پیکرے
اگر قصدِ رفتن کنی زیں جہاں / کشاید بر ویت ز جنت درے
که تا در حضورش شوی باریاب / بخدمت کمر بستہ چوں چاکرے
نمودیم غواصیِ فکرِ سال / بدست آمد از بختِ خوش گوهرے

در آئینۂ فکرِ علامیم
ببیں حلیۂ پاکِ پیغمبری

(۱۲) کوکب - والا جنابِ فیضمآب مولوی میرزا مہدی خاں حسن صنا کاشانی۔ وظیفہ یابِ ناظمِ مردم شماری

خوشا خوابت ولا بیدار بختِ آرزومنداں / که دارد طالعِ بیدار از خوابت بدل ارماں
چه خوابِ خوش که بنموده بخوابت بختِ بیدارت / که خود تعبیرِ آں نقشیست مقبولِ سخن سنجاں
بجانِ من ولا جانِ سخن باشد سخن هایت / بلوحِ دل سراپا نور نقشِ صورتِ جاناں
برد ذوقے ازیں لطفِ سخن گوشِ زباندانها / نداند قدرِ ایں نطقِ خدا دادِ تو هندستاں

برد بیرونم از خود ذوقِ لفظ و معنیِ نغزت | بشہرِ حیدرآباد م نماید جلوۂ ایراں
بچوگانِ تکلم بردہ سبقت اشہبِ فکرت | کسی دارد اگر دعوی بگو این گوے و این چوگاں
نمیدانم کہ می فہمد مضامینِ بلندت را | ہمی دانم دریں جا نیست کس جز خسروِ ذیشاں
نداند حسنِ الفاظِ ترا غیر از سخن پرور | نہ فہمد لطفِ مضمونِ ترا کس جز ہنرمنداں
چہ سازد ہمسری ارژنگِ چیں با صنعتِ کلکت | ندارد ہمسرِ نقشت چو نقشے در نگارستاں
ندیدم از سراپاے نبی در پارسی نظمے | نہ بست از نکتہ سنجانِ سلف کس حلیۂ زیں ساں
ز طوقِ قمریش در گردنِ سروِ چمن طوقے | اسیرِ الفتِ نقشِ قدِ او سرو در بستاں
بآئینے کشیدی نقشِ سیماے جبینش را | کہ از عکسِ مضامینت بجنجل در دلش حیراں
بگلشن سنبلِ تر را اسیرِ خویشتن کردی | ز حسنِ موشگافی ہاے نقشِ کاکلِ پیچاں
بہ بستی صورتِ شاہینِ ابرو در سخن سنجی | بآئینے کہ شد حسنِ بتاں پاسنگ در میزاں
خوشا تصویرِ تیغِ چشم و پیکانِ نگاہِ او | دلِ عالم خبر دارد ز نوکِ ناوکِ مژگاں
ببیں از طلعتِ خورشیدِ عالم عکسِ فطرت را | بصنعِ تست در خورشیدِ نورِ عارضِ تاباں
بروے مصحفِ عارض ز مکتوبِ خطِ مشکیں | ہمیں صنعتِ زیباے کلکت خواندہ ام قرآں
طرازِ خامہ ات در عرصۂ تصویرِ رخسارے | ز ہر یک حلقۂ زلفش نماید گوے در چوگاں
بشرمِ نورِ عارض مہر رو پوشیدہ در مغرب | خجل از مہ جبینے در چہ نخشب مہِ کنعاں
خجل گردد شبِ وصل از سوادِ نقشِ خطِ لب | طلوعِ صبحِ عیدِ ماست تصویرِ لبِ خنداں
بہ تصویرِ دہانِ پاک و تمثالِ حدیثِ او | زباندانانِ اقلیمِ عجم انگشت در دنداں

بگوہرش ما رسد زیں حسن تصنیفِ تو در عالم
صدائے آفرین و شورِ تحسین سخن داناں

زبانت شستہ و پاک و بیانت واضح و لائح
مضامینت لطافت خیز ہمچوں فکرتِ سلماں

تعالی اللہ مضامینِ لطیفت در سخن عالی
علوِ فکرتت ہمپایۂ افکارِ نعمت خاں

تکلف برطرف دانم ولائے نکتہ پرور را
ظہوریِّ زماں طغرائے وقت و جامیِ دوراں

جزاک اللہ چہ خوش بستی ولا نقشے بلوحِ دل
کزیں خوشتر نیاید صورتے در حیزِ امکاں

رقم زد سال او بر لوحِ گردوں خامۂ کوکب
سراپا نورِ نقشِ پیکرِ زیبائے جانِ جاں
۱۳

(۳) **محوی** - والاجناب فیضمآب مولوی میر مسعود علی صاحب جیسا بی - اے وظیفہ یاب ناظم عدالت صوبہ

فطرت بجلوہ آمدہ کارِ بہار کرد
از شرق تا بغرب زمیں لالہ زار کرد

پیغمبرِ نسیم بصد شیوہ ہائے نغز
در گلستانِ شریعتِ گل آشکار کرد

بیدار کرد سبزۂ خوابیدہ را ہزار
بانگِ نمازِ صبح چو از شاخسار کرد

تجدید کرد سار - بلر زید آبجو
تکبیر گفت کبک - فغاں کوہسار کرد

نقاشِ نامیہ زریا حینِ گونہ گوں
دامانِ دشت را ہمہ نقش و نگار کرد

گویم چہ دانہ صاف کہ در قید آب و گل
بر خلق - جلوہ - رحمتِ پروردگار کرد

آمد بروں زپردۂ تقدیس شاہدے
کز بہر او زمانہ بسے انتظار کرد

بنمود چہرۂ ظلمتِ شب گشت یکطرف
افشاند زلف بزمِ جہاں مشکبار کرد

مرد حسد اکہ قومِ شقاوت پژوہ را
فرماں پذیر و بندۂ پروردگار کرد

آں رہبرِ زمانہ کہ از شبروانِ دشت — چندیں ہزار عابدِ شب زندہ دار کرد

آں کاملے کہ از نظرِ کیمیا اثر — خاکِ سیاہ را زرِ کامل عیار کرد

آں سروری کہ بے مددِ لشکر و سپاہ — آوارگانِ بادیہ را شہریار کرد

مردے کہ قومِ پا زدہ و ناشناس را — مشہورِ دہر و تاجِ سرِ روزگار کرد

افگند کاخِ شرک بگفتارِ دلنشیں — بنیادِ دیں ز کلمۂ حق استوار کرد

ہم ساکنانِ میکدہ را گفت الحذر — ہم غافلانِ مے زدہ را ہوشیار کرد

با دوستاں نمود وفا جاں نثار ساخت — بر دشمناں فزود کرم شرمسار کرد

با ہر کہ بست عقدِ ولا استوار بست — با ہر کہ کرد عہدِ وفا پایدار کرد

ایماں فزود۔ کفر اگر گشت سنگِ راہ — شد کوہ عزم قوم اگر سنگسار کرد

عصیانِ قوم را کہ تواند کند حساب — احسانِ خواجہ را کہ تواند شمار کرد

از فیضِ او دیارِ عجم گشت فیضیاب — وز ذاتِ او زمینِ عرب افتخار کرد

آب و ہوائے دہر و مزاجِ زمانہ را — با قومِ حق پرست دگر سازگار کرد

مسکین بعالم آمد و مسکیں بخلق زیست — مسکیں گذشت و نظمِ جہاں استوار کرد

رحمت نگر کہ باہمہ ایں دوری و فراق — از ما بریدہ مہر نہ از ما کنار کرد

گہ در مثال و گاہ بہ رویا گہے بخواب — صد رہ گزر بعاشقِ امیدوار کرد

سرمایۂ شکیبِ دلِ ناصبور شد — تسکینِ اضطرابِ دلِ بیقرار کرد

شمس العلوم۔ خانِ بہادر۔ عزیز جنگ — ہم یافت ایں عطا و بجا افتخار کرد

یعنی بخواب دید جمالِ محمدی — سر بر قدم نهاد و دل و جاں نثار کرد

راضی نشد دلش که کند خاصِ خویشتن — آں نعمتے که عام بر او کردگار کرد

خامه گرفت و صفحهٔ قرطاس را بفن — از رنگِ چین و بتکدهٔ نو بهار کرد

گه حرف زوز عارضِ تاباں گہے ززلف — گاہے سخن زلیل و گہے از نهار کرد

گفتار را بسلسلهٔ زلف داد طول — چند انکه در حدیثِ دہن اختصار کرد

شیرینیٔ زباں زلبِ شکریں فزود — وز چشمِ اشکبار سخن آبدار کرد

تا شعر در بلندی و رعنائی و جمال — انداز و نازِ قامتِ یار اختیار کرد

نازم بایں طلاقت و حسنِ بیانِ او — با شرح و بسط ذکرِ سراپاے یار کرد

دانم ثناے خواجه به نزدِ ادب شناس — زیبد نه همچو لعبتِ چین و تتار کرد

اما عروسِ نظم نیاید بجلوه گاه — زیور ز استعاره نه تا مستعار کرد

بے امتزاجِ بادهٔ دیرینهٔ مثال — جامِ سخن که با مزه و خوشگوار کرد

هر جا که ذوقِ شعر و سخن گفت آفریں — چیں بر جبیں مذاقِ ادب گیرودار کرد

پاسِ ادب. ضرورتِ فن. ذوق و شوقِ آں — فکرِ **ولا** رعایتِ ایں هر چهار کرد

دریافت مشکلِ صفتِ حلیهٔ رسول — هر کس که اندریں نظرے اعتبار کرد

جاے شگفت نیست گر از پاستانِ نظم — ایں راه به نظر نه کسے اختیار کرد

بادآ فریں به همتِ مردانهٔ **ولا** — اوّل قدم نهاد بمیدان و کار کرد

اجرش دهد خدا که بمدحِ پیمبرش — دامانِ نظم پر ز درِ آبدار کرد

تصویرِ نور و حُلیۂ پاکِ رسولِ پاک
تاریخِ ختم نامہ چو مُحوی شمار کرد

(۱۴) نوری - والاجناب فضیلت مآب مولانا جمال الدین صاحب - پروفیسر نظام کالج

بردارد از جمال گر آں مہ جبیں نقاب — پنہاں شود بروز چو خفاشش آفتاب

لعلِ لبش فروختہ آتش بآبِ خضر — خضرِ خطش بآتشِ خاموش دادہ آب

پیدا ز حقۂ گہرش غنچۂ چمن — پنہاں بغنچۂ چمنش گوہرِ خوشاب

زیں گوہر آبِ لجۂ دریا در انفعال — زاں غنچہ نارِ سینۂ گلشن در التہاب

شیریں لبے کہ سر کشاند اگر لبش — آبِ بقا بروں چکد از تلخی جواب

موزوں قدے کہ جلوۂ شمشاد قامتش — از سرو آب می بردو از حما مہ تاب

عیسیٰ دمے کہ دل شدہ را زار سیکشد — شہد ست آں تبسم و زہرست آں عتاب

زلفش کشادہ نافۂ مشکیں کہ نو بنو — پیرانہ سر گرفتہ خرف رونقِ شباب

مرہونِ قوسِ حاجبش این زجوِ چرخ — بشکست قوسِ حاجب و برگشت کامیاب

دیوار می شگافد و در خانہ میرسد — ماہِ رخش کہ زیرِ حجابست بے حجاب

بنگر کہ روے اوست چو افگند پرتوے — افتادازاں بعرصۂ گیتی چہ انقلاب

خوبانِ ماہروشدہ چوں مہ در اختفا — ترکانِ شعلہ خوشدہ چوں خوردر احتجاب

جیش ستارہ جملہ بیک حملہ بشکند — آنجا کہ آفتاب کشد تیغ از قراب

لا غَرْوَ اِنْ سبتنی شمسٌ منیرۃ — تستعبدُ الملوکَ وھم خُضَّعُ الرّقاب

ظبیٌ رمی الرّجال بسہم فکلّہم — امسی لقیً وکان ہواللیث فی الاہاب

لولم یرا الملائک ضوءاً لوجہہا — لم یسجدوا لما خلق اللہ من تراب

فارقتہا ودمعی کالمزن ساکب — لوحلّ بالحدید لکما بی اذاً لذاب

اے زیرِ گیسوِ تو نہاں روضۂ بہشت — وے بستۂ کمندِ ترا ارجعی خطاب

حسنِ تو آیتے کہ نباشد مفسّرش — جز سنّتِ پیمبر و جز محکمِ کتاب

رویت مہِ دوہفتہ و مویت شبِ سیاہ — از دولتِ جمال توئی کامل النصاب

خیز و صدائے گل بجمالت ز چار بام — آید ندائے صبّحک اللہ زہفت باب

در حلقۂ کہ شمعِ رخت ماہِ مجلس است — از سایۂ انفعال کشد نورِ آفتاب

عمامۂ خرد بوحل در زماں فتد — از جامِ نرگسِ تو بیک جرعۂ شراب

عشقِ تو دل بدولتِ دنیا نمی نہد — اشک است سیمِ نقرہ و رخسارہ زرِ ناب

ہمت کباب ہمتِ مستے کہ می زند — از خونِ دل شراب و ز لختِ جگر کباب

آباد بر غمت کہ دمادم کند طلوع — از بادہ آفتاب و ز پیمانہ ماہتاب

از رنگِ آرزو کفِ دستِ ترا نگار — وز خونِ عشوہ ناخنِ پائے ترا خضاب

دیوانۂ کہ عہدِ وفا با غمِ تو بست — فارغ ز غم کہ ایں سرآب است و آں سراب

جاں را ہوائے تیرِ تو در رقص آورد — اے نالہ کمانِ تو دلکش ترا ز رباب

تیرِ نگہ ز گوشۂ چشمے گر افگنی — برقے جہد کہ دود برانگیزد از شہاب

خوئے تو شعلۂ کہ اگر سرکشد باوج — قصرِ فلک چو خانۂ دشمن شود خراب

ہجرِ تو آتشی کہ اگر شعلہ ور شود — عاشق بقعرِ ہاویہ دائم کشد عذاب

سوزِ نہان و اشکِ رواں بہرہ من است — تا جان و تن بہ ہجرِ تو در آتش است و آب

غادرتَ فی ھواکَ فؤاداً مقتّلا — کالطّیرِ فی الھواءِ وقد ھوت العقاب

کیف الوصال بعد خطوبٍ ملمّۃٍ — شیّبنہ فشاب وخیّبنہ فخاب

یا ضیعۃ الذی قتلتہ ید النویٰ — اذ ودّع الحبیبُ فزالت بہ الرکاب

نارُ الھویٰ اشدُّ عذاباً من اللظیٰ — وجُبُّ النویٰ اشدُّ سواداً من الغراب

با ایں غمِ درون کہ مسیحش اگر کشد — گردد دوتا چو رشتۂ مریم بہ پیچ و تاب

اعجازِ نامِ پاکِ پیمبر ببیں کہ برد — منظومۂ ولا از دلِ ریشم اضطراب

منظومۂ کہ زیورِ گوشِ زمانہ باد — ریزد دُرِ خوشاب و کشاید رہِ ثواب

آئینۂ کہ عکسِ رخِ دوست اندروست — اندُہ زتاب خانۂ دل می برد شتاب

میخانۂ طرب کہ زمستی نہند عذر — گر عاقلے نساب کند شیخ را بہ شاب

آہنگِ خسروانی و ارتنگِ معنوی است — مانی شدہ اسیرِ غم و باربد مُصاب

بر دیدہ نقشِ حضرتِ خیر البشر کشد — آنرا کہ بوے گل خورش جوید از گلاب

گوشِ زماں گہے نشنید ایں چنیں نشید — چشمِ جہاں ندید خیالش گہے بخواب

اسمش خود از کمالِ مسمیٰ دہد نشاں — نظمے است بس عجیب و نظامے است بس عجاب

بندد زباں دمے شکند خامہ یک قلم — بابِ دعا بزن کہ دعائیست مستجاب

لازال ذکرھا ابد الدھر باقیاً — ما دارت الکواکب و درّت السحاب

بر قبهٔ سپهرِ برین می سزد اگر — اوجِ عزیز جنگ بهادر زند قباب
شخصی که مدحِ صاحبِ لولاک می کند — زیبد که آسمان دهدش بوسه بر رکاب
نامِ محمدِ عربی گر همی بری — سر بر زمین نهند سرانِ فلک جناب
فیضِ مدیحِ ختمِ رسالت زمن مپرس — پهلو بانجمِ فلک اینجا زند حباب
یارب چه می رود سخن آنجا که هر یکی — نوع است و در حصار بیک فردِ انتخاب
گوید فلک بعقل که ما اخطاء القسی — گوید ملک بگو که رمینا لقد اصاب
جائے که آسمان و خرد راے میزند — نوری خموشیِ تو نماید ره صواب
تاریخِ این صحیفه که تصویرِ فطرت است ۱۳۴۰ھ — پنج از میان بیفگن و از پنج رو متاب

الف ست و سیصد و چهل ایں جا ستا یکی
۱۳۴۰ھ ۱۳۴۰ھ
اعمالِ حسنِ تعمیه روشن کند حساب

خاتمهٔ تقاریظ

(۱۵) وفا ۔ برخوردار مولوی عالم رکن الدین احمد مهتمم صدر خزانه ضلع

سخن سنجے که نامند شرف لا در دورِ عثمانی — منم فرزند و تلمیذِ رشیدش در سخندانی
منم شاگردِ استادے که نقاشانِ نام آور — به مکتب خانهٔ نقاشیش طفلِ دبستانی
منم تلمیذِ نقاشے که در تصویرِ صورت ها — سبق بر داشت کلکِ قدرتش بر صنعتِ مانی
بخواندم از کلامش در کتابی چهرهٔ یارے — ز روے مصحفِ رخسار صد آیاتِ قرآنی

کلامِ شکّرینش را برنگِ قند در کاغذ
کنند از استادِ نظم او فخرے سخندانان
ز (تصویر بلاغت) عالیؔ بنگر کمالش را
ز ہر یک نقطہ حرفش بریزد لولوِ عمّان
(تعلّی برطرف) نبوَد عدیلش در سخن سنجی
تعالی اللہ چہ نظم است ایں کہ استادانِ عالیشاں
بصد غور و تعمّق تا نخواندم حرف حرفش را
نمودم امتثالِ حکم و فکرِ سالِ طبعِ او
ندائے ہاتف آمد از پسِ آئینہ گرداں

بایراں می برندش نکتہ پروردانِ ایرانی
کلامش بر زباں دارند استادانِ تورانی
علوِ فکرِ تش گراے سخن پرور نمیدانی
بہر یک لفظِ او از معنیش صد جوہرِ کانی
سخن آموز ما در رہِ استادیست لاثانی
ستایند و دہندش بر ملا دادِ سخندانی
تفہیمدم مضامین دقیقش را بآسانی
نمیدارم **وفا** ذوقِ سخن غیر از غزلخوانی
برنگِ طوطیِ شیریں مقالم غرقِ حیرانی

بصدقِ دل بلوحِ جاں نوشتم مصرعِ سالش
سراپا نقشِ پاکِ او حریمِ نورِ یزدانی
۱۳۰۲ھ

لہ عالیؔ تخلص نعمت خان۔ شاعرِ معروف۔ ۱۲

هٰذہ حلیۃ النبی الکریم

١٣٤٠ھ

سیدنا ونبینا احمد مجتبیٰ محمد مصطفیٰ صلی اللہ علیہ وآلہ واصحابہ وسلم

المسمّٰی بہ

[illegible] بلاغۃ

تصنیف

شمس العلماء۔ خان بہادر۔ نواب عزیز جنگ بہادر المتخلص بہ وِلاؔ۔

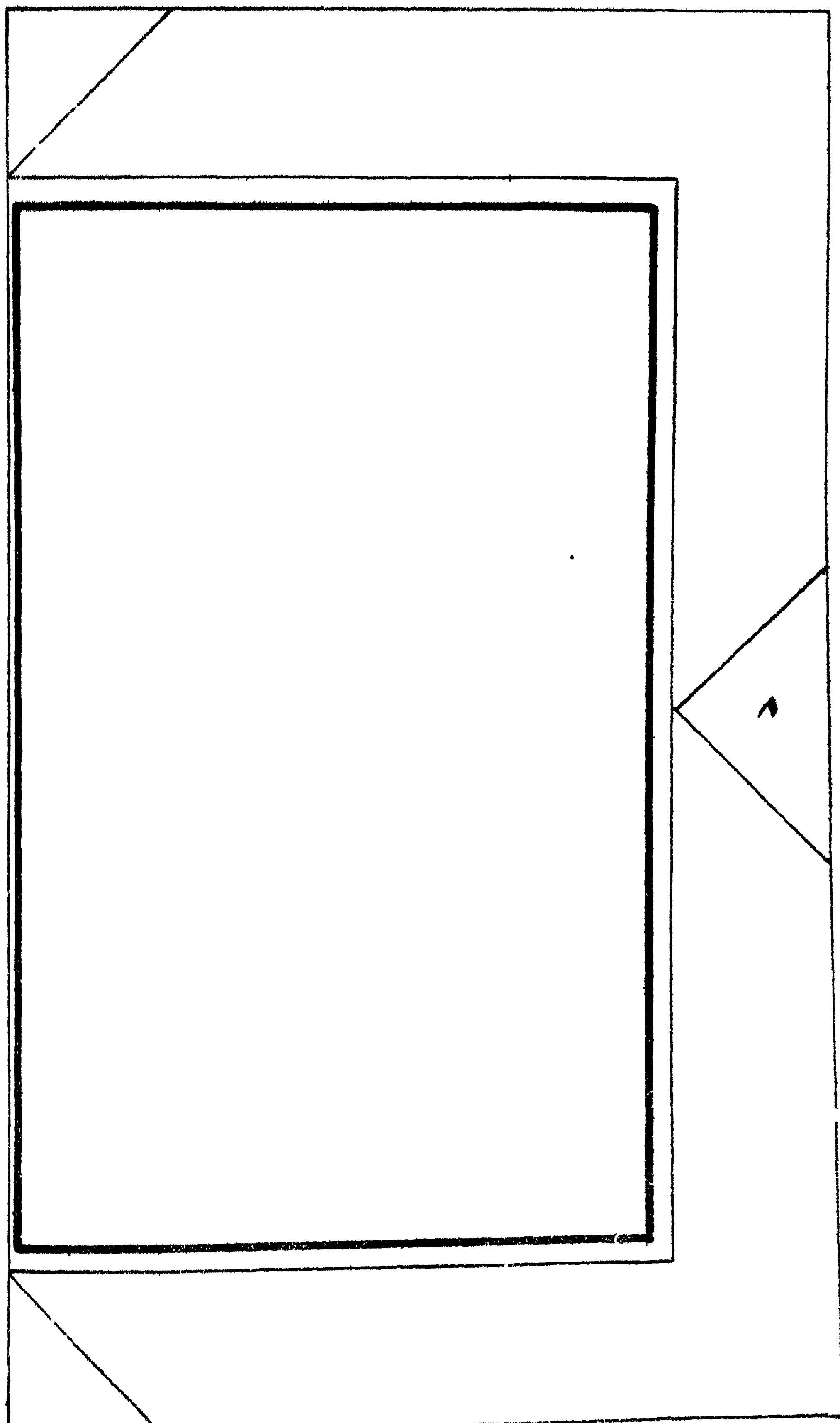
مطبوعہ عزیز المطابع حیدرآباد

قدرت اللہ کاتب قدرت

فہرست تصویر بلاغت

۱

فہرست تصویر بلاغت

ھٰذہ حلیۃ النبی الکریم

۱۳۴۰ھ

سیدنا و نبینا احمد مجتبیٰ محمد مصطفیٰ صلی اللہ علیہ وآلہ واصحابہ وسلم

المسمّٰی بہ

زبور البلاغۃ

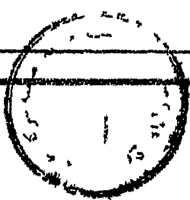

تصنیف

شمس العلما۔ خان بہادر۔ نواب عزیز جنگ بہادر المتخلص بہ ولا۔

مطبع عزیز المطابع حیدرآباد

قدرت اللہ کاتب قدرت

دیباچہ

بسم اللہ الرحمن الرحیم

نعتِ احمد گردۂ تصویر دلدارِ من است	حمدِ حق بسم اللہ تحریرِ اشعارِ من است
مدحِ سلطاں مایۂ توقیرِ این کارِ من است	وصفِ آلِ پاک و تطہیرِ افکارِ من است

۱	چرخِ سیمائے نگارم مطلعِ افکارِ من بیتِ ابروہاش حسنِ مطلعِ اشعارِ من	۱

آنکہ می گیرد سبق طبعِ خدا دادم ولا	نقشِ پائے رہبرانِ فکرِ استادم ولا
خسروِ ملکِ دکن در نظم نقادم ولا	مخزنِ علم و ہنر در حیدرآبادم ولا

۲	در سخن گویانِ عالم شہرۂ افکارِ من نکتہ سنجانِ جہاں را بر زباں اشعارِ من	۲

۱

سینهٔ من از گهرهای سخن گنجینه مشق نطق من ز استاد ازل دیرینه	طبع روشن طوطی فکرم را آئینه هیچم شمس الدین فقیرم با دل بی کینه

۳ مرشد اهل سخن را جز صفای سینه نیست
درس طوطی را کتابی بهتر از آئینه نیست ۳

طبع رنگینم ولا گلزار شاداب سخن می برد ذوق کلامم طوطی شکر شکن	صفحهٔ افکار من رنگین خیابان چمن عندلیب فکرتم از فکر عالی نغمه زن

۴ نکته سنجان را سخنور بر سر کار آورد
بلبلان را بلبل دیگر بگفتار آورد ۴

از رسائی های فکرم زلف خوبان را خبر فکرتم را نیست هرگز احتیاج راهبر	رتبهٔ فکر رسای من چه داند بی هنر راست می گوید کلیم نکته سنج نامور

۵ نارسائی های نادان از سخن پیدا شود
پستهٔ بی مغز چون لب وا کند رسوا شود ۵

له شمس الدین فقیر شاعر معروف که تضمین شعرش کرده ام شعر سوم از وست ۱۲
له شکر شکن بقول بحر عجم بمعنی شیرین گفتار ۱۲
له عالی تخلص نعمت خان است که شاعریست معروف و شعر سوم از وست ۱۲
له نکته سنج شاعر سخن سنج
له کلیم همدانی شاعر معروف ... شعر سوم از وست ۱۲

در گلستانِ بلاغت طبعِ ما رنگیں بہار فکرتِ ما در سخن غواصِ بحرِ بے کنار		ابرِ فکرِ ما بگلزارِ معانی آبیار[۱] ہمچو صائب[۲] دامنِ ما پر ز درِّ آبدار	
۶	ما بگلزارِ معانی آبِ گوہر بستہ ایم آبِ گلہائے سخن را رنگِ دیگر بستہ ایم		۶
دیدہ ام طومارہا از نکتہ سنجانِ[۵] سلف اے خوشا نخلم ز بیارانکہ دارم بکف		نیک دانم شد بسے از گردشِ دورِ تلف یافتم قدرے ز تصنیفاتِ شاہِ حسن شرف	
۷	از دواوینِ سخن سنجانِ پیشیں در جہاں اکثرش نایاب گشت و چوں مصنف بے نشاں		۷
گرچہ ما دیدیم اشعارِ بسے از باستاں خاجوِ کرمان و تاثیر و حزینِ اصفہاں		ہمچو شاپور و شفیع و اشرفِ ماژندراں واعظِ قزوین و عرفی، فرخیِ سیستاں	
۸	لیک زینہا در سخن نظمِ سراپائے نشد اندریں محفل یکے ہم نظم آرائے نشد		۸

لہ ابرِ بہار۔ بقولِ اصف اللغات
آبیار: نباتات را آب رسانندہ
عہ صائب اصفہانی شاعر [illegible]
[illegible] شعر سوم بالا درست ۱۱
عہ آبِ بستن یعنی [illegible]
(آصف اللغات)

عہ نکتہ سنج: بہ باریکی سخن فہم (دیباچہ عجم)

انوری گردست در نظمِ قصائد کار ہا دیده ام افکارِ خلاقِ المعانی[1] بار ہا		صائبِ نقاد دارد از غزل طومار ہا ہر یک از عشقِ گل و بلبل کند گلزار ہا
۹	دولتِ دیدارِ محبوبم نصیبِ شاں نشد تا یکے را زینہمہ ایں کار در امکاں نشد	۹
در گلستاں گل فشاند[2] سعدیِ فرخنده پے فکرِ فردوسی است وقفِ مدحتِ کسریٰ و کے		حافظِ شیرازی دارد مذاقِ جام و مے زورِ طبعِ او زمیدانہا مراحل کرده طے
۱۰	گر نظامی با سکندر لطف و احساں کرده است فکرِ جامی خدمتِ محبوبِ کنعاں[3] کرده است	۱۰
فیضِ فیضی سرگذشتِ نلدمن را یادگار خسرو از افسانهٔ فرہاد و شیریں نامدار		از نظامی قصهٔ مجنون و لیلےٰ برقرار ہر یکے دارد بشانِ داستانے اعتبار
۱۱	حاصلِ فکرم ولا نقشِ سراپاے رسول یافت حسنِ فکرتم در درگہش رنگِ قبول	۱۱

[1] خلاق المعانی، لقب خاقانی که شاعریست معروف ۱۲

[2] گل فشاندن بقول انجم ۱۲ — از عالم زباں نشاندن ۱۲

[3] محبوبِ کنعاں کنایه از یوسف علیه السلام ۱۲

فکرتم را می ستاید سعدیِ فرخنده فال
حسنِ فکرت را نماید عرفیِ نازک خیال

نغمۂ من می سراید حافظِ شیرین مقال
همتِ من می فزاید جامیِ فرخ خصال

۱۲

از کلامم لطفِ مضموں می برد فکرِ کلیم
وز زبانم ذوقِ معنی می کشد طبعِ سلیم

۱۲

پستیِ مضمونِ عالی ذوقِ ما را ناپسند
گاه گردد طبعِ ما از فکرِ جامی بهره مند

باشد از اوجِ علوِ فکرتِ ما چار چند
می کشد گاهے بہ تضمینِ فکرِ صائب را بہ بند

۱۳

شعر اگر اعجاز باشد بے بلند و پست نیست
در یدِ بیضا همه انگشت ها یکدست نیست

۱۳

از علوِ فکرِ من افکارِ عالی اوج خیز
وہ چہ کارے کردہ ام در آخرِ عمرِ عزیز

از خیالِ عالیم اوجی بہ پستی در گریز
دارم امیدِ جزاے خیر روزِ رستخیز

۱۴

نکته سنجانِ عجم دادِ کلامم می دهند
اہلِ ایماں از سرِ تعظیم بر سر می نهند

۱۴

۱۳ نکته سنج: یعنی باریک بین و سخن فہم (دیباچہ)

واند از کرمانِ خود خواجوے کرمانی مرا — خواند از شروانِ خود استاد خاقانی مرا

گوید از طهرانِ خود شاپورِ طهرانی مرا — از صفاہاں گفت تاثیرِ صفاہانی مرا

۱۵ — والہ و سنجر سراپا والہِ اشعارِ من

فکرتِ بیدل - والا - دلدادہ[۱] افکارِ من — ۱۵

۲ — دربیانِ شعر و سخن

طبع از نکتہ سنجے یادگارش در جہاں — ہمچو فرزندے کہ باشد نسبتش ابنِ فلاں

در حیاتِ او مصنف را بود نازے بر آں — از پسِ مردن شود چوں فکرِ صائب[۲] بر زباں

۱۶ — آنکہ اوّل شعر گفت آدم صفی اللہ بود

طبعِ موزوں حجّتِ فرزندیِ آدم نمود — ۱

جز سخن سنجر ز میراثِ نیاکانی نداشت — انوری ارثِ پدر غیر از سخندانی نداشت

غیرِ طبعِ روشنے شاپورِ طہرانی نداشت — جز فروغِ طبع تاثیرِ[۳] صفاہانی نداشت

۱۷ — ہمچو شعر از غورِ معنی گشتہ روشن خانہ ام — ۲

[۱] دلدادہ. عاشق (انتدراج)
[۲] صائب صفاہانی شاعرے معروف کہ شعر سوم از وست ۱۲
[۳] تاثیر صفاہانی شاعرے معروف کہ شعر سوم از وست ۱۲

نیست جز مضمون اثاث البیتؔ در کاشانہ ام

طبعِ سامع را ضیافت می کند شیریں کلام		ذوقِ معنے در سخن فہمی کملح فی الطعام
بادۂ مضمونِ شیریں گوشِ سامعؔ را بجام		شربتِ عنابِ لب را می کشد ساطعؔ بکامؔ

۱۸	فکرِ صد رنگِ سخن یک نعمتِ الوانِ ماست شورِ تحسینِ سخن سنجاںؔ نمک بر خوانِ ماست	۳

صورتِ مضمونِ نازک حسنِ فکرِ موشگافؔ		می نماید صورتِ آئینہ بیروں از غلاف
از سخن پیچیدہ مضموں می پذیرد انکشاف		دارم از نازک خیالی ہائے عرفیؔ اعتراف

۱۹	ہر کرا چوں شانہ در دل زخمِ کاری بیشتر می کند زلفِ سخن را شانہ کاری بیشتر	۴

جز سخن فہمی نمی دارد کسے ذوقِ کلام		جز سخن سنجی نمی ارزد **ولا** شاعر بنام
شکّریں گفتار از گوشے شکر ریزد بکام		فکرِ صائبؔ گوشِ دل را گوئیا شربت بجام

۲۰	میشود نُقلِ مجالس چوں سخن شیریں شود	۵

۱ اثاث البیت یعنی سامانِ خانہ (در لغات الثلاث)
۲ سامع سننے والا ... شاعر ... از دوست ۱۲
۳ بجام ... شیریں ... (از صحف اللغات)
۴ سخن سنج شاعر و ... (در بہار عجم)
۵ موشگاف باریک بین (بحر عجم)
۶ عرفی شاعرے کہ شعر سوم مال اوست ۱۲
۷ صائب صفاہانی شاعرے ... موجود کہ شعر سوم از تصنیف اوست ۱۲

دربیان شعر و سخن

همچو خون پنهاں نماند گر سخن رنگیں شود

راست میگویم هنوز آں برجراحت دو نشانست
ازمضامین صد خم و خم خانه بانام و نشانست

درشب زلف پریرویاں تلاش روے شانست
خسرو خضر طریقت درلباس کشانست

۲۱
طبع شاعر گوئیا یک چشمهٔ حیواں بود
گر کشی صد دلو بیروں آب صد چنداں بود
۶

دربلاغت فکر خاقانی زعرفی برتراست
درفصاحت فکر حافظ ازحزیں بالاتراست

درلطافت سعدی رنگیں سخن نام آوراست
درگلستاں هریکے را رنگ و بوے دیگراست

۲۲
یک سخن در هر مذاقے می کند کار دگر
از نسیمے گل پریشاں غنچه خنداں در نظر
۷

از سخن سنجان لا ادری سخن ها برزباں
کس نمی داند که ایں شعر ثمین مال فلاں

وازتخلص بے خبر درحسن تضمین بے زباں
بند مارا شاعرش ایجاے بے نام و نشاں

۲۳
چوں نشانے نیست آغاے اثاث البیت را
۸

۸

خسرو شاعرے مشهور که شعر سوم ازوست ۱۲
کنج شریف خضر در دیباچه بهار عجم
سعدی شیرازی شاعر معروف و شعر سوم ازوست ۱۲
رنگیں سخن مرادف رنگیں کلام کسے که اشعارش رنگیں باشد بهار عجم بذیل رنگیں اشاره ایں کرده

سخن سنج یعنی شاعر در بهار عجم
بے زباں یعنی شاعر
ملخص از صنف اللغات

	من به بیت المال بسپارم گر این بیت را	
بهر تضمینِ کلامِ نکته سنجانِ عجم بر خلافِ این شود تحریفِ لفظی بیش و کم		اتحادِ بحرِ شعر و قافیه باید بهم حسنِ مضمون را نگهدارم به تبدیلِ رقم
۲۴	از کنایاتِ سخنور زینتِ مضمون شود رونقِ مضمون به تضمینِ سخن افزون شود	۹
بر زبان ماندست نامِ شاعرانِ باکمال از کلامِ شان بدست آوردنِ جزوے محال		طبع زادِ بعض در اسنادِ مضمون خال خال هم درین مضمون چه خوش گفتست وحشی مقال
۲۵	نکته سنجانے که از بے قدریِ خود مرده اند حاصلِ فکرِ کهن را نیز با خود برده اند	۱۰
۳	**سامانِ کتابت و نقاشی**	
	بیانِ خامه و مرکب و لوح و کاغذ	
دلبرا دارم بدست از خامهٔ قدرت قلم		لوحِ محفوظم عطا فرمود خالق از کرم

سامان کتابت و نقاشی

ز شب و سحر سامانِ مداد آمد بهم(١)		رنگِ شنجرفِ شفق گردید عنوانِ رقم
٢٦	خامهٔ فکرم بنقشِ صورتت اعجاز(٢) کرد دستِ نقاشِ ازل(٣) نقشِ مرا پرداز(٤) کرد	١
گشت صرفِ خامهٔ وصفم نیستانِ زمین بحر(٥) اشود قطرهٔ او از مدادِ عنبرین		داد از اوراقِ خود قرطاس ها چرخِ برین یا قسم شنجرف از لعلِ بدخشانِ ثمین
٢٧	نوکِ کلکم از مدادِ عنبرینے تر زبان(٦) وصفِ او جادو اثر مشکین رقم عنبر فشان	٢
در گلستان دارم از شاخِ گلِ تر خامهٔ از سوادِ دیدهٔ بلبل مداد آمهٔ		ناخنِ گل(٧) شد بنوکِ خامه آهن جامهٔ(٨) تا بر اوراقِ گلِ ترمی طرازم نامهٔ
٢٨	رشکِ مرغانِ چمن رنگِ فغانِ عشقِ من به ز عشقِ بلبل و گل داستانِ عشقِ من	٣
در بلاغت خامهٔ صورت(٩) آفرینِ باکمال		آورد رفتارِ او کبکِ دری را در مثال

١٠

(١) بهم آمدن، یعنی حاصل شدن (در آصف اللغات)

(٢) اعجاز کردن، معجزه نظام کردن (در آصف اللغات) و معاصرین

(٣) نقاش ازل، کنایه از آفریدگار؛ مجازاً استعمال این معنی کار عجیب و ... کرده اند

(٤) پرداز کردن، رنگ کردن در تصویر، و باریکی ها را نقش کردن (در آصف اللغات)

(٥) بحر اسود، بحر بیست معروف (در آصف اللغات)

(٦) تر زبان، یعنی گرم گفتگو (در بحر عجم)

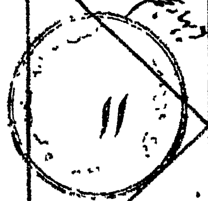
(٧) ناخن گل، یعنی برگ گل (در بحر عجم)

(٨) آهن جامه، آهن پوش ...

(٩) صورت آفرین، ... خامه ...

بیان خامه

کلکِ گوهربار را تشبیه او ابرِ نوال		خامهٔ من شاخِ گلریز است و نخلِ نونهال
۲۹	از شفیعاے اثر این مصرعِ تر یادگار آمد آخر از نهالِ خامه ام این گل ببار	۴
زانکه زرِ تاباں بود هر موے او از موقلم		خامهٔ زرین شود هر دم فدائے خامه ام
خامهٔ شنجرف باشد سرخرو در هر قدم		خامهٔ پولادی زیبد بهر رنگِ رقم
۳۰	در نقوشم خامهٔ حکاک هم آید بکار زانکه در مُهرِ نبوت خدمتِ او بیشمار	۵
دستِ من در نقشِ پا رم خامه فرسائی کند		خامه ام از آبِ زرِ پیهم خود آرائی کند
چوں بنقشِ آستانِ او جبین سائی کند		هر طرف آئینه رویاں را تماشائی کند
۳۱	صائبا هر دم برنگے جلوهٔ تنویر اوست از پرِ طاؤس گویا خامهٔ تصویرِ اوست	۶
چوں کمر بستیم جاناں در فنِ صورتگری		فکرِ پابند و قلم از طرهٔ حور و پری

بیان خاص مرکب

آنچناں کردیم باحاصل بصنعت برتری		خامہ را بستیم بر آنی بصد دانشوری
۳۲	پیش ما بے گروهٔ تصویر تو دشوار نیست خامۂ جدول کشی را مسطرے در کار نیست	۷
از مداد من سواد چشم لیلیٰ منفعل تیره داغ لاله را از شرم او داغے بہ دل		وز سواد او شب دیجور چوں لیلیٰ خجل تیره ابر چرخ گردوں را طبیعت مضمحل
۳۳	بر زبان شمع نازاں دودهٔ شمع و چراغ تا بہ آہن برد بالا بدود او دماغ	۸
تا مرکب می پسند دستر صوفیں جامہ را خامہ از جوش طرب ساغر شمارد آمد را		آمد از سرپوش خود بر سر کشد عمامہ را آمد از آب سیہ بدست دارد خامہ را
۳۴	از زبانش چوں بہ مستی سر زند حرف غلط خامہ زن گیرد زبان و می زند آهسته قط	۹
خامہ را آب سیاهش می نماید مشکبو		زانکہ نقش گیسو مشکیں بہ بندد موبمو

دارو ش شنجرفِ عنوانِ کتابت سرخ رو		از جلایش آبِ زرتابان نماید روے او
۳۵	زاب سرخ و زرد و زنگاریں لبالب آمه ها تر زباں در مدحتِ ہر عضو یارم خامه ها	۱۰
شاخِ گل در گلستاں گردید ممتازِ قلم داشت گل اندر چمن گوشے بر آوازِ قلم		عارضِ گل زرد شد از رنگِ اندازِ قلم تا ز شنگرفیں مداوے دید پروازِ قلم
۳۶	شد نهاں جرمِ شفق رنگِ رخِ گردوں پرید از ندامت لعل در کانِ بدخشانی خزید	۱۱
از مدادِ سبز طوطی را قبائے وست تنگ سبزه خوابیداست در گلشن بشرمِ عار و ننگ		سبز پوشانِ چمن را می پرد از چهره رنگ زانجماد او زمرد جوہر از اقسامِ سنگ
۳۷	سبز ایوانِ فلک عکسِ ہمیں رنگِ لطیف آمده راستیم و بحرِ اخضرش آبِ کثیف	۱۲
آبِ زر را رنگِ زریں میتواں تعبیر کرد		گر زرِ محلول میسازیم ہمچوں رنگِ زرد

	از جلایش زردکف را گرمیِ بازار سرد		زر روزیں رنگِ تابان است سنگِ لاجورد	
۳۸	لاجورد و زر بہم در معدن از یک جوہر اند در نقوشِ لاجوردی ذرہ ہا مثلِ زر اند			۱۳
	از مدادِ نیلگوں شرمندہ چرخِ نیلگوں در روانی جوے نیلِ مصر از شرمش زبوں		بحرِ نیلی با علوِ خود بخجلت سرنگوں رنگِ و بر سطحِ آبش نیلوفر آرد برون	
۳۹	نیلِ چشمِ زخمِ روے نقشِ رویش زیں مداد دیدہ نیلوفری قربان بریں حسنِ سواد			۱۴
	لوحِ شاہ الله لوحِ تصویرے کہ در دستِ من است در حلبِ آئینہ ایں لوحِ من عکس افگن است		از نقوشِ عارضِ گلفام رشکِ گلشن است گر ز جوش صورتِ صنعِ سکندر روشن است	
۴۰	نقشِ دیوار است مانی لوحِ تعلیمش ہمیں در پسِ ایں آئینہ استادِ او ارژنگِ چیں			۱۵
	کاغذے وا ریم کاوراقِ فلک تصویرِ او		پنجہ خورشیدِ تابان نقشِ کاغذ گیرِ او	

سرنوشتِ[1] عالمی دیباچۂ تحریرِ اوست		مصحفِ عارض سراپا صفحۂ تفسیرِ اوست

۴۱	مانی از نقشے کہ برداریم بے صبری کند صفحہ را تغییرِ رنگش کاغذِ ابری[2] کند	۱۶

ایں بود سامانِ نقشِ یارِ ما کامد بہم[3] او بہر رنگے نماید خویش را در ہر قدم		آمدہ رنگیں مداد و لوح و قرطاس و قلم ما بہر رنگے دہیم ایں نقش را زیبِ[4] رقم

۴۲	حسنِ صورت را بہ تصویرے کشیدن کارِ ماست حسنِ سیرت را بہ تصویر آفریدن کارِ ماست	۱۷

نقشِ صورت را پرستد مانیِ نقش آفریں[5] شد بجان و دل بلاگردانِ[6] او ارژنگِ چیں		پیشِ او بہزادِ کافر سر گذارد بر زمیں صانعِ قدرت کند بر صنعتم صد آفریں

۴۳	دستِ من بر خامۂ نقاشیم نازے کند خامہ ام از نقشِ ایں تصویر اعجازے کند	۱۸

غوطہ زد فکرم چو در غواصیِ بحرِ عجم[7]		گوہرِ مضمون و آبِ او بدست آمدہ ہم

۱۵

[1] سرنوشت - [illegible] (بہار عجم)
[2] ابری - [illegible] (صراح اللغات)
[3] بہم - آمدن - [illegible] (صراح اللغات)
[4] زیب دادن یعنی آراستن (بہار عجم [illegible])
[5] نقش آفریں - کنایہ از نقاش ۱۲
[6] بلاگرداں یعنی قربان و فدا (بحر عجم)
[7] بحر عجم - یعنی دریائے فارس و نام کتاب جامع اللغات

کردہ ام ہر دانۂ نایاب تفویضِ قلم		تا ز سلکِ گوہریں شد سطرِ او زیبِ رقم
۴۴	می کنند نقادیم خاقانِ[1] وقت و انوری[2] قدرِ[3] گوہر شہ بداند یا بداند جوہری	۱۹
در سراپاے نبی دارم ولا رنگِ نوی دارم از بینندگانِ نظم امیدِ قوی		سرگذشتِ خواب آوردم بنظمِ پہلوی درگذارند از خطاے لفظ و سہوِ معنوی
۴۵	نکتہ[4] سنجاں دائم از اصلاح امدادم کنند با دعاے خیر از الفاظِ خوش یادم کنند	۲۰
۴	رُؤیاے صادق	
طالع[5] بیدارِ من بنمود مہتابے بخواب بود روے روشنش تاباں بشکلِ آفتاب		گشتم از رؤیاے[6] صادق و حضورش بانیاب[7] درخیالِ خود شدم بیدار در خوابم زِخواب
۴۶	خوشتر ایں خوابم کہ سرِ سرورم چوں دلبرے فاش می گویم بہ محفل در حدیثِ دیگرے	۱

[1] خاقانِ وقت کنایہ از بادشاہِ دکن ۱۲
[2] انوری شاعرے معروف ودرینجا بمعنی مطلق شاعر باشد واز یکمصرع شعرم بر زبانہا [illegible] مثل است، و بعض معاصرین مجھم ایں سا مال انوری دانند، اشارہ تضمینِ ہم ۱۲
[3] [illegible] ست معروف ۱۲

۱۶

[4] گشتم [illegible] یعنی [illegible]
[5] طالع بیدار یعنی بختِ بیدار [illegible]
[6] رؤیاے صادق [illegible]
[7] [illegible] صلی اللہ علیہ وسلم [illegible]

رویاے صادق

اعتلاے فکرِ من برعرش بنشاندمرا درخیالم خوابِ من بیداری خواندمرا		جلوۂ دیدارا و بیہوش گرداندمرا غفلتِ بیہوشیم ہشیاری داندمرا
۴۷	مثلِ بیداریست یارب انچہ می بینم بخواب لیک نتواں چشم واکردن بروے آفتاب	٢
یارب این خوابیست خوش زنہار بیدارم مکن غافلم از جامِ چشمِ یار ہشیارم مکن		خامشی اولے بود سرگرمِ گفتارم مکن بےخودم از خویشتن یارب خبردارم مکن
۴۸	گرشوم بیدار خواب از چشمِ من گیرد فرار ورشوم ہشیار گردد این دلِ من بیقرار	٣
اے خوشا خوابے کہ درشب وزروشن آشکار ناپدید از انوارِ او اجرامِ اختر درشمار		جرمِ خورشیدِ فلک وسے زمیں گیرد قرار از فروغش خیرہ گردد دیدۂ صورت نگار
۴۹	ہیاتِ آگاہاں بہ بحرِ فکر غرقِ حیرت اند دانش آموزاں بنادانی شکارِ غیرت اند	۴

خوابِ ما خوابے کہ خوباں خوابِ نازش گفتہ اند محرمانِ سرِّ حق ناز و نیازش گفتہ اند		از حقیقت غافلاں عشقِ مجازش گفتہ اند نکتہ سنجاں فکرتِ مدحت طرازش گفتہ اند
٥٠	نقلِ خوابِ عاشقی مستلزمِ تعبیر نیست مصحفِ رو را ندانی حاجتِ تفسیر نیست	٥
شد مرا در خوابگاہِ خود بخوابے انہماک گرچہ می باشم ولا از موجِ عصیاں بیمناک		طالعم بیدار شد از رویتِ رویائے پاک اوست کشتیبانِ من از آفتِ بحرم چہ باک
٥١	کشتیِ من چوں ز طوفانِ تموّج ایمن است نیک دانم ساحلِ مقصد در آغوشِ من است	٦
خامہ ام از راحتِ خوابِ خوشم تحریر کرد می تواند راز راحت دیدگاں تقریر کرد		فکرتم خواہد امیدم را ولا تصویر کرد خوابِ مخمل را تواند گر کسے تعبیر کرد
٥٢	راحتے در خوابِ خوش دارم ز خوابے در نظر می نماید خاطر از بیداریِ من الحذر	٧

سلہ ناز و نیاز شیوہ ہائے عشق و حسن و حرکات و سکنات کہ از طرفین سرزند (بہار عجم)
سلہ نکتہ سنج، دقیقہ رس (بہار عجم)
سلہ اندیشہ شاعرے معروف کہ شعر دوم از دست او
سلہ خوابِ مخمل، بقول

[illegible]

زلفِ او در عالمِ رؤیا پریشانی نداشت خاطرم در خوابِ خوش بیجا پریشانی نداشت		خوابِ خواب بر اہلِ اصلا پریشانی نداشت خادمش در خدمتِ مولیٰ پریشانی نداشت
۵۳	یا رب این خوابست یا خوابے کہ می بینم بخواب عاشقِ او در حضور و جانِ عالم بے نقاب	۸
نے مرا در خوابِ خوش تیغ ابرو بر تن است نے مرا طوقِ کمندِ زلفِ او در گردن است		نے دلم را از نگاہِ ناوک افگن روزن است نے مرا آں نیزۂ مژگانِ تیزش دشمن است
۵۴	گرچہ تشبیہِ خدنگ و نیزہ و تیغ و کمند دائما جان و دلِ مجروحِ عاشق را پسند	۹
چشمِ من در خوابِ خوش با چشمِ دلدارم دوچار دیدہ ام سر تا بپا محوِ تجلائے نگار		ہمچو قطبِ زمانی جنید آں کوہِ وقار ناگہاں دیدم کہ می آید بسویم مستِ یار
۵۵	مرحبا گفت او نہادم بوسہ بر دستِ کرم بر لبِ نازک جزاک اللہ و بر پایش سرم	۱۰

لف خواب ... [illegible]

۵۳ دیدم ... جانِ عالم صلی اللہ علیہ ...

۵۴ خوابِ تیغ ... [illegible]

۵۵ دوچار یعنی ... [illegible]

حبذا خوابِ خوشے آفاتِ ہجراں دور کرد ——— خوابِ من در وصل وا امداد ایں مہجور کرد

چشمِ او چشمِ مرا از عکسِ خود پر نور کرد ——— نورِ او کلکِ مرا بر نقشِ او مجبور کرد

۵۶	خسرو[1] و محبوبِ من رشکِ بتانِ آذر است ہر چہ وصفش می کنم حسنش ازاں بالاتر است	۱۱

طالعِ بیدار دارد دیدۂ خوابیدہ ام ——— زانکہ در خوابِ خوشے حسنِ رخِ او دیدہ ام

ہر چہ در خوابم بچشم افتادہ واند دیدہ ام ——— انچہ در گوشم رسید از گوشِ دل شنیدہ ام

۵۷	چشمِ من آئینہ و نقشے کہ بر لوحِ دل است در سخن بنمودنش کارے کہ خیلے مشکل است	۱۲

چوں نگاہم بر غزالِ چشمِ دلجویش رسید ——— خوابِ من از دیدۂ من صورتِ آہو رمید

دیدہ ام چوں منظرِ خوابِ خوشے در خود ندید ——— بر زباں آورد نقلِ واقعاتِ چشم دید

۵۸	ایں سراپایش سراپا دلنشیں تعبیرِ اوست صورتش مانند قرآں نظمِ من تفسیرِ اوست	۱۳

[1] خسرو شاعرے معروف کہ مصرع ششم ازوست

آغاز کار

هرچه می گوییم ما این سرگذشت خواب ماست لغزش ما در سخن وجه دلِ بیتاب ماست		نیست تعبیرے که نقشش هر یه اجاب ماست پستیِ ما در تکلم شیوهٔ آداب ماست
۵۹	حرفِ ما تصویرِ روے یار و نقشِ نازکی است دیدهٔ اہلِ بصیرت نیک میداند که چیست	۱۴
۵	آغازِ کار	
کردم از مانی سوالے بر طریقِ مشورت تا سوے بهزاد دیدم گفت این فرمانبرت		دستِ من بوسید و ساکت شد برنگِ معذرت تابعِ حکمِ تو می باشم مثالِ چاکرت
۶۰	هر یکے زینها بآئینِ ادب اغماض کرد یا بعرضِ حیلتے از مقصدم اعراض کرد	۱
حکمِ مانی را بجا آورد بسر از ننگِ چین هر یکے در صنعتِ او دیگرے را درکمین		از ادب بهزادِ آئین گوکند صد آفرین هر یکے را در دلش خوفے ز چشمِ خرده بین
۶۱	هر یکے زینها ز اسرارِ فنِ خود بے خبر	۲

۲۱

	کارِ خود را می کند ہر یک حوالت بر دگر	
ساختم آغازِ کارِ خود بعونِ کردگار کرد ہر یک برامیدِ احتیاجم انتظار		ہیچ پروائے نشد زیں بلبہانِ نابکار بود آنی از شعارِ من سراپا بیقرار
۳	خامہ ام چوں کارِ خود را در عمل آغاز کرد دستِ قدرت گرہ تصویر را پرواز کرد	۶۲
بر طریقِ پاستاں از نقشبندانِ[3] عجم حلیہ ات را میزنم چوں چہرہ پردازانِ[4] قم		می کشم نقشِ[1] سراپایت بلوحِ از مو قلم[2] نقشِ عکسِ قامت از آلۂ عکسی کشم
۴	حلیہ و نقشِ تو جاناں صنعتِ دستِ منست عکس از قامت گرفتن کارِ چشمِ روشن است	۶۳
از سوادِ دیدہ ام لوحِ سیاہش آشکار چشمِ من بہرِ نگاہِ نازکش امیدوار		چشمِ من یک آلۂ عکسی است بہرِ عکسِ یار آلہ بالائے ستونِ قامتم گیرد قرار[5]
۵	گر کشاید چشمِ نازک را بسوے آئینہ	۶۴

۱ نقش کشیدن یعنی تصویر کشیدن (بہارِ عجم)
۲ مو قلم، خامہ کہ برائے تصویر کشی از موہا درست کنند (بہارِ عجم)
۳ نقشبند یعنی مصور (بہارِ عجم)
۴ چہرہ پرداز یعنی حلیہ نگار
۵ [illegible] (بہارِ عجم)
۶ [illegible] (بہارِ عجم)

دیدهٔ من عکسِ او گیرد بروے آئینه

نقشِ دیوارم[1] زحیرت روبروے[2] روے پاک
چشم دشوارست واکردن بسوے روے پاک

صورتِ آئینه حیرانم بروے روے پاک
بود آساں در دلِ من آرزوے روے پاک

۶	خامهٔ قدرت بدستِ کاتبِ تقدیرِ اوست چشمِ نقاشِ ازل دلدادهٔ[3] تصویرِ اوست	۶۵

اے برویت گرچه چشمم باز[4] خوفے در دل است
پردهٔ حسن از ادا و ناز پیشم حائل است

از قضا چشمِ قدر انداز سویم مائل است
یارب ایں تصویر را پرواز خیلے مشکل است

۷	ایں بود آساں که از هر عضو تصویرے کشم از خطِ نازک بهریک صفحه تحریرے کشم	۶۶

۱	جسمِ مبارک	۶

باتنِ بالیده مانی درخیالِ نقشِ تن
باتنِ کاهیدهٔ خود من بکارِ خویشتن

در سرش سوداے خامِ نیست دیگر همچو من[5]
کز سرورِ او نمی گنجد تنم در پیرهن[6]

۱ نقش دیوار یعنی حیران
۲ روبرو یعنی مقابل
۳ دلداده یعنی عاشق
۴ باز شدن چشم یعنی وا شدن آن (اصطلاحات)
۵ همچو من دیگرے نیست ... زبان معاصرین ... که در محل ...
۶ تن در پیرهن نگنجیدن یعنی کثرت سرور (اصطلاحات)

جسمِ مبارک

۶۷	صنعت آگاہاں بحسنِ صنعتم تحسین کنند بر تبختر ہاے بے ہنگامِ او نفریں کنند	۱

قالبِ کاہیدہ و بالیدہ از اقسامِ جسم در فضاے شش جہت او کارِ ہفت اندامِ جسم		(جامعِ اعضاے انسانی) مرکب نامِ جسم بعدِ مردن خاک می گردد ہمیں انجامِ جسم

۶۸	اے ولا بر خویش می بالم بوصفِ جسمِ پاک بود او نورِ مجسم گرچہ پیدا شد ز خاک	۲

جسم را اہلِ خرد با روح ہمدم گفتہ اند عاشقاں ایں قالبت را جانِ عالم گفتہ اند		روشناں جسمِ ترا نورِ مجسم گفتہ اند اہلِ دل جانِ تنت را روحِ اعظم گفتہ اند

۶۹	جانِ من قرباں جسمت عاشقاں را جسم و جاں جانِ جاں باشد فداے ایں تنت جانِ جہاں	۳

در غمِ عصیانِ امت داروا و جسمِ نحیف چوں حریرے بود نازک نرمی جلدِ لطیف		فکرتِ ما در بلاغت یافت تشبیہِ لطیف از ہمیں جلدِ لطیفش حسنِ تشریفِ شریف

۲۴

شش جہت پیش و پس چپ و راست بالا و زیر (بحر عجم)

ہفت اندام سر و سینہ و شکم و دو دست و پا (بحر عجم)

اہلِ خرد عقل والا یعنی دانشمندان در اصطلاحات مذکور

اہلِ دل یعنی صاحبدلان (از اصطلاحات)

دل کنایہ از انسانِ کامل (بحر عجم)

روحِ اعظم اشارہ بسرورِ کائنات صلی اللہ علیہ وسلم

جانِ جہاں کنایہ از محبوب (بحر عجم)

تشریف حبیب و خلعت

۷۰	موے نازک خوابہ ہاے نرم ہمچوں مخملے نرمیِ اعضا لطافت خیز در ہر مفصلے	۴

در بلاغت آں تنِ سیمینِ او ہمچوں حصار صنعتِ بنّاے قدرت مستقیم و پایدار	حیطۂ اطرافِ اعضاے رُبیدہ استوار خوشنما تعمیرِ دستِ قدرتِ پروردگار

۷۱	در حصارِ قالبِ پاکش مقامِ جانِ پاک بوالعجب تعمیرِ ایں حصنِ حصیں از جسمِ خاک	۵

نورِ اجرامِ فلک گویند باشد عکسِ ایں ایں تنِ او قالبِ جاں صنعِ ربّ العٰلمیں	تا بعالم سایۂ او کس نہ بیند بر زمیں می زند بر دستِ صانع بوسہ جبریلِ امیں

۷۲	قالبش را در لطافت ہمسرِ جاں گفتہ اند جانِ پاکش را ملائک نورِ یزداں گفتہ اند	۶

او تن آسائی نہ کردے نے تن آسانی درو او عدوے تن پرستاں حبِ انسانی درو	او نہ تن پرور بُود اخلاقِ جسمانی درو دشمنِ تن پروراں وصافِ رحمانی درو

ط تن آسانی یعنی آرام جو
ط آرام در جسم — تن آسانی را دوست
ط تن آسانی در جسم — تن پرور
ط تن پرست را دوست — در جسم
ط تن پرور در جسم

نجمِ مبارک

۴۳	یک تنِ تنہائے او کرد است خدمت ہا بسے با ہمہ اعمالِ بد احساں کند با ہر کسے	۷

گاہ تن گیرد بہ تنگ و گاہ بر دوشش ردا تن بہ تقدیرش بہر کارے دہد آں مقتدا	و اسما تن می کشد در خدمتِ خلقِ خدا در معارکا و سرِ دشمن کند از تن جدا

۴۴	در صعوبت ہائے دنیا تن زند بر مشکلات وز صعوبت ہائے عقبیٰ می دہد مارا نجات	۸

برتنِ خود دارد آں سیمیں بدن گل پیرہن در صفا سیماب می گردد خجل زیں سیم تن	از صباحت می نماید جسمِ نازک گلبدن یافت اشرف گوہر از غواصیِ بحرِ سخن

۴۵	چوں باندازِ تناسیمیں تنش عریاں شود دیدہ ام از اشکِ حیرت حوضِ لب گرداں شود	۹

دیدۂ من تن بجسمِ او کشد در خوابِ خویش شد فدائے او تہمتن با ہمہ القابِ خویش	گو یدش لعلِ خوش آب و رنگِ او چوں آبِ خویش جلدِ پاکش در لطافت غیرتِ کمخوابِ خویش

۲۶

۱ تن تنہا یعنی واحد و بےہمہ (فارسی)
۲ تن گرفتن یعنی پذیرفتن (در محاورہ عجم)
۳ تن کشیدن خویش را بدوش رسانیدن (در محاورہ عجم)
۴ تن دادن یعنی رضی شدن و قبول کردن (در محاورہ عجم)
۵ تن زدن صبر کردن۔

۶ تہمتن ... [illegible]
۷ تن کشیدن ... [illegible]

٧٦	تن زنم[١] اینجا که کلکم قاصر از وصفِ تن است مختصر گوییم که جسمِ او به از جانِ من است	١٠
٧	**قامتِ مبارک**[٢]	٢
قامتِ مانی دو تا شد از تراکتهاے[٢] نقش من به وہم دستِ خود بر صنعتِ یکتاے نقش		حسن پردازش نیامد در نظر زیباے نقش ہر کہ بیند نقشِ بالایش شود شیداے نقش
٧٧	بر کمالِ صنعتم بہزاد و بخ بخ[٣] می کند اشکِ مانی از ندامت بر رخش تخ تخ[٤] می کند	١
حلیه اش سرتاپا از نقشِ قامت آشکار از قدِ بالاے او حسنِ اقامت[٥] آشکار		گوئیا از قامتِ او جو قیامت آشکار وز قدِ رعناے او شانِ امامت آشکار
٧٨	گاهِ قامت کردنش[٦] بینیم قد و قامت بهم آیهٔ قد قامتش تجنیس دارد در حرم	٢
شمعِ قامت را بود پروانه از تابِ کمر		نخلِ قامت را ز فرقِ او ست تشبیهِ ثمر

١ تن زدن ، [illegible]
٢ [illegible]
٣ بخ بخ ، [illegible]
٤ تخ تخ کردن ، [illegible] آب و مانند آن . (بحر عجم)
٥ اقامت ، بمعنی قامتِ نماز (آصف اللغات)
٦ قامت کردن ، قد قامت الصلوٰة گفتن (بحر عجم)

از علوِ قامتش فکرِ بلندم پست تر			ازلوای قامتِ او سر زند[1] فتح و ظفر
۳	خامهٔ مداحِ او چوں وصفِ قامت می کند قامتِ[2] او از الف مشقِ قیامت می کند		۷۹
از سنانِ قامتش صد لشکرِ دشمن زبوں قامتِ او راست سازد سرنوشتِ[6] واژگوں			شد عصای قامتش پیرِ فلک را رهنموں[3] قامتِ او برفراز[4] صد لوای سرنگوں
۴	می نیاید راست ترجیحِ الف بر قامتش در الف باشد سکون و حرکتی در قامتش		۸۰
نام کردندش بلیغانِ عجم سرو رواں سدره نامیدند در فردوس حورانِ جناں			تا ز شمشادِ قدِ او گشته عالم گلستاں (شعله قد) گفتند چوں آتش پرستانِ جہاں
۵	آں قدِ دلکش دل آرا شهرهٔ ارض و سماست از قدِ شوخی بپاهش در سخن محشر بپاست		۸۱
این خطِ مفروض قائم کردهٔ دستِ خدا			در بلاغت قامتش همشکلِ خطِ استوا[7]

[1] سر زدن، بمعنی ظاهر شدن و ظهور کردن (بهار عجم)

[2] ضمیر راجع بسوے خامه ۱۲

[3] رهنموں بالفتح و ضم میم نمایندهٔ راه (فرهنگ آنند راج) و موئد الفضلا ۱۲

[4] برافراختن بمعنی بلند کردن. (آصف اللغات)

[5] سرنگوں بمعنی سر واژگوں (فرهنگ آنند راج)

[6] سرنوشت، بمعنی [illegible] (نقش [illegible])

[7] خط استوا [illegible]

قامت مبارک

مہر و مہ از عارضش تابان بچرخ اعتلا		وصف قامت در سخن بالاتر از فکر ولا

۸۲	مصرع این قامت دلجو کہ موزوں کردہ ایم نکتہ دان داند کہ اعجازے بمضموں کردہ ایم	۶

شد ز بالائے بلندش عالم بالا عیاں کار خود بالا برد دلدادہ او در جہاں		در شب معراج قدرش بود بالاتر ازاں چتر بالائے سرش شش خانہ ہفت آسماں

۸۳	قامت خم خوردہ ام قربان بالا قامتے کو باوج چرخ دارد در ملائک حرمتے	۷

خامہ ام تا از قد رعناش تصویرے کشید تا نہال قد قد از گلزار تحریرے کشید		طوق قمری سرو گلشن را بزنجیرے کشید طاہر قزوینی از رشکش آہ شبگیرے کشید

۸۴	سرو بالائے تو چوں تیر نظر قد می کشد باز آب از چشمہ سار چشم تر قد می کشد	۸

گلرخان دلربا گویند قد را جامہ زیب		دلبران فتنہ زا نامند او را دلفریب

۲۹

ـہ۱ نکتہ دان - مراد از نکتہ سنج

ـہ۲ [illegible]

ـہ۳ بالا بمعنی قد (آصف اللغات)

ـہ۴ عالم بالا - بمعنی [illegible]

ـہ۵ (دیباچہ جہبر) بالا بردن کار - بمعنی [illegible]

ـہ۶ دلدادہ - بمعنی عاشق

ـہ۷ شش خانہ - بمعنی [illegible]

ـہ۸ بالا - بمعنی [illegible] (آصف اللغات)

ـہ۹ [illegible] (آصف اللغات)

ـہ۱۰ طاہر قزوینی - شاعر [illegible]

ـہ۱۱ شبگیر - بمعنی صبح

ـہ۱۲ قد کشیدن آب - بمعنی بلند و ظاہر شدن آب (طاہر قزوینی)

قامت مبارک

پیشِ قدِ قامتش گردوں نماید در نشیب		بر سراپاے قدِ یارم فدا بالا و شیب[1]
۸۵	نازک و ناز آفریں و سرکش و چالاک و چست در قد آرائی بلند است و ببالائی درست	۹
قامتِ بالاے تو ہمچوں لواے سرفراز می کشند از غم الف[2] بر سینہ خوبانِ حجاز		دیدۂ اہلِ جہاں بالاے بالاے تو باز خامۂ عالی[3] بود از قامتت مدحت طراز
۸۶	قامتت را گر الف گفتم مرنج از حرفِ راست چوں الف جا کردہ قدت درمیانِ جانِ ماست	۱۰
کاتبے چوں مدحتِ ممدوح را انشا[4] کند خامہ در آغازِ خط از نامِ حق ایما کند		بر سرِ قرطاسِ خود حرفِ الف املا[5] کند کاتبی[6] لطفِ دگر زائیشاں پیدا کند
۸۷	کاتبِ قدرت چو حسنش را ز سرتا پا نوشت اول از تعظیم نامِ قامتش بالا نوشت	۱۱
بارور از قامتش گردید سروِ بے ثمر		کس نہ بیند سرو و شمشاد و صنوبر بارور

[1] بالا و شیب یعنی زمین و آسمان (آصف اللغات)
[2] الف بر سینہ کشیدن، غم و ماتم کردن (آصف اللغات)
[3] عالی تخلص نعمت خان عالی است کہ شعر سوم از وست ۱۲
[4] انشا کردن یعنی مطلق نوشتن و نوشتن احوال کسے
[5] املا کردن یعنی نوشتن مطلقا (آصف اللغات)
[6] کاتبی نیشاپوری شاعر است کہ شعر سوم از وست ۱۲

بود برآزادیش اہلِ بصیرت انظر		از حقیقت بلبلِ آمل دہد مارا خبر
۸۸	ہیچ نخلے بے ثمر در عالمِ ایجاد نیست سرو ہم از بارِ شرمِ قامتش آزاد نیست	۱۲
صد صفِ (گم گردہ راہاں) پیروش وا ایستند سروِ گلشن بر قدِ بالاے محبوبم فدا		دلبران سرو قامت می کنندش اقتدا مخلص کاشی کند چوں قمریِ حق گو صدا
۸۹	دعویِ استادہ سروے راست در گلزار نیست زانکہ چوں سروِ روانش طاقتِ رفتار نیست	۱۳
قد بہ تعظیمِ قدِ او می کشد نازک نہال سدرہ را از قامتِ او افتخارے در شمال		از قدِ بالاے او شمشاد دارد انفعال راست گوید عرفیِ شیرازیِ عالی خیال
۹۰	در جہاں ہر گز کسے ہم قامتِ دلدار نیست در گلستاں سرو را پیشِ قدِ او بار نیست	۱۴
طرفہ اقبالے ببالاے بلندت مہ جبیں		در پدیدت تسخیرِ دلہا الفتِ تو دلنشیں

۱؎ بلبلِ آمل لقبِ طالب آملی است کہ شاعرے معروف [illegible] است ۱۲

۲؎ پیروش [illegible] ۱۲

۳؎ مخلص کاشی شاعرے [illegible] ۱۲

۴؎ [illegible] ۱۲

۵؎ عرفی شیرازی شاعرے معروف [illegible] است ۱۲ — از بار ۱۲

نیست مضمونے ببالاے تو بالاتر ازیں — عالم بالا بود زیں قد بالا بر زمیں

۹۱ — آہی[1] از قد تو می نالد بہ آواز بلند
حسن قامت غلغلے در عالم بالا فگند — ۱۵

چوں قد سرو روانش سرو آزاد کرد — از پرستاریش نازے در چمن شمشاد کرد
عاشق از روزے کہ درس عشق را بنیاد[2] کرد — خواند چوں حرف الف سرو قدت را یاد کرد

۹۲ — تا ز قمری نالۂ حق سترہ[3] خواندم سبق
اے ولا از بلبلان نغمہ خواں بردم سبق[4] — ۱۶

در چمن سرو روانم چوں تگ و تازے کند — قمری از بالاے سرو باغ پروازے کند
سرو بر تشبیہ آں سرو رواں نازے کند — آہی[5] از مضمون نو در نظم اعجازے کند

۹۳ — سرو چیزے نیست اے سرو رواں در صحن او
سرزد آہے از دل بستاں بیاد قد تو — ۱۷

چشم ما چوں بر جمال آں قد بالا فتاد[6] — قامت حوران جنت از نگاہ ما فتاد[7]

[1] آہی تخلص شاعر است موزون کہ شعر سوم از وست ۱۲
[2] بنیاد کردن بمعنی آغاز کردن (آصف اللغات)
[3] حق سترہ، آواز فاختہ قمری است ۱۲
[4] سبق بردن بمعنی سبقت بردن (بہار عجم)
[5] آہی تخلص شاعر کہ شعر سوم از وست ۱۲
[6] افتادن چشم بر چیزے بمعنی دیدن نظر بر چیزے (آصف اللغات)
[7] از نظر افتادن بمعنی از اعتبار افتادن (آصف اللغات) و از نگاہ افتادن نیز ۱۲

فتنه ها بر پا نموده و الهش از پا فتاده		تا قیامت بر نخیزد هر که از بالا فتاد
۹۴	قامتش چوں حشر بر پا می کند دلداده را مشکلے بر خاستن نبود دگر افتاده را	۱۸
از قد بالاے تو تعریف قامت شد عیاں دلبرا از قامت حسن قیامت شد عیاں		در قد و قامت بهم سرّ اقامت شد عیاں از قیامت دار آثار قیامت شد عیاں
۹۵	برزبان نیزه ها تعریف قامت آشکار بر قد از رخسار خورشید قیامت آشکار	۱۹
سرو قامت چوں بگلگشت خراماں میشود تا قدش بر هم زن سرو گلستاں میشود		سرو از انداز رفتارش پریشاں میشود ناله قمری بلند از فکر سلماں میشود
۹۶	در چمن می بالد از بالاے او سرو سهی قامت آزاده را داد است خط بندگی	۲۰
پیش شمشاد قدش گردد صنوبر تار و مار		پا بگل سرو است از سرو روان قد یار

سدره پیشِ قامتش چوں قدِّ لیلےٰ شرمسار		فکرِ والہؔ[1] در سخن بر قامتِ رعنا نثار
۹۷	آنچناں نشو و نما ایں قدِّ موزوں می کند سر درا بارِ خجالت بیدِ مجنوں می کند	۲۱
از خیالِ قدِّ بالا سدره را حسرت بدل پیشِ (طوبے قامتِ من) اشد صنوبر منفعل		از نگاهِ قامتش شمشاد در گلشن خجل سرو از سر و روانم چوں اسیرؔ[2] با درگِل[3]
۹۸	در چمن چوں حرفِ آں بالاے موزوں می رود سرو چوں فردے ز راهِ آب بیروں می رود	۲۲
راست گویم در قدِ بالاے یارم نیست خم سروِ گلشن خادمِ سروِ رواں در هر قدم		سر بلند راست قامت است با و تازه دم خدمتش کرد است قدّش را بسالائی علم
۹۹	سرو سروِ قامتش را باغبانی می کند قمریِ نالاں ولا کارِ فغانیؔ[4] می کند	۲۳
قتلِ عاشق می کند معشوق از تیغِ ادا		از لبِ جاں بخشِ خود جانے بہ بخشد مرده را

ف۱ والہ ہروی، شاعر معروف که شعر سوم از وست ۱۲

ف۲ اسیر، شاعر معروف و در بیت ایہام است از وکه شعر سوم مال اوست

ف۳ با درگِل یعنی مقید (مجموع الفاظ) و یا بگِل شدند ۱۲

ف۴ صحیح تخلص بالفغانی است که شاعریست معروف ۱۲

قامت مبارک

می نماید قامت دلبر قیامت را ابپا		می کند سیفی همیں مضمون نازک را ادا
۱۰۰	هیچ می دانی چها اے سرو قامت می کنی می کشی و زنده می سازی قیامت می کنی	۲۴
یار ت اینجا جلوه از قد و قامت می کند یار ما با قامت بالاش قامت می کند		پیشتر از مرگ ما برپا قیامت می کند زانکه قد قامت اینها لے قامت می کند
۱۰۱	او کند با حسن قامت دلربائی با بناز این بتقریب اقامت دعوت فرض نماز	۲۵
فتنه برخیزد چو بنشینی به محفل اے نگار می شود تیغ ادایت صف شکن در کارزار		از قیامت جمله آثار قیامت آشکار می کند تیر نگاهت سینهٔ دشمن فگار
۱۰۲	تا سپاه غمزه از قامت صف آرا می شود از قیامت فتنه بالا دو بالا می شود	۲۶
نخل طوبے نیست همسر با قد رعنائے او		در بلندی گرچه بر افلاک باشد جائے او

۵ اقامت بمعنی استادن (منتخب اللغات)

۵ اقامت بمعنی تکبیر نماز (منتخب اللغات)

۵ دوبالا - دوچند (بحر عجم)

رتبهٔ سرو و صنوبر پست تر از پای او		محسنِ تاثیر گوید در حقِ بالای او
۱۰۳	آن قدِ موزونش را با سدره نسبت چون کنم این قدر خود فرق در موزون و ناموزون کنم	۲۷
تا به محفل آمد آن نورِ مجسّم همچو حور شمعِ مجلس از تجلایش نماید شمعِ طور		شد بپا از قامتِ رعنای او شورِ نشور می کشم از فکرِ قدسی در سخن تصویرِ نور
۱۰۴	چون به محفل نقشِ حسنِ قامتِ حوری شود همچو شمعی خامه‌ام فوّارهٔ نوری شود	۲۸
خامه را با قامتِ او در شباهت نسبتی در بلاغت کلک را گویند بالا قامتی		چون روان گردد نماید از قدش کیفیتی خامه در دستِ غنی تصویرِ حسنِ صنعتی
۱۰۵	تا رقم زد خامه وصفِ قامتِ محبوبِ ما جز الف حرفی نماند در کاغذِ مکتوبِ ما	۲۹
گر ببینی مصرعی از خامهٔ خطاطِ چین		در سخن قایم شود تشبیهِ قدِ نازنین

سله محسن تاثیر، شاعر [illegible] که شعرش [illegible] ۱۱۲۰
سله قدسی مشهدی، شاعر [illegible] که شعرش [illegible] ۱۰۵۶
سله غنی کشمیری، شاعر [illegible] که شعرش [illegible]
سله [illegible]

[illegible]

قامتِ یار

حسنِ تاویلِ بلاغت می نماید چنیں		لطفِ تشبیهِ غنی[۱] اکنوں به تفہیم ببیں
۱۰۶	درخرامش ہر کجا آں نازنیں موزوں تراست مصرعِ سروِ سہی در ہر زمیں موزوں تراست	۳۰
چوں ببیں بوستاں فرمود میلے یارِ من ایں گلِ دیگر شگفت آرے بہ گلگشتِ چمن		برگِ گل رخسارِ رنگیں بود بلبل نغمہ زن وہ چہ نقشِ بےخودی بست است سلماں[۲] در سخن
۱۰۷	شاخِ گل دیوانه شد از قامتِ دلجوے او باغباں تعویذ بست از غنچہ بر بازوے او	۳۱
لطفِ بالایت و بالا حسنِ قامت چار چند می شود اوحدی[۳] ز مضمونِ بلندش بہرہ مند		در بلاغت ہیچ مضمونیست مارا دلپسند فکرِ عرفی[۴] در سخن از فکرِ عالی[۵] شد بلند
۱۰۸	سایهٔ بالاے تو در چشمِ ایں دلدادہ ہست مضمونِ بلندے پیشِ پا افتادہ	۳۲
درخرامش یارِ ما بر بوتهٔ دارد نگاه	.	ہر کجا خواہد خرامد دیدهٔ ما فرشِ راه

۱؎ غنی کشمیری، شاعر معروف ۱۲ از شعر سوم از دوست ۱۲

۲؎ سلمان ساوجی، شاعر معروف ۱۲ از شعر سوم بالا است ۱۲

۳؎ اوحدی بلخی، شاعر معروف ۱۲

۴؎ عرفی شیرازی، شاعر معروف ۱۲ از شعر سوم از دوست ۱۲

۵؎ عالی شیرازی، شاعر معروف و در اینجا عالی یعنی بلند و رفیع ۱۲

قامت مبارک

سبزۂ خوابیدہ را شمشادِ با بخشد پناہ		یارِ صائب خم گر پامالیِ او چوں گیاہ
۱۰۹	از قدِ ناز آفریں در ہر دلے اندیشہ ایست آں نہالِ شوخ را در ہر زمینے ریشہ ایست	۳۳
یارم از قربِ قیامت می دہد ہر دم خبر گرچہ ناید سایہ اش در دیدۂ عالم مگر		قامتش بر پا کند رنگِ قیامت در نظر فکرتِ صائب بہ تشبیہ بلاغت معتبر
۱۱۰	سایۂ افتاد زاں شمشادِ بالا بر زمیں آسماں رنگِ قیامت ریخت گو یا بر زمیں	۳۴
تا بگلگشتِ چمن چشمے ببالائش کشاد چوں صنوبر قامتش را دید از پائش فتاد		نرگس از حسنِ ارادت سر بپائے او نہاد نالۂ قمری مضامینِ فغانی یاد داد
۱۱۱	قامتِ او چوں شود در بوستاں ہمدوشِ سرو می کشد قمری ز طوقش حلقہ در گوشِ سرو	۳۵
من بہ تعریفِ قدش از دور بوسیدم زمیں		آسماں گوید کہ ممکن نیست بالاتر ازیں

۳۸

ط صائب اصفہانی شاعر ہے۔ موزوں کا مصرعہ سوم از دست ۱۲

ط چشم کشادن نگریستن (بہار عجم)

ط پا ماندن، بر زمین نشستن (آصف اللغات)

ط فغانی شیرازی شاعر ہے۔ موزوں کا مصرعہ سوم از دست

ط یاد دادن یعنی یاد دلانا

پوسته بردیم شکست و گفت جبریل امیں	٠	شاد شو مداح ممدوح تو گوید آفریں
۱۱۲	حبذا بخت بلند من که بالا بر دکار بادل و جاں میشوم برایں قد بالا نثار	۳۶
۸	جلد مبارک	۳
پوستی کردن جلدش خوست چوں ز رنگ حبیب خدمت خود تا بسر بردم بچشم دور بیں		در غلط انداخت چشمش را لباس پوستیں پوست خود بر فرق من بنهاد جبریل امیں
۱۱۳	از نکات صنعتم هر نکته رس گوید بپوست کز مسرت جسم محزونم نمی گنجد به پوست	۱
صائبا ایں مصرع تو هوش مانی را برد پوستین او اگر گیرم دشش می آزرد		بر وجود او ز غیرت پوست بر تن می درد پوست بر رو می کشد از عجز و دامن گسترد
۱۱۴	هر کتاب صنعت من صنعتش جلد است و بس نسبت با لا بس است او را اگر باشد هوس	۲

جلدِ مبارک

داشت بیسے از سخن سازاں لب بمداحِ تو چوں بہ تعریفت سراپا داشت در دل آرزو		پوست از ہیبت بیفگند از زبانِ عیب جو رو برویت خورد۔ در خوابِ ہمایوں و بدو
۱۱۵	از مسرت پوستش بر پیکرِ او تنگ شد پوستینِ او زجوشِ خونِ او گلرنگ شد	۳
جلدِ پاکش در بلاغت اولین گُل گل است موے نازک موبمو بر جلد۔ نوکِ سنبل است		رنگ و بویش قوّتِ چشم و دماغِ بلبل است پوست بر اندامِ او یکرنگیِ جزو و کل است
۱۱۶	جند ار گیاہے سبز او بر روے جلدِ پاک جا بجا پیچیدہ بناید چو پیچانِ تاک	۴
جلدِ نازک بر تنِ او کسوتِ ابریشمے این قبائے محرمِ جسمت تن را ہمدمے		وز خوبے رشکِ گلابش کسوتش دارد نمے دارد این نامِ خوشے موزوں بہر یک موسمے
۱۱۷	چوں بہ تابستاں حریرِ تن بود عرفِ انام در زمستاں پوستینِ نازکش کردند نام	۵

سلـه سخن ساز: نکتہ سنج، سخن ساز (ز، مجم)
سلـه پوست افگندن: ترسیدن (ز، مجم)
سلـه رو برو خوردن: دوچار شدن (ز، مجم)
سلـه رو بر: بالمقابل (ز، مجم)
سلـه پوستین بر تنگ شدن: بغلید

رگہاے مبارک

پوست بالاے تنِ نازک لباسِ فطرت است پوستینِ پوست بر جسمِ لطیفش خلعت است		موے تن با تارِ رگہا تار و پودِ کسوت است بارک اللہ این قلمکارے کہ نقشِ صنعت است
۱۱۸	جامۂ چست این چنین بر جسمِ عالم کس ندید بر تنش خیاطِ قدرت جامۂ جلدش بُرید	۶
کاغذِ تصویرِ جلدِ عاشقِ جانبازِ تست در نزاکت خوبیِ تصویر از پروازِ تست		فرشِ جلدش درخورِ اعزازِ پا اندازِ تست در ثنا معراجِ فکرم مظہرِ اعجازِ تست
۱۱۹	نقشِ جلدِ پاکے بستم بآئینِ سخن حلۂ خلدِ برین بایستۂ جلد و شے من	۷
۹	رگہاے مُبارک	۴
می کند بہزاد رنگ پاستان را پیروی نیست آسان نقشِ رگہا با نکاتِ معنوی		رگ ندارد خامہ اش زنہار در طرزِ نوی می کند آنی رگِ گردن بتصویرش قوی
۱۲۰	در تنم بر خاست رگہا دل بصنعت گرم کرد	۱

۱۴۱

۹ رگِ گردن قوی کردن ... اصرار بر دعوے کردن

۱۰ رگ بر تن دویدن ... بمعنی ... (بحر عجم)

	اور گِ[1] گردن بآئینِ اطاعت نرم کرد	
۱۲۱	چوں بدست آمد رگِ[2] خواب عنانِ[3] الہٰم خوش رگِ[4] خوابے بدست آورد از نقشِ قلم	۲
	خامۂ من یافت از رگِ[5] خوابش گرفت از رگِ یارم بدست آورد تصویرے شگفت	آمد رگِ مضموں بمیدانِ بلاغت تا ختم یافت تصویرِ رگِ یارم ولا زیبِ[6] تجمل
۱۲۲	حلیۂ رگہاے سبزش را نمودم آشکار من رگِ[7] تصویرِ رگہا دارم و مدحت نگار	۳
	حبذا ایں نظمِ دانش[8] حسنِ فکرِ روشنش دیدہ ام رگہاے غیرت را نمایاں از تنش	سیلِ سرخِ خوں بہ نہرِ رگ و ولیلِ ونبار تا رگِ خوابے بدست آوردم از تصویرِ یار
۱۲۳	از بلیغانِ سخن۔ رگ راست تشبیہ کنند تا بِ نازک در رگِ جانست دلہا را پسند	۴
	تا رگِ سبز است ایں کہ دورِ خوں در و مانندِ آب	اے خوشا دانش کہ مرغِ روح را دارد پابند جوشِ خونِ رگہاے تن رجلد میسازد بلند

[1] رگ گردن نرم کردن ترک دعوی کردن (بہار عجم)

[2] رگ خواب بدست آمدن ایضاً بدست آمدن (بحر عجم)

[3] والہروی، شاعرست معروف کہ مصرع دوم ازوست ۱۲

[4] رگ خواب بدست آوردن کنایہ از با اختیار شدن و کارے کردن کہ شخص دیگر بے اختیار شود (بہار عجم)

[5] رگ خواب کسے گرفتن کنایہ از بے اختیار کردن او (بہار عجم) ضمیر او بسوے والہ هروی ۱۱

[6] رگ چیزے در کسے بودن استعداد آن داشتن (بحر عجم)

[7] دانش مشہدی۔

[8] شاعرے معروف از معاصرین ازوست ۱۲ رگ جان۔ بمعنی شریان

دیگر جہ

رگہاے مبارک

۱ رگِ ابر – [illegible] ناپدید شود (بحرِ عجم)

۲ رگِ روان – [illegible] جانِ صاحبانِ [illegible] (بحرِ عجم)

[illegible] (اللغات)

۳ [illegible]

۴ جزر و مد [illegible] ۱۲

[illegible] ۱۲

۵ اہلِ دل [illegible] (صفا اللغات)

۶ رگ زدن فصّاد [illegible] ۱۲

	یارگِ ابرے کہ جاے آب دارد خونِ ناب	
کوچہ رگ خانۂ روحِ رواں آباد کرد جزر و مدِ خونِ دل اربابِ دل ارشاد کرد		دل دریں سرشتہ نہرے جزر و مد ایجاد کرد کثرتِ خونش بحکمت دعوتِ فصّاد کرد
۱۲۴	او بہ نشتر از رگے فوّارہ ہا پیدا کند صنعتِ رگ زن ہوا وائے دلِ شیدا کند	۵
آں رگِ تلخے کہ می گویند باشد در گلاب من رگِ گل را بجلدِ پاکِ او دیدم بخواب		یک رگِ پاکِ جبینِ اوست ہنگامِ عتاب تا رگِ خوابم بدست آورد کلکم در کتاب
۱۲۵	در رگ و پے دارم از رگہاے پاکش الفتے بر دل و جانم مگر ہرگز نہ پیچد کلفتے	۶
نقشِ رگ ایش از پیچ دارِ نازک انگشت تا رگِ جانش بدل بر حسنِ صنعت مائل است		صنعتِ کلکم ولا بہزاد را نقشِ دلست فاش می گوید کہ صانع در فنِ خود کامل است
۱۲۶	حبّذا ممدوحِ من احسنت فرماید بخواب	۷

۴۳

۷ رگِ تلخ – تلخی کہ در گلاب باشد (بہارِ عجم)

۸ رگِ گل – رگہاے نازک کہ در برگِ گل است (آصف اللغات)

۹ رگِ خواب بدست آوردن – عنانِ اختیار بدست آوردن (بحرِ عجم)

۱۰ کلفت پیچیدن – لاحق حال شدن کلفت (بہار)

[illegible] زائل کلفت (بحرِ عجم)

۱۱ رگِ جاں – شریاں (بحرِ عجم)

	اے خوشا طالع کہ گرویدم بخدمت کامیاب	۰
۱۰	رنگِ مبارک	۵

تا بنقشِ رنگ و بوے آں نگارِ گلعذار گل کند رنگِ حسد از روے مانی بار بار	آب و رنگے اے ولا آوردہ ام بر روے کار راست گوید صائبِ رنگیں بیاں صورت نگار

۱۲۷	می دہد رنگے و رنگے می ستاند آں لعیں بسکہ دارد انفعال از رنگِ آں خردہ بیں	۱

می پرد رنگِ رخِ بہزاد در تصویرِ رنگ رنگِ او از چہرہ اش گم و از خشم آوردہ جنگ	روے او رنگ آوردہ از انفعال و عار و ننگ مو قلم مانند تیغے بود تا دارا بہ چنگ

۱۲۸	خامہ ام بر گرو تصویرِ رنگِ گل بہ بست شد خجل بہزادِ ناداں رنگ بر رویش شکست	۲

من بہ نقشِ رنگِ او رنگے برآرم در سخن اے ولا مضمونِ رنگیں می نگارم در سخن	آورم رنگِ نوی بر روے کارم در سخن رنگ و بوے گلشنِ تصویر دارم در سخن

رنگِ مبارک

۴۴

خردہ بیں، یعنی باریک بیں و عیب جو (بحر عجم)
رنگ دادن و رنگ ستدن ... خجلت و انفعال (بحر عجم)
صورت نگار، مصور (بہار عجم)
صائب صفاہانی شاعر
رنگِ حسد گل کردن: پیدا شدن
رنگ و آب بر روے کار آوردن: رونق دادن بکار (بحر عجم)
پریدن رنگ: متغیر شدن رنگ (بحر عجم)
رنگ آوردن: خجل شدن (بحر عجم)
رنگ از چہرہ پریدن ... (بحر عجم)

۱۲۹	نظم رنگا رنگ من نیرنگیے پیدا کند رنگ ریزانِ جہاں را از سخن شیدا کند	۳

رنگِ نازک بر تنش رنگِ گلے و بے چمن در گلستانِ دلبرِ ما را لقب شد گلبدن	گل بعکسِ رنگِ او دارد گلابیں پیرہن زانکہ بر عارضِ گل و رنگِ گلے دارد بہ تن

۱۳۰	از ہوائے رنگِ رویش می پرد رنگِ شفق وز انار ریں دانہ ہا گلنار را در دل قلق	۴

آں تنِ گلرنگِ محبوبم بسیرِ گلشنش رنگِ گلگونِ تنِ او در تہِ پیراہنش	ہمچو بوے گل نہاں در پردہ رنگِ تنش مثلِ روئے او نہاں در سترِ حسنِ روشنش

۱۳۱	در بہارستانِ رنگیں گل فدائے رنگِ اوست رنگِ گل دلدادہ رنگِ قبائے تنگِ اوست	۵

رنگِ رویش را بجوشِ خشمِ او تغییر نیست دلبرِ رنگیں ادایم خوگرِ تعزیر نیست	آتشِ گل را بدامانِ چمن تاثیر نیست بلبلِ آمل چو گلچیں قاصرِ تقصیر نیست

۱ رنگا رنگ: بمعنی مختلف الالوان

۲ [illegible] بمعنی [illegible]

۳ گلبدن: کنایہ از معشوق [illegible]

۴ [illegible]

۴۵

۵ بلبلِ آمل: لقبِ طالبِ آملی است کہ شاعرے معروف و مشہور است [illegible] از دوست [illegible] ہمین است کہ غضبِ معشوق را [illegible] در حالیکہ محبوبِ ما این قدر حلیم است کہ رنگِ چہرۂ او ہیچگاہ از خشم متغیر نمی شود، چنانکہ ذکرش در شعرِ اول ہست

خوے مبارک

۱۳۸	رنگ و بوے جسم نازک غیرت گل در چمن رنگ خط سبز رشک طوطی رنگیں سخن	۱۲

سرخ روئی ہاے من از سرخی رخسار یار سبزہ خط بر لب او آبروے سبزہ زار		سبز بختی ہاے من از سبز خط آں نگار سبز پوشان جہاں بر چادر سبزش نثار

۱۳۹	گر ز رنگم اے حزیں واقف شدے ہمدرد من کار من رنگے بر آورد ے ز رنگ زرد من	۱۳

نقش رنگش راہ رنگے بست کلکم در سخن دلبر رنگیں ادا فرمود در سیر چمن		بر دو رنگ از چہرہ بہزاد رنگ طبع من نیک دانی (تازہ تر رنگے بر آبے بختن)

۱۴۰	آفریں بر طبع رنگینت کہ کارے کردہ آب و رنگ تازہ روے نقش رنگ آوردہ	۱۴

۱۱	خوے مبارک	۶

از بن ہر موے تانی می چکد صد قطرہ خوے		او بدستے مو قلم در دست دیگر جام مے

۳۴۸

سرخ روئی یعنی قدر و مرتبہ ... سبز بختی یعنی خوش نصیبی ... سبز پوشان بہشت ... حزیں اصفہانی شاعر ...

حبیبِ کبریا

لیک ز و ہرگز نشد این منزلِ مقصود طے		گفتم اے بے راہ این حالِ تو آخر تا بکے

۱۴۱	گفت کاین کاریست مشکل می نہ بینی جانِ من جسمِ من غرقِ عرق جوئے رواں از پیرہن	۱

گفتمش برخیز اے ناداں بیفگن جام را کو نداند مقصدِ ماہیتِ اجسام را		دستِ ناپاکِ تو سازد قالبِ اصنام را او چہ داند حلیۂ پیغمبرِ اسلام را

۱۴۲	در زماں بگریخت کافر بار خوت و جامِ مے ساعتے نگذشت بر لوحے کشیدم نقشِ خوے	۲

شد رواں از دقتِ این کارِ من خوے از بغل قطرہ ہائے عارضم چوں پختہ گشت این عقدِ حل		دست و پایم از تعب بے کار شد مانندِ شل تا دلِ من شاد شد از صورتِ حسنِ عمل

۱۴۳	ہر چہ از جسمے بریزد قطرہ ہائے شبنم است وانچہ می بارد چو باران اشکِ چشمِ پُرنم است	۳

خوئے جسمِ پاک را آبِ گلِ تر گفتہ اند		دلبرانش از گلابی عطر بر تر گفتہ اند

۱ خوے ـ [illegible] ـ [illegible]

۲ شل ـ [illegible]

۳ آبِ گل ـ گلاب باشد (آصف اللغات) ـ او حرکت نتواں کرد (غیاث اللغات)

انچہ گیسو ریخت آنرا عطرِ عنبر گفتہ اند
وانچہ از رخسارِ اقدس ریخت گوہر گفتہ اند

۱۴۴ — ۴
عطر را چوں روحِ اجسامِ معطر نام شد
قطرہ خوے نبی را روحِ جوہر نام شد

نکتہ آمد بدست از نکتہ سنجانِ سخن
ہمچو گوہر دانہ بر عارضِ دلدارِ من
قطرہ خوے برگلِ رخسارِ پاکِ گلبدن
برگلِ تر قطرہ شبنم نماید در چمن

۱۴۵ — ۵
خوش بہار آمد کہ چوں گل غنچہ[1] گوہر شگفت
مژدہ باد اے آرزو[2] میم کایں گل دیگر شگفت

قطرہ خوے قطرہ ریزاں از جامِ کوثر است
دانہ او در جلا گوئی مصفا جوہر است
چوں شہاب[3] ثاقبے ریزد کہ تاباں اختر است
در صفا تشبیہِ مخصوصِ ذاتِ گوہر[4] است

۱۴۶ — ۶
تابِ عارض قطرہ خوے را دُرِ نایاب کرد
صد گہر را خجلتِ یک دانہ او آب[5] کرد

در نزولِ وحی جسمش از عرق می بود تر
داشتے از قطرہ ہائے خوے جبینِ او اثر

[1] غنچہ شگفتن بقول بہار معروف کہ بمعنی گل شدن غنچہ باشد
[2] آرزو درینجا ایہام است کہ شاعرے معروف از شاعرین شو سوم بخان آرزو بود و شو سوم از دو ... ۱۲
[3] شہاب ثاقب در عرف ... ستارہ کہ شب ہا از زمین ریزد ۱۲
[4] گوہر یعنی مروارید ۱۲
[5] آب کردن منفعل کردن (در صف اللغات)

دائماً می شد ز سیرِ او معطر رہگذر[۱]		از مرورِ پاکِ او می داد خوشبوئیش خبر
۱۴۷	گفتہ اند اہلِ شمائل نکہتِ آبش چو عطر در لباسِ خویش مالیدند اصحابش چو عطر	۷
شمع پیشِ قطرۂ خوے از سرِ شک خود خجل قطرۂ نیساں ز ہر یک قطرہ اش آبے بدل		قطرہ ہائے[۲] آب از یک قطرۂ او منفعل قطرۂ آبِ گہر[۳] با دانۂ گوہر دودِ دل[۴]
۱۴۸	قطرۂ[۵] زرِ فلک از آبِ خجلت قطرہ[۶] زن قطرۂ[۷] وز دِ آسماں از اشکِ غیرت قطرہ زن[۸]	۸
اے ولا از تابِ ایں کردم عرق[۹] سر تا قدم[۱۰] می چکد خوے چوں مدادیں قطرہ از نوکِ قلم		زانکہ از وقتِ پسندانِ مضامینش منم خیر شد دارو مرا بوے مفرح تازہ دم
۱۴۹	بیش ازیں ہرگز ندارم طاقتِ وصفِ عرق درگر انکاری ز استادانِ فن بردم سبق[۱۱]	۹
۱۲	لباسِ مبارک	۷

لباسِ مبارک

۱؎ رنگریز [illegible]

۲؎ قطرۂ آب، بقول [illegible] (بحر عجم)

۳؎ آب پیل [illegible] شبنم [illegible] (آصف اللغات) (بہار عجم)

۴؎ آبِ گہر: صفا و جلا (آصف اللغات)

۵؎ دود دل [illegible]

۶؎ [illegible] (بحر عجم)

۷؎ [illegible] (بحر عجم)

۸؎ [illegible] (بحر عجم)

۹؎ قطرہ زن، یعنی قطرہ ریز و بارندہ (بہار عجم)

۱۰؎ عرق کردن، خوے برآوردن (بحر عجم)

۱۱؎ سر تا قدم، بقول معاصرینِ عجم سرتاپا و ہمہ تن

۱۲؎ سبق بردن، یعنی سبقت بردن (بحر عجم)

لباسِ مبارک

مانی از پیرایۂ دانشوری وارستہ بود بندۂ درگاہِ تو در گوشہ نشستہ بود		تا بہ تصویرِ لباسِ تو قبائے بستہ بود چشمِ او چوں پردہ اش با دستِ او پیوستہ بود
۱۵۰	چوں بہ پیراواں بشاخ افگندہ زریں چادرے تا نہ بیند صنعتِ تصویرِ او را دیگرے	۱
چوں صدائے جامہ ام ناگہ بگوشِ او رسید از پئے تعظیمِ من مانی کلہ را بر کشید		او کلہ نشکست لیکن چارہ جز ایں ندید تا غمِ ناکامیش پیراہنِ دل را درید
۱۵۱	گفتمش برخیز بر افتاد از دوشش ردا شد بجوشِ خشمِ او پیراہنِ ناداں قبا	۲
جبہ ماہ شست در خوابِ خوشِ من جامہ ام بود از خطِ شعاعی زیبِ دستم خامہ ام		از کلاہِ چرخ در رویاے من عمامہ ام وز سوادِ چشمِ چشمِ من مداد آمدہ ام
۱۵۲	از سرورِ دل کلاہِ خود فگندم بر فلک در ہوا رقصد کلہ بر دامنِ حور و ملک	۳

۱ قبا بستن۔ آمادہ و مہیا شدن (بحر عجم)

۲ شاخ چادر افگندن بر قائم کردن پردہ (آصف اللغات)

۳ کلاہ شکستن۔ فخر کردن (بحر عجم)

۴ کلاہ بر کشیدن۔ تعظیم کردن (بحر عجم)

۵ پیراہن دریدن۔ محزون شدن (آصف اللغات)

۶ بر افتادن بمعنی دور شدن (آصف اللغات) ورداء از دوش بر افتادن بمعنی حقیقی یعنی بر زمین افتادن ردا

۷ قبا شدن پیراہن یکسر شدن آں (بحر عجم)

۸ جبہ ماہ۔ کنایہ از شب

۹ کلاہ چرخ۔ کنایہ از آسمان (بحر عجم)

۱۰ کلاہ بر فلک افگندن۔ شاد شدن (بحر عجم)

لباس مبارک

ایں قلمکاری لباسِ خوش کہ در جسمِ من است خامہ دستِ قلمکارانِ ایراں سوزن است		لوحِ نقشم صفحۂ تحریرِ من بر دامن است بر قبا نقش و نگارِ خامہ صد زیبِ تن است	
۱۵۳	آستیں بر چیدم اینجا خامہ در دستِ من یارِ من دارد بہ مخمل آستینے بر دہن		۴
اے ولا موضوعِ من نقشِ لباسِ سرورست در تصانیفِ شمائل ذکرِ ایں سر تا سرست		مانیِ استادِ ایں فن ہشت و چاکرست در سراپایش وجود از ترکش بہترست	
۱۵۴	خوش لباسِ نظم پوشاندم من اینجا نثر را تا بفرشِ مخملیں آراستم ایں قصہ را		۵
نیست خوبانِ سمن بر را بزیور احتیاج دلبراں از خسروانِ دہر گیرند باج		زانکہ شاہِ حسن را بے آب شد گوہر تاج قیل ان الحسن مستغنٍ بانوار السراج	
۱۵۵	چہرۂ محبوب را چوں حاجتِ مشاطہ نیست زینتِ پیراہنِ زریں نمیدانم کہ چیست		۶

۱ قلمکاری: چیزے کہ [illegible]

۲ [illegible]

۳ [illegible]

۴ آستین [illegible]

۵ [illegible]

۶ [illegible]

۵۳

قدما درست است (فردوسی سم)
بنام خداوند تنزیل و وحی
خداوند ما مرد خداوند نہی
(سعدی سم) کرا سے شاہ آفاق
کسر بسے بعدل
اگر مستند نام
قدما فی بفضل
۵۶ سمن بر صفت
معشوق (دیکھو مجم)

بود سر دو سرا ز ملبوسِ تکلّف نفرتے داشت استغنا بآئینِ سیاست حجّتے		جز باوقاتِ ملاقاتِ سفیرِ دولتے خسروانِ اندر مزاین بعرضِ شوکتے
۱۵۶	او بشرمی برد دائم در لباسِ سادۀ ہیچو مردِ زاہدے بنشستہ بر سجادۀ	۷
لنگ یا کہ برکمر یک اَنش بر صدرِ تن گاہ رنگیں چادرے بر پشت جائے پیرہن		گاہ از یک جبّہ میفرمود ستر بدن گاہ شلوار و قمیص و چادرِ بر دو یمن
۱۵۷	گاہ زیبِ سر کلاہ و بر کلہ عمامۂ گاہ بالایش ہاں بند و قبائین جامۂ	۸
رنگِ سرخِ گل کہ در گلشن قبائے گل شود این دو ایش گشتہ پیرہن عبائے گل شود		این قبایش صورتِ دامن دائے گل شود بلبلِ عاشق بجان و تن فدائے گل شود
۱۵۸	مثلِ گل یک چادرِ ممدوحِ ما گاہے قبا گاہ شلوار و قمیص و گاہ دستار و عبا	۹

۱ سرپوش ۔ یعنی [illegible] (و آن صفت الشیء) ۲ شرح [illegible] معاصرین [illegible] ۳ [illegible]

۴ [illegible] ۵ [illegible]

لباسِ مبارک

چادرِ شنگوں لباسِ پاک و زر روشنش چادرِ زر روش چو شنجرفی لباسِ خفتنش		چادرِ گلگوں رداے روزِ عید تن برش چادرِ سبزش لباسِ سبزِ سیرِ گلشنش
۱۵۹	شد ردائے نیل و ترساں بر رداے روزِ او چادرِ ترسا فداے بر و شبِ افروزِ او	۱۰
لنگ پاک یارِ ما اسلام را لنگ کمر از ردائے ابیض او بر زمیں خیزد سحر		لنگ خاکی در نغز الکفار را بنہد زسر و ز ردائے نیل اجرامِ فلک پیش نظر
۱۶۰	در جہاں ہموارہ زیں لنگ و ردا لیل و نہار می فتد ہر کافرے از پا و مومن بر قرار	۱۱
تا بنقشے کار فرمایم مرا بر کار بست مو قلم نقشے بہ بست و بر سرش دستار بست		نخلِ امیدم بگلزارِ معانی بار بست شاعرے در مدحتِ عمامہ اش اشعار بست
۱۶۱	تا بفرقِ دلبرم عمامہ اش را دیدہ ام رفتہ ام از خویش و بر گردِ سرش گردیدہ ام	۱۲

۵۵

صد فضیلت سربسر عمامہ را بر جامہ اش شد دو بالا حسن قد از گرمی ہنگامہ اش		زینتے دارد بیالاے قدش عمامہ اش فکرت مخفی عیاں از نونہال خامہ اش
۱۶۲	شوخ من ہر گوشۂ دستار زد گلدستہ را معنی رنگیں بود ایں نکتۂ سربستہ را	۱۳
گنبد عمامہ اش ملبوس مخصوص سرست یک شکستش را ہزاراں فتح و نصرت در برست		زیر آں نازک کلاہے تاج فرق انورست صد فضیلت بر سرش عمامہ را سرتاسرست
۱۶۳	شد بلا گرداں ایں عمامہ صد دستارہا دور یک عمامۂ او شکل صد دوّارہا	۱۴
پیش تاجش ماہ تاج خویش از سر افگند تاج یار من کلاہ چرخ را بر افگند		بہر تعظیمش کلہ خورشید خاور افگند چرخ از شادی کلہ بر چرخ دیگر افگند
۱۶۴	از بہار تاج یارم تاج گل را رنگ و بو نور تاج شمع باشد از فروغ تاج او	۱۵

لہ ہنگامہ یعنی صحبت (بہار عجم)
لہ مخفی تخلص زیب النساء بیگم است کہ شاعرہ معروفہ بود و دختر عالمگیر
لہ شکست کلاہ و فتح تاج کج کلاہی نازاں ادست (بہار عجم)
لہ سرتاسر یعنی سراسر
لہ بلا گرداں یعنی تصدق (بہار عجم)
لہ دوار اشارہ بچرخ دوار

لباسِ متبرک

از کلاهِ خود زمیں نازے کند بر آسماں سر کشند و خنده تاجِ او بفرقِ فرقداں		وز کلاهِ آسماں صیتِ فروغش در جہاں در گروہِ انبیا تاجِ رسل سرتاجِ شاں
۱۶۵	من بلا گردانِ تاجِ او چو دستارم ولا تا چکے از تاجِ بخشِ خود بدست آرم ولا	۱۶
یارِ ما در رنگ و بویش گلعذار و گلبدن در شراکت نیست فرقے در گل و گل پیرہن		والہش در سیرِ گلشن مثلِ بلبل نغمہ زن تا گلے دانند و را عندلیبانِ چمن
۱۶۶	گفت صائب جامۂ او از رگِ گل بافتند بلبلاں گل را بداماں و گریباں یافتند	۱۷
از نگاہِ ما حریرے در قبائے ایں تنش در چمن دیدیم چوں گل را اسیرِ گلشنش		مردمک از دیدۂ ما تکمۂ پیراہنش دامنِ نگہ‌ایں نشناختیم از دامنش
۱۶۷	بلبلاں دوزند چشم آں گونہ برایں گلبدن گوئیا دارد قبائے چشمِ بلبل را بہ تن	۱۸

لباس مبارک

ویدتا بر و سپیدے برتنش چوں ماہتاب[1]		چاک زد[2] پیراہن صبحے ز رشکش آفتاب
جامۂ گلنار دارد گلبدن ہمچوں گلاب[3]		می نماید در نظر از پردہ یاقوت آب
۱۶۸	نازک اندامے کہ ہر دم در لباس دیگر است کے تواند فکر صائب[4] دامنش آرد بدست	۱۹
گفتہ اند اہل سخن سیمیں تنش را گلبدن		می نماید گلعذارم گل بگلگشت[1] چمن
چادر خضرا بدوش پاک او در انجمن		چرخ اخضر[2] را کند حیراں چو سلماں[3] سخن
۱۶۹	گر قبائے سبز و گاہے سرخ بینم در برش ہر زماں در دلبری یابم برنگ دیگرش	۲۰
نیک دانی بود یارم در صباحت گلعذار		داشت ایں گل پیرہن[5] پیراہن گل در کنار
بود در بر احمرے بالائے دوشش در بہار		وسعت مضمون صائب[6] بیں برنگ اختصار
۱۷۰	در چمن نشناختم سیمیں برش گلرنگ بود بر قدش سرتا بپا پیراہن گل تنگ بود	۲۱

[1] ماہتاب یعنی فروغ ماہ (بہار عجم)

[2] چاک زدن یعنی پارہ پارہ (بہار عجم)

[3] گلاب یعنی گل (بہار عجم)

[4] صائب صفاہانی شاعر مشہور

[1] گلگشت یعنی سیر چمن (بہار عجم)

[2] چرخ اخضر کنایہ از آسمان (بہار عجم)

[3] سلمان ساوجی شاعر معروف

[5] گل پیراہن کنایہ از معشوق (بہار عجم)

[6] صائب صفاہانی شاعر مشہور

بابِ جیب و گریباں

بود در تشبیہِ نو پیراہنش خلدِ بریں از لبِ حوضِ دو ہانش چشمۂ کوثر ببیں		قامتِ طوبیٰ در درونش چو حوری جبیں دار دا سرارِ جناں پیراہنش در آستیں[1]
۱۷۱	صبا[2] ئیا چوں می کشاید دلبرم بندِ قبا می شود روے دلِ عالم درِ فردوس وا	۲۲
آں گریبانِ قبایش مشرقِ مہرِ جمال وز طلوعِ ماہِ عارض مہرِ گردوں از زوال		از ہلالِ آں گریباں ماہِ نو گیرد کمال[3] حاصلِ فکرِ ولا پیرایۂ فکرِ کمال[4]
۱۷۲	می شود ہر روز طالع زاں گریباں آفتاب بر بدن پیراہنِ او مطلعِ آں آفتاب	۲۳
آں رداے زردِ یارم از شمائل آشکار چادرِ ترسا[5] فداے ایں رداے زرنگار		زردیِ رنگش فروغِ آفتابے در نہار فکرِ خالص[6] را ولا اینجا آبِ زرنگار
۱۷۳	یار رداے زردِ خود چوں عالم آرا می شود زیں ردا سیمیں تنِ یارم مطلا می شود	۲۴

[1] در آستیں داشتن کنایہ از پنہاں داشتن (بہار عجم)
[2] صبا: صاحب صفاہانی شاعرے ... موزوں نگشتن مصرعِ سوم بالا است ۱۲
[3] کمال آراستن یعنی کمال شدن (بہار عجم)
[4] کمال: تخلصِ ... شاعرے ... مصرعِ سوم از دوست ۱۲

۵۹

[5] چادرِ ترسا کنایہ از آفتاب (بہار عجم)
[6] خالص اصفہانی شاعرے ... موزوں کردن مصرعِ سوم از دوست ۱۲

لباسِ مبارک

در سحرگه دلبرِ من چون قبا در بر کشید			از گریبان آفتابِ عارضش سر بر کشید
جلوهٔ انوار چون از روے روشن سر کشید			مخلص و بر سینه نقشِ جامهٔ دلبر کشید
۱۶۴	صبحِ صادق دعوے چاکِ گریبانش کند		۲۵
	در قبا چون استرے خورشید پنهانش کند		
از لباسِ تنگِ او گردد دلِ عاشق فگار			بر تنِ نازک نشانِ بخیه گردد آشکار
چستیِ بندِ لباست می برد از دل قرار			از قدِ چستِ تو عاشق چون غنچه اندر فشار
۱۶۵	تنگ در بر می کشد ملبوسِ تو نازک تنت		۲۶
	روزِ محشر دستِ ما و دامنِ پیراهنت		
ساعدش هیهات در دستِ ما راز آستین			عاشقش چون آستین از خشمِ او چین جبین
آستین بر دل کشد گوید نگارِ نازنین			اے زلالی آستین غصه زن سویم ببین
۱۶۶	گرد دلدارت طرازِ آستین را آزمون		۲۷
	شد ز دستِ او نمودار ید بیضا برون		

قبا در کشیدن محاورهٔ معاصرین است و متقدمین همین استعمال کرده اند و سند این [illegible]

در بهار عجم «بر» قبا کشیدن مذکور ۱۲

بر کشیدن یعنی بیرون آوردن و بالا بردن و بلند کردن (آصف اللغات)

سر کشیدن یعنی بلند شدن و بجائے ظاهر شدن و [illegible]

مخلص گاهی شاعر است مودت [illegible]

نقش کشیدن یعنی تصویر کشیدن (بهار عجم)

[illegible]

بر و خضرا ای نگارم از شمائل آشکار سبز پوشانِ جہاں بر سبزیِ چادر نثار	طوطیان پیشِ ردای اخضر او شرمسار فکرِ فردوسی به بستانِ سخن آرد بہار

۱۷۷ — چادرِ سبز نیست بر دوشِ نگارِ حور زاد / للّٰه الحمد از لباسش سبز شد نخلِ مراد — ۲۸

در قبای لاله گون دارد تنش لطفِ دگر صائبا مضمونِ رنگینت پسند آمد مگر	لفظِ رنگین شمعِ معنی را بود فانوسِ زر رنگِ فکرِ مخلصِ کاشی بود طبعِ تر

۱۷۸ — در لباسِ ارغوانی رونقِ آن سیمتن / معنیِ روشن بود در لفظِ رنگینِ سخن — ۲۹

مردمِ چشم است یارم بار دای عنبرین می توانی گر سوادِ چشمِ خود بینی ببین	می نیاید در نگاهِ عاشقان آن نازنین در سوادت مردمک ای شبلیِ باریک بین

۱۷۹ — می شود روشن بعالم زانکه نورِ دیده است / مردمِ چشم لباسِ سرمگیں پوشیده است — ۳۰

۶۱

۱ [illegible] سبز پوشان بہشت [illegible]
۲ [illegible] فردوسی [illegible] شاعر ۱۲
۳ [illegible] صائب صفاہانی شاعر ۱۲
۴ [illegible] مخلص کاشی شاعر
مصرع [illegible] سوم بالا دست ۱۲
۵ شبلی [illegible] شاعر
مصرع [illegible] سوم بالا دست ۱۲

بوته‌هاے زرکه دارد یارِ ما بر پیرهن
این زرِ قلبِ تو خالص نیست رائج در سخن

نیست حسنِ او نصیبِ این گل در چمن
به که بگدازد بقولتِ سوزِ عشقِ سیمتن

۱۸۰	دلبرت دارد بتن زرّین قباے بوته دار تا بهر یک بوته بگدازد دلت لیل و نهار	۳۱

خانه ام از جامهٔ گلگونِ یارم صحنِ باغ
وز قباے او بگلگشتِ چمن گل باغ باغ

از بهارِ رنگ پوشش لاله را دل داغ داغ
شد زیارت اے مسیحی خانهٔ تو بیچراغ

۱۸۱	جامهٔ گلگونے در آمد صبح در کاشانه‌ات فکر آبے کن که افتاد آتشے در خانه‌ات	۳۲

ز انفعالِ آن رداے عنبرینِ یارِ ما
سروِ گلشن شد نثارِ قامتِ دلدارِ ما

گریه‌ها ابرِ سیه کرده است در گلزارِ ما
فکرِ صاحب نالهٔ قمریست در اشعارِ ما

۱۸۲	با لباسِ عنبرین امروز جولان کرده است سرو را در جامهٔ قمری نمایان کرده است	۳۳

بارک اللہ اے ہوا نقش لباسش کار تست
تار رنگ تار نظر در صنع پود و تار تست

ایں کرامات مبین جبہ و دستار تست
باقی حرف ایں لباسے در خور دلدار تست

۱۸۳	در جزاے نقش از افضال رب العالمیں خلعتے یابی ز مدح تو در خلد بریں	۳۴

۱۳	سایۂ مبارک	۸

مانی ناداں چو نقش سایہ اش در اضطراب
انچہ از اسرار فن آموخت دارد در کتاب

پرتوش را سایہ می داند خیال و یا خواب
ہر چہ ما تعلیم او کردیم شد نقشے بر آب

۱۸۴	پرتو سعدی نگیرد ہر کہ بنیادش بد است تربیت نااہل را چوں گردگاں بر گنبد است	۱

مانی ناداں خیال نقش تنویرے کند
سایۂ (بے سایہ) را خواہد کہ تصویرے کند

خواب را نادیدہ می خواہد کہ تعبیرے کند
بہ کہ از بہر دماغ خویش تدبیرے کند

۱۸۵	غیر مرئی را خیال نقش خواب است و خیال	۲

	صورتِ بے سایگی بستن خیال است و محال	
آبِ گل را از رخِ گلگوں کشیدن کار ماست آب از چاهِ ذقن بیروں کشیدن کار ماست		تیرِ چشمے از دلِ پرخوں کشیدن کار ماست بحر را در مصرعِ موزوں کشیدن کار ماست
١٨٦	در سخن سنجی ز ہر یک لفظ صد مضموں کشیم نقشِ آہِ غیرِ مرئی در گرامو فوں کشیم	٣
عکسِ بے عکسی کشم بر لوحِ مضمون و خیال دلنشیں می کنم دعوائے خود از یک مثال		من چو تصویرے بہ بندم صورتِ امرِ محال ایں محال است و محال است و محال
١٨٧	من بلوحِ چشم نقشِ تو برائے کردہ ام تو نمی بینی کہ تصویرِ نگاہے کردہ ام	٤
دیدہ عکسِ مردمک بنمود از نورِ بصر سایہ او در جہاں مہتاب باشد از قمر		از فروغِ شمع روشن سایہ او را نگر پرتوِ خورشید شد از آفتابش جلوہ گر
١٨٨	عکسِ اجرامِ فلک پرتو فگن شد بر زمیں	٥

١ صورت بستن۔ قائم کردن۔ تصویر و تصویر کشیدن (بہارِ عجم)
٢ آبِ گل۔ یعنی گلاب (بیدل صورت)
٣ گلگوں۔ یعنی سرخ رنگ (آصف اللغات)
٤ چاہِ ذقن۔ مغاکے کہ در زنخ باشد (بحرِ عجم)
٥ بحر۔ یعنی قلزم و زمین شعر یعنی وزنِ شعر ١٢
٦ گرامو فون۔ نام آلہ کہ صوت را محفوظ کنند ١٢
٧ صورت بستن۔ یعنی نقش بستن (بہارِ عجم بیدل صورت)
٨ دلنشیں۔ یعنی مقبول (بہارِ عجم)
٩ تصویر کشیدن۔ یعنی تصویر کشیدن (بہارِ عجم)

۶۴

	پرتوِ جسمِ تو مهر و ماه بر چرخِ برین	
در نظافت جانِ تو آیینهٔ عرفانِ ما وصفِ او بیرون بود از حیطهٔ امکانِ ما		در لطافت جسمِ تو پاکیزه تر از جانِ ما جانِ عالم شد فدای این تنت جانانِ ما
۶	بر زمین نورِ مجسم سایهٔ او بر فلک از تو اجرامِ فلک با وز تو ارواحِ ملک	۱۸۹
عکسِ ماہے را اگر خواہی بہ بینی ماہتاب عکسِ جسمِ پاکِ یارم ماہتاب و آفتاب		عکسِ مهرے را اگر جوئی بیابی آفتاب عکسِ شمعے از فروغِ شمع در محفل بیاب
۷	پرتوِ مهر و فروغِ ماه عکسِ عکسِ اوست سایهٔ او بر زمین جستن ولا بر عکسِ اوست	۱۹۰
بر سرِ اربابِ ایمان چترِ ظلِ مصطفیٰ است ظل و پرتو را بهم فرقے نفرمودن خطاست		سایهٔ او در جهان همسایهٔ ظلِ خداست پرتوِ او مهر و ماه و سایه اش بر فرقِ ماست
۸	ظلِ او بر فرقِ عالم پرتوش بر آسمان	۱۹۱

۶۵

پرتوِ روشن ہمیں وظلِّ احسانش ہماں

چتر ابرے بود بر فرقِ ہمایوں درخرام
حکمت آموزاں کہ می کردند او را احترام

نیست ارباب سیر را در وثوقِ ایں کلام
وجہِ ایں بے سایگی دانند چترش را مدام

۱۹۲	گر بود مانی بعالم ظلِّ چترے بر سرت برزمیں ہرگز نہ بینی سایۂ از پیکرت	۹

از تقابل عکسِ شے پیدا کند نورِ لطیف
روشناں[1] دانند آں نورِ مجسم را لطیف

وز فروغِ شمس بینی سایۂ جسمِ کثیف
سایۂ جسمِ کثیفے راست نور او حریف

۱۹۳	سایہ را تصویر می خواہی رفیقِ ما ببیں نعرہ[3] زد مانی بجانِ[2] من ہمیں است وہمیں	۱۰

بر قلوبِ خلق اعجازے کند تسخیر تو
گرچہ از تصویرِ تو گردد عیاں تنویرِ تو

در دلِ کفار ہم باشد نہاں توقیرِ تو
برزمیں ہرگز نیفتد سایۂ تصویرِ تو

۱۹۴	عکسِ تصویرِ تو برلوحِ دلم گیرد قرار	۱۱

[1] روشناں: ستارگان (دبہار عجم بذیل روشن)
[2] بجانِ من یعنی قسم بجانِ من نسبیاست قسمیہ ۱۲
[3] نعرہ: آواز [illegible] (دبہار عجم بذیل [illegible])

	دل نمی خواہد کہ تصویرِ توگردد سایہ دار	
فرقِ ظلّ اللہ می نازو بظلّ داوری ما بسر داریم چتر سایۂ پیغمبری		سایۂ بالِ ہما بخشد بعالم برتری عالمے آسودہ رحمت بظلّ قیصری
۱۲	بر سر ما سایۂ گستر بندۂ بے سایۂ حسنِ نقشِ سایہ را از مہر و مہ پیرایۂ	۱۹۵
۹	سرِ مبارک	۱۴
سرفراز جیبِ نقشِ پاکِ فرقِ سرورے من بخدمت حاضرم چوں پیشِ دست و چاکرے		ما نیا داری گراز تصویرِ فرقِ او سرے گفت ناید جز تو ایں کارِ گراں از دیگرے
۱	در سرآغازش ولا برخیز تاخیرے مکن بر منِ قرباں برت از خشم تعزیرے مکن	۱۹۶
ہمسرش بہزادِ ناداں جنبشے از جا نکرد ہر یکے سر در ہوا اصلا نظر برما نکرد		درنگونی سرگراں از رنگ اہلِ سر بالا نکرد سر بہ بینوی کشند اینہا یکے پروا نکرد

۹۷

سرِ مبارک

۱۹۷	از سرِ طاعت چو سر گردیم بااین کار را بر زمیں زو ہر یکے در بیخودی دستار را	۲

سرفرازان سر فرو آرند در تعظیمِ سر سرکشان سرگرمِ استعمالِ فرمان سر بسر	سربلندان سرنگون پیشِ سرش با چشمِ تر سرگرانان سر نمی پیچند از حکمش مگر

۱۹۸	خود سران سر بر خطِ فرماں سر و رمی نہند سرورانِ دہر بر اقدامِ او سر می نہند	۳

فرقِ اقدس پائے تختِ خسروِ روشن دماغ از رخِ گلگونِ خود دارد چمن در خانہ باغ	در حریمش شمعِ او روشن ز مغزِ شبچراغ خاطرش شاداں دلش از سیرِ گلشن باغ باغ

۱۹۹	باشد از چشمِ نگہباں فوجِ مژگاں پرورش آں جوانانِ دو گوشِ او ہم فرمانبرش	۴

فرق۔ بالاخانہ عالی بہ بالائے قدش در ہمیں طارم جلوسِ پادشاہِ ارشدش	یا تنِ او طارم و فرقِ ہمایوں گنبدش شہ نشینِ فرق یا فوق الحنک شد مسندش

۶۸

۱ از سرِ طاعت۔ از قبیلِ طاعت از صمیم القلب ۲ سر گردن۔ آغاز کردن ۳ دستار بر زمین زدن۔ عاجزی کردن (بحر عجم) ۴ سرفراز ۵ سر فرو آوردن۔ فروتنی کردن ۶ سربلند بمعنی سرفراز ۷ سرنگون بمعنی نگون سر داشتن (بہار عجم) ۸ سرکش۔ مردم نافرمان (بحر عجم) ۹ سرگرم۔ مستعد در کار است و موافق (بحر عجم) ۱۰ سر بسر برابر ۱۱ سرگران۔ متکبر ۱۲ سر پیچیدن۔ رو گردانی کردن (بحر عجم) ۱۳ خود سر۔ خود رائے (بہار عجم) ۱۴ سر بر خط نہادن۔ اطاعت

۱۵ ... کردن (بحر عجم) ۱۶ پائے تخت ۱۷ ... سلطنت ... ۱۸ روشن دماغ ... ۱۹ ... ۲۰ ... باغ باغ ۲۱ ... ۲۲ ... ۲۳ ... ۲۴ ...

سر زیبا لباس

۲۰۰	تاج سر زیبا لباس تاجدار تاجور قبهٔ عمامه بر بالای گنبد زیب سر	٥
در تفوق سر بر اعضای رئیس افسری در سر افرازان گیتی نیست او را همسری		بر سر هفت اختران ترجیح شاه خاوری فرق سرداران عالم را سر او سروری
۲۰۱	سر نمی تابند ز احکام پاکش سروران سر بفرمانش نهند از بیم و پاکش خودسران	٦
از فضیلت هاش ارباب فضائل گفته اند فرق اقدس را بزرگ اهل شمائل گفته اند		از سر مردانه او را مرد عاقل گفته اند این بزرگی را نشان عقل کامل گفته اند
۲۰۲	کارفرما - کارسنج و کاردان - کارآزمای چون جوانان در فراست بود و چون پیران برای	٧
فرق یارم دوربین و خوش مشام و حق نیوش از دماغ روشنش روشن فروغ عقل و هوش		زانکه دارد چشم بینا - راه بینی سمع گوش با دهن فوق زبان در وصف گویا و خموش

سرِ مبارک

۲۰۳	دارد او با عارضِ گلگونِ خود رنگِ چمن رنگ و بوے گیسوِ مشکینِ او رشکِ ختن		۸
قبۂ نورانیِ سر ہمچو فانوسِ بلور شمعدان استادہ گردن زیرِ شمعِ نور		بر سرِ شمعِ دماغش در تجلی شمعِ طور می نماید بر منارِ قامتِ او دور دور	
۲۰۴	آں منارِ عالیش از مسجدِ بیت الحرام دانشش قومِ جہود از معبدِ اقصاے شام		۹
دیدہ ام خوابے کہ چشمِ خود کشادن ناگوار در سراپاے تنت در بر سراپاے بہار		اے سرت گردم منم در نقشِ سر سر چشمہ وار تا سر از جیبِ قباے گل بر آوردم بکار	
۲۰۵	ایں سرت بر گلبنِ قامت سراسر گلست عاشقِ رنگیں بیانت گویا سرِ بلبل است		۱۰
چہرہ محبوب سر از روے تاباں و برو کاکلِ زلف و خط و ریش و بروتِ مشکبو		ابرو و چشم و جبین و عارض و بینی در او از زنخداں چاہِ او موجِ زغبغب ہو بہو	

۴۰

دماغ مبارک

۲۰۶	سر بود عضوے ز تعمیمات جسم نازکے می کنم در ملحقات سر بیان ہر یکے	۱۱

تا سر آوردیم نقش سر ز اعضائے تنش یا بود فانوس بر بالائے شمع روشنش	اولیں گل بود ایں بر گلبنے اگر نشش یا بود تابندہ خورشیدے بر اوج گردش

۲۰۷	اے ولا سودیم سر زیں منزلت بر آسماں می کشد دستے بر آں سرور پیغمبراں	۱۲
۱۵	دماغ مبارک	۱۰

مانی بے مغز نقش دماغش چشم داشت ہمت خود گرچہ بر تصویر مغز او گماشت	تا دماغ خویش بخت آمد دماغ او نداشت لیک از ہیبت سر ایں کار نازک گذاشت

۲۰۸	صورت نقشش چو در آئینۂ صنعت ندید از غم و افسوس مغز دیدہ بر مژگاں دوید	۱

من دماغے سوختم در نقش لعل شبچراغ	از فروغ او شدم در خواب خوش روشن دماغ

چون بقسمت از دماغ تر بدست آمد سراغ		از مسرت مغزِ من بشگفت و دل شد باغ باغ
۲۰۹	من دماغی وا دم آرایش بنقشِ پاکِ مغز تا بلوحِ دل کشیدم در سخن تصویرِ نغز	۲
هرچه اندر پردهٔ پنهانست ناید در نظر داد جذبِ الفتم زین صنعتِ نازک خبر		عکسِ او جز آئینهٔ برقی نه گردد جلوه گر یافتم از جوشِ دل بر شوقِ چشمِ خود اثر
۲۱۰	بر سوادِ دیدهٔ روشن عیان شد نقشِ پاک دیده‌ام در خوابِ خوش بیدار و چشمِ خوابناک	۳
ای ولا وصفِ دماغ تر دماغم تر نمود خامه‌ام چون مدحتِ دل بشگفته مغزش اثر نمود		مغزِ خشکم در سخن هر شعرِ تر از بر نمود حسنِ تضمینِ مسیحا ذوقِ بالاتر نمود
۲۱۱	قطرهٔ بی ابرستان را دماغِ تر دهد نخلِ عیشِ بادهٔ وحدت زباران دهد	۴
این دماغِ او دو مغز است بیکتائی علم		صاحبا او خوش دماغ و بچه مغز و ذی همم

دماغِ مبارک

پخته را اے پخته مغزان اندش ثابت قدم | درخیالِ تیز مغزان تیز هوش و تازه دم

۲۱۲ — تیره مغزان را از فیضِ صحبتش روشن دماغ
بر دلِ کفار از روشن دماغش تیره داغ — ۵

در نگاهِ پاک مغزان مغزِ پاکِ او لطیف | او چه داند هر کرا باشد دماغِ او کثیف
تیز مغزِ او نماید پخته مغزان ضعیف | پیشِ مغزِ او گران مغزان سبک مغز و خفیف

۲۱۳ — اے ولا در وصفِ مغزش چون ولی حیدنا مدار
سعی کن تا او تو ماند حرف ہاے مغزدار — ۶

پرتوِ نورِ دماغش مغزِ ما روشن کند | خسروِ مغزش حکومت بر سر و تن کند
تر دماغش چشم را شاداب چون گلشن کند | وصفِ او مداحِ خود را ماہرِ ہر فن کند

۲۱۴ — می شود ہر باغِ تن شاداب زین جوے رواں
گرمیِ اعصابِ نازان مجمر و شمعِ نهان — ۷

واضعِ حکمِ شریعت سرورِ روشن دماغ | ہادیِ راهِ طریقت رهبرِ روشن دماغ

۷۳

کاشفِ رازِ حقیقت جوہرِ روشن دماغ		بانیِ عشق و محبت دلبرِ روشن دماغ
۲۱۵	ذوق و شوقِ زندگی از جان و دماغم گرم کرد بند و طوقِ بندگی از دل دماغم نرم کرد	۸
زین دماغِ عالیش ہر پست ہمت کامیاب تیرہ مغزاں را بود روشن دماغش آفتاب		این دماغِ تر بجِ خشک مغزاں چون سبیلِ آب مغزِ بیدارش نہ بیند روئے غفلت را بخواب
۲۱۶	او دو مغز و مغزِ او کامل برنگِ چار مغز چشمِ او در خوابِ راحت در سرش بیدار مغز	۹
در بلاغت جوہرِ آئینہ ہوشش لقب در شجاعت افسرِ جرارِ پر جوشش لقب		در متانت بندۂ ہشیارِ خاموشش لقب در کرامت اسے والا مغز خطاپوشش لقب
۲۱۷	حسنِ وصفِ او دماغِ من ببالا می برد خود ستائی برطرف - بر ملاءِ اعلیٰ می برد	۱۰
در غمِ امت دلش از رنجِ عصیان داغ داغ		از سر در عفوِ امت خاطرِ او باغ باغ

نسبتے دارد بہم روشن دماغ		آں بود شمع تو ویں القب شد چراغ
۲۱۸	مغز ما روشن کند وصف دماغ روشنش طبع ما روشن کند نور چراغ روشنش	۱۱
مغز وار بہائے نقش مغز بانی بردہ است خاطرش از سختِ مغز بہائے خود افسردہ است		طاقت بشگفتہ مغز من اثر مردہ است او ندارد مغز در سر مغز خرہا خوردہ است
۲۱۹	خامۂ من در نیستانِ قلم مرد دلیر در رقم از نیزۂ خود می برآرد مغز شیر	۱۲
خامۂ ما چوں دماغ روشنش را نقش بست در جگر از رشکِ صنعت شیشہ ربانی شکست		از مسرت بود چشم باز پا ساغر بدست ہیچو صائب از مے وحدت ولا مائیم مست
۲۲۰	ما دماغِ خشک را از بادہ گلشن کردہ ایم بارہا ایں شمع را از آب روشن کردہ ایم	۱۳
مغز در سر کن ولا طولِ سخن ترکِ ادب		بجنی از مغز ش دماغ و بیدماغی از تعب

دماغِ مبارک

۷۵

گیسوے مبارک

در سخن عالیہ[1] باغت کرد خاقانی لقب		تا ترا گویند خلاق المعانی[2] در عرب
۲۲۱	گروۂ تصویر را از مغزِ جاں پرواز کن چہرہ پردازی[3] زحسن موے سر آغاز کن	۱۴
۱۶	گیسوے سرِ مبارک	۱۱
گفت بہزادم ولا تصویر گیسو نازک است تارِ موے او ز تارِ زلفِ خوشبو نازک است		گروہ و پرداز ایں از نقشِ ابرو نازک است موے او از موے ریشِ عنبریں مو نازک است
۲۲۲	مو بمو باید چنیں تصویر دلجوے کشید کز نکاتِ موشگافی[4] خلق گردد مستفید	۱
خامہ ام در نقشِ گیسو مو[5] برآرد از زباں من بجاے حلیہ تصویرے کشیدم آنچناں		مو قلم[6] گفتند و رانگشت سخنانِ جہاں سر زند[7] از نقشِ گیسوے در ازش وصفِ آں
۲۲۳	صنعتم بہزاد را آموختست در پیرہنش[8] موکشا[9] و وازحرارت راست شد موبر تنش[10]	۲

[1] عالی دماغ۔ یعنی بلند خیال ۱۲

[2] خلاق المعانی۔ لقب خاقانی ۱۲

[3] چہرہ پرداز۔ یعنی مصور۔ (بحر عجم) چہرہ پردازی۔ مصوری ۱۲

[4] موشگافی۔ باریک بینی۔ (بحر عجم) بمعنی موشگاف)

[5] مو برآوردن زبان قلم۔ بیکار ماندن قلم از نوشتن (بحر عجم)

[6] مو قلم۔ خامہ کہ برائے مصوری (بہار عجم)

[7] سرزدن۔ ظہور کردن و ظاہر شدن (بحر عجم)

[8] مو در پیراہن ریختن۔ بیقرار کردن (بحر عجم)

[9] موکشادن۔ ساختہ کردن۔ (بحر عجم)

[10] مو بر تن راست شدن۔

گیسوے پیچاک

عاشقت تصویرِ گیسوے تو پرداز و رقم موے مژگان با سوادِ دیدهٔ لیلے بہم			لوحِ دل در دست ہمچوں چہرہ پرداز عجم ایں خورد ہر مداد و آں بکارِ[1] موقلم
۲۲۴	موے[2] نازک بر تنم برخاست در فکرِ سخن وز تعب آبے رواں شد از بنِ ہر موے من	۳	
چوں نمودم موشگافی[3] ہاے نقشِ پاکِ مو از کفِ دستم برآمد[5] چوں دریں تصویر مو			موقلم تصویرِ گیسویش رقم زد مو بمو[4] مانیِ ناداں بشرم و خجلتے بربست مو
۲۲۵	دستِ من از موقلم چوں نقشِ ہر گیسو گرفت در تماشا دیدهٔ مانی زحسرت مو گرفت	۴	
گیسوِ پاکِ سر او اولیں موے سر است تارِ مویش مو بمو تارِ نگاہِ دلبر است			رنگ و بوے و نشینیش بہ زمشک و عنبر است مردمک گوید کہ حاشا آں ازیں نازک تر است
۲۲۶	فرقِ نازک در میانِ گیسو و تارِ نظر موشگافی ہاے ما پیدا کند از فرقِ سر	۵	

[1] بکار خوردن - بکار آمدن (از مخفف اللغات)

[2] موے بر تن برخاستن [illegible] (از بحر عجم)

[3] موشگافی - باریک بینی (از [illegible])

[4] مو بمو - [illegible] (از بحر عجم)

[5] مو از کف برآمدن [illegible] (از بحر عجم)

[6] [illegible] (از بحر عجم)

گیسوئے مبارک

له سر تراش - یعنی حجام ساز

له ابن ولید اشاره بسوئے خالد ابن ولید که موئے مبارک را در کلاه خود محفوظ کرده بود ۱۲

له آثار یعنی نشانها ست ۱۲

تا بگوش و دوش چون گیسوئے اقدس می‌رسید خالقِ ما بهرِ حفظِ مغز گیسو آفرید			سر تراشِ او بجلش زلفِ گیسو می‌برید در کلاهِ خود بحفظِ خویش کرد ابنِ ولید
۲۲۷	در شمائل راویانِ معتبر آورده اند موئے پاکش را چو آثارِ مبارک برده اند		۶
زلفِ خوبان پیش و قربانِ این گیسوئے سر کاکلِ گیسو کنند آن والیاء و سر بسر			شد فدا گیسوئے اہلِ حسن با موئے کمر موئے نرگس در چمن با سنبلِ تر موی گر
۲۲۸	گیسوئے شمع از پرِ پروانه دارد شانهٔ گیسوِ این شمع قدرا از دلم پروانهٔ		۷
از سرِ هر موئے او صد قطره روغن می‌چکد گاه بر چاکِ گریبان گه بدامن می‌چکد			گاه بر دوشِ مبارک گه بگردن می‌چکد قطره های شبنم از سنبل بگلشن می‌چکد
۲۲۹	قطرهٔ او در چکیدن می‌نماید گوهرے گوئیا ریزد ز مشکِ تر گلابین جوهرے		۸

۷۹

گیسوی مشکین برنگ و بوست رشک مشک ناب خیمهٔ سردار مغزش را بود مشکین طناب		از غم است بهر گیسوی او صد پیچ و تاب یا بود مجموعهٔ آن سایبان آفتاب
۲۳۰	ظل گیسوتاب خورشید قیامت را پناه تار گیسو صورت تار نظر دارد نگاه	۹
گیسوی او مادر فرق است و کودک در برش زلف او در دست گیسو تابع و فرمان برش		کاکلش را سر پرست و ظل گیسو بر سرش بر خط فرمان خط سر می نهد چون چاکرش
۲۳۱	موی مژگان موی ابرو را بزرگ دودمان هر دو را در بارگاهش نسبت خرد و کلان	۱۰
جعد مشکین پریرویان چو از گیسو شکست پیچ و تاب جعد نازک زلف عنبر بو شکست		کاکل مشکین بخدمت پیش او زانو شکست از سواد جعد رنگ صورت ابرو شکست
۲۳۲	گیسوی جعد محبوبم قرین دوش یار موی مرغول پریرویان بگیسویش نثار	۱۱

چیستِ[1] ایں گیسوے یارم تا بدوشش حلقہ		ایں بحفظِ گردنش نازک نقاب فطرتے
تارتارش[2] پردہ بے پودِ حسنِ صنعتے		گوشش[3] تا گوششش مسلسل صنعِ دستِ قدرتے

۲۲۳	از ہواے گرم گرما دفعِ حدّت می کند در فضاے سرد سرما رفعِ شدّت می کند	۱۲

ازہمیں گیسوست کاکل بر جبینش برقرار		وزہمیں گیسو زموے چند زلف آں نگار
کز ہمیں گیسو زہر موی شود فرق آشکار		موشگافِ[4] اوست ملّا قاسمِ[5] مدحت نگار

۲۲۴	یک سرِ مو در سرِ لیلیٰ وشاں بیکار نیست جز بمجنونانِ شاں کس واقفِ اسرار نیست	۱۳

گیسوست سرتاجِ ابرو رہنماے فرقِ سر		گاہ چوں لفت ورازو گہ چو کاکل مختصر
گرسا تا دوش و دارد گاہ تا گوشت گذر		وہ چہ خوش گفتت در وصفش وحیدِ[6] مو کمر

۲۲۵	دوش تا در حلقہ تعریفِ گیسوے تو بود مختصر شرحِ مطول حسنِ ہر موے تو بود	۱۴

[1] چیست بمعنی چیستی کہ بہندی پہیلی گویند پر رو ہ ایست از تارہا (بہار عجم)

[2] تار تار یعنی پارہ پارہ و ریزہ ریزہ (آصف اللغات) و در ینجا مراد از ہر یک تار گیسو است تارہا و ایں محاورہ زبان است ۱۲

[3] گوش تا گوش یعنی از یک سر تا آں سر (بہار عجم)

[4] موشگاف شاعرے دقیقہ رس و باریک بین ۱۲

[5] ملا قاسم مشہدی شاعر ۱۲

[6] وحید قزوینی شاعر مشہور است ۱۲

نکہتِ گیسوے مشکین ہمچو زلفت مو بمو نقش بند دموقلم تصویرِ گیسو مو بمو		گیسوے فرقِ تو دارد ہمچو کاکل رنگ و بو انوری از موشگافی در سخن مو بندِ او
۲۳۶	بسکہ از موے سرت اینجا سخن سر می کنم گوش را چون نافہ پر از مشکِ اذفر می کنم	۱۵
شعلۂ رخسار چون از روے روشن سر کشید عاشقش از سوزِ عشقِ خویش آہے بر کشید		در تنِ با آتشِ عشقش دلِ مضطر کشید در سخن تصویرِ احوالش ولا اخگر کشید
۲۳۷	آب بر آتش زدن نبود مگر کارِ بتاں می چکد روغن چو شمعے از سرِ ہر موے شاں	۱۶
تا صبا بر گیسوے مشکین و زلفت بگذرد می کند گل را معطر چون بگلشن آورد		در بہارستانِ عالم ہا شمیمش می برد فکرِ جامی پردۂ خوشبوئیِ گل می درد
۲۳۸	منتظر بہرِ نسیم اینجاں بگلشن می شوم نکہتِ گیسوے عنبر بوے تو تا بشنوم	۱۷

از قلم چند انکه باید وصفِ گیسو مشکل است ‖ مو بمو تعریفِ آں گیسوے دلجو مشکل است
مو شگافی با نقطۂ یک سرِ مو مشکل است ‖ هر بنِ مو را درآوردن بقابو مشکل است

۲۳۹	نیست غیر از شانۂ او از حقیقت ماہرے جز بشانۂ هنگ نا ید تارِ زر از زرگرے	۱۸

چون رگِ جاں عشقِ او با گیسوش پیوند کرد ‖ اشتیاقِ مدحتش در خاطرم ده چند کرد
از زبانم موبرآمد تا دهانم بند کرد ‖ دانشِ فکرِ رسایم کوششے هرچند کرد

۲۴۰	اے قلم هشدار داری ریشہ ہا اندر قلم نیست دست و خامہ را زیں بیش یارا ے رقم	۱۹

۱۷ **شانۂ مبارک** ۱۲

داشتم در صنعِ نقشِ شانۂ او انہماک ‖ تا بہ صنّاعی بلوحِ سر کشیدم نقشِ پاک
پنجہ ام چوں شانہ بود از نازکی با انہماک ‖ مو قلم را شد دلش چوں شانۂ او چاک چاک

۲۴۱	گرد فضلِ او تعالے شانۂ سامانِ من	۱

۸۲

شانہ هنگ۔ تختۂ آہنی کہ در آں سوراخہا باشد بزرگ و باریک، زرگراں بہ کشیدن تار طلا و نقرہ می کشند (غیاث اللغات) ۲ زرگر۔ یعنی کسی کہ کار زر طلا کند کہ بہ ہندی سنار گویند (غیاث) ۳ رگِ جاں۔ یعنی شریاں (بحر عجم)
۴ مو از زبان برآمدن یعنی اگر گفتگو (بحر عجم) ۵ ... داشتن یعنی چیزے داشتن (بحر عجم) ۶ ... گشتن ... ۷ سامان کردن یعنی سامان بیار کردن (... برپا ساختن ...)

	شد بلند از حسنِ نقشِ شانهٔ او شانِ من	
شانه‌اش آرایشِ هر موے گیسو می کند موشگافی‌ها بفرقِ نازکِ او می کند		در اداے خدمتِ نازک نگاہو می کند خدمتِ ریش و بروت و زلف و ابرو می کند
٢٤٢	مو بمو دارد خبر از گیسوانِ فرقِ یار در طریقِ نکته سنجی موے بندِ آں نگار	٢
شانه‌اش هرگز نشد از زلف برهم خوفناک می برد انعامِ خدمت از دلِ آرش تپاک		با دلِ صد چاک می دارد بخدمت انهماک شوکتِ زلفش فزاید چوں شود از گرد پاک
٢٤٣	زخم ہاے شانه از زلفش فراهم می شود بخت چوں یاری نماید مشک مرهم می شود	٣
من بوصفِ شانهٔ دندانه دارِ آں نگار پنجهٔ خورشید پیشِ شانهٔ او شرمسار		اے وفادارم لب و دنداں بچونِ کردگار شانه مهرے بکف دارد فلک مشاطه وار
٢٤٤	تا سرِ آرایشِ گیسوے او دارد سحاب	٤

٨٣

شانهٔ مبارک

	دائم از امواج دارد شانه را دریا در آب	

شانه‌اش بود دلبر چون خدمتِ گیسو کند پیچ و تابِ گیسوی او باز چون بازو کند	گیسوی نازک بیا ۔ ئے بلند ابرو کند شانه بشکسته‌اش از کارِ خود پهلو کند

۲۴۵	سر نهد بر پائے گیسو شانه دل چاک چاک موشگافی هائے او سر را کند از گرد پاک	۵

در شباهت یادگارِ شانهٔ دلدارِ من از گلش سنبل زلفِ خویش هر دم شانه زن	باغبان نازک درختِ شانه دارد در چمن موئے نرگس واندایں راموئے بندِ خویشتن

۲۴۶	ایں مجازیں شانه گلزار بالائے شجر در گلستاں از حقیقت می دہد گل را خبر	۶

دل فدائے شانه کو ہمچو مژگانش بصف عاشقِ جاں بازِ او دارد دلِ خود بر ہدف	لشکرے دارد که دارو نیز یا یکسر بکف اے غنی دارم بہ تضمینِ مضامینت شرف

۲۴۷	شب کہ در عقدِ نظر آں گیسوئے پرتاب داشت	۷

۱ شانه در آب داشتن ۔ ہیباک ۔ از راشتن بودن (ب محجم)
۲ سر دویدن ۔ دویدن بهرتی ۔ اظہار تنظیم ہست (آصف اللغات)
۳ ابرو بلند کردن ۔ اشاره کردن (آصف اللغات)
۴ بازو باز کردن ۔ کشادن بازو ۔ بجت و خصوصیت (آصف اللغات)
۵ شانه شکستن ۔ خانف و ہراس کردن (محجم) و بمعنی لازم هم
۶ پہلو کردن ۔ یعنی ترک دادن ۔ دوست بر تا فتن گرفتن (آصف اللغات)
۷ درخت شانه ۔ درخت است موزون گلش سنبل شانه‌ی با شانه (آصف اللغات) ۔ بیربل کنگھی
۸ موئے نرگس ۔ چیزی است که با نیچو نرگس از قلم نرگس می برآید و گل بر آں

۸۴

ابتدا (محجم) تا جلد محجم ۔ شانه ۔ ۹ موئے بندپوش عرب موزون کرنے ۱۰ یعنی شانه موئے ۱۲ ۔ مشہور کردہ ست ۱۲

	مردمِ چشم ز مژگاں شانہ را در آب داشت	
شانۂ او شانہ آویزاست در گیسوے یار شانہ آویزی کند ہر مجرمے را بے قرار		می نماید از دلِ صد چاک خود ہمچوں فگار با امیدِ عفوی بینم دلش را خار خار
۲۴۸	شانہ اش گردید از گیسوے یارم شانہ پیچ جز ہمیں تعذیب او برہ نمی آید ہیچ	۸
شانہ اش در خدمت جو گندمِ او صبح و شام تا بجِ او امتثالِ امرِ او سازد مدام		بر سرش یارم کشد دستے بہنگام خرام نقش صورت بست فکر بد ز چاچی در کلام
۲۴۹	شانہ گو یک سر موازخطِ او سر کشد دستِ او صد شاخ را از فرق بیروں بر کشد	۹
شانۂ مژگانِ عاشق خادمِ گیسوے او فرقِ محبوبانست نقشِ شانۂ دلجوے او		شاخ شاخ شانہ اش مژگانِ او راموے او شانۂ ابروے عاشق شانۂ ابروے او
۲۵۰	شانہ از دنداں کشاید گر ز گیسویش گرہ	۱۰

۸۵

شانۂ مبارک

ل سلمان ساوجی۔ شاعر مشہور ۱۲

ک کشید سوم از دست ۱۲

ک کاکل شمع۔ دودِ سرِ شمع

ک شمع فقہ کنایہ از یار ماننده (بحر عجم)

ک موشگافی یعنی تحقیق و تدقیق (کنایہ از باریکی بینی۔ صاحب بحر عجم ذکر کرده ۱۲)

ک علی سبزواری۔ شاعرست

ک اوزن شین سوم از دست ۱۲

ک شانه شکستن۔ یعنی بر بسیل کردن (بحر عجم)

ک از دست دادن۔ گذاشتن (آصف اللغات)

ک ابو الحسن فراہانی۔ شاعرست معروف کشید سوم از دست ۱۲

کیست او کو واکند سلماںؔ زابرویش گره

شانه اش بر کاکلِ شمعے پرِ پروانۂ
از ہمیں شمع است روشن در دلم کاشانۂ

یا پرِ پروانه۔ زلفِ شمعِ عشقہا راشانۂ
بر ہماں زلف است قرباں شانه بیتابانۂ

۲۵۱	پنجۂ یارم چو در زلفِ پریشاں شانه کرد شمعِ رخسارش دلِ عشّاق راپروانه کرد	۱۱

موشگافی ہاے او از فرقِ نازک آشکار
در نگاہِ یارِ ما دارد سراپا اعتبار

یک سرِ مو در مقامِ خود نمی گیرد قرار
از علوِ ہمّتش گوید علیِؔ سبزوار

۲۵۲	شانه چوں بشکست آں زلفِ پریشاں شانه را او نداد از دست ہرگز ہمّتِ مردانه را	۱۲

شانه از شمشاد دارد در دلِ خود الفتے
ہر دو می دارند باہم در قرابت قربتے

تختۂ شمشاد ہم باشانه دارد نسبتے
لیک پیدا شد بقولِ بوالحسنؔ کیفیتے

۲۵۳	شانه از روزیکه زلفِ یارِ ما را یاد کرد	۱۳

	درچمن پہلو تہی از صحبتِ شمشاد کرد	
شانہ دارد دستگاہے در اصولِ چاکری یافت روزے یار را در خدمتِ او خودسری		می کند شام و سحر در خدمتش فرمانبری در بلاغت ایں سزاے او بقولِ انوری
۲۵۴	تا ز زلفش را جدا چوں دستِ برو شانہ کرد بندِ دستِ بے ادب باید جدا از شانہ کرد	۱۴
کاکلِ شمع است کاکل شانہ اش پروانہ شانہ شد لیلاے زلفِ یار را دیوانہ		شمع را پروانہ اش چوں زلفِ او را شانہ ہمچو مجنونِ اسیر ایں خادمِ فرزانہ
۲۵۵	از سرِ زلفش نشاید منع کردن شانہ را پا بزنجیری بود مرغوب ایں دیوانہ را	۱۵
شانہ در ریشِ مبارک ہمچو انگشتانِ او دائما در زلفِ یارم شانہ دارد آبرو		پنجہ اش چوں شانہ یا بندِ خلالے در وضو می نماید در نگاہِ من اسیرے مو بمو
۲۵۶	طبعِ من از شانہ مضموں آفرینی می کند	۱۶

شانہ مبارک

۵۱ شانہ بینی کردن۔ تفاول کردن (بحر عجم بذیل شانہ بیں)

۵۲ دم زدن۔ بمعنی دعوی کردن

۵۳ سخن سازی بمعنی ساختہ گوید۔ سخن سازی در محاورہ (بحر عجم) ۔ بحر عجم ہا

۵۴ بازی کردن۔ فریب دادن ۔ مصاحبِ بحر عجم ساختگی در سخن ۱۲

۵۵ دار و گیر۔ بمعنی جنگ (بحر عجم) (دکشف اللغات)

۵۶ موشگاف۔ نقول بحر عجم کسے کہ کار خود را بہ نازکی سر انجام دہد ۱۲

۵۷ نصیر بدخشانی شاعرے معروف کہ شعر سوم از دست ۱۲

۵۸ اثر شیرازی شاعرے معروف کہ شعر سوم مال اوست ۱۲

۵۹ بال زدن۔ پریدن دید

۸۸

	مرغِ دل از شانۂ او شانہ بینی می کند	
یافتم در سیرِ گلشن زلف و سنبل را بہم شانہ با او بود ہمچوں خامشی در ہر قدم		سنبلِ تر می زند از ہمسریِ زلف دم داشت ریشہ در دل و از دعویِ او رنج و غم
۲۵۷	خواست تا سنبل بعیاری سخن سازی کند شانہ اش بگذاشت کو با زلفِ او بازی کند	۱۷
شاعراں گویند باشد شانہ در زلفت اسیر شانہ را دیدیم با زلفِ تو امنت پذیر		یک تنش با صد پریشاں مبتلائے دار و گیر موشگافِ واقعاتِ اوست مضمونِ نصیر
۲۵۸	گر سرِ موئے شود از زلفِ پرتابت جدا می شود صد چاک پیدا در دلِ او شانہ را	۱۸
شانۂ دلریش یارم نیست در گیسو بند مرحبا ایں را پسند و خدمتش آں را پسند		گیسوش زاں مستفید و او ز گیسو بہرہ مند اے اثر یارِ تو ماند زلف را دام و کمند
۲۵۹	مرغِ دل در اشتیاقِ دامِ زلفش بال زد	۱۹

فرقِ سرِ مبارک

۸۹

	شانہ را ور گیسوا و دیدہ بخود فنال زد	
زانکہ دارد اتحاد با قیمتش دلدار را اے غنی تضمینِ فکرت رونقِ اشعار را		شانہ خالی می کند از شانہ بینی یار را فوجِ مژگانش نشد آمادہ بر پیکار را
۲۰	لشکرِ خط چونکہ در آئینہ حیرانش کند شانہ بینی یارت از زلفِ پریشانش کند	۲۶۰
صنعت با این طرازِ شانہ بر موشتہ ایم کز مضامینش زبانِ ہر سخنگو بستہ ایم		نقشِ حسنِ شانہ را بر لوحِ گیسو بستہ ایم آنچناں اشعارِ تر در مدحت او بستہ ایم
۲۱	چوں بہ نقشِ شانۂ او چشمِ یارِ ما فتاد اے خوشا طالعِ پسندِ بختیارِ ما فتاد	۲۶۱
۱۳	**گیسوار یعنی فرقِ سرِ مبارک**	۱۸
خوابِ او خوابِ پریشاں از پریشانی شکست شیشۂ دلہائے ایں ہر دو بناوانی شکست		نقشِ فرقِ پاکِ سر چوں شانۂ مانی شکست از حیا ارژنگِ چیں ارنگ پیشانی شکست

نمبر	شعر	شعر	شمار
۲۶۲	انوری از وصف فرقش شانه گردانی کند با چنین ذلت چرا فخر سخندانی کند		۱
	شانه در آب نهادم بهر نقش فرق سر کهکشان را در شب دیجور دیدم چون سحر	یافتم از یار خود چون مو قلم موے کمر صبح صادق را بنصف اللیل گیسو جلوه گر	
۲۶۳	در شب تاریک صبح نور او میزان کف نیم شب شد یکطرف با نیم دیگر یکطرف		۲
	فرق حسن صنعتم با صنعت ارژنگ چین فرق نازک درمیان موے فرق عنبرین	می نماید سر بسر تصویر فرق نازنین از همین فرق نبی باشانه فرقش ببین	
۲۶۴	چون تنم موے ز تاب نقش فرق یار شد نقش پردازش چو چشم ناتوان بیمار شد		۳
	شب که چشم در نظر فرق ترا در خواب داشت دید لیلی را که زلفش از غم او تاب داشت	مردم چشمم ز مژگان شانه را در آب داشت کاکلش از شرم همچون فرق جوے آب داشت	

۲۶۵	زلفِ جاناں را بدل از رنجِ ہجراں پیچ و تاب ساخت کاکل را وصالِ فرق غرقِ جوے آب	۴
درمیانِ گیسوے فرقِ دلبر شانۂ شانہ اش از سر قدم کرد است چوں فرزانۂ		از قدِ بالاے گیسو شانہ را دندانۂ از بنِ مو تا سرِ مومی دود مستانۂ
۲۶۶	شانہ اش خضرِ طریقت رہنماے ہر نظر در رہِ ظلمات چشمِ سالکم را راہبر	۵
شانہ اش بر فرقِ سر تفریقِ گیسو می کند در شبِ دیجور شب پوئی بہر سو می کند		با زبان و دل صفاے ہر بنِ مو می کند بے تامل در شبِ یلدا تگاپو می کند
۲۶۷	شانۂ او رہنماے شانۂ مژگانِ ما در طریقِ نقشبندی می فزاید شانِ ما	۶
شہرۂ فرقِ تو در اقصاے ایمن در دور آسماں گوید کہ فرقِ پاکِ رشکِ فرقِ حور		چشمِ موسیٰ را تجلایش نماید راہِ طور گوئیش بر فرقِ حوراں سلکِ گوہر سلکِ نور

فرقِ مبارک

۲۶۸	فرق را آنانکه از سلکِ گہر زینت دہند ہر کہ فرقِ نور دارد سر بپاے او نہند	۷
شانۂ پاکت اگر تفریقِ گیسو ہا کند شانہ واشدنِ گیسو فرق را اخفا کند		شانۂ مژگانِ من صد موے را یکجا کند موشگافی ہاے من فرقِ ترا پیدا کند
۲۶۹	شانہ چوں پہلو بغلطد صبح دارد در کنار در رو و بالا ز پائیں شام گردد آشکار	۸
اے ولا فرقِ حق و باطل عیاں زیں فرقِ سر تا شد از زلف و تا یکتائیِ او جلوہ گر		حسنِ فرقِ کفر و ایماں از فرقِ او نگر آمد از فرقِ سخن یکتائیِ ما در نظر
۲۷۰	شانِ یکتائی ز فرقِ سر نمایاں می شود از ہمیں فرقِ نبی توحیدِ یزداں می شود	۹
شانۂ فرقش بگیسو موشگافی می کند فکر مامافات پاریں را تلافی می کند		شانہ اش انکارِ ترکیبِ اضافی می کند خامہ با تشبیہِ نو مدحِ قوافی می کند

۲۷۱	از دور و دندانه دار و پنجهٔ این شانهٔ وزد و سو هر موی گیسو همسر دندانهٔ	۱۰

در شب گیسوی خم فرق تو شمشیر پر آب در میان سنبلستان بگذرد یک نهر آب	خواب شمشیرت کشد کفار را در اضطراب مومنان تشنه لب سیراب زین جوی سراب

۲۷۲	مشرکان در نصف شب ترسند زان کج نور چون رگ ابرے نماید بر فلک یار از دور	۱۱

در شب گیسو فشانش فرق سر شبگیر اوست در نگاه آسمان سر تا قدم توقیر اوست	صبح صادق اولین پرتو کش تنویر اوست صفحهٔ لوح جبین بایسته تصویر اوست

۲۷۳	وه چه تصویرے که پیدا از جبینم فرق یار یا خط سیمے که بر روے محک شد آشکار	۱۲

یک خط باریک از فرق همایون شد عیان دیده اسطرلاب چشم از اقالیم جهان	می نه بینی بر سر موئے است این او نهان میرود در شام خط استوایش از میان

فرق مبارک

۲۷۴	شانہ چوں بر گیسوِ او می کشد خطِ سپید در دلِ گم کردہ راہاں می شود پیدا امید	۱۳

ہمچو ماہِ نو ست جاناں فرقِ نازک رنگش سر بمغرب شد ہلالِ آسماں را از غمش	دیدہ عکسِ عارضش در نصفِ شب یک عالمش موکشائے کہکشانِ پیرِ فلک در ماتمش

۲۷۵	زیں مثل ہا گیسو و فرقت وہد مارا خبر ہر زمیں را آسماں پیداست ہر شب سحر	۱۴

کوفیاں گویند فرقِ پاک او جوئے فرات یا پلے بالائے بحرِ اسود دارد ثبات	آبِ او تاریک شد از دودِ رنجِ واقعات بر سیہ کارانِ ہست باز شد راہِ نجات

۲۷۶	می شود چشمِ بشر بر ایں صراطِ مستقیم می رود ایں جادۂ روشن بجنات النعیم	۱۵

ناز پروردان بفرقِ خویش شجر فی زنند قہقہہ بر سادہ فرقاں ہمچو گم ظرفی زنند	ہر گرا ایں رنگ نبود طعنہ از طرفی زنند عشوہ پردازاں بحدِ خویشتن حرفی زنند

۲۶۶	فرقِ پاکت یارِ من آلودہ رنگے نبود فرق رنگینے بمیزانِ تو پاسنگے نبود	۱۶

اے وؔلادر فرقِ سر چوں شانہ خدمت کردہؑ — تا ز تشبیہات راندر بلاغت کردہؑ
نقشبنداں الصنعت محوِ حیرت کردہؑ — تلخہ سنجاں را غریقِ بحرِ رحمت کردہؑ

۲۶۸	نیک پیدا کردہ با ہمسائے اختلاط گبذری آساں بروزِ داوری از پلِ صراط	۱۷

۱۹	جبینِ مبارک	۱۴

تا کجِ ناداں بہ پیشم ہیچ پیشانی نہد — دست بر بالاے یکدیگر بناوانی نہد
زیں عمل از ننگ چیں الزام برمانی نہد — ہمسرِ او سر بپایم از پریشانی نہد

۲۶۹	زانکہ او پیشانیِ تصویرِ پیشانی نداشت موقلم از دقتِ ایں کار آسانی نداشت	۱

اے وؔلادارم جبینِ نقشِ ایں لوحِ جبیں — بہرِ ایں پیشانیم بخشید ربُّ العلمیں

۱ نقشبند ـ منقّش مصوّر
۲ پیشانی نہادن ـ فروتنی کردن (بہار عجم)
۳ دست بر بالاے یکدیگر نہادن (آصف اللغات)
۴ بیکار و معطل ماندن و [illegible] تصور داشتن (بہار عجم)
۵ الزام بر کسی نہادن ـ قرار دادن و [illegible]

۹۵

۶ [illegible] (بحر عجم)
۷ پیشانی داشتن ـ جرأت داشتن (آصف اللغات)
۸ موقلم ـ قلم تصویرکشی کہ از موے سازند (بہار عجم)
۹ جبیں ناشتن [illegible] پیشانی داشتن بر جائے گذشت ۱۲
۱۰ پیشانی بخشیدن ـ عطا کردن [illegible] (آصف اللغات)

جبین مبارک

کلکِ من خاریده پیشانی بصنعت بر زمیں		جبهه سائی هاے او برداشت بر چرخِ بریں

۲۸۰	همسراں را کرده ام پیشانیِ شاں از قفا من باحساں بر همیں یک کار کردم اکتفا	۲

از جبینِ عالم آرایش عیاں لطفِ عمیم ایں تجلاے جبینش می برد هوشِ کلیم		شد ز انگشتِ رگِ او ماه و سیمایش دونیم آفتابِ جبهه اش روشن کند طبعِ سلیم

۲۸۱	پرتوِ صبحِ جبینش مظهرِ انوارها شام همچوں سایه آنجا در پسِ دیوارها	۳

ایں درخشاں مهر بر اوجِ قدِ بالاے اوست آنچه با نقشش کشیم ایں جبههٔ زیباے اوست		ایں منور صبح گیسوے شبِ یلداے اوست آنکه نقشِ پاک شد آئینهٔ سیماے اوست

۲۸۲	سرنوشتِ بختِ ما بر لوحِ محفوظِ جبیں صفحهٔ سیماست تشبیه همیں لوحِ مبیں	۴

صانعِ قدرت مگر در حسنِ صنعت بانیش		صنعِ اسکندر بود عکسِ همیں پیشانیش

درجلب کے وندصناعانِ او وبهانیش — ازخطِ پیشانیِ او جوهرِ نوانیش

٢٨٣	تا بجیرانی مصورمحوِ ایں تصویرشد لوحِ از عکسِ جبیں آئینهٔ تنویرشد	٥

قلبِ صافی می نماید نورِ عرفاں برجبیں — می کشاید نقش راز قلبِ انساں برجبیں

سرنوشتے باشدازبختِ مسلماں برجبیں — درعبادت سرکشد داغِ بلنداں برجبیں

٢٨٤	سجده می نازد چو یارم برزمیں سر می نهد مهرِ گردوں افگند سر چوں جبیں بر می نهد	٦

بود سیمایش کشاده همچو صدرِ سیمتن — داشت پیشانی شگفته چوں گلِ چمن

قطره هاے خوے بسیما همسرِ دُرِ عدن — جبهه واکرده او صاف و بے چینِ شکن

٢٨٥	حسنِ اوصافِ جبیں شامل بود بروصف ذات بذل و اخلاق و مروت داخلِ حسنِ صفات	٧

چوں جبینش بشگفد گویم تنِ او گلشن است — جاے گل از گلبنِ قامت بشاخِ گردن است

جبین مبارک

یا قد بالاست شمع و این جبینش روشن است		یا سحر خند و سرش خورشید بر اوجِ تن است
۲۸۶	بزمِ عالم روشن است از طلعتِ روشن جبیں چرخِ چارم را مگر رشکے بریں مہرِ زمیں	۸
جبههٔ او آسمان و مطلعِ تا ابرو مهر مهر شد تشبیه این سیمای آن خورشید چهر		مطلعِ روشن نه سیمایش بود رشکِ سپهر فکرتِ سحر آفرینم در بلاغت کرده سحر
۲۸۷	در سخن جادو خیالی داد پیشانی مرا مطلعے بنمود نقشش در سخندانی مرا	۹
چینِ او تیغ و ز چشم جوهر آبش می چکد آن جبینِ او گل و از گل گلابش می چکد		رحم او از جوهر تیغ عتابش می چکد از مضامینِ شگفته آب و تابش می چکد
۲۸۸	آن گلِ تر چون عرق می ریزد از جوشِ عتاب صورتِ چینِ جبینِ او رگِ تلخِ گلاب	۱۰
حسنِ تشبیه جبینش آسمانِ اولیں		از هلالِ ابروی نازک مهِ انور ببیں

دائما روشن بود بر روے او صبحِ جبیں		کس نہ بیند در جبینِ روشنش آثارِ چیں
۲۸۹	صبح را اشکِ ندامت قطرہ ہائے شبنم است زانکہ سیمائے مبیں روشن بچشمِ عالم است	۱۱
باجبینِ صافیش چوں متصل شد آئینہ عکسِ حیرت دید چوں در روے خجل شد آئینہ		از صفائے جبہہ اش حیراں بدل شد آئینہ از خیالِ خود سراپا منفعل شد آئینہ
۲۹۰	بود اسکندر بہ پیشِ یارِ من آئینہ دار صنعتِ اسکندری بر صنعتِ نقشم نثار	۱۲
موجِ چیں در قلزمِ پاکِ جبیں چشم ندید نکتہ سنجانِ بلاغت در تماشا محو دید		تازہ تشبیہ یدِ بیضا بدستِ من رسید در سخن آورد طبعِ طاہر از فکرِ وحید
۲۹۱	موجِ سیمیں یا تجلی یا جبیں یا سطحِ نور شعلۂ طورِ تجلی یا یدِ بیضائے حور	۱۳
لوحش اللہ لوحِ محفوظ است ایں لوحِ جبیں		دیدہ چشمِ خلق لوحِ آسماں را بر زمیں

ل۔ آئینہ دار۔ جو آئینہ دکھائے ۱۲ (آصف اللغات)

ل۔ صنعتِ اسکندری۔ آئینہ سازی کی طرف اشارہ ہے

ل۔ طاہر و وحید۔ شاعر ۱۲

ل۔ یدِ بیضا۔ معجزۂ حضرت موسیٰ [illegible]

۹۹

ف۔ لوحش اللہ۔ در محل تعظیم و تحسین گویند ۱۲

ل۔ لوحِ محفوظ۔ یعنی لوح [illegible] کہ اعمال انسان براں مسطور است (آصف اللغات) ام الکتاب

۷۱ روشن جبین، یعنی [illegible] جبین او روشن باشد (بہار عجم) جبین روشن مرکب توصیفی یعنی بیرنگی که نورانی باشد ۱۲

۷۲ سحر خند، صفت جبین است (بہار عجم) بذیل سحر خند مندرج

۷۳ خورشید مہر، مخفف خورشید [illegible] آوردہ ... یعنی مہر و درخشان ... قاطع مذکور و خورشید مہر را بہار عجم یعنی معشوق آوردہ ۱۲

۷۴ سحر آفرین، سخن [illegible] کلام فصیح (بہار عجم)

۷۵ جادو خیال، بقول بہار عجم یعنی شاعر فصیح و نظامی گنجوی ہم استعمال جادو خیالی کردہ و سندش در بہار عجم ۱۲

یا قدبالاست شمع و این جبینش روشن است		یا سحر خند و سرش خورشید براوج تن است
۲۸۶	بزم عالم روشن است از طلعت روشن جبین چرخ چارم را مگر رشکے برین مہر زمین	۸
جبہۂ او آسمان و مطلع تابان مہر مہر شد تشبیہ این سیمای آن خورشید چہر		مطلع روشن بہ سیمایش بود رشک سپہر فکرت سحر آفرینم در بلاغت کردہ سحر
۲۸۷	در سخن جادو خیالی داد پیشانی مرا مطلعے بنمود نقشش در سخندانی مرا	۹
چین او تیغ و زچشم جوہر آبش می چکد آن جبین او گل و از گل گلابش می چکد		رحم او از جوہر تیغ عتابش می چکد از مضامین شگفتہ آب و تابش می چکد
۲۸۸	آن گل تر چون عرق می ریزد از جوش عتاب صورت چین جبین او رگ تلخ گلاب	۱۰
حسن تشبیہ جبینش آسمان اولیں		از ہلال ابروی نازک مہ انور ببیں

۷۶ [illegible] (آصف اللغات)

۷۷ گل جبین [illegible]

۷۸ [illegible]

۷۹ [illegible] ... تلخ گلاب [illegible]

کس نہ بیند در جبینِ روشنش آثارِ چیں		دائما روشن بود بر روے او صبحِ جبیں
۱۱	صبح را اشکِ ندامت قطرہ ہاے شبنم است زانکہ سیماے مبیں روشن بچشمِ عالم است	۲۸۹
از صفاے جبہہ اش حیراں بدل شد آئینہ از خیالِ خود سراپا منفعل شد آئینہ		با جبینِ صافِ او چوں متّصل شد آئینہ عکسِ حیرت دید چوں در روے خجل شد آئینہ
۱۲	بود اسکندر بہ پیشِ یارِ من آئینہ دار صنعتِ اسکندری بر صنعتِ نقشم نثار	۲۹۰
تازہ تشبیہِ یدِ بیضا بدستِ من رسید در سخن آورد طبعِ طاہر از فکرِ وحید		موجِ چیں در قلزمِ پاکِ جبیں چشمم ندید نکتہ سنجانِ بلاغت در تماشا محو دید
۱۳	موجِ سیمیں یا تجلّی یا جبیں یا سطحِ نور شعلۂ طورِ تجلّی یا یدِ بیضاے حور	۲۹۱
دیدہ چشمِ خلق لوحِ آسماں را بر زمیں		لوحش اللہ لوحِ محفوظ است ایں لوحِ جبیں

۱ آئینہ دار ... [illegible] (آصف اللغات)

۲ آئینہ ہا ... سکندری [illegible]

۳ صنعتِ اسکندری ... [illegible]

۴ طاہر ... وحید شاعر [illegible]

۵ یدِ بیضا معجزۂ حضرت موسیٰ ... [illegible]

۶ لوحش اللہ در محلِ تعظیم و استعجاب گویند ۱۲

۷ لوحِ محفوظ یعنی لوحی کہ اعمالِ انسان بران مسطور است (آصف اللغات) ام الکتاب

جبینِ مبارک

سرنوشتِ عالمی تصویرِ ایں لوحِ جبیں		زیرِ مشقِ روشنِ کلکِ یداللہ است ایں
۱۴	از خطِ مشکینِ سیاہِ تو چشمِ خوش خطاں طالبِ اصلاحِ خط باشد برسمِ خوش خطاں	۲۹۲
او زہیبت از دلِ خود آہِ شبگیرے کشد بر درِ فکرم نصیر از رشکِ زنجیرے کشد		بر سرِ کافر چو چینِ جبہہ شمشیرے کشد خانۂ فکرم زچینِ او چو تصویرے کشد
۱۵	در تحمّل یار را چینِ جبیں وا می کنم با کلیدِ موم قفلِ آہنیں وا می کنم	۲۹۳
پیشِ دشمن چینِ پیشانی بہ آئیں روا صائبا تحریفِ الفاظ است و تضمینِ روا		رنگِ نو در مدحتِ پیشانیِ پرچیں روا حرف گیری کردنم در پردۂ تحسیں روا
۱۶	دیدنِ پیشانیِ واکردہ اش در آئینہ چینِ جوہر از جبینش واکند ہر آئینہ	۲۹۴
قشقہ بر سیما بیادِ او بتانِ نازنیں		یار را دارد دگر داغِ بلنداں بر جبیں

۱۰۰

جبین مبارک

دلبراں در احترامِ سجدہ اش سر بر زمیں		از کمر زنّار شاں آمد بگردن اے حزیں
۲۹۵	رشتۂ زنّار طوقِ بندگی در گردن است قشقہ بر رنگِ الفِ اثباتِ وحدت کردن است	۱۷
سر نوشتِ بختِ او از حسنِ سیمائش عیاں کاتبِ قدرت کند نقشِ جبینم نقشِ آں		وز جبینِ صافِ او حالِ دلش نبود نہاں راست می گوید علی نکتہ سنج نکتہ داں
۲۹۶	نے غم از بیگانہ نے شادی ز خویش آمد مرا انچہ بر پیشانیِ من بود پیش آمد مرا	۱۸
مومنے چینِ جبینش را نہ بیند ہیچگاہ نقشِ او چوں موجِ دریا کافراں را در نگاہ		دارد آں روشن جبیں داغِ بلند انش چو ماہ شمسِ تبریزی بود بر حجّتِ ناطق گواہ
۲۹۷	گرچہ نتواں دید از سر چشمۂ خورشید موج بود چوں گرمِ عتابِ او چشمِ کافر دید موج	۱۹
قطرہ ہائے خوے چو نیساں از جبینِ اہر تر		می چکد بر دامنِ یارم ز سیما چوں گہر

۱۰۱

[illegible marginal notes]

کاکلِ مبارک

گوہرِ نایاب گویندش ولا اہلِ نظر		از لبِ سنجر بہ تعریفش چکد لولوے تر
۲۹۸	از جبینِ صافِ یارِ من عرق تا کرد جوش روے او آئینہ را بنمود صد جوہر فروش	۲۰
شد مکمل نقشِ پاکِ جبههٔ والاے او دیدهٔ شوقم نگاہے داشت بر ایماے او		بوسه زد چشم بشکرِ رحمت بر پاے او حسنِ آثارِ مسرت سر زد از سیماے او
۲۹۹	للّٰہ الحمد از مسرت چشم بر من باز کرد یک نگاہِ روشنِ او نقش را پرواز کرد	۲۱
۲۰	کاکلِ مبارک	۱۵
اے ولا بہزاد را کاکل شکست از رنگ چیں دیدمش کز دست تصویرے ز موے عنبریں		تا کشد تصویرِ کاکل را سرِ لوحِ جبیں ہمچو تاجِ ہدہدے بر جبهه با گیسو قریں
۳۰۰	نے نگارش تار تارِ طرّهٔ طرّار داشت نے طرازش زرنگارِ جیغهٔ دستار داشت	۱

سلہ اہلِ نظر - صاحبان بصیرت (آصف اللغات) ۱۲

سلہ سنجر کاشی - شاعر مشہور کہ شعر سوم از وست ۱۲

سلہ سر زدن - ظاہر شدن و نمود کردن (بحر عجم)

سلہ کاکل کہ شکستن [illegible] و در ابرو کاسہ (بحر عجم)

سلہ تصویر کردن یعنی تصویر [illegible] (بہار عجم)

سلہ طرار - یعنی [illegible] - از صفت [illegible] کردہ

گفتش برخیز تا دان نقش این کار من است دست من در صنعت تصویر او یار من است		طرۂ این صنعت پیچاں بدستار من است من بسود ایشں بنازم او خریدار من است
۳۰۱	او خجل گشت و نظر بر پشت پائے خویش داشت لحظۂ نگذشت نقش صنعت من پیش داشت	۲
کاکل او ہمسر گیسوے او بالاے زلف بر سر زلف است جائے او بپایش جاے زلف		یکسر موئے ندارد کاکلش پرواے زلف کاکل مشکیں بقول کاشفی مولاے زلف
۳۰۲	زلف از کاکل پریشاں در بلائے مبتلا است زیر دست چوں خود سے بودن بحق او بلا است	۳
کاکل شمع است بر این کاکل مشکیں نثار در شب دیجور دیدم صورت لیل و نہار		صد دل شیدا فدایش می شود پروانہ وار زلف شب را کاکل صبح است ہر دم مشکبار
۳۰۳	صبح اول بر جبین چرخ نقش کاکل است بر زبان شمع آں روشن جبیں مثل گل است	۴

۱۰۳

کاکلِ مبارک

کاکلِ او تیرہ ابرِ مطلعِ سیماے پاک زیرِ کاکل برقِ حسنِ آن جبین تابناک		از عرقِ صد قطرۂ بارانِ او ریزد بخاک پیشِ ابرِ رحمتش از تابِ برقِ او چہ باک
۳۰۴	ہوشِ عالم برد ابرو چون تابِ برقِ شعلہ رو زا برِ او بارانِ بیارد اے ولا رحمت برو	۵
در شباہت نقشِ کاکل طرۂ زرتار شد در بلاغت نامِ کاکل طرۂ طرار شد		آنچہ بہرِ خوبرویان زینتِ دستار شد سنبلِ تر طرۂ روشن جبینِ یار شد
۳۰۵	در چمن (گل طرۂ) او رشکِ سنبل کند طرۂ دستارِ یارم ناز بر کاکل کند	۶
کاکلِ او دستۂ گلہاے شاخِ یاسمن گر بود گل طرۂ از گلہاے رنگینِ چمن		پیچ و تابش ہمچو پاپیچانِ شاخِ نسترن طرۂ کاکل گلِ مشکینِ گلزارِ ختن
۳۰۶	بوتۂ نازک بگلزارِ جبین از سنبلے گر بچشمِ گل بہ بینی می نماید بلبلے	۷

۱۰۴

خامه ام از نقشِ کاکل در سخن کاکل شکست عکسِ کاکل در چمن افتاد و رنگِ گل شکست		ور نقوشِ حسن خارے در دلِ سنبل شکست تا غمِ او خارِ گل در دیدهٔ بلبل شکست
۳۰۷	نغمه زد چوں بلبلِ آمل فغانش سبز شد بسکه گفت او کاکل و مو بز زبانش سبز شد	۸
گل کبود یں پیرہن از عکسِ مشکیں کاکلے گوشِ گل گیرد ز ہر شاخے فغانِ بلبلے		گشت در گلگشتِ یارم ہر گلے (دشتی گلے) در چمن تشبیهِ او وجهِ سرورِ سنبلے
۳۰۸	نقشِ کاکل بلبلے گردید روے مو قلم ہم صفیرش بلبلِ گلشن بشاخِ گل بہم	۹
اے حزیں در مدحتِ ایں سوے آں بشتافتی زانکه در مسودهٔ ایں ہر دو مو نشگافتی		کاکلش را از لف میگوئی دروغے بافتی مصرعِ کاکل بمضمونِ پریشاں یافتی
۳۰۹	گفت کاکل رانگه کردم با معانِ نظر سنبلے را ہم نسازم قافیه بارِ دگر	۱۰

۱۰۵

تا ریحان و پیچ و تاب کاکلش بنهفته است شاعر یکتا که چون زلف و تا آشفته است	فکرتم صد گوهر مضمون تبارش سفته است بر سبیل معذرت یک شعر موزون گفته است

۳۱۰	کاکلش را من ز مستی رشتهٔ جان گفته ام مست بودم زین سبب حرف پریشان گفته ام	۱۱

کاکلش بر صفحهٔ سیما طراز عنبرین بر سر لوح جبین ماه طغرای سبین	حسن عنوان رقم بر مطلع ابروست این می کند خاقانی شروان به تضمین آفرین

۳۱۱	کاکل عنبر فشان بر فرق آن ماه تمام می نماید همچو بسم الله بر صدر کلام	۱۲

بکر جان سفتم ولا در نقش کاکل مو بمو مو قلم از موشگافی های کاکل مشکبو	با صفات دلنشین با حسن تشبیهات او تا کشیدم نقش او بر لوح سیما ہو بہو

۳۱۲	مو برآید از زبان بهر وصف کاکلش زین می کنند اهل زبان بر فکرتم صد آفرین	۱۳

سلہ یکتا تخلص شاہ طہماسپ است که شعر سوم ازوست ۱۲

سلہ خاقانی شاعر شروانی که شعر سوم ازوست ۱۲

سلہ بکر سفتن کار دقیق و مشکل کردن (اصطلاح اللغات)

سلہ مو قلم قلمی کہ از موی سوری سازند درست کنند

سلہ [illegible] ۱۲

سلہ [illegible] از زبان برآمدن

سلہ [illegible]

۱۶	ابروے مبارک	۲۱
درکشید ابرو بہم از رنگ چیں بازم خند کس از نیاں ہمچو من نبود دقت را پسند		کرد چوں مانی بنقش ابروش ابرو بلند از تعجب بہزاد را قفل دہانش بود بند
۱	چشم ایں ہر سہ بسویم صورت امیدوا حسن کار خویش آورد ہم ولا بر روے کا	۳۱۳
دست از جاں شستم و در قالبم جاں نبود در غلاف خویش تیغ ابروش پنہاں نبود		نقش تیغ ابروئے بستن اگر آساں نبود جز بجانبازی مرا ایں کار در امکاں نبود
۲	سعدیا ہر بے سپر را چوں نمی ماند گریز در ضرورت دست می گیرد سر شمشیر تیز	۳۱۴
خوف زیں شمشیر باید لشکر کفار را رہ مدہ در ہیچ میداں حیلۂ انکار را		گفت دل برخیز از دستت مدہ ایں کار را بے تامل نقش کن شمشیر جوہر دار را
۳	گر قلم گردد سرت در دست گیری خامہ را	۳۱۵

۱۰۶

شمار	مصرع	مصرع	شمار
	ور شود خونت رواں شنجرفِ او آید بکار		
	موقلم از جوہرِ شمشیر چوں آمد بدست[۱] تا میاں کردم بکردارِ کماں[۳] دستم نشست[۴]	نقشِ ابرو را قلم بر لوحِ سیماے تو بست[۲] ہیچو تیرے بر ہدف آں نقشِ ابرویت نشست[۵]	
۳۱۶	حبذا مشقے کہ یکدستم دو قوسش را کشید یک قلم[۶] نقش دو ابرو بر جبیں بالا کشید[۷]		۴
	کارِ خود کردم ولا در سایۂ شمشیرِ او بر ہدف مشغولِ کارِ خویشتن نخچیرِ او	از نگہ بر چلہ بود ابرو کمانش[۸] تیرِ او در دلِ او خوفِ ابرو در نظر تصویرِ او	
۳۱۷	آں فراخ ابرو[۹] بحسنِ کارِ من ابرو کشاد[۱۰] خادمِ ابروے پاکش سر بپاے او نہاد		۵
	خامۂ ابروے من چوں نقش[۱۱] ابرو می کند صنعتِ پروازِ او از خامۂ مومی کند	گرد ہ اش از ذرہ ہاے نوکِ گیسو می کند شانۂ مژگاں صفاے او زہر سو می کند	
۳۱۸	موقلم مشت[۱۲] کشِ ہر موے ایں ابروے اوست		۶

۱؎ بدست آمدن۔ حاصل شدن (آصف اللغات)

۲؎ نقش بستن۔ بمعنی تصویر کشیدن (بہار عجم)

۳؎ میان بکردار کماں کردن۔ قامت خم کردن (بحر عجم)

۴؎ نشست، بمعنی آگرفت سوفار (غیاث اللغات)

۵؎ نقش نشستن۔ قائم شدن

۶؎ یک قلم۔ تمام و مجموع (بحر عجم) نقش (بحر عجم)

۷؎ بالا کشیدن نمایاں شدن (آصف اللغات)

۸؎ ابروکماں از اصطلاحاتِ عجیبہ (آصف اللغات)

۹؎ فراخ ابرو بمعنی حقیقی کسے کہ ابروے او کشادہ باشد و ابرو فراخ [illegible]

۱۰؎ ابرو کشادن [illegible] (آصف اللغات)

۱۱؎ نقش کردن [illegible]

۱۲؎ مشت [illegible]

ابروے مبارک

	موبمو تصویرِ او منت پذیرِ موے اوست		
ایں مہِ ابروکمانی چہرہ اش را چہرہ زیب می نماید پیشِ او ابروے گردوں در نشیب		می بر دایماے ابروازدلِ عاشق شکیب ابروِ عالی۔ دل آرا۔ دلکشا و دلفریب	
۳۱۹	ابروِ پرچینِ خوبانِ جہاں زو منفعل از فراخِ ابروے او پیوستہ ابرویاں خجل	۷	
مطلعِ ابروے او دیباچۂ حسن و جمال شاہ بیتِ ابروانش ماخذِ اہلِ کمال		رنگ حسنِ مطلعش محبوبِ ہر رنگیں خیال ہمچو ایں بیت الغزل از فکرِ خاقانی محال	
۳۲۰	شاعرِ رنگیں سخن دلدادۂ ابروے او مصرعِ ابروکشِ مضمونِ دل را سوے او	۸	
اے دلا ابروے او را داشتم مدِ نظر نیست ممکن برگرفتن دیدہ از رویش مگر		زیرِ تیغِ ابروِ او زندگی کردم بسر بر سرِ صائب گذارد تیغِ ابرویش اگر	
۳۲۱	موے ابرو جوہرِ آں ابروِ خمدار اوست	۹	

۱؎ [illegible] ابرو
۲؎ ابروے گردوں [illegible]
۳؎ [illegible] پیچ و چیں صفت ابروست ۱۲
۴؎ ابروے فراخ یعنی [illegible] (آصف اللغات) و
۵؎ فراخ ابرو [illegible] ۱۲
۶؎ پیوستہ ابرو [illegible] (آصف اللغات)
۷؎ مطلع بیت اول [illegible] (غیاث اللغات)
۸؎ [illegible]
۹؎ [illegible]

۱۰؎ بیت الغزل۔ بیت منتخب و برگزیدہ (آصف اللغات) و دریں جا از ایں بیت الغزل ابروے ممدوح مراد است ۱۲

۱۱؎ صائب صفاہانی۔ شاعر مشہور معروف کہ شعر دوم از وست ۱۲

ابروے مبارک

	صورتِ تیغ دو دم دلدادهٔ تکرارِ اوست	
واکند صد عقده ہا یک ابروایں نازنیں بیند ابروے فلک را دیدهٔ ما برزمیں		ناخنِ ابرو گره بکشاید از روے جبیں ابروش ناخن بدل شکست مارا ہمچنیں
١٠	ابرو ناخن برنگِ ناخنِ ابروے اوست در ید آں قوسِ قزح ایں ماہِ نو بر روے اوست	٣٢٢
از جبینِ اوست روشن وصفِ نصفتِ شانِ عدل ہر دو چشمش پلہ ہایش ابروش میزانِ عدل		در سرش روشن دماغش خسروِ شاہانِ عدل صحنِ سیماے بلندش ہمسرِ دیوانِ عدل
١١	برفرازِ گردنِ سرفرقِ او اورنگِ اوست در صفاتِ معدلت نوشیرواں پاسنگِ اوست	٣٢٣
خود ہما جوید ہمایوں ظلِّ گیسوے ترا شاه گردد ہر کہ بیند جلوهٔ روے ترا		سایهٔ بالِ ہما گویند ابروے ترا در کلاهِ خود نہد خالد بہر موے ترا
١٢	ایں بود وجہِ عروجِ پایهٔ بالِ ہما	٣٢٤

١١٠

۱؎ گره کشادن، حل مشکل کردن (در بحر عجم)
۲؎ ناخن بدل شکستن بیقرار کردن (در بحر عجم)
۳؎ ابروے فلک: ہلال (در بحر عجم)
۴؎ قوس قزح: کمان شیخ رنگین [illegible] (در بحر عجم)
۵؎ ہمسر: برابر و عدیل۔
۶؎ پاسنگ [illegible]
۷؎ [illegible] (از صف اللغات)
۸؎ [illegible] (از صف اللغات)
۹؎ خالد [illegible]

	سایۂ ابروے تست آں سایۂ بالِ ہما	
زابروِ مردانہ اش شانِ شجاعت آشکار ازکمانِ ابروش قوسِ قزح شد شرمسار		پر گرہ ابروش را گفتند سیفِ ذو الفقار دائم از تیرِ نظر گردد دلِ دشمن فگار
۳۲۵	مشرکانِ پر دغا را خوفِ ابرویش بدل کافرانِ بے وفا از بیمِ ابرو مضمحل	۱۳
از ہلالِ ابروش شرمندہ ابروے فلک گاہ و بیگہ چوں نظر می افگند سوے فلک		وز غمِ ابروے شامش نیلگوں روے فلک مہر و مہ از عارضش بیروں زنیروے فلک
۳۲۶	آسماں سازد ہلالش بر ہلالِ ابرو نثار ماہِ نو در ہر مہے منت کشِ ابروے یار	۱۴
از کلیدِ ابروت در دل کشادِ کارہا قفل بر لب حسنِ ایماے تو دیدم بارہا		در حقِ قفلِ دہانِ تنگِ تو گفتارہا ایں کلیدِ ابروت آساں کند دشوارہا
۳۲۷	باہمہ مشکل کشائی منتے نہ نہد بہ کس	۱۵

ابروے مبارک

	واردایں مفتاحِ تو بر قفلِ دلہا دسترس	
تا کشم در حسنِ صنعت زحمتِ مالا یطاق ہمچو طاقِ آبگوں یکتائیِ طاقِ تو طاق		طاقتِ من طاق گشت و بر کمر بستم نطاق جفتِ ابرویت پئے زیرِ صراطے طاق طاق
١٦	ابروِ طاقت جہاں را طاقِ ابرو می نمود عاشقش در سایۂ طاقِ حرم محوِ درود	٣٢٨
در دلِ پیوستہ ابرو کینہ می باشد نہاں ابروِ پرچین شش رو ئے ترش ویانِ جہاں		از فراخ ابروے او خوش خلقیِ ذاتش عیاں ابروِ تلخش جواب زہر خندِ کافراں
١٧	بر جبیں ابرو فراخم را نبود ابروے تنگ دیدہ ام ابروے پر چینش بکار و بارِ جنگ	٣٢٩
داشت روئے چو مہر او از سیہ تابی نقاب جو ہر ش از موے ابرو یش کشیدش در حجاب		دیدہ ام در خواب ابروے سیہ تابش بخواب بود در آئینۂ تیغش فروغِ آفتاب
١٨	خیر بگذشت ایں کہ دل در نقشِ او بلکے ندا شت	٣٣٠

ابروے مبارک

[illegible]

	زین مضامینِ خطر در خواب ادراکے نداشت	
ابروِ معشوق را ہم رنگِ چوگاں گفتہ اند گر جبیں را رہروانِ فکر میداں گفتہ اند		فرقِ عاشق را دلیلِ گوے غلطاں گفتہ اند طبع را براسپِ فکرت راکبِ آں گفتہ اند
۳۳۱	ور کسے دعواے نقشِ پاکِ ایں چوگاں کند فکرِ من عرض (ہمیں گوے وہمیں میداں) کند	۱۹
دوش در محفل گرہ بر ابروت دیدم بخواب اے سرت گردم کہ باایں می کنی با من خطاب		زانکہ از قبحِ مناہی من نکردم اجتناب ہمچو صائبؒ می شوم قربانِ ایں حسنِ عتاب
۳۳۲	از عتابت نیست رنجے ایں بلاجوے ترا مدِّ احساں می شمارد چینِ ابروے ترا	۲۰
بر خمِ ابروے او ابروے محبوبان فدا فائق از نقّاشِ قدرت صنعتِ دستِ تولا		دستِ قدرت ہم بلا گردانِ نقشِ کج ادا بہتر از اول کشد نقّاشِ ثانی نقش را
۳۳۳	کاتبِ قدرت دو سطرِ ابروت را کج نگاشت	۲۱

ابروے مبارک

	همچو صائبؔ دستِ اولرزید یا مسطر نداشت	

تیغِ ابرو را نگاهِ من به تصویرے کند	خوابؔ این شمشیر را از خواب تعبیرے کند
ابروے چینِ او دعواے شمشیرے کند	موجِ آبِ تیغ۔ جوہر را بزنجیرے کند

۳۳۴	حسنِ نقشِ شوکتؔ فکرم بنظم آوردہ است در بلاغت طبعِ من ایہامؔ شوکت کردہ است	۲۲

دوشؔ پہلو زد مہِ نو با ہلالِ ابروش از ہزیمت طاقؔ شد در ہمسری چوں ابروش	شد چناں کاہیدہ از غم گشت پیدا پہلوش داداز قوسِ قزح چرخِ مقوس بازوش

۳۳۵	آں ہلالؔ ابرو چو بر بامش بر آمد ہمچو ماہ ماہِ نوؔ آمد چو مژگانِ شکستہ در نگاہ	۲۳

ابروش بیتؔ الغزل بر مطلعِ سیماے او زینت افروزِ کتابی چہرہ اش طغراے او	ہمچو بسم اللہ عنوانِ کتابت جاے او حسنِ مضمونش عیاں باشد ز سیماے او

۳۳۶	از بیاضِ روے او این منتخب شعرِ من است	۲۴

صائب اصفہانی شاعر است، مراد آنکہ این شعر ماول دست ۱۲

خواب شمشیر۔ یعنی غلاف شمشیر

شوکت بخاری شاعر است

دوش یعنی شب گذشتہ (غیاث اللغات)

(آصف اللغات)

ابروے کتابی

	وز مضامینِ بلندش فکرتِ من روشن است	
دید ابروے ترا چوں ماهِ نو در شامِ عید حسنِ مضمونِ قمیؒ شد واقعاتِ چشم دید		ہمچو موئے شد ز غم کس دید او را کس ندید شعرِ جامیؒ را تولا در بندِ فکرِ خود کشید
۳۳۷	یارب ایں طاقِ حرم یا مسجدِ اقصےٰ است ایں یا ہلالِ عید یا ابروے ماهِ ماست ایں	۲۵
فکرِ من اعجاز در تشبیہِ ابرو می کند پلہ ہایش از سوادِ چشمِ دلجو می کند		از پے سنجیدنِ حسنت ترازو می کند رشتۂ ہر پلہ از مژگاں ہر سو می کند
۳۳۸	کاتبیؒ گوید کہ حسنِ دلبرانِ لالہ رنگ حملہ در میزانِ حسنت کم نمود از پار سنگ	۲۶
گر بہ نو جلوہ گر شد ز ابروت بر کش نقابؒ ور برآید بر فلک پیشِ جبینت آفتاب		زانکہ ہر شمشیر را باید ز شمشیرے جواب پیشِ روے روشنت کن عارضِ ستر سحاب
۳۳۹	تا بقدرِ عکسِ رویت چشم و گوشے وا کند	۲۷

اشکِ غم اورا بخجلت در جہاں رسوا کند

از کمانِ ابروِ خود یارِ من نگرفت کار — کس نشد در دہر از تیرِ نگاہِ او فگار
کس نہ بیند چیں برابروے نگارم زینہار — یارت اے بہرام[21] دار و چیں بابرو بیشمار

۲۸	ابروِ پرچیں نشانِ مردم آزاری بود چوں کماں کوتاہ باشد تیرِ او کاری بود	۳۴۰

صیدِ دل دلدادہ تیرِ نگاہِ دلبرم — بر ہدف در انتظارِ ناوکِ او در برم
ہیچ پروائے ندارم ہرچہ آید بر سرم — من بجاں بازی و لا مصداقِ فکرِ سنجرم[22]

۲۹	چوں کمانداری کند ابروے عالم گیرِ او می دود دل ہمچو مژگاں پیش پیشِ تیرِ او	۳۴۱

طاقِ ابروے نگارم مامنِ عشاق شد — رفعتِ او در دو عالم شہرۂ آفاق شد
بر دلِ طاقِ نگون[23] قدرِ بلندش شاق شد — ارزقی[24] زابروے یارت طاقتِ[25] تو طاق شد

۳۰	چوں ازاں طاقِ دو ابرو در دمت افتادہ	۳۴۲

[21] بہرام بخاری شاعر است و شعر سوم از دوست ۱۲
[22] سنجر کاشی، شاعر است معروف کہ شعر سوم از دوست ۱۲
[23] طاق نگون، کنایہ از آسمان (چہار عنصر)
[24] ارزقی ہروی، شاعر است معروف کہ شعر سوم از دوست ۱۲
[25] طاقت طاق شدن، عاجز شدن (چہار عنصر، بہار عجم، بذیل)

طاق نشدن نیکر دم

چشم مبارک

جاں نخواہی برد کز طاقِ بلند افتادہ

از نگاہِ آں کمانِ اوست رشکے تیر را	وز خمِ ابروے او خوفے بدل شمشیر را
نیست باکے از کمان و تیرِ او نخچیر را	در صفاہان فخر از تضمینِ تاثیر را

۳۴۳	ابروِ خمدارِ او شمشیر را سازد کماں وز گرفتِ نخچلِ او چلہ گوید الاماں	۳۱

کردہ ام اعجاز در تصویرِ ابرویش ولا	نقشِ ماہِ نوست بر لوحِ سپہرِ اعتلا
نقلِ اشعارم کند نقاد از آبِ طلا	گر تعلّی را روا دارند گویم برملا

۳۴۴	وصفِ ابرو جز من از فکرِ کسے موزوں نشد سبز ابروے ہلال از وسمۂ گردوں نشد	۳۲

۲۲	چشمِ مبارک	۱۷

از نزاکت چوں بہ نقشِ چشمِ من کشود	چشمِ امداوے مرا از صنعتِ مانی نبود
خامہ ام از دقتِ ایں کار چوں چشمے نمود	در تفکر ہیبتِ تنہائیم ہوشم ربود

چشم بیمار

۱۱۸

۳۴۵	من بصد تهنیت بروے او کشادم چشم را تا بعجلت در حضورش آب دادم چشم را	۱
دوختہ تا ای چشم بر من من بکار خویشتن چشم در وا آوردہ درہم بر جبین او شکن		سوزن مژگان او برگشتہ درویش من آتشے او را بدل افتاد و چشمش سیل زن
۳۴۶	بر زمین افگند چشم خود بدستم بود چشم چشم از و بر داشتم او غرق خجلت من بخشم	۲
چشم عالم را (منور چشم) او چشم و چراغ چشم خود دارم ولا بر چشم آن روشن دماغ		تا دل (چشم و چراغ آسماں) را بود داغ چشم تا ای بود محو صنعتم چوں (چشم زاغ)
۳۴۷	چشم مد و هم چو بر تصویر چشم خود دوید باختہ تا ای چشم خود زین واقعات چشم دید	۳
چشم را افسونگران دهر جادو گفتہ اند جملہ وحدت آشنایان آشنا رو گفتہ اند		آهوان بزم آهوگیر و آهو گفتہ اند نکتہ سنجان جہاں ایں آشنگو گفتہ اند

۳۴۸	چشمِ ممدوحم بایمائے سخن گوئی کند باحقیقت آشنایان آشنا روئی کند	۴
چشمِ او روشندل و روشندماغ و روشن است در تجلی تابِ او مانندِ شمعِ ایمن است		همچو لعلِ شبچراغے در شبستانِ تن است نورِ او چشم و چراغِ چشمِ این صنعِ من است
۳۴۹	در بصارت شمعِ محفل در بصیرت دلفروز از فروغش منفعل شد چشمِ شب با چشمِ روز	۵
چشم را گوید بلاغت ساغر و پیمانه پر خمار و باده خوار و باده و میخانه		شیشه و مخمور (ساقی مشرب) و مستانه با همه مستی و مدهوشی بود فرزانه
۳۵۰	چشمِ یارم از مئے وحدت بود سرشار و مست می پرست و شیشه و میخانه و جامِ الست	۶
حسنِ تشبیهات آبے صفاتِ چشمِ یار ناوک انداز و کماندار و صفِ مردم شکار		تیغ و تیر و خنجرِ چشمش سراپا آبدار استعارات و کنایاتِ سخن بر وے نثار

۱۱۹

ترکیبی پیچوں مردم شکار، یعنی شکار کنندہ یک صف مردم ۱۲۰

۳۵۱	اینهمه سامان بحرب کافران آلات اوست بهر ما آئینه و آئینه آرا ذات اوست	۷
چشم نازک نرگس است و نرگس پرخواب هم قطره هاے ابر او جاری کند سیلاب هم		نرگس شهلا و گویا نرگس سیراب هم این صدف پیدا کند آب دُر نایاب هم
۳۵۲	نیست چشمش قلزم و قلزم ازو پیدا شود در غم امت رواں از چشم او دریا شود	۸
حسن چشم سرگینش نور چشم توتیا فتنه ساز و فتنه خیز و فتنه جوے و فتنه زا		چشم نازک سرمه بیز و سرمه پرور سرمه سا فتنه اش بیدار ساز و فتنهٔ خوابیده را
۳۵۳	از فریب چشم روشن خدعهٔ میدان حرب وز نظر پنهان زتیغش بر دل کفار ضرب	۹
از مے وحدت چو چشمش بادہ پیمائی کند چشم بیمارش چو با عاشق مسیحائی کند		خوش خمار او طبیبان را تماشائی کند ناتوان چشمش ولا عرض توانائی کند

۱ـه آئینه آرا، روشن کننده و صفا کننده و آئینه دریں جا استعاره از دل (آصف اللغات. بذیل آئینه آراستن)

۲ـه مراد تشبیهات چشم است (دیباچه مجمع بذیل چشم)

۳ـه مراد تشبیهات چشم (دیباچه مجمع بذیل چشم)

۴ـه اشاره بجنگ پیغمبر

خدعه ـ ۱۰

۵ـه بادہ پیمائی ـ بمعنی شراب خوردن (آصف اللغات)

چشمِ بیمار

۳۵۴	ازادب نتواں بچشمِ او نگاہِ تیز کرد بود او بیمار و صائب[۱] از نگہ پرہیز کرد	۱۰

چشمِ نازِ او بایمائے سخن گوید نہاں شرمناک و شرمگین است و حیادار آنچناں		نکتہ سنجاں[۲] را باندازِ ادا گیر و زباں[۳] کز نگاہِ او شود بے تاب ہر پیر و جواں

۳۵۵	دلربا و دلفریب و خوش نگاہ و غمزہ زن ہم بخنداں و سخنگوے و سخنور خوش سخن	۱۱

نقشِ چشمش ہمچو شہبازے کہ باشد تیز چنگ تا ز چشمِ شیرگیرش تنگ شد میدانِ جنگ[۴]		دشمنش در پنجۂ اش گوئی کہ شاہین اکلنگ رعشہ در جسمِ کفار است چوں چشمِ پلنگ[۵]

۳۵۶	شیر می لرزد ز برق و برق می لرزد ز چشم چوں نگاہش برق پیدا می کند از تابِ چشم	۱۲

چشمِ خوباں را بود نازے بوصفِ خوابناک از گراں خوابی شود پیراہنِ دل چاک چاک		چشمِ خواب آلودِ او ریزد[۶] حسیناں را بخاک وصفِ خواب آلود[۷] می زیبد بجز چشمِ پاک

۱۲۱

[۱] صائب صفاہانی شاعر
ادا کردن یعنی شیوہ ... از دست ۱۲
[۲] نکتہ سنج باریک بین
[۳] زباں گرفتن یعنی خاموش کردن (بہار عجم)
(بہار عجم)
گردانیدن ...
[۴] تنگ شدن میدان کنایہ از عاجز شدن
[۵] رعشہ در جسم پلنگ انداختن یعنی چشمِ دیدہ است کہ در بیں روزہا او دیگراں در تماشاگاہ ہیں آرند ۱۲ (بہار عجم)
[۶] بجائے ریختن ... وخمار کردن (آصف اللغات)
[۷] خواب آلود صفتِ چشم (بہار عجم)

چشمِ مبارک

۱۳	شد ز چشمِ نیم خوابش حسنِ بیداری عیان چشمِ ممدوحم بود بیدار و در خوابِ گران	۳۵۷

ترک تازیہاے او این ترک را تازی کند دلنشین آماج افشاے سخن سازی کند		ترکِ چشمے در عجم گاہے کہ سربازی کند چون نگاہِ چشمِ یارم ناوک اندازی کند

۱۴	گر بلاغت چشم را ترکے شمارد در کلام از شجیعانِ عرب شد بر ہدف ترکی تمام	۳۵۸

از ستم ہایش بسے در دہر گوشِ ما شنید بر محل گردید تضمینِ خوشش از فکرِ مفید		چشمِ خوبان می کند بر عاشقان ظلمِ شدید چشمِ ما جورے بدورِ چشمِ یارِ ما ندید

۱۵	کرد اگر تیغِ نگاہِ تیزِ چشمان قتلِ عام ترکِ چشمش می کند در چشم زد ترکی تمام	۳۵۹

سیمِ خالص منفعل رشکے است صبحِ نور را صد ندامت سنگِ اسود را شبِ دیجور را		از بیاضِ چشمِ او خجلت بدل کافور را از سوادش در رہن آبے سیہ انگور را

ل نیم خوابیدہ صفتِ چشم (بہار عجم)

ع خوابِ گران یعنی خوابِ سنگین ۱۲

ع سربازی . حاصل المصدر سر باختن و سر باختن و بازیدن . یعنی فدا کردن سر از عاشقان جان بازی ۱۲

ع ترک تازی . یعنی تاخت آوردن (بہار عجم)

ع سخن سازی . آنکہ سخن سازد گویند و سخن سازی بزیادت یاے مصدری . مقصود اینست کہ چشم را ترکی گفتن سخن سازی اہلِ عجم است اگرچہ بلحاظ قرار داد بلاغت مادیہاے از ترکِ چشم بحث کردہ ایم ولیکن چشمِ یارِ ما ترکی نیست بلکہ شجیع عربیہ است و این حقیقت از تشابہ صحیح او ظاہر شد و تشبیہ سخن سازی فارسیان کرد ۱۲ -

ع ترکی تمام شدن یعنی کار ساختن [illegible] (از صف اللغات) [illegible]

ع [illegible] ۱۲

ع ترکِ تمام کردن [illegible] (از صف اللغات)

ع [illegible] ۱۲

۱۲۳

۳۶۰	ابلقِ ایام از چشمِ دورنگش شرمسار روز و شب را انفعال از چشمِ او لیل و نهار	۱۶
در بزرگی دیدهٔ او از شمائل آشکار دیدهٔ بالیدهٔ او از فضائل آشکار		فطرتِ سنجیدهٔ او از خصائل آشکار چشمِ (پروین دیده) او از رسائل آشکار
۳۶۱	هفت کوکب یک نگاهش در ثریا دیده است از سرورِ نقشِ چشمش دیده ام بالیده است	۱۷
ذو ذنب سیارهٔ چشمِ تو خوش دنباله مردمک را ز اشکِ لولوئیں بگردن هاله		اخترِ چشمِ ترا چون مه ز مژگان هاله از سوادِ چشمِ حسرت (داغ بر دل) لاله
۳۶۲	ساغرِ چشم است از رگهاے سرخش جامِ جم از سوادِ چشمِ تو بر جامِ مُهر نامِ جم	۱۸
ترکِ چشمش می کند از تیرِ مژگانش شکار آهوِ دل بر هدف زان آهوِ چشمِ نگار		دارد از ابرو کمان تیرِ نگاهش در کنار گوئیا خود کوزه و خود کوزه گر خود کوزه دار

۳۶۳	از غزالِ چشمِ او دلہاے مانخچیر شد آہوِ رم کردہ اش را بیں کہ آہو گیر شد	۱۹
چوں بیادِ چشمِ شوخش آہوشم از جا[1] می شود از رمِ آہو ولا چوں شور برپا می شود		گردشِ چشمِ[2] غزالم ناخنِ پا می شود شوکتِ[3] عاشق بصحراے بخارا می شود
۳۶۴	رنگ ریزد چشمِ شوخش چوں بصحراے ختن می شود مژگانِ آہو خارِ دیوارِ چمن	۲۰
آنکہ در محفل بدورِ جامِ مے بیہوش شد وانکہ جامِ چشمِ میگوں دیدہ مدہوش شد		ساغرے در دست و را شیشہ در آغوش شد ساغرِ بے مے کشید و از ادب خاموش شد
۳۶۵	چشمِ مخمورے کہ صائب[4] آب در پیمانہ ریخت می تواند از نگاہے آبِ صد میخانہ ریخت	۲۱
اے غنیمت[5] چشمِ معشوقِ تو میخواری کند دیدہ محبوبِ ما از نیساں نہ عیاری کند		چوں بہ بیند محتسب را عذرِ بیماری کند از غلط پرہیز و دعواے سرشاری کند

[1] ازجا شدن یعنی مضطرب شدن ۱۲ آصف اللغات و بمعنی حقیقی برجا نماندن ۱۲

[2] گردشِ چشمِ غزالان را ناخن زدن یعنی ... ساختن ... استعمال این کردہ اند در رم آہو

[3] شوکت بخاری شاعر مصرع اول و دوم از وست ۱۲

[4] صائب صفاہانی شاعر مصرع دوم از وست ۱۲

[5] غنیمت شاعر ... از وست ۱۲

چشمِ مستِ یار

۳۶۶	از مئے وحدت بُوَد سرشار گاہِ احتساب / نیست باکش ہر کرا پاکست در عالم حساب	۲۲
نرگس از ہم چشمیِ چشمِ تو چوں دم می زند / خجلتِ او در چمن صد قطرہ شبنم می زند		در گلستاں صبح از سیلِ صبا نم می زند / قطرہ ہائے اشکِ نرگس صورتِ یم می زند
۳۶۷	سیلِ اشکش رنگِ گلشن را بدریا می برد / موجِ دریا رنگِ خجلت را بہ بالا می برد	۲۳
چشمِ مخمورِ جفا جویاں بود مستِ شراب / مصرعِ صائب کند از وصفِ خوباں انتخاب		اہلِ ایراں را مثل شد (خانۂ ظالم خراب) / دل ز مردم بردن و انداختن در اضطراب
۳۶۸	چشمِ یارم از مئے وحدت بود مخمور و مست / دل دہد در خواب و بیداری بمستانِ الست	۲۴
در بلاغت حسنِ تشبیہِ نگاہِ تو کند / طبع از چشمِ تو دارد چوں نظر فکرِ بلند		یک نگاہت صد دلِ عشاق را دارد بہ بند / فکرتِ صائب بہ تضمینِ ولا شد دلپسند

دم زدن: یعنی دعویٰ کردن

ہم چشمی زدن: یعنی ہمسری و برابری کردن

شبنم زدن: یعنی شبنم ریختن

صورت زدن: یعنی ...

۱۲۵

بالا بردن: یعنی بلند کردن (آصف اللغات)

صائب اصفہانی، شاعر ... مصرعِ چہارم از دست ...

دل دادن: کنایہ از استمالت کردن (بحرِ عجم)

شوکت بخاری

٣٦٩	حاجتِ دام وکمندے نیست در تسخیرِ ما گردشِ چشمے بود بس حلقۂ زنجیرِ ما	٢٥

گردشِ چشمش بدورے صد دلِ ما می کشد کثرتِ مضمونِ ما در کوزہ دریا می کشد	از ہزاراں میل دل را سرمہ آسامی کشد نظمِ شوکت[1] اے والا[2] چوں موجِ بالا[3] می کشد

٣٧٠	گرد با دریا نگاہے نرگسِ غمازِ او ہر حبابے سرمہ داں گردید از اعجازِ او	٢٦

در بلاغت چشمِ او ہم شکلِ بادامِ سیاہ نخلِ قد بر شاخِ ابرو دارد ش پیشِ نگاہ	پوست بر مغزش غلافِ چشمِ چشمش را پناہ شد مفید[3] مقصدِ ما ایہامِ فکرت[4] دستگاہ

٣٧١	مہرِ چشمش داد شہرت در نکو نامی مرا کرد صاحب اعتبار ایں مہرِ بادامی مرا	٢٧

اشہر[5] فا یارت نظر ز دیدہ ازیاراں کند یارِ من با چشمِ بیمار از نگہ درماں کند	ہمچو بیمارے کہ بد پرہیزیِ پنہاں کند تشنۂ دیدار را زاب نظر احساں کند

[1] شوکت بخاری، مثنوی سے مورد ان کشور سوم از دوست ۱۲
[2] بالا نشین یعنی بلند نشین (آصف اللغات)
[3] مفید یعنی شاعر ... کشور سوم از دوست ۱۲
[4] از فکرت دستگاہ یعنی ...
[5] اشہر ... از دوست ۱۲

۳۷۲	چشمِ یارت ناتوان شیداش در دستِ رقیب چشمِ یارم مهربان - بیمارِ خود را چون طبیب	۲۸
چشمِ گلگونت به گلگشتِ چمن و جبر بهار لاله در گلشن ز عکسِ خالِ حشمت داغدار		از نگاهِ ناز گل را در جگر بشکست خار شوکتِ رنگین سخن از فکرِ پستش شرمسار
۳۷۳	بسکه رنگین شد نگه از دیدنِ گلشن ترا آں بیاضِ دیده گلگوں شد بچشمِ من ترا	۲۹
چشمِ یارم با وجودِ ناتوانی شیرگیر هر نگاهش در حقِ بیمارِ خود الفت پذیر		حسنِ انوارِ نگاهش غیرتِ ماهِ منیر بهرِ یارِ خویش گوید شاعرِ روشن ضمیر
۳۷۴	گر جفا آید ز چشمِ یار می باید کشید نازهاے مردمِ بیمار می باید کشید	۳۰
دیدهٔ ما را بچشمِ او دو دیدن مشکل است مرغ را در آب بال و پر کشیدن مشکل است		صعوهٔ دل را ز شاهینش رسیدن مشکل است زاهو چشمش غزالان را رمیدن مشکل است

چشمِ بیمار

۳۷۵	گر زند با چشمِ شوخش لافِ ہمچشمی غزال گوییدش صائب[1] دماغِ او ندارد اعتدال	۳۱

چشمِ آہو خواند از آہوے چشمِ او سبق
چشمِ یارم برد از چشمِ پریرویان سبق

از نگہ فہمید آساں حسنِ مضمونِ ادق
اوحدی[2] یارِ تو با عشاق گرداند ورق[3]

۳۷۶	غمزہ آموزد بچشمش شیوۂ بیداد را طرفہ شاگردے کہ می گوید سبق استاد را	۳۲

چشمِ یارم دائما بیداری باشد بخواب
او بخوابِ غافلاں آید برنگِ آفتاب

روے غفلت الغفلت ہم نمی بیند بخواب
ازرقی[4] یارِ تو می دارد بہ بیداری نقاب

۳۷۷	چشمِ او در سایۂ زلفِ پریشاں خفتہ است آہوے رم خوردہ در سنبلستاں خفتہ است	۳۳

تیغِ چشمِ یارِ من ہرگز نیازارد کسے
سینۂ یارم سپر دریاری ہر بیکسے

خفتہ اندر سایہ اش از دشمنانِ دیں بسے
چشمِ یارت ہر کسے را در نگہ داند خسے

[1] صائب صفاہانی شاعر است معروف کہ شعر سوم ہال اوست ۱۲

[2] اوحدی اصفہانی شاعر است معروف کہ شعر سوم از اوست ۱۲

[3] ورق گردانیدن عوض بہر وجہت بہ قہر و کین کردن۔ (در بحر عجم)

[4] ازرقی ہروی شاعر است معروف کہ شعر سوم از اوست ۱۲

۳۷۸	گشتهٔ چشمش اثرِ زخمے که بر اندام داشت هم کفن هم گور هم تابوت چوں بادام داشت	۳۴

چشمِ یارم جور را در مشربش داند گناه
من ز تیغِ چشمِ خوباں جویم از چشمش پناه

نیست او بیمار و دارد صد نزاکت در نگاه
بر زباں دارد سخن آهیؔ ز یارِ خود چه آه

۳۷۹	جورِ چشمِ یار را ناچار می باید کشید همچو نازِ مردمِ بیمار می باید کشید	۳۵

نورِ چشمِ سرمگینش آورد شب بر ابروز
از نگاهِ سرمگینش شمعِ محفل ها بسوز

با نگاهِ تابدار ابرِ سیاه برق سوز
شمعِ افکارِ نصیرؔ نامور محفل فروز

۳۸۰	سرمگیں گر چشمِ شمعِ بزم از دودش شود شمع خاموش از نگاهِ سرمه آلودش شود	۳۶

گرچه یارِ ماست در خوبانِ عالم سرفراز
هوشِ عالم می برد حسنِ ادایش در نماز

نازِ او دارد بدرگاهِ خداوندی نیاز
وه چه خوش گوید رضیؔ دانشِ حسن طراز

۱۲۰۹

مردمکِ چشمِ مبارک

۳۸۱	شب کہ چشمِ او فزوں از طاقتِ ناز داشت دیدہ را جوششِ تماشا از تماشا باز داشت	۳۷

گفت جبریل اے ولا دنقشِ چشم اعجازِ تست در صفاتِ چشم خیلے خوشنما اندازِ تست	با نکاتِ فن سراپا منطبق پروازِ تست در نگاہِ نکتہ سنجانِ عجم اعزازِ تست

۳۸۲	دیدۂ اہلِ نظر تحسینِ صنعت می کند چشمِ ممدوحِ تو اظہارِ مسرت می کند	۳۸
۲۳	**مردمکِ چشمِ مبارک**	۱۸

من بنقشِ پاکِ انگورک شدم مستِ الست چشمِ مخمور از ہمیں شد پر خمار و نیم مست	ماخذش جامِ مے انگوری دارد بدست مردمک نامند ایں را شاعرانِ مے پرست

۳۸۳	او بچشمِ ہر کسے صورتگرِ[1] تصویر اوست در نگاہِ من بہ نقشِ دلبرم توقیرِ اوست	۱

داشتم در دل کہ اے دولتِ دیدارِ چشم	بر رہِ دلدادہ خود داشت آں دلدارِ چشم[2]

[1] صورت گر یعنی مصوّر (بہار عجم)

[2] چیم بروزن دیم شکن، منقار (بہار عجم)

تا بروے من بہ پیستِ آن نازنین یکبار چشم — من شدم با مردمک با چشمِ حیران چار چشم

۳۸۴ — یا فتم آئینۂ روشن سراپا جسمِ او / آں دو چشمش اے ولا با ایں دو چشمم روبرو — ۲

مردمک ابر فلک تابندہ ماہے گفتہ اند — روشنانِ آسماں خورشید جاہے گفتہ اند

آستاں بوسانِ دولت پادشاہے گفتہ اند — دور باشانِ فلک روشن نگاہے گفتہ اند

۳۸۵ — نیزہ بردارانِ مژگانش مگس رانی کنند / صف بصف بر آستانِ او نگہبانی کنند — ۳

مردمک در چشمِ عالم نازنینِ پردہ دار — خویش را در پردۂ شرعی نماید آشکار

خانۂ او خانۂ چشم است با نقش و نگار — دائما در خانۂ پاکش بہم لیل و نہار

۳۸۶ — از بیاضِ چشم روزش و ز سوادِ او شب است / ایں نگارِ چشم نور العینِ محبوبِ رب است — ۴

مردمِ چشم است طفلِ مہ جبینِ مہ پارہ — از سوادِ چشمِ پاک افتادہ در گہوارہ

ادبکہ چشم مبارک

می کند دائم ز دور آسماں نظّارہ				گردشِ[1] گہوارہ چشم است چوں سیارہ
۵	چشمِ بد دور ایں بود یارم را نورِ نگاہ در نگاہِ پاکِ اربابِ[2] بصیرت ہمچو ماہ		۳۸۷	
مردمک آموخت از تصویرِ عکسی صنعتے نقطۂ تنگش نماید در مضامیں وسعتے				مردمک بنمود از صنعِ سکندر صورتے صانعِ قدرت بہ تخلیقش[3] نماید حکمتے
۶	نقطۂ[4] او تنگ می گردد بنورِ آفتاب در شبِ تاریک می یابد فراخی یا بخواب		۳۸۸	
دارد از ابرو کمانِ تیر و زہگیرے بشست شد ز دیوارِ بلندش ہمتِ کفّار پست				مردمک سردارِ لشکر از نظر تیرے بدست خانۂ او را حصار از میخِ مژگاں خاربست[5]
۷	صف کشیدہ لشکرش اطرافِ منزل در دو صف در نگاہم ہر یکے را نیزہ مژگاں بکف		۳۸۹	
تا کشایند اے ولا در نعتِ پیغمبر زباں				نیست فرصت نکتہ سنجاں را ز مدحِ خسرواں

۱؎ گردش چشم۔ حرکت چشم باشد و بقول بہار عجم دیدن و نگریستن گرداگرد معلوم ۱۲

۲؎ ارباب بصیرت۔ یعنی دانایاں (آصف اللغات)

۳؎ تخلیق۔ بقول منتخب اللغات و منتہی الارب یعنی درست و تمام خلقت گردانیدن ۱۲

۴؎ نقطۂ سرمک ... [illegible]

۵؎ خار بست ... [illegible]

بوواین مضمونِ صائبؔ درخوابِ غزاز آں		گزادب تضمین کنم بہر شہِ کون ومکاں
۲۹۰	مردمک را بیں بچشمِ شہریارِ نامدار گر ندیدی مریمے آوردہ عیسےٰ درکنار	۸
کاسۂ نرگس بگلزارِ عجم نیلوفری یارِ صائب ازغضب نازد بچشمِ احمری		نرگسِ ہندوستاں اززنگِ روشِ اصفری نرگسِ یارم بحلمِ خویش دارد برتری
۲۹۱	دیدہ ام نرگس بہر رنگے کہ باشد آبِ او سرخ نشود دلبرم را نرگسِ شادابِ او	۹
صورتِ انسانِ عینش چوں بتابد ہمچو ماہ آہواں دارند برانگورکش دائم نگاہ		می کند صد ناز برانگورک انگورِ سیاہ صائبا دارم باصلاحِ کلامت دستگاہ
۲۹۲	نافِ مشکینِ غزالِ چشم باشد مردمک دوربادا چشمِ نجمِ چشمِ آہوئے فلک	۱۰
چشمِ یارم محمل است مردمک لیلاے اوست		محملِ ہاکے کہ درچشمانِ لیلےٰ جاے اوست

دو ملکِ مبارک

عاشقِ مجنون منم اندر سرم سودای اوست		همچو صائبؔ نکهتِ من چشم بپای اوست
۳۹۳	دامنِ لیلے سرِ سودائیِ مجنون بُوَد مردمک در پردهٔ چشمش حجابِ آمون بُوَد	۱۱
مردمِ چشمش که محجوبے است در حسن و جمال خوبرویان از حسنِ او ست در دل انفعال		می نماید در نگاهِ خلق طفلِ خرد سال فکرتم صائب به نقشِ مردمک دارد کمال
۳۹۴	مردمِ چشمش اگر از دیده اندازد نظر حوریان از روزنِ جنت برون آرند سر	۱۲
دیدهٔ چشمِ من بدورِ چشمِ یارم مردمک داشت او نورِ مجسم غیرتِ حور و ملک		در شبِ دیجور همچون بدر بر اوجِ فلک گفت ناظم بالیقین گویم ولا بے هیچ شک
۳۹۵	ایں چنیں روشنگری جز مردمک ناید ز حور کیں سوادش لیلة القدر و بیاضش صبحِ نور	۱۳
آن پریزادے که در چشمش نگهبانی کند		چشم را از نورِ ذاتِ خویش نورانی کند

۱۳۴

نقطۂ او درنگہ رفع پریشانی کند		صائبؒ از آئینۂ او دفع حیرانی کند
۳۹۶	آنکہ دلہاے پریشاں راکند گرد آوری نیست غیر از مردمک در دور چشم ایں پری	۱۴
(نقطۂ روشن تر پرکار) قطبِ آسماں زیں نقاطِ پاک ذاتِ سرورِ عالم عیاں		(نقطۂ نہ دائرہ) از مرکزِ عالم بداں نسبتِ انگورکش گوید نصیرؔ نکتہ داں
۳۹۷	مردمک زیں وجہ روشن شہرۂ آفاق شد نقطۂ عکسِ سویداے دلِ عشاق شد	۱۵
مردمک را بحرِ اسود گفتم تمہیدِ اوست ہرچہ صائبؒ گفت تضمینم مگر تقلیدِ اوست		موجِ اشک وجزرومد نقطہ اش تائیدِ اوست اے غلط کردم کہ تحریفم ولا تنقیدِ اوست
۳۹۸	دل زچاہِ مردمک بیروں کشیدن مشکل است کشتی از گرداب بر ساحل رسیدن مشکل است	۱۶
بر سرِ پاکِ تو چترِ عنبریں چترِ سحاب		مثلِ چترِ آبگوں بالاے چترت آفتاب

مژگان مبارک

همچو صائب چتر وا زیست راحت بخواب		چتر در چترے کشد از چتر سیمیں ماهتاب

۱۷	بود گر چتر سلیمان از پر و بال پری مردمک دارد ز نور خویشتن چتر زری	۳۹۹

گردش چشم تو چون پرکار دیدم بارها همچو صائب دارم از پرکار تو طومارها		حلقهٔ چشمت بود سر حلقهٔ پرکارها ده چه پرکارے که بر یک نقطه سازد کارها

۱۸	مردمک هرچند باشد مرکز پرکار چشم مرکز اینجا بیش از پرکار شد در کار چشم	۴۰۰

خامهٔ من از صفاتِ او ز صد آورده یک شد بنورش خلقتِ نورانیِ حور و ملک		دیده روشن شد ولا دلرا به نقشِ مردمک صنعتم چون نیر تابانست بر روے فلک

۱۹	یار من از گوشهٔ چشمے نظر بر من کشاد نقشِ چشمِ پاک را نورِ نگاهش نور داد	۴۰۱

۱۹	مژگانِ مبارک	۲۴

سلہ چتر در چتر کشیدن، کنایه از مقابل شدن (بحر عجم)
سلہ چتر سیمیں، کنایه از ماهتاب (بحر عجم)
سلہ صائب صفاهانی شاعر معروف کہ شعر سوم از وست ۱۲
سلہ چتر دار یعنی حامل چتر
سلہ چتر زری، در اینجا چتر ...

مژگانِ مبارک

مانیِ برگشته مژگاں لافِ نیرو می زند در فنِ تصویر ایں نافہم بازو می زند	چوں نگه کردم برو مژگانِ ابرو می زند با فنِ آگاہانِ چابکدست پہلو می زند

۴۰۲	تا مژه در چشمِ او بشکست نازک کارِ من سوزنِ مژگانِ او شد در پئے آزارِ من	۱

گردم از مژگانِ خود در نقشِ مژگاں مو قلم ایں مدادِ روشن از بختِ بلند آمد بہم	ساختم ترکیبِ آبِ چشم و آبِ دل بہم تا به تصویرِ مضامیں داده ام حسنِ رقم

۴۰۳	نوکِ سوزن کرده را از نقش ساماں می کند خامه ام پروازِ او از نوکِ مژگاں می کند	۲

دیده ام تا سوزنِ مژگانِ تیزش را بجواب آب شد مژگانِ تریں تا بروئے آفتاب	دیدۂ من شد مشبک دوخت چشمے بر نقاب آتشے افتاد در جرمش ز جوشِ خشم و تاب

۴۰۴	در تماشا دیدۂ خورشید مژگاں گرم کرد آسماں را آبِ مژگاں غرقِ آبِ شرم کرد	۳

۱۳۷

۱ برگشته مژگاں کسے که [illegible] مژگانِ معکوس مبتلا باشد (آصف اللغات)
۲ لاف زدن ـ دعوی بے جا (بہار عجم بذیل لاف)
۳ مژگاں بر ابرو زدن اعراض کردن (بہار عجم)
۴ بازو زدن ـ [illegible] دست انداز [illegible] (آصف اللغات)
۵ پہلو زدن ـ [illegible] (آصف اللغات)
۶ مژه در چشم شکستن [illegible] (بہار عجم)
۷ آبِ چشم [illegible] (آصف اللغات)
۸ آبِ دل [illegible] (آصف اللغات)
۹ بخت بلند ـ طالعِ خوش بلند (آصف اللغات)
۱۰ ساماں کردن ـ بمعنی آماده کردن (بحر عجم)
۱۱ چشم [illegible] (بحر عجم)
۱۲ مژگانِ آفتاب [illegible] شعاعی (بہار عجم)
۱۳ آتش افتادن ـ گرم شدن (آصف اللغات)
۱۴ مژگاں گرم کردن ـ عاشق [illegible] (بہار عجم)
۱۵ آبِ مژگاں کنایه از اشک (آصف اللغات)
۱۶ آبِ شرم کنایه از عرق [illegible] (آصف اللغات)

کافراں را در دل از مژگانِ نیزۂ تیرِ اوست	از دلِ کفارِ مشرک بر ہدف نخچیرِ اوست
ناوک و پیکان و ترکش عاشقِ تصویرِ اوست	دشنہ و نشتر۔ سناں دلدادۂ شمشیرِ اوست

۴۰۵	فکرِ صائبؒ ہمچو تیغے نقشِ مشکل می کشد ریشۂ جوہر بروں ز آئینۂ دل می کشد	۴

ایں دو صف با تیرہا در روز می جنگد مدام	شب بخواب راحتے با یکدگر در یک مقام
الفتے دارد شب ایں تیغہا در یک نیام	تا سبق گیرد ز مژگاں لشکرِ خیر الانام

۴۰۶	ہر دو صف باہم مقابل جنگِ مصنوعی کنند بہرِ حربِ کافراں ہموارہ ورزش می کنند	۵

پنجۂ مژگاں کند عقدِ انامل در درود	شاہدِ مژگاں نماید حسنِ ایمائے شہود
در تماشایش و لا بیدل نہد سر در سجود	دیدہ واکردن قیام و بستنِ مژگاں قعود

۴۰۷	خواب۔ مژگاں را کند سر بر زمین و سجدہ ساز در صفِ شبؒ زندہ داراں تا سحر محوِ نماز	۶

۱ـــہ صائب صفاہانی، شاعر معروف کہ مصرع ششم از وست ۱۱
۲ـــہ عقدِ انامل، نوشتہ اشارہ کہ بہ بستن و کشادن انگشتان دست بشمارۂ اعداد ملحوظ شود (دیکھئے حکم)
۳ـــہ شہود در اصطلاح سالکان رویت حق است کہ از مراتب گذشت و بعبادات حضوری بعبور نمودہ بمقام [illegible] مجردات شنا [illegible] (غیاث اللغات)
۴ـــہ بیدل شاعر معروف مصرع چہارم از وست ۱۱
۵ـــہ شب زندہ داراں کنایہ از عابداں شب بیدار باشند [illegible]

عنکبوتش را اگر تارِ نظر رہبر شود رشته اش مارِ نظر دوزِ رخِ انور شود		از دُرِ ہر اشکت مژگان رشتهٔ گوهر شود سوزنِ او زخم دوزِ خنجرِ دلبر شود
٧	چشم را مژگان نپوشد صفائے با ہر آئینه بخیهٔ جوهر نمی آید بکارِ آئینه	۴۰۸
زاشکِ شیرین است در انگشتِ مژگانِ تو شهد طفلِ مژگان می مکد انگشت چون طفلانِ عهد		کے کند باگل خت زنبورِ مژگانِ تو جهد مصرعِ مژگانِ تو از طالبِ استادِ عهد
٨	تا درِ گیتی کند نازے برین طفلِ مجاز در حقیقت سرمگین چشمش زِ مژگانِ دراز	۴۰۹
سهرهٔ روے عروسان را ندامت کرده آب چغ کند مژگانِ خود را بر درِ عالیجناب		تا بروے مردمک گویند مژگان را نقاب دیده تا (مژگان چقے) بر خانهٔ چشمِ آفتاب
٩	چشمِ من تارِ نگاہم را بقربان می کشد بر روش خورشید جا روبے زِ مژگان می کشد	۴۱۰

١٣٩

دراز باشد، درازی مژگان چشم را سرمگین نماید ۱۲

۱۱ آب کردن، خجل کردن (آصف اللغات)

۱۲ قربان، یعنی قربانی و صدقه (آصف اللغات، بذیل قربان رفتن و گردیدن)

۱۳ کشیدن، یعنی پیش کردن (مواردالمصادر)

مژگانِ مبارک

ازصفِ مژگانِ او اندازِ لشکر آشکار ۔ نیزہ در دستِ ہر یک در فضائے کارزار
نیزہ بازانِ حبش از ہر دو جانب بیشمار ۔ مردمک سرلشکر و سرگروہ مژگانِ یار

٤١١
اشکِ تر بر نوکِ مژگان نقشِ نم پیداے تر
لرزہ در اندامِ کفار است زیں مژگانِ تر
١٠

ازسخن سنجانِ بعد تشبیہِ مژگان عشوہ ساز ۔ پیشِ اربابِ طلاقت راست قامت اشتباہ
گر زبانِ نازکِ مژگاں شود برمن دراز ۔ من بعرضِ مختصر زو تے کشم از حرفِ ناز

٤١٢
چوں بلاغت نقشِ مژگاں را زبانِ یار گفت
فکرتِ من سرہ را در اعتالِ کفار گفت
١١

سطرِ مژگاں را بہر یک حرفِ او زیر و زبر ۔ زیں سبب تشبیہ اعرابش دہند اہلِ ہنر
در بلاغت دیدم از مژگانِ پرنم شعرِ تر ۔ نکتہ سنجاں از نزاکت ہائے مضمون بہرہ ور

٤١٣
وصفِ مژگاں اشک ریز و اشکپاش و اشکبار
یک الف با نقطہ ہائے قطرہا گرد و ہزار
١٢

---

۳۲ سرگروہ یعنی سرلشکر و افسر لشکر (در بحر عجم)

۳۳ راست باز یعنی راست گو و در ہر کار راستی دارندہ (معاصرین عجم)

۳۴ نکتہ سنج ۔ باریک بین ۔ (دیبار عجم)

۳۵ بہرہ ور ۔ یعنی کامیاب

(از صف اللغات)

از رگِ مژگاں چکد خونِ دلِ ہر دردمند حسنِ مضموں می کند قدرِ سخنور را بلند		موشگافاں است ایں تشبیہ نازک دلپسند ہمچناں یک بندِ من لطفِ سخن را چارچند
۳۱۴	می نہ بینی در رگِ جاں خونِ دل پنہاں دود اشکِ خوں پیشِ نگاہم بر رگِ مژگاں دود	۱۳
کردہ ام مژگاں سپید و زرد شد رخسارہا عارضت بالائے گل پیدا کند صد خارہا		خار بالائے گلے دیدم نہ در گلزارہا خارِ مژگاں بر گلِ رخسار دیدم بارہا
۳۱۵	خار را از موے مژگانست خارشے در جگر ہمچو گل پیشِ گلِ رخسار دارد چشمِ تر	۱۴
موشگافاں ہر مژہ را نوکِ گیسو گفتہ اند کافرانش عکسِ موے زلفِ ہندو گفتہ اند		نکتہ سنجانِ عجم یک موے ابرو گفتہ اند فکرِ ہر کس را بقدرِ ہمتِ او گفتہ اند
۳۱۶	ما و لا تار رگِ چشمانِ آہو گفتہ ایم بلکہ جاں را مو بمو در نقشِ مژگاں سفتہ ایم	۱۵

لے موشگافاں: سخن دانانِ [illegible] (بہار عجم)
لے [illegible] باریک بین [illegible] (بہار عجم)
لے سخنور: [illegible]
لے مژگاں سپید [illegible]
لے [illegible] (بہار عجم)
لے خارش [illegible]
لے خار [illegible] صاحب [illegible]

لے خار در جگر شکستن یعنی بیقرار کردن کردہ و ایں اسم ایں مصدر است ۱۲
لے نکتہ سنج یعنی از باریک بینی بصفتِ عارف و شاعر مستعمل (بہار عجم)
لے ایں مخفف است موو ۱۲
لے سفتن سوراخ کردن (آصف اللغات)

نقش پردازان[1] زنقل نقش بر کاغذ کنند — کاغذ باریک را بالائے تصویرے نہند
بر مقامات معین گردہ را سوزن زنند — ہمچو صائب[2] حلیۂ تصویر در مضموں کشند

۴۱۷	بسکہ مژگانت بروے دیدہ روشن شدہ است پردۂ چشمم بہ نقشش کاغذ روزن دہ است	۱۶

موے مژگانش چو کار آلۂ آہن کند — چشم آب آوردہ[3] را این نشترش روشن کند
گوہر ناسفتہ را از نوک خود روزن کند — بخیۂ چاک دل صائب ہمیں سوزن کند

۴۱۸	عاشقش را چوں ببیند چشم بر مژگان او سفتہ ریزد گوہر اشک بر داماں او	۱۷

ریزۂ الماس[4] مژگاں را بنوک پاک اوست — نقش بر آئینہ اش از خامۂ حکاک اوست
آنکہ سوراخے کند این مثقب بےباک اوست — بر دل آئینۂ من نقش حیرتناک اوست

۴۱۹	نوک تصویرش مشبک می کند آئینہ را عاشق مژگان چساں محفوظ دارد سینہ را	۱۸

[1] نقش پرداز یعنی مصور (بہار عجم)
[2] صائب صفاہانی شاعر مشہور و معروف کہ شعرش مرسوم و مقبول است ۱۲
[3] چشم آب آوردہ چشمے باشد کہ نم دارد یعنی ... آب آوردن چشم از بیماری است (لطف اللغات ...)
[4] ریزۂ الماس ... مژگان ... [illegible]

پهلوانِ شوخ چشمِ پلتین چوں بیزنے پردۂ چشمش ز مژگانِ تو شد پرویزنے				از غمِ مژگانِ تو کامیده همچوں سوزنے اشکِ او بارد چو اشکِ ابر از هر روزنے
۴۲۰	دیده ام چوں سوزنِ مژگانِ تو در خواب دید زیرِ غربالش چکاں صد قطرهاے آب دید		۱۹	
صبح چوں تصویرِ مژگاں را نمود دم بے نقاب دیدمش پیشِ نظر همچوں شعاعِ آفتاب				بود از آئینۂ تصویرِ او روشن حجاب می چکد تمثالِ او بیروں چو از غربال آب
۴۲۱	دیده ام از خوفِ مژگانِ درازش بند شد نوکِ مژگانش به مژگانم ولا پیوند شد		۲۰	
شد خطوطِ جامِ جم زیں چشم و مژگاں آشکار خطِ اشک از خجلتِ مژگانِ تر شد اشکبار				خطِ ازرق از سیه مژگانِ نازک شرمسار کاسه گر بر کاسۂ چشمت بجان و دل نثار
۴۲۲	اے بدورِ ساغرِ چشمت خطِ جورش نماند جامِ او را ساغرت در محفلِ پاکاں ساند		۲۱	

جنبشِ مژگانِ او بہرِ مسلمانانِ دہر آں ہوائے گرم و در حقِّ دشمن بادِ زہر[۱]	چوں ہوائے بادکش از راحتِ دل داشت بہر قہرمانش اے غنی[۲] بر دشمنانش داشت قہر

۴۲۳	کافراں را جنبشِ مژگانِ چشمِ یار گشت مشرکاں را اضطرابِ نبضِ ایں بیمار گشت	۲۲

ماربائی راز مژگانِ تو موزوں کردہ ایم فکرتِ خود را فدائے حسنِ مضموں کردہ ایم	از بلاغت نقشِ مژگانِ ہمایوں کردہ ایم رنگِ فکرِ واعظِ قزویں[۳] دگرگوں کردہ ایم

۴۲۴	نقطۂ جیمِ جمال آں غنچۂ خندانِ تست مستزادِ مصرعِ ابرو صفِ مژگانِ تست	۲۳

از دو سو آمادہ پیکار شد فوجِ کثیر در تماشائش ز چشمِ عاشقاں جمِّ غفیر[۴]	ہر یکے دارد سنان و نیزہ و شمشیر و تیر شکرِ حق آثارِ صلحے سر زد از فکرِ نصیر[۵]

۴۲۵	صف کشیدہ ہر دو مژگانت بجنگ استادہ اند صلح خواہد شد کہ مردم در میاں افتادہ اند	۲۴

[۱] بادِ زہر۔ نام مرضے است (آصف اللغات)

[۲] غنی۔ شاعرے معروف کہ شعر سوم مال اوست ۱۲

[۳] واعظ قزویں۔ شاعرے معروف کہ شعر سوم از وست ۱۲

[۴] جمِّ غفیر یعنی جماعت کثیر (غیاث اللغات)

[۵] نصیر تخلص شاعرے کہ ناصر علی نام داشت معروف کہ شعر سوم مال اوست ۱۲

گر قلندرؔ را تمنائے سفارت در دل است
بر درِ چشمت صفِ صد نیزه داراں حائل است

روشناسِ نرگسِ مستِ تو گشتن مشکل است
حسبِ حالِ اوست مضمونے که فکرِ بیدلؔ است

۴۲۶ — ۲۵

نیست با قاصد سروکارے دلآرامِ مرا
می برد مژگانِ او برگردیده پیغامِ مرا

غمزهٔ چشمش بوصفِ عشوه دارد نسبتے
موئے مژگانش بحفظِ چشمِ نازک حکمتے

خامه ام در نقش پیدا کرد حسنِ صنعتے
شد ز مضمونِ اسیرؔ افشائے رازِ قدرتے

۴۲۷ — ۲۶

اے بدقت میتواں فهمید معنی هائے ناز
حکمت العین است شرحِ چشمِ مژگانِ دراز

چوں کبوتر نامهٔ من سوئے یارم می برد
جره از حیرت ز چشمِ دوربینش بنگرد

رنگِ شاهیں از نگاهِ بازِ قاصد پرد
بلبلِ آملؔ ز تضمینِ سخن ذوقے برد

۴۲۸ — ۲۷

خامه از گیرائیِ مژگاں رقم پرواز شد
نامه بر بالِ کبوتر چنگلِ شهباز شد

له قلندر شاعرے معروف ... ۱۲

له بیدل شاعر معروف ... ۱۲

له ... ۱۲

له اسیر ... ۱۲

له ... بلبل ... آملی شاعر ... ۱۲

نگاہ مبارک

نقشِ مژگانِ درازش را کشیدن مشکل است چشمِ خود وا کردہ سوے چشم دیدن مشکل است		تیر پرّاں را بہ تصویر آوریدن مشکل است تا بمژگانش نگاہم را رسیدن مشکل است
۴۲۹	بر بدیہت باشد سراپا دیدۂ مدحت نگار نیست محتاجِ کمانے ناوکِ مژگانِ یار	۲۸
داستانِ حلیۂ مژگانِ نازک شد دراز بایدم پاسِ ادب کرد از طوالت احتراز		از رقم کوتاہ تر شد خامۂ مدحت طراز کردمش نذرِ نگاہِ او بصد عجز و نیاز
۴۳۰	یارِ من بر نقشِ او مژگاں کشاید از کرم جلوۂ نورِ نگاہِ خود نماید از کرم	۲۹
۲۵	**نگاہِ مبارک**	۲۰
بود چشمِ من یکے از حاضرانِ بارگاہ نیست مشکل از قلم نقشِ فروغِ مہر و ماہ		داشت از بہرِ نگاہِ پاکِ او چشمے براہ نیست آساں در سخن آوردنِ نقشِ نگاہ
۴۳۱	جرأت ایں کارِ دشوارے ولا آساں نبود	۱

ط مژگاں کشادن، کنایہ از تماشا کردن (بہار عجم)

ط چشم براہ داشتن، منتظر بودن (بہار عجم)

	همتّی کردم بہ تصویرے کہ در امکاں نبود	
بر رخِ بہزاد چشم تا نظر را گرم کرد سختیِ پاپیم دریں رہ گردنِ او نرم کرد		سروِ مہر بہاش او را غرقِ آبِ شرم کرد لطفِ من شرمندہ را آمادۂ آزرم کرد
۴۳۲	او بخدمت بود حاضر من بکارِ خویشتن بادلِ ناخواستہ او واوادادے بمن	۲
خامہ از تارِ نگہ کردم بہ تصویرِ نظر دیدۂ تصویر شد روشن بتاثیرِ نظر		زآبِ زر بر دیدہ بستم نقشِ تنویرِ نظر در نگاہِ ہوشِ من جا کرد توقیرِ نظر
۴۳۳	خامہ ام غیرِ مجسّم را مجسّم می کند غیرِ مرئی را نگارِ چشمِ عالم می کند	۳
چشمِ من از چشمِ خوباں شد نظر بندِ نگاہ تا بچشمِ سرمگینِ یار آوردم پناہ		جادوِ او در دویدن دیدہ ام را ستداد کرد چشمِ او نظر را بر نگاہِ من سیاہ
۴۳۴	یک نگاہِ لطفِ او جادو زدو اعجاز کرد	۴

نگاہ مبارک

	از فسون سازان نجاتم داد چشم باز کرد	
بر نگاہِ روشنِ او چون نظر انداختم سنگ چون آئینہ باخود نگاہے باختم		با نگاہِ او نگاہِ خویش را نشناختم مردمِ خود را بہ تصویرش مصور ساختم
۴۳۵	مردمک چون می کشد تصویرِ تنویرِ نگاہ از رگِ چشمم شود پردازِ تصویرِ نگاہ	۵
من نظر را آب دادم در تماشائے نظر تا نگاہش در نگاہِ دیدہ ام شد جلوہ گر		دیدہ ام دریافت کاین موجیست از آبِ گہر چشمِ شوقم چار چشم است و دو بالا شد بصر
۴۳۶	یک نگاہش را دو چشمِ روشنم امّید وار چشمِ آن دارد کہ با روشن نظر گردد دو چار	۶
تا نظر در حسنِ آن روشن نگہ پیوستہ ام چون نگاہِ او کنم با چشمِ خود وابستہ ام		دل بصد امّید بر نقشِ نگاہش بستہ ام از نزاکت ہا بلوحِ دیدہ نقشش شستہ ام
۴۳۷	خامۂ من نقشِ او از دیدہ بر قرطاس بست	۷

۱۴۰۸

له افسون ساز یعنی جادوگر (آصف اللغات)
له باز کردن چشم کسے یعنی بینا کردن و بصیرت پیدا کردن
له نظر انداختن یعنی دیدن (آصف اللغات)
له نگاہ باختن یعنی تماشا کردن
له نظر آب دادن یعنی روشن کردن (غیاث اللغات)
له جلوہ گر یعنی جلوہ دہندہ
له چار چشم یعنی منتظر
له دو بالا یعنی مضاعف
له چشم داشتن یعنی توقع

	زین عمل نقشِ نگاہ روشنش آمد بدست	
چشمِ مخمورش مے وحدت چو در پیمانہ ریخت تا ز چشمِ خونِ ناب از لبِ افسانہ ریخت		بر نگاہِ من نگاہِ ساقیم مستانہ ریخت دیدۂ او آبروے ساغر و میخانہ ریخت
۴۳۸	چوں عَلی مستِ ولا از آبِ میناے نظر از سرِ و را و دل از تضمینِ مضموں بے خبر	۸
کافرانِ کج نظر از یک نگاہش راست باز کج کلاہاں سرنگوں از ہیبتش با صد نیاز		مشرکانِ کج بصیرت راز چشمش احتراز کج مزاجاں را کج فہمی بود در دل گداز
۴۳۹	سروِ مار است باز و راستی دار و پسند راستانِ راست پیماں از نگاہش بہرہ مند	۹
دائما برقِ نگاہش خرمنِ کفار سوز برقِ خشمش در حرارت غیرتِ مہرِ تموز		برق آہنگانِ مومن را نگاہش دلفروز برق را از تابِ برقِ اوست در دل تاب و سوز
۴۴۰	تا نگاہش بر سرِ کفار بارد برقِ خشم	۱۰

نگاه مبارک

از ندامت برق اشک الهی ریزد ز چشم

دانش نادان ز مضراب نظر لطفی نبرد	از نوا افتاد ساز عقل مضراب بخورد
نالام بر ساز خود قصیده و دلرا گوش خورد	گوش هوشم ناله غم را از آن خود شمرد

۴۴۱	من ز مضراب نگاه پاک گیرم کارها بسته ام بر ساز قلبم از رگ جان تارها	۱۱

تا شد از موج نگاهش بحر رحمت موج خیز	شرم عصیان دیده ما را نماید اشک ریز
نیست باک کشتی ما را به بحر رستخیز	پیش کشتیبان ما ای محتشم طوفان چه چیز

۴۴۲	موج زن دریای عصیان ناخدایش حیدر است بادبان کشتی ما دامن پیغمبر است	۱۲

تیر او تیر نگه (چشم کمانداریش) کمان	پیش چشم عاشقان سهم نگاه او نهان
بگذرد در چشم زدن از سینه و دل الامان	بر هدف هرگز نبینی از خدنگ او نشان

۴۴۳	قادر اندازی که چشم کافران سهم دار	۱۳

نگاه مبارک

	پیش تیرش از غلط اندازی خود شرمسار	
نقشبندش را از تیغ نگاه او قلم از سواد چشم عکس تیغ او آمد بهم		نقش گلگونش ز خون اوست شنجرفی رقم خامهٔ صائب شود در ماتمے تصویر غم
۴۴۴	در شهید آتش اگر تیغ نگه سر می برد تیغ او در ماتم او زلف جوهر می برد	۱۴
صنعت کلک نگاه اوست تصویر نظر اوج خورشید از شعاعش بر فلک شد جلوه گر		آب شد از خجلت رنگش مداو آبش زر محو حیرانیست یارب دیدهٔ اهل هنر
۴۴۵	تا نظر از رخنهٔ دیوار بر رو می کشم من چو و آتش نقش نازک را بقا بو می کشم	۱۵
گر نگاهش از کمند خویش گیرد آسمان دل کمند عقل تواند گرفتن نقش آن		آسمان گیرش لقب شد در مضافات جهان همچو صائب اے تولا تیغ دارم بر زبان
۴۴۶	گر کمند وحدتے در عالم ایجاد هست	۱۶

	بہرِ تشبیہش ازیں بہتر نمی آید بدست[1]	

رشتہ در سوزن کند مژگان با نوارِ نظر نیست غیر از چشمِ او واقف ز اسرارِ نظر		تا نگاہش را لقب شد در جہان تارِ نظر از نگہ گر دور فوسے زخمِ افگارِ نظر

۱۷	بر رخِ او تا نظر[2] چشمِ مصوّر دوختہ سوزنِ مژگانِ او او را ادب[3] آموختہ	۴۴۷

وہ چہ مہتابے کہ تابد در جہاں لیل و نہار می جہد چوں آفتابے از نگاہِ او شرار		شد ز مہتابِ نظر حسن فروغش آشکار بر نگاہِ مرحمت تشبیہِ مہتابش نثار

۱۸	شعلہ تشبیہے ست او را خاصہ میدانِ حرب حسنِ توجیہے ز چشمِ او نماید شانِ حرب	۴۴۸

بوالعجب تشبیہِ او رنگین بچشمِ بلبل است از صفاتِ او (رسا) دلجوئے لف و کاکل است		در بلاغت حسنِ تشبیہِ نگاہِ او گل است صورتِ تارِ نگہ مرغوبِ زلفِ سنبل است

۱۹	چشم چوں بالد[4] نگاہش چوں گلِ بشگفتہ	۴۴۹

۱ بدست آمدن، بمعنی حاصل شدن (آصف اللغات)
۲ نظر دوختن، نگاہ برغبت کردن با معان نظر دیدن (ابہام)
۳ ادب آموختن، تعلیم ادب کردن (آصف اللغات)
۴ بالیدن چشم، چشم بالیدن بمعنی شگفتن چشم از مسرت و فرحت

اس بیت میں ... گزشتہ [illegible]

	در نگاهِ زلف و کاکل صورتِ آشفتهٔ	
چشمِ بیمارِ تو از نبضِ نگاهت آشکار تا بدست[1] آورد نبضش را طبیبِ نامدار		ناتوان چشمِ تو دارد همچو بیمارے خمار عاشقِ بیمار شد نامد مسیحائی بکار[2]
۴۵۰	اعتدالے تا هویدا شد درین نبضِ نگاه نبضِ[3] خورشیدِ فلک قربان برین نبضِ نگاه	۲۰
تا ز تشبیهاتِ موزون نم فراغت[4] دست داد گویدش حق بین و ژرف و دوربین و تیز او		خامه در وصفِ صفاتِ او زبانِ خود کشاد حیرت افزا و بلند و حسن پرور خوش نهاد
۴۵۱	پاک و نوشین و منوّر از براے مؤمنین تلخ و تند و گرم و کج بر روے کفّارِ لعین	۲۱
آن نگاهِ نیم مستِ دیدهٔ مستِ الست چشمِ مخمورش بچشمم می نماید همچو مست		گر خمارِ چشمِ میگون ساغرے دارد بدست حق پرستے شد بتعریفِ بلاغت مے پرست
۴۵۲	صائبا مژگان بچندیش چون نگیرد دست را	۲۲

۱ نبض بدست آمدن: واقف شدن از احوال چیزے (بحر عجم)
۲ بکار آمدن: کنایه از مفید شدن (آصف اللغات)
۳ نبضِ خورشید: ... (آصف اللغات)
۴ فراغت: ... (آصف اللغات)
۵ دست دادن: میسّر شدن (بحر عجم)

۱۵۳

۶ نیم مست: از صفاتِ نگاه است (بهار عجم، بذیل نگاه)
۷ صائب: صفاهانی، شاعرے معروف که شعرِ سوم از دو ...
۸ با وجودِ چندین و چنان ...
۹ دست گرفتن: مدد کردن (بحر عجم)

	تا ز افتادن نگہدارد نگاہ مست را	
از کریم النفسی یارم نگاہش شرمگیں شرم او شرمندہ سازد دشمنش را اینچنیں		دست احسانش بلند و تیغ چشمش بر زمیں کز زبان او برآید نعرۂ صد آفریں
۴۵۳	شرم زاں رنگیں نگاہش چوں گلابے می چکد الحذر زاں تیغ کز تصویرش آبے می چکد	۲۳
آں نگاہش را بلیغان عجم گفتند برق ہمچو برق آسماں ہر گز ندارد برق و زرق		ہیچگہ ناید بچشم و می جہد بر اوج شرق صائبا در این و آں ہے ہے نکردی ہیچ فرق
۴۵۴	در سواد چشم او بنگر نگاہ گرم یار گر ندیدی برق را ز ابر سیاہ نوبہار	۲۴
دیدہ نا بیند از نور نگاہش روے ماہ شمع محفل را بیفروزد فروغ این نگاہ		آب و تابش آفتابے می نماید در پگاہ خواہد از شوکت و لا بر حسن تضمین واہ واہ
۴۵۵	گرد او گردد زمین نورے بے تابانہ	۲۵

ف۱ کریم النفس کسے کہ سخی باشد و کریم النفسی سخاوت ۱۲
ف۲ شرمگیں یعنی شرمندہ (بہار عجم)
ف۳ شرم چکیدن یعنی ظاہر شدن شرم (بہار عجم)
ف۴ چکیدن آب از تیغ و شمشیر یعنی ظاہر شدن آب ... (صائب) شرم از نگاہ آں گل سیراب می چکد ۱۲
ف۵ صائب ... ۱۲
ف۶ ... ۱۲
ف۷ ... (بہار عجم)

	آں نگاہِ گرم ہم شمعست و ہم پروانۂ	
یار را با عاشقانِ خویش غمخواری کند چشمِ او با چشمِ عاشق نازبرداری کند		ہر کہ او را یار خود داند بادیاری کند دیدۂ او جان و مالش را نگہداری کند
۴۵۶	شد نصیرؔ نکتہ رس از عشقِ معشوقش خجل گو نگہ وز دیدہ بُرد از وے متاعِ جان و دل	۲۶
ما بپروازِ نظر نازک خیالی کردہ ایم مثلِ طوطی در چمن شیریں مقالی کردہ ایم		ہمچو شاہین نگاہش تیز بالی کردہ ایم قصدِ تضمینِ خوشِ مضمونِ غالبؔ کردہ ایم
۴۵۷	اے بصیدِ مرغِ دل شہبازِ آں وحش نگاہ بالِ پروازے بروں آرو زمژگانِ سیاہ	۲۷
چشمِ مخمورش بہ تشبیہِ بلاغت بادہ خوار از مےِ وحدت پر است ایں جامِ چشمِ پرخمار		می ندارد ذوقِ مستی در سرش ایں میگسار از سخن لبریز چوں فکرِ اسیرؔ نامدار
۴۵۸	ہر نگہ از چشمِ او مستانہ می آید بروں	۲۸

نگاہِ مبارک

۱۵۵

از نصیر است ۳۰

عالی تخلص نعت خان ...

ہم سہ بیت و مصرع ...

غیر سوم از دست

	ہمچو بد مستے کہ از خم خانہ می آید بروں	
چشمِ بد دور از نگاہِ گرم خیزِ جلوہ گر در تماشائے غزالاں چشمِ او وقتِ سحر		بستہ اند آہو نگاہانِ جہاں روے نظر یافت ایں مضمونِ احد از کلامِ نامور
۴۵۹	چوں نگاہِ گرمِ خود بر دامنِ صحرا بہ بست مردمک ہمچوں سپند از دیدۂ آہو بجست	۲۹
مے پرستی وصفِ چشمِ خوبرویانِ من ایں سبق آموزِ شوخاں از حیائے خویشتن		حق پرستی از صفاتِ دیدۂ محبوبِ من فرقِ ہر دو را نمی داند اسیر اندر سخن
۴۶۰	مے پرستی۔ زاہدی۔ شوخی۔ حیا۔ بیگانگی از کجا دارد نگاہش تا کجا بیگانگی	۳۰
مردمک باشد ہمانا نکتہ سنجِ خوش سواد فکرتِ من چشم چوں بر خوبیِ فکرش کشاد		دار واز اشعارِ معنے خیزِ مژگاں طبعزاد بر محل مضمونِ استادے مرا آمد بیاد
۴۶۱	مصرعِ چشمِ ترا مضمونِ دلدوزش نظر	۳۱

نگاہ و بیمار

۱ سوزنی - شاعرے معروف ۱۲
۲ نازنین یعنی یار محبوب
۳ بینندہ (بہار عجم)
۴ غمزہ پرور یعنی غمزہ کنندہ ۱۲
۵ مہ جبین یعنی معشوق (بہار عجم)
۶ عشوہ گر یعنی عشوہ کنندہ (بہار عجم)
۷ دوربین - عاقبت بین (بہار عجم)
۸ ... شاعرے ...
۹ معرفت ... یعنی ...
۱۰ ... (بہار عجم)
۱۱ خوردن ... ۱۲
۱۲ کشیدن - خوردن

	سوزنی زیبد تخلص چشم تیزت را اگر	
چشم ہوشم نازنینے جز نگاہ او ندید عشوہ گر حسن آفرینے جز نگاہ او ندید		غمزہ پرور مہ جبینے جز نگاہ او ندید با نزاکت دوربینے جز نگاہ او ندید
۴۶۲	چوں بناز آید ظہیر از چشم او بیروں نگاہ چند جا تا خانۂ آئینہ می افتد براہ	۳۲
چوں نگاہ پر خمارے جام از چشمے کشد تار پیچان نگاہے دام از چشمے کشد		دیدۂ عاشق بے گلفام از چشمے کشد مردمک یک دانہ با دام از چشمے کشد
۴۶۳	ہمچو صیدے می ندانستم اسیر انجام را می کشیدم از نگہ عطر گل بادام را	۳۳
می نماید نیزہ ہا در ہر صف مژگاں ویست بیم و باک کافران از چشم او بیوجہ نیست		نیزہ بردارے بچشم ما نمی آید کہ کیست جز جلالی دیگرے و چشمش نمی داند کہ چیست
۴۶۴	چوں سوار یکہ تازے کز سپاہ آید بروں	۳۴

۱۵۷

۱۳ تار پیچان یعنی تار نازک (آصف اللغات)
۱۴ دام کشیدن - دام گستردن (بحر عجم)
۱۵ داد کشیدن - داد رسانیدن (بحر عجم)
۱۶ اسیر - شاعرے معروف
۱۷ کہ شعر سوم از دوست ۱۲
۱۸ دو بیت یعنی دو مصرع (غیاث اللغات)
۱۹ جلالی شاعرے معروف کہ جلال قزوینی نام داشت و از شعرای ... ۱۲
۲۰ ... مال اوست ۱۲

	از صفِ مژگانِ خونریزش نگاہ آید بروں	

صد مسیحائی کند از چشمِ خود دلدارِ ما	یک نگاہش در علاجِ دردِ ما غمخوارِ ما
در تماشا چشمِ بیمارش کند تیمارِ ما	یار بہرامِ[1] بخاری برخلافِ یارِ ما

۴۶۵	سوئے او چشمش نظر دزدیدہ از یاراں کند ہمچو بیمارے کہ ناپرہیزی پنہاں کند	۳۵

بے تکلف در سخن باشیم با دلدارِ خویش	از نگاہِ شوق می بینیم روئے یارِ خویش
می رنجد یارِ ما از تشنۂ دیدارِ خویش	ہاتفی[2] گوید و آلا با یارِ ناہنجارِ خویش

۴۶۶	سویت از بے اختیاری گر نگاہے کردہ ایم آنچناں رنجیدہ گویا گناہے کردہ ایم	۳۶

از نگاہِ یارِ خود باشد دلِ من بیقرار	تابِ حسنِ او ندارد دیدۂ امیدوار
چشمِ[3] خود را بستہ ام از شرمِ حسنِ آں نگار	نقشِ حالِ من کشد کلکِ حزینِ[4] نامدار

۴۶۷	از حیا پوشیدہ ام چشم و ز شوقِ روئے دوست	۳۷

[1] بہرام بخاری، شاعرے معروف کشورِ سوم از دوست ۱۲

[2] ہاتفی جامی، شاعرے معروف کشورِ سوم [illegible] ۱۲

[3] چشم بستن یعنی حقیقی بند کردن چشم و بقول بہارِ عجم اعراض کردن او اغماض نمودن ۱۲

[4] حزین اصفہانی [illegible] معروف کشورِ سوم از دوست ۱۲

اشکِ مبارک

	می طپد تارِ نگه دزدیده چوں رگ زیرِ پوست	

از مےِ وحدت نگارم ساغرِ چشمش بکف وز نگاہِ نیم مستش جرعهٔ بخشد شرف	بے خبر استادہ مدہوشانِ چشمش صف بصف بُرد ذوقِ او یکے از نکتہ سنجانِ سلف

۴۶۸	ساقیم امروز رنگِ تازہ در آب ریخت کز نگه بیہوش دارو در شرابِ ناب ریخت	۳۸

اے ولا نقشِ نگاہش از کلامم روشن است نسبتِ چشم و نگاہش صورتِ جان و تن است	نقشِ او آئینہ و انوارِ او عکس افگن است از بلاغت در سخن ہم نقش کارِ من است

۴۶۹	چوں نگاہِ لطفِ او بر صنعتِ نقشم فتاد دیدهٔ تصویرِ او چشمے بروے من کشاد	۳۹

۲۶	اشکِ مُبارک	۲۱

کردہ ام در نقشِ اشکِ او ز مژگاں مو قلم خوش مدادِ روشن از آبِ گہر آمد بہم	یافتم رخسارِ یوسف در خورِ لوحِ رقم گوے سبقت بردہ ام از نکتہ سنجانِ عجم

وشاہد کردن (بہارِ عجم)

اشکِ مبارک

اشک حسرت ۔ اشک از حسرت

ھ۱ اشک حسرت ۔ از غم ریزد (آصف اللغات)

ھ۲ اشک از دیدہ چکیدن ۔ بمعنی گریستن (آصف اللغات)

ھ۳ از رنگ چیدن ۔ تمام معصوم سا (آصف اللغات)

ھ۴ اشک فشاندن ۔ گریہ کردن معروف (آصف اللغات)

ھ۵ اشک ریختن ۔ گریہ کردن (بہار عجم)

ھ۶ اشک اختر ۔ اختر اشد کہ اشک را باختر تشبیہ دادہ اند و اختر اشک ہم آمدہ ۱۲ (بحر عجم)

ھ۷ اشک از دیدہ جستن ۔ بے اختیار گریستن (بحر عجم)

ھ۸ اشک ابر ۔ قطرہ باران و اشک باریدن گریستن (بحر عجم)

۴۷۰	اشکِ حسرت می چکد از دیدہ از رنگ چیں می کنند اہلِ نظر بر حسنِ نقشم آفریں	۱

یافت چوں دریا ز آبِ قطرۂ اشکت شرف اشکِ گوہر می فشاند بحر از چشمِ صدف	از کمالِ رنج و حیرت قطرہ را وار دبکف یک طرف جوشِ تموّج جزر و مدّے یکطرف

۴۷۱	لیک نتواند کہ از خود قطرۂ پیدا کند قطرہ قطرہ سیلِ اشکِ چشمِ تو دریا کند	۲

در غمِ امت چو اشکِ پاک ریزد بر زمیں اشکِ غم ابرِ سیہ بارد ز چشمِ سرمگیں	اشکِ اختر می جہد از دیدۂ چرخِ بریں آستینش می کشد بر دیدہ جبریلِ امیں

۴۷۲	تا بجوش آمد محیطِ رحمتِ پروردگار کشتیِ امت رساند ناخدایم برکنار	۳

ابرِ چشمش تا ببارد بر زمیں بارانِ اشک از غمِ امت بہ بحرِ چشمِ او طوفانِ اشک	جوشِ دریا در صدف از کثرتِ نیسانِ اشک قاسمِ مشہد فزود از فکرتِ خود شانِ اشک

ھ۹ آستین از دیدہ کشیدن ۔ گریستن (بحر عجم)

ھ۱۰ داماں بعذر افشاندن ۔ داماں از اشک آستین پر کشیدن ۔

ھ۱۱ (بحر عجم) ناخدا ۔ کشتیبان ۔ مالک کشتی ۱۲

اشک و پیاز

۵۱ ظہوری ابو بودی شاعر ـ معروف بہ شعر سوم از دست ۱۲

۵۲ آستین بر دیدہ کشیدن ـ بخوداری کردن و دلاسا دادن

۵۳ غنیمہ: یعنی شاعر معروف (رجوع بہ) شعر سوم از دست ۱۲

۵۴ اشک شور: یعنی اشک غم (آصف اللغات)

۵۵ اشک شکر: یعنی اشک شادی (آصف اللغات)

۵۶ اشک غم: یعنی ... (آصف اللغات)

۵۷ اشک شادی: یعنی اشک کہ بحالت شادی از مسرت ریزد (آصف اللغات)

۵۸ اشک لعل: یعنی اشک خون (آصف اللغات)

۴۷۳	بحر را چوں آب چشم او لبالب می کند موجِ اشکش بے سخن اظہارِ طلب می کند	۴
از غمِ امت سراپا خاطرِ او مضمحل موجِ دریا پیشِ طوفانِ غمش گردد خجل		شد غمش وابستۂ دل چوں ضمیرِ متصل چوں صدف دستِ ظہوری[۵۱] از پے تسکینِ دل
۴۷۴	آستینے[۵۲] می کشد بر دیدۂ دریاے غم بر نجو شد تا باشک از سینہ گوہرہاے غم	۵
از غمِ آں اشکِ ترِ چشمِ گل تر اشکبار لالہ را داغے ز اشکِ لالہ گوں در لالہ زار		برگلِ آں اشکِ گلگوں در چمن بلبل نثار رنگِ تضمینِ مفیدِ[۵۳] انجمِ رنگِ بہار
۴۷۵	غنچہ اشکش چو آہنگِ گلستاں می کند گل ز شبنم تکمۂ چاکِ گریباں می کند	۶
اشکِ شورش[۵۴] تلخ سازد کامِ اشکِ شکریں[۵۵] اشکِ لعلی[۵۸] در غمِ امت چو ریزد بر زمیں		می کند اشکِ غم[۵۶] او اشکِ شادی[۵۷] را اخریں اشکِ کوہی[۵۹] را کند اشکِ ندامت[۶۰] بر جبیں

۱۶۱

۵۹ اشک کوہ: یعنی لعل یا قوت (آصف اللغات) (بحر عجم)

۶۰ اشک ندامت ـ اشکی کہ از خجلت ریزد (آصف اللغات)

اشکِ مبارک

۴۷۶	آبِ چشمِ اشکبارش غیرتِ اشکِ سحاب[۱] اشکِ[۲] گرمش می کند دلداریِ اشکِ کباب[۳]	۷

فکرِ عالی گر صفاتِ آہ را انشا[۴] کند — غنچہ ہائے اشکِ گلگوں را نسیمش وا کند
اشکِ گلرنگش چو گل را در چمن رسوا کند — نالۂ بلبل بگلشن شورِ غم برپا کند

۴۷۷	دیدہ اش اشکے[۵] فشاند گر بگلگشتِ چمن صد گلِ اشک آورد یک تخمِ اشکش از سمن[۶]	۸

شہرۂ اشکش در اقصائے بلاغت در ورود — گرد مضمونِ ظہوری صورتِ تضمینِ طور
تا چراغِ محفلِ خلدِ بریں شد شمعِ طور — برقِ اشکِ او بسوزد خواب از چشمِ حور

۴۷۸	صبحِ صادق می نماید آفتاب از تابِ اشک شام چوں آئینہ روشن بود مہتابِ اشک	۹

دانۂ اشکے برارد از زمینِ نخلِ مرام — خوشۂ اشکے کہ دارد خیلِ امت را بکام
دانۂ اشک آورد مرغِ اجابت را بدام — فکرِ صائب[۷] زد عائے ماست مقبولِ انام

[۱] اشکِ سحاب یعنی بارش (آصف اللغات)
[۲] اشکِ گرم یعنی اشکِ غم (آصف اللغات)
[۳] اشکِ کباب، قطرہ ہائے آب کہ از کباب می آید (آصف اللغات)
[۴] انشا کردن یعنی نوشتن (آصف اللغات)

[۵] اشک فشاندن یعنی گریستن (آصف اللغات)
[۶] سمن نام گلے سپید رنگ (غیاث اللغات)
[۷] صائب صفاہانی شاعر مشہور ۱۰۱۲ھ وفات ۱۰۸۰ھ

۴۷۹	شمع روشن شد چو اشک از دیدۂ بینا فشاند خوشۂ برداشت امّت دانۂ اینجا فشاند		۱۰
چشمِ او گہوارہ و اشک است طفلِ نازنیں طفلِ اشکِ او چو از گہوارہ افتد بر زمیں		دایۂ ایں شیرخوارے حورِ فردوسِ بریں می کشاید دامنِ آغوشِ جبریلِ امیں	
۴۸۰	مادرِ گیتی[۱] ببالینش مناغاتے[۲] کند کودکِ ناداں بدست و پا اشاراتے کند		۱۱
چشمِ بیمارش[۳] بود بیمارِ چشمش را طبیب دردِ عاشق را علاجِ اوست در دستِ رقیب[۴]		عاجز از تشخیص عیسے انۂ شئے[۵] عجیب او نہ پرہیز از چشم و شاکرِ حکمِ نصیب	
۴۸۱	شورہاے اشک بہرِ نرگسِ بیمارِ اوست عاشقِ بیمارِ او دلدادۂ تیمارِ اوست		۱۲
شیشۂ اشکِ تو می ریزد مے وحدت بجام حلّتِ ایں مے نماید حرمتِ[۶] مے را حرام		عاشقت مستِ الست و از سرورش شاد کام دورِ جامِ چشم رہبر دورِ گردوں را مدام	

[۱] مادرِ گیتی کنایہ از دنیا ۱۲
[۲] مناغات [illegible] طفل [illegible] ۱۲
[۳] چشمِ بیمار [illegible] عاشق بیمار چشم ۱۲
[۴] رقیب دریںجا اشارہ بسوے خداوند تعالیٰ کرده [illegible] ۱۲
[۵] ضمیر غائب بسوے [illegible] ۱۲
[۶] حرمت [illegible] بزرگی ۱۲

۱۶۳

اشکِ مبارک

شیشۂ ماه کنایه از آسمان و ذات ماه هم بر سبیل اضافت تشبیهی

سبحه دار کنایه از ذاکر و عابد (بحر عجم)

نقطۂ شک باصطلاح صوفیه (بحر عجم)

نقطۂ سویدا نقطۂ سیاه بجانب ظاهری (بحر عجم)

گویند که دل است و این را نقطۂ سودا هم گویند (بهار عجم)

نقطۂ زرین کنایه از آفتاب (بحر عجم)

نقطۂ مقابل کنایه از حریف و همسر (بحر عجم)

بیضۂ کافور کنایه از بیضۂ ... (آصف اللغات)

بیضۂ زرین کنایه از آفتاب

۴۸۲	شیشۂ ماه است بر هر قطرۂ اشکت فدا قطرۂ زین شیشۂ اشکت نمی گردد جدا	۱۳
سبحۂ اشکِ تو وا دارد ز تواترِ اشک چشمِ ظاهر گرچه بیند جلوۂ انوارِ اشک		دانه های اشکِ تو همچون دُرِ شهوارِ اشک گوهرِ نایاب می داند مگر اسرارِ اشک
۴۸۳	دانه های سبحۂ اشکت نیاید در شمار از شمارِ او خبر نبود بدستِ سبحه دار	۱۴
نقطۂ اشکِ تو پیدا می کند صد نکته ها نقطۂ سودا بدل الفت کند اشکِ ترا		نقطۂ شک از همین اشکِ تو بنماید مرا نقطۂ زرین شود بر نقطۂ اشکت فدا
۴۸۴	نقطۂ او را مقابل کس ندیدم در جهان نقطۂ اشکت بود مرکز بدورِ آسمان	۱۵
بیضۂ اشکِ تو دارد همچو مهرے آب و تاب بیضۂ زر شد ز شرمِ او بمغرب در حجاب		بیضۂ کافور شد از خجلتِ او آب آب از ندامت بیضۂ افلاک را ستر سحاب

۱۶۴

(آصف اللغات)

بیضۂ افلاک ... (آصف اللغات)

اشک مبارک

۴۸۵	اشک ایمائے کند کفار بد انجام را کے تواند کس شکستن بیضۂ اسلام را	۱۶
از حباب اشکِ او شرمنده می گردد حباب آن چه است از آب همچون قطرۂ اشکِ سحاب		زانکه این سطحِ آب آن در هوائے بستہ آب وین چه از محضِ هوا در لحظه می گردد خراب
۴۸۶	آن چو صائب پر کند از آب جوئے خویش را وین ز جو خالی برون آرد سبوئے خویش را	۱۷
قطرۂ اشکش بدامن قطرۂ افشاند ابر اندک اندک آبِ او خیلے نماید در نظر		پیشِ اشکش قطرۂ زر فلک شرمنده تر قطره قطره اشکِ او سیلے شود در رهگذر
۴۸۷	قطره چون بگریست کز دریا جدا گشتیم ما خنده زد دریا بر ویش کے پسر مائیم ما	۱۸
ابر دریا بار چشمت آبرو ریز سحاب پیشِ اشکت گوهرِ دریا بخجلت غرق آب		قطرۂ نیسان شود از قطرۂ اشکِ تو آب گوهر افشانِ معانی عالیِ عالی جناب

۱۶۵

سرمۂ چشمِ مبارک

۴۸۸	قطرۂ اشکِ تو تا از چشمِ تر افتادہ است دانۂ لولو صدف را از نظر افتادہ است	۱۹
دلبرم در نقشِ اشکش عکسِ[۲] خوبانِ جہاں در غمِ عاشق بریزد اشک از چشمِ تُتاں		این عکس[۳] چشم صورتے بل سیرتش برعکسِ[۴] شاں در شعورم آمدست از چشمِ دلبرم زیادہ وال
۴۸۹	خامہ ام چوں از مدادے در غمش پاشیدہ اشک دستِ آں غمخوار آمد از رخش برچیدہ اشک	۲۰
۲۷	سرمۂ چشمِ مُبارک	۲۲
سرمۂ چشمِ ترا خواہم بہ تصویرے کشید گشتم از نظمِ سخن سنجانِ عالم مستفید		طبعِ روشن را نہ بگذارم کہ گردد نا امید منتخب کردم ز صد افکار مضمونِ مفید[۵]
۴۹۰	زینتے چشمِ سیاہت داد رنگِ سرمہ را شد ز مژگانت عیاں گہ ہاش سنگِ سرمہ را	۱
خندہ[۶] زد مانی کہ نقشِ تو تیابے حاصل است		نقشِ چشمِ سرگیں بالحقائق کامل است

[۱] از نظر افتادن - ذلیل و خوار شدن (مجمع)

[۲] عکس - یعنی برعکس ۱۲

[۳] عکس - صورت - یعنی تصویر عکسی ۱۲

[۴] برعکس - یعنی برخلاف (آصف اللغات)

[۵] مفید - یعنی شاعر

[۶] خندہ زدن - یعنی معروف کرشمہ سرور است ۱۲ تمسخر کردن

زانکه در تصویر چشم سرمه سایش داخل است		باز نقش سرمه را بستن نه کار عاقل است
۴۹۱	(سرمه زا) چشمش نشد منت پذیر سرمه دان[۱۰] کثرت مژگان او را نقش پشت سرمه دان	۲
گفتم ای مانی نمیدانی که طبع مو شگاف[۱۱] دقت مضمون بحسن نظم گیرد انکشاف		در بلاغت می کند پیدا بهر موئے شگاف تا کنند از حسن صنعت حرف گیراں اعتراف[۱۲]
۴۹۲	از جواب من خجل گشت و بخجلت سرمه[۱۳] خورد حجت بارد خلاف من بکار او نخورد[۱۴]	۳
سرمگین چشم تو شد تا در نگاه او عیان از ادب استاده میلے درمیان او نهان		میل از حسرت کشد در دیده[۱۵] خود سرمه دان سرمه دان گویا انگشت[۱۶] حیرت در دهان
۴۹۳	میل می گردد فدائے سرمگین مژگان تو چشم آن دارد که بیند سوئے خود میلان تو	۴
تا کشید او از نزاکت سرمه دنباله[۱۷] دار		این عصائے آبنوس آمد مریضے را بکار[۱۸]

سرمه چشم سیاه [illegible]

۱۰ سرمه دان، ایهام است بسوئے دانستن [illegible]

۱۱ باریک بین (منتخب)

۱۲ [illegible] حرف [illegible] (منتخب)

۱۳ سرمه خوردن بمعنی [illegible] (منتخب)

۱۴ بکار خوردن بمعنی بکار آمدن (آصف اللغات)

۱۵ میل در دیده کشیدن کور و نابینا کردن (منتخب)

۱۶ انگشت حیرت در دهان گرفتن کنایه از حیران و متعجب شدن (آصف اللغات)

۱۷ سرمهٔ دنباله دار [illegible] (منتخب)

۱۸ از چشم بجای [illegible]

۱۹ بکار آمدن [illegible] بافتن و بکار خوردن (آصف اللغات)

ناتوان چشمش خموشی می نماید اختیار[۱]		حسنِ تو جیبے بہ ایما۔ سرمۂ مژگانِ یار
۴۹۴	سرمہ دانِ او چو بر لب مُہرِ خاموشی[۲] زند سرمگین دنبالۂ او لاف[۳] سرگوشی[۴] زند	۵
مردمک لیلا و چشمِ نازکِ او محمل است چشمِ او بر آسمان و دل بمجنوں مائل است		دیدہ ام مجنوں نگاہِ من براہ منزل است وہ چہ تاثیر[۵] کہ لیلا نش مرا نقشِ دل است
۴۹۵	می زند پہلو بزلفش سرمۂ دنبالہ دار با مہارِ ناقۂ لیلے است مجنوں در قطار	۶
چوں برارِی میلِ پاکت راز چشمِ سرمہ سا تہمتِ میل از زبانِ سرمہ دانِ عینِ خطا		شوید از دل صد غبارِ خاطرش در یک ادا گرد پائے نیزہ برداراں ست گوئی در ہوا
۴۹۶	کے نظر افتد ترا بر خاکِ مشتاقے[۶] بدرد سرمہ ات دامانِ مژگاں را زند بالا ز گرد	۷
احتیاجِ سرمہ نبود از پئے چشمِ حسیں		حیلۂ دنبالہ دار سرمہ دانِ اوست ایں

سلہ اظہار نمودن مراد و اختیار کردن کہ بمعنی گزیدن است در مصطلحات ۱۲

سلہ مہر بر لب زدن، خاموش شدن و خاموش کردن (بحر عجم)

سلہ لاف زدن، دعوی باطل

سلہ سرگوشی، سخن با آہستگی (بہار عجم) بیہودہ لاف)

سلہ تاثیر شاعر معروف کہ دریجا ایہام کردہ (بحر عجم) و شعر سوم از وست ۱۲

سلہ مشتاق، شاعر معروف کہ شعر سوم ماز اوست و ایہام

گفت تاثیرِ ۲ والا آرے ہمین است وبس		کثرتِ مژگاں بود تعریفِ چشمِ سرمگیں

۸	حسنِ بالادست تائیدِ خیال تو کند سرمہ در چشمِ سیہ از سایۂ ابرو کند	۴۹۷

فکرِ یا دارد بہ تضمینِ سخن ۳ افتخار شد نگاہ (سرمگیں چشمش) ۴ بشر نگے سوار		فکرِ جامی ۳ شد ۲ والا بر فکرتِ خسرو ۳ نثار سرمہ داں تا سرمہ حاضر کرد پیشِ چشمِ یار

۹	تا غبارِ بادِ پایش چشمِ ما را سرمہ داد خاکِ پاے او بچشمِ خسرواں منت نہاد	۴۹۸

نیست قدرِ صنعتِ ایشاں پیشِ صنعِ داوری نیست ممکن اے مسیحیؔ با مسیحا ہمسری		سرمگیں چشمش مگر بر سرمہ دارد برتری ہر سفیرے را نباشد رتبۂ پیغمبری

۱۰	سرمہ داں را نسبتے نبود بہ آں چشمِ سیاہ زانکہ دارد سرمہ داں با چشمِ او یک میل راہ	۴۹۹

میلِ مژگاں دید و در وصف ہاے او حسن داد		سرمہ اں سرمہ ان چشم چوں چشمے کشاد

۱ [illegible]
۲ [illegible]
۳ [illegible]
۴ [illegible]
۵ چشم کی ... (بہار عجم) [illegible]

سرمه پیچ مبارک

	حسرتِ مژگان بانگشتِ ادب آورد یاد		ورز بان از میل انگشتے بچشمِ خود نهاد
۵۰۰	گفت پیشِ سرمه اش نتوان گرفتن آب و رنگ سرمه گر پیچم زند از غم سرِ خود را بسنگ	۱۱	
	تا بچشم آید بگلگشتِ چمن حسنِ نظر سرمگیں چشمِ سخنگویش بیابائے اگر	،	(آنچناں کز خطِ سوادِ طبع) می تابد بصر می زند چشمے - بر آید از زبانِ نظمِ اثر
۵۰۱	نوگلے کز وے بدل باشد الف ہا یادگار نرگسش دارد قلم از شرمه دنباله دار	۱۲	
	گر نمی خواہند آوازے ز دل گرد بلند چوں زبانِ ماند از سرمه چشمِ تو بند		سرمه چشمانش از نگاهِ سرمه سا مُهرے زنند شکریں گفتار باشد بر لبِ شان زہر خند
۵۰۲	تو تیا (خاموش چشمت) راز باں آور کند طوطیِ چشمت ز مژگانِ تو بال و پر کند	۱۳	
	دقتِ مضمونِ شعرِ سرمه لا ینحل است		کو نمی دارد نگاہے در خیالش مهمل است

سادہ[1] لوحانِ جہاں گویند محض جدول است		می ندانی بر زبانِ میلِ او مستعمل است	
۵۰۳	در بیاضِ حُسنِ چشمت جدولِ او شانِ حُسن می کند مضمونِ او آرایشِ دیوانِ حُسن		۱۴
بر نگاہِ نازکِ دلدارِ من تارے[2] گراں بر دلِ بیمار نہ باشد شبِ تارے گراں		در نگاہم قدرِ حُسنِ چشمِ او آرے گراں سرمۂ سنگین بچشمِ نازکش بارے[4] گراں	
۵۰۴	سرمہ را چوں دلبراں در سرمہ دانش ریختند ہفت بار از پردہ ہائے دیدۂ خود بیختند		۱۵
چشم را اہلِ[5] نظر خورشیدِ تاباں گفتہ اند نکتہ سنجانش[6] سخن فہم و سخنداں گفتہ اند		نورِ او را پرتوِ انوارِ یزداں گفتہ اند فکرتش را موشگافِ[7] نظمِ مژگاں گفتہ اند	
۵۰۵	سرمۂ مژگاں سوادش را انور می کند قوّتِ ایمائے او او را سخنور[8] می کند		۱۶
در بلاغت چشمِ پر مژگانست چشمِ سرمگیں		سرمۂ خلقی بحسنِ چشم می باشد ہمیں	

[1] سادہ لوحی: احمق [illegible]
[2] تار: [illegible]
[3] گراں: یعنی [illegible]
[4] بار: [illegible]
[5] اہلِ نظر: یعنی اربابِ بصیرت (آصف اللغات)
[6] نکتہ سنجاں: یعنی شاعر دقیقہ رس
[7] موشگاف: یعنی [illegible] دقیقہ رس و باریک بیں
[8] سخنور: یعنی شاعر

از نگاہِ موے مژگانِ سیاہ اے نازنیں — سرمگیں شد چشمِ من زانساں کہ میگوید حزیںؔ[1]

۵۰۶ — ۱۷

گشت روشن چشمِ من چشمِ ترا تا دیدہ ام
سرمۂ چشمِ تو باشد توتیاے دیدہ ام

خانۂ چشمِ من آباد است از عکسِ نگار — مردمک در چشمِ من از قامتِ بالاے یار
سرمگیں چشمِ نگارم حسرت افزاے خمار — بر نگارت بد نگاہی[2] چاچی لعنتِ پروردگار

۵۰۷ — ۱۸

سرمۂ آں نرگسِ میگوں خرابت کردہ است
دادہ از ساقی کہ افیوں در شرابت کردہ است

در صفاتِ سرمۂ او تا زبانم بند[3] شد — شوقِ مدحِ (سرمگیں چشمش) ولادہ چند شد
یارِ من خیلے ز حسنِ مدحتش خرسند شد — فکرتِ شوکتؔ[4] بہ تضمینِ مسدس بند شد

۵۰۸ — ۱۹

یا دو چشم سرمہ ساے گوشہ گیرم کردہ است
دامِ یک تارِ نگہ گوئی اسیرم کردہ است

۲۸ — بینی مبارک — ۳۳

[1] حزیںؔ اصفہانی۔ شاعرے معروف کہ شعر سوم از وست ۱۲
[2] بدر چاچی۔ شاعرے معروف کہ شعر سوم از وست ۱۲
[3] بند شدن زبان۔ آوازہ بر نیامدن و یاراے سخن نبودن۔ (لطف اللغات)
[4] شوکتؔ بخاری۔ شاعرے

[5] ... [illegible]

بینی باریک

مانی نادان چو نقش خامه بینی کند او باصلاح رقم اظهار خودبینی کند		طبع او بے وجه در پرداز رنگینی کند ناتوان بین در قبول رای من بینی کند
۵۰۹	من بچشم دوربین برداشتم نقش دگر دیده باریک بینان راست مقبول نظر	۱
اے ولا بنگر چها باریک بینی کرده ایم می سزد ما را اگر در نقش بینی کرده ایم		موے مژگاں را قلم در نقش بینی کرده ایم ما چه مضمون آفرینی (می نه بینی) کرده ایم
۵۱۰	دست ما از خامه معجز طرازی می کند کز ادب دعوای اعجاز مجازی می کند	۲
هندیان گویند بین امر دیدن است بین عدیل نیش است یائے نسبت ورش است		گفته ام حاشا که اسم مصدر بینیدن است اے ولا این ماخذ بینی بتحقیق من است
۵۱۱	حسن ماخذ در سخن تعریف بینی می کند دیده ام در نقش او باریک بینی می کند	۳

بینی مبارک

				تا بوصفِ حسنِ بینی فکرت من شد بلند ورکتب بینی شدم تا از شمائل بہرہ مند
	ہمچو بینی شد زبان از آمدِ مضمونش بند صورتِ تصویر شد باریک بینی را پسند			
۴		گلرخان را کاغذِ تصویر بینی بند شد از شباکِ او بصیرت دیدہ را دہ چند شد		۵۱۲
				بینیِ کوہ از عروجِ بینیِ او منفعل از نزولِ آب بینی لولوِ لالا خجل
	بند آبے از کشادِ ہر دو نہرش سرو دل وز تنفس ہاے او بادِ بہاری مضمحل			
۵		در بلاغت صاحبِ انفاس می دارد لقب از ہوا جویانِ درگاہش خطِ بالاے لب		۵۱۳
				بینیِ حمراِ او منقارِ طوطی یافت نام در پسِ آئینہ اُستادِ دماغش ہمکلام
	دار داو زینو چہ بر آئینۂ عارض مقام از ستو سر می کند مشقِ سخن آں لالہ فام			
۶		در ہواے سرو می گردد بگلشن ترزبان کز سخن ہایش طراوت می تراود از دہان		۵۱۴

(آصف اللغات)

بینی مبارک

بینیش بنهاد انگشتے بر انگشتِ دراز
می نماید همچو (انگشتِ تشهد در نماز)

ناخن از ابرو بود تائیدِ تشبیه مجاز
آسمان ترسد اگر انگشت بردارد بناز

۵۱۵ — مثلِ انگشتِ شهادت در سخن اندازِ اوست
از مهِ عارض ببیں شقّ القمر اعجازِ اوست — ۷

غنچهٔ بینی چو از بالیدن منخر شگفت
خاطرِ گل هاے گلشن از نسیمِ تر شگفت

از هواهاے تنفّس عارضِ دلبر شگفت
در خیابانِ قلندر ایں گلِ دیگر شگفت

۱۷۵

۵۱۶ — هست چوں بینی بگلزارِ بلاغت نوگلے
غنچهٔ نازک بہ بینی خط کشد چوں بلبلے — ۸

زیرِ طاقِ ابروا و بینیش سمیں ستوں
دائما بخشد هوا زیں رهگذر دل را سکوں

راست همچوں زینه سوے دماغش رهنموں
گہ بیک تحریک آبے از دماغ آرد بروں

۵۱۷ — خارج از تحریکِ مغزِ ما شود آبِ کثیف
وز سکوں پیدا شود در قلب تحریکِ لطیف — ۹

بینیِ مبارک

آن جبینِ صافِ صحنِ مسجدِ اقصائے[1] شام مردمک پیشِ صفِ مژگانِ او دارد قیام		طاقِ ابرویش رواقِ مسجدِ بیت الحرام[2] بینیِ او منبرے خالِ خطیبے را مقام
۵۱۸	گرچہ باشد منبرِ او نردبانِ عرشِ پاک می گذارد صاحبِ او بینیِ خود را بخاک	۱۰
درّہ[3] بینی بیک دیوار او گردد دو نیم زیں رہِ پاکِ تنفس از مشامِ او شمیم		می رود در کوچہ سربستہ[4] راہِ مستقیم چوں بروں آید بگلشن می برد او را نسیم
۵۱۹	آنچہ داخل از نفس گردید تائیدِ حیات وانچہ بر می آید از بینی کند تفریحِ ذات	۱۱
کاتبِ قدرت الف را بر رخ از بینی کشید بت پرستاں را نمی بینی بدل خارے خلید		گشت ہر وحدت پرست از سرِّ وحدت مستفید مشرکاں را دیدہ سالک الف[5] بر سینہ دید
۵۲۰	زمرۂ وحدت پرستاں فرقِ حق بینی کشد حلقۂ[6] ہادِ گوشِ خود زیں حلقہ[7] بینی کشد	۱۲

[1] مسجد اقصیٰ: بیت المقدس است که مسجدیست در شام (غیاث اللغات)
[2] بیت الحرام: خانۂ کعبہ (آصف اللغات)
[3] ... منبر را گویند (آصف اللغات۔ بذیل بینی درہ)
[4] سربستہ: کوچہ مغلق و دشوار باشد (بحر عجم) و بقول معاصرین

بینیِ یار

دیدہ بابینی و ابروے تو راہے خامہ ام
خواست بگذشتن ازیں رہ تا سرش شد قلم

کلکِ من گر دید چوں در نقشِ بینی تیز دم
یافت نقشِ بینیِ خمدارِ تو حسنِ رقم

۵۲۱	بینیت چوں حسنِ خمدارے بہ تصویرے گرفت کاتبی گوید سرِ آں رہ بشمشیرے گرفت	۱۳

نرگسِ چشمش چو در آئینہ بیند یارِ من
دارد او از بینیش انگشتِ حیرت در دہن

دید و حیراں شد ولا آئینہ را صحنِ چمن
منفذ باد صبا در غنچہ از یاسمن

۵۲۲	بینیِ او شاخِ نرگس می نماید در بہار بر سرِ شاخے دو نرگس ہر یکے دنبالہ دار	۱۴

خوش بدست آمد قلم آں کاتبِ تقدیر را
در کتابی چہرہ زابرو جا دہد تحریر را

از خطِ عارض نگارد مصحف و تفسیر را
گردہ بردارد بلوحِ عارضش تصویر را

۵۲۳	حبذا آں خامۂ بینی کہ ایں تصویر اوست بر جبیں ہا سرنوشتِ بختِ ما تحریرِ اوست	۱۵

۱۷۷

عارضِ مبارک

۶۱ آتش‌بار یعنی برزندهٔ آتش. صفتِ چرخ که آتش در دست. (آصف اللغات)

۶۲ آب و آتش را صلح دادن (جمعِ اضداد کردن) (آصف اللغات)

۶۳ نقش بستن، تصویر کشیدن

۶۴ تابناک، روشن (بهارِ عجم)

۶۵ خط به بینی کشیدن، اظهار عجز و زودتی کردن (بحرِ عجم)

۶۶ دوربینی یعنی عاقبت اندیشی است. صاحبِ بحرِ عجم بلفظِ دوربین تابع ۱۲

۶۷ بکار بردن، بعمل آوردن (بحرِ عجم)

۶۸ باریک بینی، بامعان نظر نگریستن. صاحبِ بحرِ عجم ذکر باریک

بینیِ او شعله‌ای از روی آتش‌بارِ او آب و آتش را بهم صلحی دهد رخسارِ او		یا بود موجِ بلند از چشمهٔ انوارِ او هر یکی را بهره حاصل ز نور و نارِ او
۵۲۴	شعلهٔ نارش بسوزد خرمنِ کفار را چهره از نورش فروزد امتِ دیندار را	۱۶
خامهٔ من نقشِ بینی بست خیلی تابناک یارِ من بخشاد بر تمثالِ بینی چشمِ پاک		خط به بینی می‌کشد یعنی انهماک من بعرضِ شکر افگندم سرِ خود را بخاک
۵۲۵	گفت خیلی دوربینی را و لا بردی بکار گفتمش کلکم بریں باریک بینی‌ها نثار	۱۷
۲۹	**عارضِ مبارک**	۲۴
نقشِ رخسارش کشم در اولِ فصلِ بهار رنگِ گلهای چمن بهرِ مدد آید بکار		زانکه یارِ من گل اندام است و گلرو گلعذار از رگِ گل مو قلم سازم به نقشِ این نگار
۵۲۶	کاغذ اوراقِ گل بالستهٔ تحریرِ اوست	۱

۶۹ نقش بستن یعنی تصویر...

۷۰ رگِ گل...

۷۱ اوراقِ گل...

	دیدۂ بلبل ولا آئینۂ تصویرِ اوست	
دارد او چوں شمعِ بزم افروز تاباں پیکرے ہیأت آگاہاں لقب کردند شاہِ خاورے[1]		در نگاہِ دوربینِ من درخشاں اخترے نورِ رخسارش عرض خورشیدِ عارض جوہرے
۵۲۷	گر دو اجرامِ[2] فلک پیدا شود در یک نظر بیتواں گفتن قرآنِ[3] سعدِ ناہید[4] و قمر	۲
از خطِ عارض عیاں شد صفحۂ رخسارِ یار سورۃ والشمس او از نورِ عارض آشکار		جدولِ مشکیں ہمیں باشد باطرافِ عذار فکرتِ من حافظِ ایں مصحفِ پروگار
۵۲۸	زلفِ او شانِ نزول[5] و نظمِ من تفسیرِ پاک جامعِ قرآن او صورت گرِ تصویرِ پاک	۳
چوں شود نقشِ نگاہِ گرمِ یارم بے نقاب زیں گلابش سر کرد آتشِ خشم و عتاب		از گلِ تصویرِ عارض می چکد ہم گلاب اے ولا بر عکسِ ایں یارِ جلال[6] از التہاب
۵۲۹	پیش میسوز و نقابِ او دلِ دیوانہ را	۴

[1] شاہِ خاور کنایہ از آفتاب ۱۲

[2] اجرام جمع جِرم فلک کنایہ از ستارگان

[3] قرآن جمع شدن دو ستارگان در یک برج یعنی آفتاب و زہرہ (غیاث اللغات) ۱۲

[4] ناہید نامِ ستارۂ زہرہ ۱۲

[5] شانِ نزول یعنی آیۂ قرآن در کدام وقت و چہ وجہ نزول وحی ۱۲

[6] جلال شاعرِ معروف شہر سوم از وست ۱۲

عارض مبارک

	می زند فانوس دامن آتشِ پروانه را	

چهرهٔ او گلشن و عارض گلِ بے خار شد	بلبلِ آملؔ فداے این گلِ رخسار شد
هر گلے رنگین کہ شد از عکسِ این گلزار شد	ارغوان شد یاسمن شد لاله شد گلنار شد

۵۳۰	سعدیا کلکت بمدحِ او گلستانے نوشت گفت منت مرخداے را کہ هستم در بهشت	۵

از نزاکت هاے تصویرش میسرش یاسمن چشمِ بر رخسار او دیدم عروسانِ چمن	ما آئینا لطفِ معانی را چه دانی در سخن موشگافی هاے شوکتؔ زینتِ تضمینِ من

۵۳۱	شد رگِ گل جاے مو اینجا بنوکِ خامه ام مدحتِ رخسارِ گلفام است زیبِ نامه ام	۶

یادِ عارض در دل است و در نظر گلزار او قطره هاے اشک ریزد چشمِ دریا بار او	چشم دارد بر رو عارض دیدهٔ بیمار او بر زبان تضمینِ مضمونیست از رخسارِ او

۵۳۲	چون لب آمد بیادِ عارضِ او ناله ام	۷

۱ بلبلِ آمل لقب طالب آملی است کہ شعر دوم ازوست ۱۲
۲ منت مرخداے را عز و جل عبارت آغاز دیباچهٔ گلستان است ۱۲
۳ عروسانِ چمن عروسانِ باغ یعنی گلها ۱۲
۴ موشگافی یعنی باریک بینی و نازک کاری

۱۸۰

۵ شوکت بخاری شاعر مشهور کہ شعر سوم ازوست ۱۲
۶ گلفام سرخ یا گل رنگ ۱۲
۷ بیمار عاشق ازوست ۱۲

عارض محبوب

	شد گلِ خورشید شوکت غنچهٔ تبخاله ام	
پیشِ عارض گل بخجلت آنچنان می ریزد آب چون عرق ریزد حریفِ خسارِ گرمش در عتاب		در چمن جوی گلاب و گل وی او حباب یاسمن گردد گل و از گل برون آید گلاب
۵۳۳	گلعذارِ ما چو گلگشتِ چمن آغاز کرد رنگ از رخسارِ گل مانند بو پرواز کرد	۸
محفل از شمعِ همین رخسارِ رنگین روشن است چون و باغ من از انوارِ مضامین روشن است		خلوت از رخسارِ او چون شمعِ بالین روشن است ای و آلا فکرِ علی از حسنِ تضمین روشن است
۵۳۴	تازه آتش در آب از عکسِ این رخسارها شمع روشن کرد در اندامِ ماهی خارها	۹
چون نسیم از عارضش بوئی به گلشن می برد چون بگلگشتِ چمن گل عارضِ او بنگرد		گل چو شیدای رخِ رنگین گریبان می درد در تماشا رنگِ او مانندِ بلبل می پرد
۵۳۵	گل چنان از خجلتِ رخسارِ نازک ریزد آب	۱۰

۱۸۱

[illegible marginal notes]

عارض مبارک

	می شود در صحن گلشن آبیاری از گلاب	

موج خیز گل چمن آرائے زلف سنبل است		رنگ و بوے عارضت در بوستان ہیچو گلست
حسن مضمونے ز فکر عندلیب آمل است		شہرت رخسار موج نغمہ از بلبل است

۱۱	اوج فکرم می کشد تصویر رخسار ترا	۵۳۶
	ہمچو بوے گل اگر موجے است در بحر صبا	

در نگہ داریم از فکر علی لطف نقاب		تا ز ازان روے عرقناکے نظر دادیم آب
می چکاند گرمی خور از گل رویش گلاب		این لطافت برگ گل اکے بود در آفتاب

۱۲	شد نقاب عارضت وجہ عرق بر روے تو	۵۳۷
	فور گلاب افشانی خورشید آید بوے تو	

گر تجلاے رخ او طور موسی روشن است		در تجلی عارض او ہمچو شمع ایمن است
نقش نور حق کشیدن اے علی کار من است		نور یزدانی بروے عارضش عکس افگن است

۱۳	جلوه از نقش رخ عارض تجلی می کند	۵۳۸

۵ تیزاب دادن یعنی خشک کردن چیزے را و تماشا کردن و دیدن چیزے خوب (بحر عجم)

۴ بلبل آمل لقب علی آملی که شاعرے بود معروف و در شعر سوم تضمین مضمون اوست ۱۲

۳ زلف سنبل یعنی سنبل باشد (بحر عجم) باضافت تشبیہی ۱۲

۲ موج خیز یعنی کنایہ از دریا (بحر عجم)

۱ آبیاری یعنی آب رسانی بنباتات

۶ علی خراسانی شاعرے معروف که تضمین مضمونش در شعر دوم و سوم کرده ام ۱۲

۷ شمع ایمن یعنی شمع تجره و طور آنجه موسی علیه السلام دید

	دست من از خامۂ قدرت تعلّی می کند	
نیست گلچیں را نگہہاے رخ او دسترس در مشام جاں رسد بوے گلش در ہر نفس		دامنش را بن لبو و عکسش اگر باشد ہوس صائبؔ با تضمین مضمونت چنیں نمود کس
۵۳۹	از عرق چوں عارض یارم گل افشاں میشود دست گلچینش ونگار خار مژگاں میشود	۱۴
گفته اند اختر شناسان عارض او را قمر مہروسہ بر مطلع رخسار ہا شد جلوه گر		مہوشاں را جرم خورشیدے نماید در نظر انوریؔ گفت ایں شب افروز ست آں نور سحر
۵۴۰	ماہ من ہر گہ عرق از روے آتشناک ریخت آبروے چشمۂ خورشید را بر خاک ریخت	۱۵
عارض چوں آفتاب گر شود گرم عتاب گر بروے روشنت حق افگند زلف نقاب		آتش خورشید از شرم و ندامت گردد آب بے تأمل خلق می گوید کہ بگرفت آفتاب
۵۴۱	گر رخ مہر فلک محتاج رخسار تو نیست	۱۶

	پرسم از خورشید توجیہِ حکایتش کہ چیست	
عارضت تابان بود پیوستہ دلیلِ و نہار رنگِ رخسارت نباشد ہیچ پابندِ بہار		دلبران ماہ رو از نورِ عارض شرمسار عندلیبانِ چمن بر عارضِ رنگین نثار
۵۴۲	عارضت را ماہ گفتم مہ چنیں روئے نداشت بو کہ گل باشد ولیکن گل چنیں بوئے نداشت	۱۷
یارِ گلرخسارِ ما را در صباحت شہرہ (شکّریں گفتارِ) ما را در صداقت شہرہ		ایں تنِ دلدارِ ما را در نزاکت شہرہ گفت بیدلؒ یارِ ما را در ملاحت شہرہ
۵۴۳	روئے گندم گوں جوے نگذاشت با او عقل و ہوش از کجا پیدا شد ایں گندم نمائے جو فروش	۱۸
یارِ من بر عارضش ہرگز نمی دارد نقاب شام در سیرِ چمن گشتم بمقصد کامیاب		نورِ حسنش خیرہ سازد چشم را چوں آفتاب اشہبِ یارم خراماں بود و دستم بر رکاب
۵۴۴	چوں نگاہِ من بروئے عارضِ یارم فتاد	۱۹

عارض یار

	دیدم آں حسنے کہ کار از دل[۱] دل[۲] از کارم فتاد	
عارضش چوں مہرِ تاباں، تابِ[۳] دیدارش مرا		صد فروغِ جان و دل از حسنِ انوارش مرا
چشمِ دل روشن کند انوارِ رخسارش مرا		ازرقی[۴] روشن خیال و لطفِ اشعارش مرا
٥٤٥	گفت یارم (رونماے من چہ آوردی بیار)	۲۰
	گفتم اورا (تابِ دیدارت) بامیدِ نثار	
عارضت از مہر و مہ فائق بود در آب و تاب		لالہ را داغے بدل از عارضت گاہِ عتاب
از خیالِ عارضت آئینہ حیران در نقاب		فکر تم معراجِ فکرِ جامیِ[۵] غفران مآب
٥٤٦	عارض است ایں یا قمر یا لالۂ حمراست ایں	۲۱
	یا شعاعِ شمس یا آئینۂ دلہاست ایں	
پیشِ رخسارش مہِ کامل شب چوں ماہِ روز[۶]		روز از تابِ رخش خورشید را در سینہ سوز
روز و شب از بے نقابی یارِ من عالم فروز		آسمان قائلِ فروغش را نمی داند ہنوز
٥٤٧	بر زند[۷] چوں ماہِ من از عارضِ روشن نقاب	۲۲

۱۸۵

[۱] از کار افتادن: [illegible] از انتفاع باز ماندن (آصف اللغات)
[۲] دل افتادن: [illegible] دل از دست رفتن و بیخود شدن (آصف اللغات)
[۳] تاب: بمعنی طاقت و یارا
[۴] (آصف اللغات) ازرقی ہروی، شاعر
[۵] جامی، شاعر معروف کہ شعر سوم مال اوست
[۶] [illegible] شعر سوم مال اوست
[۷] بر زدن برقع: برداشتن و دور کردن برقع (آصف اللغات)

بر درو بامش فتد چوں سایہ ہر دم آفتاب

چوں گلگشتِ چمن شد آفتابِ گلبدن	ہر گلے را چوں گلِ خورشید دیدم در چمن
گل ز عکسِ عارضِ او می نماید یاسمن	بشگفد چوں گل دلِ شوکت ازیں تضمین من

۵۴۸	در گلستاں چوں کشاید پردہ از رخسارِ خویش می رسد در دامنِ گلچیں گلِ از گلزارِ خویش	۲۳

از غمِ ناکامیِ خود شمعِ خاور شرمسار	شمعِ محفل بر فروغِ عارضش گردد نثار
جانِ من قربانِ وے وشنش پروانہ وار	از فروغِ اوست طبعِ روشنم مضموں نگار

۵۴۹	شمع گر لافے زند با عارضِ جاں پرورش می کشد پروانہ تیغ از بالِ تیزش بر سرش	۲۴

عارضِ او در صفا آئینہ را حیراں کند	خود نما آئینہ خود را بر رخش قرباں کند
عکسِ او در قالبِ آئینہ نقشِ جاں کند	جوہرِ طبعم جلائے فکرتِ سلماں کند

۵۵۰	او گر از آئینۂ عارض بر اندازد نقاب	۲۵

ا؎ گلگشت۔ بمعنی سیرِ چمن و مطلق سیر (بحر)

۲؎ شوکت بخاری۔ شاعرے کہ شعرِ سوم از وست ۱۲

۳؎ خود نما۔ صفتِ آئینہ باشد (آصف اللغات بذیل آئینہ)

۴؎ سلمان ساوجی۔ شاعرے معروف کہ شعرِ سوم از وست ۱۲

از تحیر پشت بر دیوار ماند آفتاب

هر دو رخسار ترا گوید بلاغت مهر و ماه
گرچه این تشبیه روشن چشم را پیش نگاه
دیده ام این هر دو را بر عارضت شام و پگاه
لیک دیدم فکر بینش را بلاغت عذرخواه

۵۵۱ — تاب عارض در خور و آب رخت در ماه نیست
زانکه آب و تاب آنها گاه هست و گاه نیست — ۲۶

در چمن روی گل خورشید دائم سوی او
از حرارت هیچگه پژمرده نشود روی او
عکس گیرد مهر از رخساره دلجوی او
چشمه خور گیرد آب از عارض خوشبوی او

۵۵۲ — می چکد هر لحظه از روی عرقناکش گلاب
کس ندیده است جز این شبنم چکد از آفتاب — ۲۷

صبح در سیر چمن دیدم گل بی خار را
آتشی زد سرخی عارض رخ گلنار را
منفعل می کرد بوی او گل و گلزار را
رنگ و بو بخشد هلالی مدحت رخسار را

۵۵۳ — این نه شبنم بود ریزان وقت صبح از روی گل — ۲۸

عارض مبارک

قطره ہاے انفعال است این کہ دارد بوے گل

در نزولِ وحی دیدم بر دلش بارے نہاں تا عرق از صفحۂ رخسارِ تاباں شد رواں	تابِ او چوں آفتاب از عارضش شد عیاں زیں عمل از خاطرش شد سبک بارِ گراں

۵۵۴	عارضِ او چوں بتابے قطرہ باری می کند آب از سر چشمۂ[۵۲] خورشید جاری می کند	۲۹

یارِ من بر روے پاکِ او نمی دارد نقاب می دہد ہر تشنۂ دیدار یارم چشمِ آب[۵۳]	پردۂ حسنش نقابِ اوست مثلِ آفتاب صائب[۵۴] از دیدارِ یارش مبتلاے التہاب

۵۵۵	تا ز روے او نقابِ آتشینش بردہ است چوں سمندر غوطہ در دریاے آتش خوردہ است	۳۰

ماخذِ رخسارِ مہرویاں رخِ ایں دلبر است خطِ او مشتق ازیں مصدر بروے انور است	از رخش رخشیدنِ[۵۵] ہر چیزِ روشن مصدر است گفت چوں[۵۶] یار تیٔ عارض ازیں بالاتر است

۵۵۶	کردہ ام تحقیق از شمس اللغاتِ وساو	۳۱

۵۲ چشمۂ خور، آفتاب باشد (بحر عجم) و چشمۂ خورشید مثلہ ۱۲

۵۳ چشم آب دادن، تماشا کردن و دیدن شیٔ و غیرہ (بحر عجم)

۵۴ صائب صفاہانی، شاعر مشہور معروف، شعر سوم مال اوست ۱۲

۵۵ رخشیدن، بالفتح درخشیدن، از رخش است و مشتق است زبان

۱۸۸

تتبع دیوان اشعار ۱۲

۵۶ چونکہ شاعر معروف است

شعر سوم مال اوست ۱۲

	مهر شد مضمونِ لفظِ عارضِ دلجوے او	
حسنِ رخسارِ تو دارد آب و آتش را بہم قطره افشانیِ عارضت ریزد گلابے دمبدم		جامعِ اضداد گویندش بلیغانِ عجم در چمن فکرِ زلالی گویدش ابرِ کرم
۵۵۷	نے گلابست ایں کہ از رخسارِ چہوش می چکد تا نسوزد عالمے آبے بر آتش می چکد	۳۲
شمعِ عارض از فروغش بزم را پر نور کرد نورِ رخسارش ولا دعوائے شمعِ طور کرد		عکسِ او بر اعترافش ماه را مجبور کرد انوری را مدحِ نورش در جہان مشہور کرد
۵۵۸	آفتاب افروزِ من چوں پرده از رخ برگرفت مشعلِ خورشید از شمعِ جمالش در گرفت	۳۳
دارد از شق القمر ہر دم دلِ خورشید بیم نورِ عارض از فروغِ طوری گوید کلیم		داند اعجازِ سخن رخسار را ماهِ دو نیم من بصد دانش سبق بردم ز مضمونِ سلیم
۵۵۹	شاعراں گفتند عارض را چساں خورشید و ماه	۳۴

عارضِ مبارک

	مصحفِ رو را غلط خواندن بمذہب شد گناہ		
دلبرِ من چوں براوجِ بام گرد د جلوہ گر قطرہ ہائے آبِ عارض ریخت چوں تو بوتے			عارضش را از نزاکت نیست تابِ یک نظر فکرتم شد در بلاغت از حقیقت بہرہ ور
۵۶۰	خوے کہ از رخسارِ او ہمچوں نزاکت می چکد آنچناں کز عارضِ فکرم بلاغت می چکد		۳۵
از چہ ننماید ولا رخسارِ او در آئینہ نیست در حسنِ صفا با او برابر آئینہ			بل برخسارش نماید ہمچو جوہر[1] آئینہ نسبتِ تشبیہ می دارد باو ہر آئینہ[2]
۵۶۱	چشم چوں بکشاد برآئینۂ رخسارِ او پشت[3] بر دیوار ماند آئینہ از دیدارِ او		۳۶
عارضِ گلرنگِ او چوں از نقاب آید بروں قطرہ ہائے خوے چو از عارض بتاب آید بروں			غنچہ نہ پسندد گلِ خود از حجاب آید بروں از ندامت گل نمی خواہد گلاب آید بروں
۵۶۲	فکرِ رنگیں کرد چوں در حسنِ عارض کارہا		۳۷

[1] جوہر آئینہ یعنی آہن باشد کہ در آئینہ قدیم ظاہر می شد و زنگ آئینہ را ہم گویند ۱۲

[2] ہر آئینہ بقول برہان بمعنی البتہ و بے شک صاحب غیاث اللغات صراحت کند کہ بفتح اول و سکون دوم و الف ممدوده صحیح باشد ۱۲

۱۹۰

[3] پشت بدیوار ماندن حیران ماندن (از منتخب اللغات)

	آبِ ﷺ ورنگے درسخن افتادزیں رخسارہا	

برگرفتن ﷺ دیدہ زیں رخسارِ نازک شد ہلال
گفت بہزادم بنقشِ عارضش کردی کمال

ہمتِ فکرم جدا کرداست چشم از جمال
آفریں بر ہمت اے شاعرِ شیریں مقال

۵۶۳	ہمچو زنبورِ عسل چشمت گلِ عارض بکید نقشِ حسنِ ﷺ شکری بر لوحِ شانِ خود کشید	۳۸

نقشِ رخسارش بحمد اللہ کشیدم آنچناں
گفت جبریلِ امیں کاے نقشبندِ نکتہ داں

کز نگاہِ پاک آثارِ مسرت شد عیاں
می نہند ایں نقش بر چشمِ حورانِ جناں

۵۶۴	دستِ تو بوسم کہ در تصویر کارے کردہٗ نقلِ پاکِ مصحفِ پروردگارے کردہٗ	۳۹

۳۰	خطِ عارضِ مُبارک	۲۵

نقشِ پاکِ خطِ بلوحِ عارضِ یوسف کشم
ور سوادِ چشمِ خود مشکیں مدادآرہ بہم

زلفِ لیلےٰ را بدست آرم بجاے موقلم
تا فتد چشمِ بروے حسنِ خطِ گاہِ رقم

خطِ عارضِ مبارک

۵۶۵	برخطِ خوباں کشم خطّ زیں خطِ رخسارِ یار تا باین نقشم دہد خطّ ہمائی صورتِ نگار	۱
اے خطت دیباچۂ تحریرِ ریشِ پاکِ تست خطِ عارض گردۂ تصویرِ ریشِ پاکِ تست		مصحفِ رخسار را تفسیرِ ریشِ پاکِ تست خواب خط را منطبق تعبیرِ ریشِ پاکِ تست
۵۶۶	خامۂ قدرت مصنّف ہم مفسّر در کتاب صانعِ بیچوں مصوّر ہم معبّر بہر خواب	۲
عارضِ گلفامِ یارم حسنِ خطِ عنبریں تا خطِ رخسارِ یارم دید ہر چشمِ حسیں		می نماید از عقیقِ خود مثبت برنگیں می کشد از انفعالش خطّ ز مژگاں زمیں
۵۶۷	عارضِ او خطّ برآورد و ثبوتِ حسن داد سبزۂ گلشن بخود بر خطِ فرماں نہاد	۳
تیغِ آتشبار او با سرنگیں دمبالہ آں خطِ شبرنگ۔ دودِ شعلۂ جوّالہ		شعلۂ رخسار در گلشن برنگِ لالہ بر فلک گر عارضش را ہے خطِ او ہالہ

۱۹۲

۵۶۸	از خطِ رخسار شد صائب رُخش عنبر نقاب خوبیِ ماهِ فلک از هاله شد پا در رکاب		۴
حفظِ مصحف می‌کند تقویتِ علم ادب حافظِ قرآنِ عارض گشتم از افضالِ رب		یا فهم این نکته را از نکته سنجانِ عرب دور را و از دورِ خط هموار سازم زیر لب	
۵۶۹	حرف حرف آں خطِ رخسار می‌دارم بیاد کرده‌ام حاصل بحفظِ مصحفِ رویش سواد		۵
آتشِ بے دودِ عارض دودِ خط پیدا کند وز دخانِ سربلندش رنگِ عارض بشکند		این دخان مانندِ ابرے آب در آتش زند گرچه حکمت دودِ خط را از آب عارض بشکند	
۵۷۰	آتشِ عارض نسوزد خطِ همچوں عود را زانکه بر رخسار خود پیدا کند این دود را		۶
از خطِ سبزش بهارِ حسن سبز از چمن سبزپوشانِ فلک را عکسِ خط لبسِ تن		در قبائے سبز باشد طوطیِ رنگیں سخن (سبزهٔ گلگوں) لقب زیں جهه دارد یارِ من	

خط عارض مبارک

۱۹۳

۵۷۱

سبزۂ نورستۂ خط بر عذارِ چوں گلے
طوطیِ رنگیں سخن در آشیانِ بلبلے

—

نیست مشکل عشقِ محبوبے کہ باشد پاکباز
از حقیقت بے خبر دلدادۂ عشقِ مجاز

ہیچو دلدارم کہ با نازو ادا دارد نیاز
چوں فراہانی شود از یارِ خود مفصوط ناز [۱]

۵۷۲

نیست آساں عشق با خوبانِ نوخط داشتن
تختۂ مشقِ عتاب و نازمی باید شدن

۸

قدرِ خوباں از خطِ عارض دو بالا می شود
از خطِ یارم دلِ گم گشتہ پیدا می شود

حرف حرفِ او تماشاگاہِ دلہا می شود
فکرِ جامی [۲] ماخذِ عشقِ زلیخا می شود

۵۷۳

از نزولِ کاروانِ خط بمنزل گاہِ حسن
یوسفِ گم گشتہ می آید بروں از چاہِ حسن

۹

خامۂ قدرت بود بر لوحِ عارض خط نگار
سادہ لوحاں [۳] را چہ باشد قدرِ ایں خطِ غبار

حسنِ مشقِ چاردہ سالست خطش بر عذار
قدرِ خطِ عارضش داند علی [۴] سبزوار

[۱] ابو الحسن فراہانی۔ شاعر معروف تذکرہ شعر سوم از دوست ۱۲

[۲] ملا جامی۔ شاعر مشہور تذکرہ شعر سوم مال اوست ۱۲

[۳] سادہ لوح۔ یعنی احمق و نادان (بحر عجم)

[۴] علی سبزواری۔ شاعر معروف تذکرہ شعر سوم از دوست ۱۲

خطِ عارض، فیض ارزانی

۱ خطِ ریحان: یکی از خطوطِ تحریر ... خطِ ریحانی ... (اصطلاح)

۲ ... بر پشت افتادن، بمعنی ... (آصف اللغات)

۳ بر پشت ... (آصف اللغات)

۴ ... (آصف اللغات) ... بال الوہیت

۵ ... (آصف اللغات)

۶ ... صفہان ...

۷ صائب صفاہانی

۵۷۴	اینکه بر عارض فتادش خطِ ریحانی بدست	۱۰
	بهرِ تسخیرِ دو عالم کرده فرمانی بدست	

می تراشد خط نگارت اے ہلالی ہر پگاہ
عارضش از جورِ او با یارِ ما جوید پناہ

حسن را خواہد بضربِ تیغ خود دارد نگاہ
خانۂ ظالم باندک فرصتے گردد تباہ

۵۷۵	لشکرِ خط را شکستن نیست آسان زینہار	۱۱
	کارِ انسان نیست اصلاحِ خطِ پروردگار	

موبمو دلدادۂ خط عاشقانِ پاکباز
در عجم برعکسِ این دانند خط را دلگداز

سربسر در انتظارِ خط حسینانِ حجاز
بر خطِ محبوبِ خود مارا بود صد فخر و ناز

۵۷۶	یارب ایا صاحبِ خط از چہ میدانی غلط	۱۲
	این سوادِ تو کہ خطِ یار میخوانی غلط	

یارِ من اصلاحِ خط ہرگز نمیدارد پسند
دلبرِ صائب نمی خواہد خطش گردد بلند

امتِ او شد بحسنِ سنتِ او بہرہ مند
او دہد مرہم بیارِ سبز خطِ خویش پند

۱۹۵

شاعر ... مصرعِ سوم ... بال الوہیت ۱۲

خطِ عارضِ مبارک

۱۳	خطِ سبز از صفحۂ عارض ستردن خوب نیست آیۂ رحمت بہ آبِ تیغ شستن خوب نیست	۵۷۷

می نماید موبمو بر صفحہ اش خطِ غبار[۱] جوہرِ او می کند آئینہ اش را آبدار	آن خطِ مشکین سرِ آئینۂ رخسارِ یار از خطش جوہر نما گردید مرآۃِ عذار

۱۴	خطِ غبارِ عارض و عارض جلاے آئینہ از غبارے می شود دائم صفاے آئینہ	۵۷۸

نکتہ سنجِ فرس دارد عود سوزے[۲] را بدست پستیِ فکرش بہ تضمینِ قدر[۳] صائب[۴] شکست	آتشیں رخسارِ یارم معبدِ آتش پرست دودِ خطش را بہ مضمونِ بلند ایجاد بست

۱۵	پاے رفتن نیست دودِ آتشِ رخسار را شد خطِ عنبر فشاں رخسارِ روے یار را	۵۷۹

خطِ مشکین سنبلِ نو رستہ بر رخسارِ تر کردہ ام تضمینِ مضمونِ شفیعاے[۵] اثر	عارضِ تو آفتابے در گلستاں جلوہ گر فکرِ استادیست بالاتر ازیں پیشِ نظر

[۱] خطِ غبار، قسمی از خطِ (تحریر)
[۲] عود سوز، یعنی مجمر (مجمر)
[۳] قدر شکستن، یعنی نا قدری … قدر بہارِ عجم بمعنی قدر دانی کردہ
[۴] صائب صفاہانی شاعر معروف کہ شعر سوم از وست ۱۲
[۵] شفیعاے اثر شاعر معروف کہ شعر سوم از وست ۱۲

حسن عارض مبارک

٥٨٠	تا دیدہ آں خطِ رخسارِ تو ہمچوں مشکِ ناب شد بہ برجِ سنبلہ تحویلِ جرمِ آفتاب	١٦
گر بلاغت دام می گوید خطِ او را خطاست اعتراضِ ما بہ تائیدِ شمائل بر ملاست		زانکہ از خالِ سیاہش دانہ او در خفاست حسنِ مضمونِ غنی از بہرِ دلدارت بجاست
٥٨١	از خطِ سبزش اسیرِ دامِ رخسارش شدی دام ہم رنگِ زمین بود و گرفتارش شدی	١٧
عارضش را روشنائی چرخ می گویند ماہ آں خطِ مشکیں بنورش عکسِ اجرامِ سیاہ		از فروغش آفتابے می نماید در نگاہ ہیشوودِ داغِ قمر را ادعاے ما گواہ
٥٨٢	ہالہ خط تا نزدیک حلقہ بر رخسارِ او در نظر ظاہر شد ماہیتِ انوارِ او	١٨
تا مد خط شد نزولِ وحی از ربِ قدیر عارضت تفسیرِ کشاف است و تفسیرِ کبیر		کاشفِ شانِ نزولش نورِ رخسارِ منیر شد ز تفسیرم دوبالا حسنِ مضمونِ اسیر

خطِ عارض مبارک

۵۸۳	خط بر خسارت نماید چشم را راهِ صواب در جہاں پیغمبرِ حسنِ تو شد صاحب کتاب	۱۹

خوئے عارض می چکد چوں شبنمے از روے گل
چوں زرِ گل موے خط ماند اندر پہلوے گل

قطرہ ہائے شبنمی دارد بدامن بوئے گل
موئے نرگس[1] در چمن چوں موئے خط بر سوے گل

۵۸۴	قطرہ ہائے خوے کہ بینی بر خطِ رخسارِ یار غنچہ ہا بر بوتہ ہائے تر نماید در بہار	۲۰

سبزۂ نورستہ خط اولیں جوشِ بہار
مشکبوے مشکفام و مشک افشاں مشکبار

عنبریں عنبر فشاں عنبر رقم عنبر نگار
بے قلم نازک رقم جوہر نما - آئینہ دار

۵۸۵	دلکش و دلجو - دل آرا دلفروز و دلفریب جدولیں نقش و نگار و تازہ رو - آئینہ زیب	۲۱

تا خطش بر دورِ ماہِ عارضِ او ہالہ بست
رنگِ[2] روے آفتابِ چرخ از رویش شکست

ماہِ کامل از غمش در حلقۂ ماتم نشست
ہالۂ گردوں بلاگرداں[3] خطِ عارض ست

[1] موے نرگس - چیزے است کہ با غنچۂ نرگس از قلم نرگس می برآید و گل بران می باشد (بحر عجم)

[2] رنگ شکستن - یعنی رنگ یا حسن و بے رونق شدن (بحر عجم)

[3] بلاگردان - یعنی تصدق قربان (آصف اللغات)

۵۸۶	دورِ دوراں راکند دورِ خطِ عارض خجل گردشِ گردونِ گرداں ہم بدورش منفعل	۲۲

خطِ سبزش سرنوشتِ ایزدیست ایں خطِ نسخ و خطِ سر و خطِ ریحانیست ایں	برخِ گلگوں عدیلِ خطِ پیشانیست ایں یا خطِ گلزار رسم الخطِ قرآنیست ایں

۵۸۷	جز خطِ عارض کہ بر رخسارِ محبوبم دمید مصحف از خطِ مصنف در دو عالم کس ندید	۲۳

از خطِ رخسار حسنت می کشد خطِ حصار آیت الکرسی است ایں از مصحفِ پروردگار	تا نیاید چشمِ بد گاہے بدربارِ تو بار وز دورِ انگشتِ شہادت شد یقینی آشکار

۵۸۸	چہرہ ات چوں خط کشید اطرافِ عارض نیلگوں حسن نتواند کہ پاے خود نہد از خط بروں	۲۴

صفحۂ خطِ معما عارضِ گلگونِ او طبعِ ہر دقت پسندے والہ و مفتونِ او	نیست آساں خواندن و فہمیدنِ مضمونِ او خامۂ خطاطِ قدرت موجدِ قانونِ او

۱۹۹

خطِ عارض مبارک

۱ خطِ سبز: خطے کہ تازہ [illegible] باشد و خطے کہ [illegible]

۲ سرنوشت: [illegible] (بحر عجم)

۳ خطِ پیشانی: [illegible] (بحر عجم)

۴ خطِ نسخ: نام خطے (بحر عجم)

۵ خطِ سر: [illegible] (بحر عجم)

۶ خطِ ریحان: نام خطے [illegible]

۷ خطِ گلزار: نام خطے (بحر عجم)

۸ رسم الخط: طریقۂ نوشتن الفاظ ۱۲

۹ خطِ حصار: دائرہ و منزل کہ [illegible] گرد خود یا دیگرے کشند (بحر عجم)

۱۰ بار یافتن: اجازت یافتن بحضور امرا و سلاطین (آصف اللغات)

۱۱ دورِ انگشت: کنایہ از حرکت انگشت وقت حصار [illegible] از انگشت شہادت کنند ۱۲

۱۲ خطِ معما: خط ناخواندہ (بحر عجم)

خطِ عارضِ مبارک

٥٨٩	ما خطِ خوانانِ عارض بے تأمل خوانده ایم از مضامین و تحقیقش سخت حیران مانده ایم	٢٥
چشم تا در سیرِ دیوانهای استادان نماند لطفِ مضمون و تلفظ را چه داند ذهنِ کُند		از خطِ دیوانیِ رخسارِ او حرفی نخواند شعرِ صائب را به لیلای خطش فکرم رساند
٥٩٠	عمر ها مشقِ جنون هر کس که چون مجنون نکرد از خطِ دیوانیِ زنجیر سر بیرون نکرد	٢٦
از خطِ سبزش خطوطِ جامِ جم در انفعال خطِ اشکش را بچشم هر که مضمونِ خیال		حلِ مضمونش بنادانی چه هندسه را محال سیر ساند عاشقش را تا خطِ جور جال
٥٩١	از شبِ تاریکِ خط دیدم خطِ شب را اولا زیرِ خطِ عارض خطوطِ جام افتد بر ملا	٢٧
مصحفِ درست خطِ عارضش شیرازه شد شد خطِ گلزارِ او خطاطِ مصحف را پسند		جلد تجلیدِ اوراق از خطِ او بهره مند کرده تقلیدِ بنا نگار بتی انجا به بند

٢٠٠

خطِ عارض و ...

۵۹۲	خطِّ مشکین نیست گردِ عارضِ گلنارِ او هست رحلِ آبنوسِ مصحفِ رخسارِ او	۲۸

خط بروے عارضِ گلرنگ ابرِ رحمت است عارضش از قطره‌هاے خوے خط در حیرت است	روے خطش ابرِ نیسان غرقِ آبِ خجلت است هر چه می‌بارد ز چشمِ ابر اشکِ غیرت است

۵۹۳	در بلاغت موے خط باشد رگِ ابرِ بهار شد رگِ گل بر سرِ هر موے خطِّ او نثار	۲۹

خطِّ عارض می‌کند با گیسوِ او همسری تا پریرویانِ عالم گفته اند او را پری	در نزاکتهاے خود بر زاغ دارد برتری می‌نماید صائبا جادو سخن جادوگری

۵۹۴	خط برخسارِ رخِ آن حور باشد آنچنان گوئیا خیلِ پری دارد سلیمان در میان	۳۰

جوهرش آئینهٔ رخسارِ جانان را گرفت طوطیِ خوش حرف از آئینه میدان را گرفت	سبزهٔ بیگانه آخر این گلستان را گرفت فکرت جاے استادِ صفاهان را گرفت

خطِ عارضِ مبارک

۵۹۵	از خطِ عارض گلستانِ مسرت خوانده ایم حیف در تضمین زنامِ شاعرے درمانده ایم	۳۱
سبزهٔ بیگانه خواند آں خطش را باغباں سبزهٔ زنگار نامد طوطیِ شکر فشاں		سبزهٔ نوخیز داند سبزه زارِ بوستاں سبزهٔ خوابیده باشد بهترین تشبیهِ آں
۵۹۶	چوں خطِ سبزے بگلزارِ رخش آمد پدید سبزهٔ نورسته میگویند در گلشن دمید	۳۲
از سخن بشنو وصفِ خطت اگوشِ من طوطیِ خط پیشِ مرآتِ رخِ او حرف زن		بوالعجب آئینهٔ رخسار می دارد دهن از پسِ آئینه گوید صائبِ شیرین سخن
۵۹۷	گرچه طوطی ز آئینه مشقِ سخن پیدا کند طوطیِ رخسارِ او آئینه را گویا کند	۳۳
سبزهٔ خط در جوارِ عارضش همسایهٔ محوِ سرگوشی است دودِ شعلهٔ جواله		آتشیں رخسارِ او با گوشِ او همسایهٔ بسته ام تضمینِ صائب را چه خوش پیرایهٔ

۲۰۳

۵۹۸	باخطِ سبز این قدر ہا میلِ سرگوشی چرا خانۂ دل سوختی اے شعلہ خسپوشی چرا	۳۴
دورِ خطِ عارضش رشکِ خطِ پرکار شد عارضِ گلگونِ او چون غیرتِ گلنار شد		نقطۂ از نوکِ بینی مرکزِ دوّار شد آن خطِ پرکار بر عارض خطِ گلزار شد
۵۹۹	پاے او بر جاست سرگردانِ دورِ عارضے دستِ پرکارے بلاگردانِ دورِ عارضے	۳۵
می نہم سر بر خطِ تو می کشم خط بر جہان بر دورِ خسارِ تو روشن حسنِ خطِ تو امان		این خطِ آزادیِ خلق است یا خطِ امان خواندن و فہمیدنش آسان ازین خطِ روان
۶۰۰	خطِ آتش خوان بروے آتشینت آشکار یا خطِ اجری بجلد روے منِ مدحت نگار	۳۶
آن خطِ مشکین چو دود بروے مہوش است در تماشا این خطِ رخسار خیلے دلکش است		در بلاغت حسنِ تشبیہش دخانِ آتش است فکرِ سبحانی بتضمینِ خطِ سبزش خوش است

۶۰۱	بر عذارِ آتشیں دیدیم خطِ مشک سود آتشے بنشست بر رخسارِ او برخاست دود	۳۷
آبِ روے صافیش را روز خطا موجے برآب از سرِ ہر موے او ہر قطرۂ بارانِ سحاب		قطرہ ہاے خوے بروے آبِ روے او حباب ابر و قلزم از کمالِ خجلتِ او آب آب عرقناک
۶۰۲	حلقۂ خطِ آبِ عارض را اولا گرداب کرد یک خطِ آبِ خطش صد موج را غرقاب کرد	۳۸
عکسِ خط را سایۂ رخسار دانستن گناہ عکسِ گیسو بر فروغِ طلعتِ عارض گواہ		زانکہ عارض در فروغِ خویشتن چوں مہر و[illegible] بر رخش چوں سایہ افتادہ از خطِ سیاہ
۶۰۳	عکسِ خط را بانزّیایان ظلِّ شاہی گفتہ اند دور بینان مظہرِ ظلِّ الٰہی گفتہ اند	۳۹
پردۂ خط بر تنِ محبوبِ عارض شد لباس یا بود از آیۂ قرآنِ عارض اقتباس		متن را پیرایۂ تفسیر آید در قیاس گفت ملا ہاشم تورانی مضموں شناس

ے آب رو بمعنی تری و تازگی و (آصف اللغات)
ے گرداب بمعنی ورطہ (دہیانجسم)
ے خطِ آب کنایہ از موج (دریا)
ے غرقاب فکا اضافت غرق آب و بر استعمال لفظ مفرد است بمعنی مطلق غرق ۱۲
ے عکس و سایہ از تشبیہات خط

ے [illegible] عکس شب سیاہ است ۱۲
ے [illegible] (آصف اللغات)
ے ملا ہاشم [illegible] شاعرے معروف [illegible] ۱۲

۶۰۴	مصحفِ رخسارِ او را خط محشّی می کند معنیِ باریک از هر لفظ پیدا می کند	۴۰

در عجم گویند آں شبگونه خط را نیم شب در شبستانِ بلاغت شامِ امیدش لقب	زانکه نصف اللیل نامندش بلیغانِ عرب لیلة القدر است خط با احترام واجب

۶۰۵	آخریں تشبیه او گردید معراجِ سخن اے ولا شب زنده دارِ خط نشد کس همچو من	۴۱

آسمانِ خط به تشبیهات رشکِ آسماں قطره هائے خوئے بهر خطش چو پروین شاں	مهر و ماه از هر دو رخسار اند روز و شب عیاں دورِ گردوں شد بشرم دورِ خطش کهکشاں

۶۰۶	یافتم ایں آسماں زیرِ فلک روئے زمیں بر خطِ مشکیں خطِ او سر نهد چرخِ بریں	۴۲

نقشِ خط چوں از قلم خطاط بخت بر لوحِ رقم دلبرِ من حسنِ صنعت دید از روئے کرم	خامه ام در صنعتِ آنی کشید اینجا قلم دل شد از حسنِ قبولِ صنعتِ من تازه دم

۲۰۵

۶۰۷	یافتم بہرِ جاں از دستِ او خطِّ جواز[1] بوسہ در شکرانہ اش دادم و آں بر دستِ ناز	۴۳

۳۱	زُلفِ مُبارک	۲۶

نوبتِ تصویرِ زلف آمد اسیرِ او شدم لمحۂ دیگر بدر بارش دبیرِ او شدم	لحظۂ اول بہ بندِ دار و گیرِ او شدم مقصدِ خود یافتم منت پذیرِ او شدم

۶۰۸	سر بسر پر پیچ و تاب افتاد ایں زنجیرِ زلف خسرو[2] او دستِ قضا لرزید در تحریرِ زلف	۱

ما نیا تابے ندارد کہ زنجیرے[3] کشی زلفِ شکیں را اگر خواہی کہ تصویرے کشی	ایں بود وجہے کہ ہر دم آہِ شبگیرے کشی لوحِ خود را از شکافِ شانہ تحریرے کشی

۶۰۹	چوں غنی[4] از بہرِ خدمت در سخن آمادہ باش نقشِ خود را چوں قلم نشانِ خود استادہ باش	۲

دوش شمعِ عارضش چوں زلفِ شب[5] را شانہ ساخت	نورِ شمعش چشمِ جویائے مرا پروانہ ساخت

[1] خطِ جواز: پروانۂ آزادی (بحر عجم)

[2] خسرو: شاعرِ معروف کہ شعرِ سوم از وست ۱۲

[3] زنجیر کشیدن: عاشق بودن (بہار عجم)

[4] غنی: شاعرِ معروف کہ شعرِ سوم از وست ۱۲

[5] زلفِ شب: یعنی شبِ تیرہ

زلف مبارک

جرم لیلاے زلف او چہ خالی شانہ ساخت		ہمچو مجنونے دل فرزانہ را دیوانہ ساخت
۶۱۰	وحشتش بیجواست دل را جانب صحرا برد شمع او نگذاشت کین پروانہ را از جا برد	۳
یار من در عرض رعنائی چو زلف خود شکست بود از زلف عروس شعر خامہ نازک بدست		ناز او بر عارض گلگون یارم زلف بست نقش زلف عنبرین مدعائے دل نشست
۶۱۱	بوسہ بر دستم دہد از بیخودی ارژنگ چیں بر کمال صنعتم بہزاد گوید آفریں	۴
دست من در نقش چوگانش تک و تازے نمود خاطر بہزاد در تصویر چینش جمع بود		کز سواران بلاغت گوئے سبقت در ربود چوں بزلف آمد ز روئے وپریشانی نمود
۶۱۲	خاوری چوں نقش حسن عارض ماہے کشید بے گماں بر نوبت زلفش ز دل آہے کشید	۵
ماہ من از عارض تاباں چو بردارد نقاب		می درخشد حلقہ ہائے زلف او از پیچ و تاب

شانہ ساختن: خالی کردن، اعراض [illegible] ۱۲
[illegible] زلف شکستن [illegible] دادن
زلف (بکسر اول) [illegible]
[illegible] زلف [illegible] عاشق ۱۲
[illegible] حسن [illegible]
[illegible] زلف عروس [illegible]

۲۰۷

[illegible] خاوری: تخلص استاد [illegible] ۱۲

حسنِ آب و تابِ مضموں می زند آتش[1] در آب
مطلعِ فکرِ ظہوری[2] می نماید آفتاب

٦١٣

زلفِ عنبر بوے را ہر گہ کہ آں مہ شانہ کرد
زیرِ ہر یک حلقۂ او آفتابے خانہ کرد

٦

زلفِ مشکینِ تو شد مشکین طراز و مشک بیز
مشک بوے مشک رنگ و مشک فام و مشک خیز
مشک آگیں مشک افشاں مشک پاش و مشک ریز
لطفِ مضمونِ علی[4] بخشاے اربابِ تمیز

٦١٤

نامہ ام گرد معنبر تا ز وصفِ زلفِ پاک
نافۂ مرغِ نامہ بر از سایہ می ریزد بخاک

۷

حبذا یارے کہ میداریم با حسن و جمال
وصفِ زلفِ عنبریں جانفزا و خندہ فال
ایں ہمیں محبوب با محبوبِ ربِّ ذو الجلال
وائے یارے کہ در تعریفِ او گوید کمال[5]

٦١٥

تار احوالم چہ می پرسی منم چوں زلفِ یار
خانہ بر دوش و سیہ بخت و پریشاں روزگار

۸

تارِ زلفِ او دلِ عشاق را دام و کمند
از کمند و دامِ او ہمدردیِ ہر دردمند

[1] آتش در آب زدن کار عجیب و غریب کردن (آصف اللغات)

[2] ظہوری۔ شاعر مشہور

[4] علی تخلص مرزا علی

[5] کمال [illegible]

زلفِ مبارک

ورکمندِ زلف۔ تالیفِ قلوبِ مستمند		مدحت این دامِ اشعار مسدس است بند
۶۱۶	در دلِ ما آرزوے دامِ زلفِ او مدام بر زبانِ ما دعاے دامِ ظلّہ مستدام	۹
ماه رویانِ عجم را ناز بر زلفِ دراز زلفِ یارم می نماید از طوالت احتراز		این طوالت کلفت انگیزِ حسینانِ حجاز بهرِ زلفِ یارِ خود تا تیر شد مدحت طراز
۶۱۷	چوں ترقی می کند زلفش پریشانی شود چینِ ابرو چوں سر افتد چینِ پیشانی شود	۱۰
سوزنِ مژگانِ او دوزد دلِ صدچاک را فکرِ هر یک بخیهٔ زخمِ دلِ غمناک را		برکشد تارِ نگاهِ دیدهٔ بے باک را مخلصِ کاشی پسند دموے زلفِ پاک را
۶۱۸	وصلِ زلفش کے دلِ صدچاک را رو می دهد شانه با این ربط مو می گیرد و مو می دهد	۱۱
خضر از زلفِ درازش مبتلاے غیرت است		آبِ حیوان پیشِ زلفش غرقِ بحرِ خجلت است

۵۸ خضر را غیرت این است کہ عمرش مثلِ زلف دراز نیست ۱۲

آینہ از نقصِ نقشِ زلف محوِ حیرت است
اے ولا دلجمعیِ صائب بحسنِ فکرت است

۶۱۹	از پریشانی نیندیشد گدائے زلفِ او عمرِ جاویدیں بود کمتر بجائے زلفِ او	۱۲

ابرِ زلف از قطرہ ہائے خوئے بسیار ور چہے
تار تارِ زلف را با پود نبود نسبتے

ابر و باراں از زین حسنِ تقاطر غیرتے
صائبِ باریک بیں در فکر سازد بدعتے

۶۲۰	پردہ دارِ آبِ حیواں ابرِ گلزارِ بہشت تار و پودِ پردہ بیت اللہ و وارِ بہشت	۱۳

زلفِ شب از زلفِ مشکیں در درازی نامور
زلفِ پاکت در درازی کوتہی بخشِ نظر

داستانِ ایں دراز و شب بود کوتاہ تر
قصۂ ما را کند مضمونِ سنجر مختصر

۶۲۱	پشتِ پائے پاک را بوسد اگر زلفت بناز پا بلا گرداں دعائے بر لبش (عمرت دراز)	۱۴

زلفِ آں طاؤسِ رفتارِ چمن آرائے من
از صبا طاؤسِ رقصاں می نماید در چمن

شد بلا گردانِ او طاؤسِ عرشِ ذوالمنن		در صفاتش بلبلِ شیراز دیدم نغمہ زن
۶۲۲	زلفِ عنبر فام - در گلزارِ فردوسِ عذار ہمچو طاؤسے است در باغِ نعیمِ کردگار	۱۶
زلفِ او شامِ غریباں عارضش صبحِ وطن		ایں گلستانِ جہاں آں سنبلستانِ چمن
گفت جامی زلفِ مشکین ست یا مشکِ ختن		عنبرِ سارا ست ایں یا سنبلِ تر یا سمن
۶۲۳	ایں گلِ مشکیں و لا زلفِ عروسے در بہار زلفِ او حسنِ شبستاں عارضش شمس النہار	۱۷
ظلِ زلفِ یار بر فرقِ عالم سایباں		سایبانِ اخضرش نامند حورانِ جناں
سایہ پروردانِ او راحت کشِ خوابِ گراں		نقشِ حسنِ راحتش فکرِ علیِ نکتہ داں
۶۲۴	صبحِ محشر ہم نخواہد دید روے آفتاب ہر کہ زیرِ سایۂ زلفش شبے باشد بخواب	۱۸
سنبلِ زلفت یمن بوے و یمن پوش و سمن		عنبر افشاں عنبر آگیں عنبریں عنبر شکن

نافہ ریز و نافہ بیز و غیرتِ مشکِ ختن		شدغنی[له] مدحت گرِ زلفت پریشاں در سخن
۶۲۵	سنبلِ زلفِ ترا تا در گلستاں دیدہ است ہمچو گل از سنبلے خواب پریشاں دیدہ است	۱۸
زلف و عارض در بلاغت جوہر لیل و نہار صبحِ عید و شامِ وصلے چو عرض شد آشکار		ایں بود روشن چو مہرے واں تنگِ نافہ تار ایں براں گردد تصدق واں بریں گردد نثار
۶۲۶	گرچہ در ہمسایۂ زلفِ تو ماہ کامل است در شب دیجور را و نورِ رخش بے حاصل است	۱۹
از غضب بر لشکرِ کفار در پیکار رہا تا بروے آتشیں زلفت کشاید تار رہا		ایں کمندِ زلفِ تو کردست تار[له] و مار رہا از زبانِ شعلہ جاے دود خیزد مار رہا
۶۲۷	تا دمے از ہمسری با زلفِ مشکینِ تو زد مار از خجلت زبانِ خویشتن را می گزد	۲۰
زلفِ تو خم گشتہ می گوید بگوشِ تو سخن		از (سیہ کاری پریشاں حالیِ اعمالِ من)

له یعنی شاعر سے موزون کیا شعر سوم از دست "

۲۱۲

له تار رہا کردن یعنی ... پراگندہ کردن (از صفات اللغات)

دیده‌ام با وصفِ سرگوشی لبت پیدا خنده زن		دل گرفتارِ ولای تست با رنج و محن
۶۲۸	زلف پُر کرد است از حرفِ پریشان گوشِ تو چشم می دارد اسیر از زلفِ عصیان پوشِ تو	۲۱
از کتابِ ولا دریافتم کیفیتش گاه برهم میشود شیرازهٔ جمعیتش		وز مهِ عارض بدست آمد ماهیتش گاه یکجا می شود مجموعهٔ حیثیتش
۶۲۹	زلف پیچانش به کوتاهی نماید سرفراز گر زهم بازش کنی یک نسخهٔ عمرِ دراز	۲۲
تار تارِ زلفِ او جمعیتش منفک کند پیچ و تابِ موی او بسیار را اندک کند		گاه یک را صد نماید گاه صد را یک کند پیچ و خم قدِ دراز از زلفِ او کوچک کند
۶۳۰	هر خم و پیچی که شد دارا از زلفِ یار شد دام شد زنجیر شد تسبیح شد زنار شد	۲۳
زلف اگر خواهد بپوشد مهرِ عارض در نقاب		لیک نتواند شبش را صبح کردن آفتاب

۲۱۳

زلف مبارک

چون وجہ تیرگی می پرسد او از خشم و تاب		از کمالِ مهر زیرِ لب دہد زلفش جواب
۶۳۱	مردمک دارد سوادِ خویش از نورِ نگاہ ہر کہ با خورشید بنشیند شود رویش سیاہ	۲۴
از شبِ زلفش رود خورشیدِ عارض در خفا زلف را باشد بر خسارش تفوق بر ملا		مهر نتواند نهفتن از فروغش زلف را می پسندم در سخن مضمونِ قدسی او را
۶۳۲	ہر کہ می دارد سرِ سودای زلفِ این جناب پای (جا دارد) کہ بنهد او بفرقِ آفتاب	۲۵
زلفِ او را چون گلِ خورشیدِ گلشن رنگ و بوست با گلِ خورشید۔ در تشبیہ و دگر گفتگوست		زانکہ مهرِ عارضش در عاشقی معشوقِ اوست پیچ و تابِ زلف را بنگر بلائی روبروست
۶۳۳	بشکند چون شاخِ گلبن می رود گلها بباد زلفِ او بشکست ہر جا یک گلِ خورشید داد	۲۶
حلقہ ہای زلفِ تو چون ہالہ می گردد عیان		دارد از رخسارِ تو صد ماہتابی درمیان

زلفِ مبارک

دیده‌ام در حلقهٔ زیرِ حلقه‌هاےِ او نہاں		از فروغِ طبعِ مضمونِ اسیرِ خسته جاں
۶۳۴	حلقهٔ زلفِ تو بر رخسارِ روشن بے نقاب عینکِ چشم است (در چشم) بروےِ آفتاب	۲۷
زلف را کافر چرا گفتند کفارِ لعیں دلبرانِ ہند ہندویش لقب دادند ازیں		کفر نقلِ کفر نبود اعتقادِ مومنیں گو سیه پوش و سیه رنگست و مشکیں عنبریں
۶۳۵	زلفِ ظالم گر به تشبیهِ بلاغت کافر است زلفِ یارم همچو میزانِ عادل و نصفت گر است	۲۸
زلفِ مشکیں در بلاغت موجِ بحرِ اسودے حلقه‌اش گرداب و طوفانِ بلا را موردے		دائما از پیچ و تابش بحر را جزر و مدے ساحلِ این بحرِ رخسارے به نیلِ مقصدے
۶۳۶	بحرِ اسود را به پیشِ زلفِ او آبے نبود حلقه در زلفش نبود و خوفِ گردابے نبود	۲۹
نقشِ پاکِ مصرعِ زلفش کشد از رنگ چیں		مسطرِ تحریر چیں استاده باشد همچنیں

۲۱۵

نکته سنجانِ عجم گویند سطرِ عنبریں | شد نصیر[۱ه] با سوزِ اهلِ سخن را خوشه چیں[۲ه]

۶۳۷ — مصرعِ پیچیدهٔ زلفش دوتا افتاده است
معنیِ پیچیدهٔ او پیشِ پا افتاده است — ۳۰

زلفِ خوبانِ عجم دارد اگر دستِ دراز | دلربائی دلبری در دستِ خوبانِ حجاز
هم دل آویز و دل آرا دلستاں باشد بناز | زلفِ یارِ ماست سر افگنده و هم سرفراز

۶۳۸ — گرچه زلفِ خوبرویاں را درازی وصفِ اوست
زلفِ نازک را بعارض سرفرازی وصفِ اوست — ۳۱

زلفِ او در گردنم انداخت طوقے از کرم | قمریم دلدادهٔ سروِ روانِ دلبرم
از رخش حاکرد تا سودائے زلفش در سرم | همچو نرگس در چمن آشفته با چشمِ ترم

۶۳۹ — تا اسیرش[۳ه] شد دلم در زلفِ او گردست جا
می شود دائم پریشاں با پریشاں آشنا — ۳۲

زلفِ او از شانه چوں آشفتگی ها را نهفت | از عرق صد قطرهٔ گوهر بناز خویش سفت

۱ه نصیر، شاعرے معروف که شعر سوم از وست ۱۲
۲ه خوشه چیں یعنی فیض حاصل کننده و معاصر (شاعر عجم)
۳ه اسیر، شاعرے معروف که شعر سوم از وست ۱۲

سنبل از مضمونِ زلفش چوں گلِ رنگیں شگفت | نکتہ سنجے ہمچو مرغِ نغمہ سنجے شعر گفت

۶۴۰

دستِ جنبش بر رخِ خود زلفِ پیچانے شکست
سنبلستانے در آغوشِ گلستانے شکست

۳۳

زلفِ او و خوابِ پریشانے کہ در شب دیدہ ام | در فراقش چوں نفیرے تا سحر نالیدہ ام
ہمچو موئے زلفِ او از فکر و غم کاہیدہ ام | نقشِ رویائے نصیر اینجاست نقشِ دیدہ ام

۶۴۱

زلفِ مشکینے کہ بر رخسارِ جانانِ من است
ہو بہو تعبیرِ آں خوابِ پریشانِ من است

۳۴

نکتہ سنجان زلف را تارِ ترازو گفتہ اند | حلقہ اش را پلۂ شاہینِ ابرو گفتہ اند
برجِ میزان انگارِ ہیأتِ او گفتہ اند | سنگِ میزاں را عدیلِ خالِ ہندو گفتہ اند

۶۴۲

گر سخن سنجے ترازو گفت زلفِ یار را
چوں ترازو می زند موئے اندک و بسیار را

۳۵

زلفِ معشوق است مار و گوشِ او سوراخِ مار | حلقہ گیر و مارِ او بر مخزنِ سیمیں غدار

۲۱۶

(۵۱) زہر چشم۔ غضبناک ساختن (ذکر ایں با فضافت کردہ) کہ گویی ترجم نگاہ محبوبی شود ۱۲ ۔ (۵۲) حبل المتین۔ رسنِ محکم و استوار (از کلام اللہ) (غیاث اللغات) ۔ (۵۳) گلِ مشکی قسمے از گل (بہارِ عجم) ۔ (۵۴) یاسمین قسمے از گل کبود رنگ (بہارِ عجم) ۔ (۵۵) نشر بمعنی منتخب اللغات۔ دوبارہ سبز شدن گیاہ و حسن نشر در ینجا بمعنی حسن شمیم و حسن سبزی دوبارہ سبز کہ بعد سبزہ خط پیدا کردہ دوبارہ سبز شدہ ۱۲ ۔ (۵۶) نشر بمعنی فاش کردن خبر و در ینجا بمعنی افشا ۱۲

سیرِ او پرپیچ و پیچاپیچ و پیچاں پیچدار		کافراں زہرِ چشم[51] از زلفشا و در اضطرار
۶۴۳	ہر کرا افعی گزد ترسد ز شکلِ ریسماں مبتلائے خوف۔ ہر کافر ز زلفش ہمچناں	۳۶
ایں طنابِ خیمہ حسن است یا حبل المتیں[52] یا رگِ گلہائے مشکی[53] یا عروقِ یاسمیں[54]		رشتہ گلدستہ یا تارِ تارِ سنبلیں تار اسرار نفس۔ تارِ نگاہ ماست ایں
۶۴۴	حبذا آثار و عروق و رشتہ شد تشبیہِ زلف و ز گل و گلدستہ و چشم و نفس توجیہِ زلف	۳۷
تارِ ہر مویش ولا از رشتہ جاں ساختند موئے تن را دافعِ سودائے انساں ساختند		زیرِ ہر یک تار او صد راز پنہاں ساختند ایں بود وجہے کہ زلفش را پریشاں ساختند
۶۴۵	زلفِ یارم عاشقِ خود را پریشاں می کند در سرم سودائے او حفظِ رگِ جاں می کند	۳۸
سنبلِ زلفِ ترا با سبزہ خط حسنِ نشر[55]		شہرتِ زلف و خطت تا شام و مغرب چہ نشر[56]

این خطِ اشعار و آن شیرازهٔ دیوانِ شعر — لطفِ دیگر دارد این مضمونِ من از زلف و شعر

۶۴۶ — بر زبانِ باغبانان مدحتِ گلزارِ اوست / بر لبِ مضمون پسندان لذتِ اشعارِ اوست — ۳۹

کوچهٔ زلفش بود راهے بگلزارِ لقا — نگذرد کس زین رهِ پرپیچ جز زلفِ صبا

سنبلستانِ طریقت راهمین لطفِ رسا — همچو (بوے گل بگلشن) رهبر است و رهنما

۶۴۷ — کس رهِ ظلمات جز خضرِ طریقت طے نہ کرد / سیرِ زنگستان کسے جز چشمِ فرخ پے نہ کرد — ۴۰

دودِ زلفِ دلبند از آتشِ رخسارِ اوست — دودهٔ چشمِ حسین از زلفِ عنبر بارِ اوست

سرمهٔ مژگانِ خوبان سرمگین آثارِ اوست — هم سوادِ چشمِ شان دودے ز زلفِ تارِ اوست

۶۴۸ — دودهٔ پیچانِ زلفش در نظر دودِ چراغ / می برارد سرکشان را دودِ او دود از دماغ — ۴۱

گیسوے مشکین برنگِ نافهٔ مشکِ تتار — مشک می ریزد برخسارش ز زلفِ مشکبار

می بروزلف[۱] صبا بوئے ہمیں زلف نگار | سنبل تر در چمن بر بوئے زلفِ او نثار

۶۴۹ — زیں سبب گفتند بادِ شرق را زلفِ صبا / در بلاغت زلفِ شب[۲] از زلفِ او مشکیں قبا — ۴۲

زلفِ او برج بلند و تارِ مو مشکیں کمند | زیں و تشبیہ بلندش لطف مضموں چاہ چند
مہر و ماہِ عارضش زینت دہ چرخ بلند | ہیأتِ مجموعیش ارباب ہیأت را پسند

۶۵۰ — از ہمیں برجِ بلندش پستیِ چرخِ بریں / وز ہمیں تارِ کمندش آسمانہا بر زمیں — ۴۳

زلفِ او شانِ نزولِ مصحفِ رخسارِ اوست | تا بہ تفسیرِ خطِ او جابجا اذکارِ اوست
در نزولِ وحیِ زلفِ او خطش آثارِ[۳] اوست | روحِ[۴] اعظم حاملِ او واقفِ اسرارِ اوست

۶۵۱ — از نزولِ آیتِ زلفِ پریشاں شانِ خط / عارضِ خط آفرینش جامعِ قرآنِ خط — ۴۴

زلفِ مشکیں را بلا گفتند استادانِ فن | کس بلاگردانِ[۵] زلفِ یار نبود ہمچو من

---

[۱] زلف صبا۔ صبا است (بحر عجم)
[۲] زلف شب۔ یعنی تیرگی شب و پارۂ شب (بحر عجم)
[۳] آثار، وحی مراد است۔
[۴] روح اعظم۔ کنایہ از جبرئیل اشارہ با نحضرت صلی اللہ علیہ وسلم (بحر عجم)
[۵] بلاگردان۔ یعنی فدا (آصف اللغات)

221

چوں بلا بسیار را گویند ارباب سخن		موے بسیارے بود در جعد زلف پرشکن
۶۵۲	از بلا پیدا شود چوں معنی امر غریب شد مضامین عجیب او بلاغت را نصیب	۴۵
غافلاں را چابک زلفش بہ ہشیاری کشد کفر از یک ذرہ اش صد ذلت و خواری کشد		زلف محبوباں بکافات سیہ کاری کشد خامہ ام از چابکش تصویر بیداری کشد
۶۵۳	مرد چابکدست در ہر کار گردد کامیاب چابک زلفش کند بیدار غافل را ز خواب	۴۶
بگذرد صبح و مسا بر زلف مشکینش نسیم دلبرین ببرد از من مایۂ امید و بیم		در چمن آرد ز زلف عنبرینا و شمیم در تلاش دل وا آیا کند طبع سلیم
۶۵۴	پیچ و تاب زلف داند یا صبا داند کجاست ہر یکے گوید نمیدانم خداوند کجاست	۴۷
زلف او چوں بحر اسود می نماید جزر و مد		موج زلف او بجوش خویش دارد شد و مد

پاے بایں شد و مد بیروں نمیدارد زحد		حلقه ها چوں فلس ماهی (دور باد از چشم بد)
۶۵۵	سایه چوں افگند آں زلف گرہگیرے بر آب موج از شرمش فرو شد همچو زنجیرے در آب	۴۸
زلف یارکه سروان عشق او را رهنما دستگیر اوست زلفش هر کرا می افتد زپا		تا بمنزل می رساند یاری زلف رسا زلف یارت او صدی در بند گیر و دار ما
۶۵۶	می شود رهزن چو چشم یار گردد مست خواب شب رو طرار از خوف عسس در پیچ و تاب	۴۹
عارضت چوں روز روشن زلف مشکینت چو شام کس نداند روز را از شب اگر نائی بیام		عکس گیر عارضت مهرست در عالم مدام زلف شب از عنبرین زلف تو می باشد بکام
۶۵۷	زلف مشکین تو چوں بر عارض انداز و نقاب تیره گردد روز ما زانساں که گیرد آفتاب	۵۰
از شمیم زلف او زلف صبا شد شرمسار		زلف سنبل به سواد سنبل زلفش نثار

زلف یارک

۲۲۲

زلفِ لیلیٰ وار واز لیلاے زلفش انتشار		ہمچو مجنوں گفت سوداے عجم دیوانہ وار
۶۵۸	تا کے از سوداے زلفِ یار باشم در تعب روز ساماںِ جنوں خواب پریشانیہا بشب	۵۱
از تحکم ہاے کاکل زلفِ او برہم شود سطوتِ او در نگاہِ سربلنداں کم شود		زانکہ در میدانِ عارض قامتِ او خم شود شانۂ او باعثِ ناچاقیِ باہم شود
۶۵۹	شانۂ بالا نشینش چوں کاکل افشانی کند زلفِ نازک زیر دستِ او پریشانی کند	۵۲
زلف را گویند اربابِ خرد شیرازہ بند در چمن زلفِ عروس از زلفِ یارم بہرہ مند		زانکہ اوراقِ کتابی چہرہ را دارد بہ بند فکرِ فردوسی بود رنگیں کلاماں را پسند
۶۶۰	زلفِ او بر گردِ عارض رشتۂ گلدستۂ گر زرخ و لب غنچہ و گل را بہم بربستۂ	۵۳
زلفِ خوبانِ جہاں با گوشِ سرگوشی کند		شانہ می نالد کہ او احسان فراموشی کند

زلف نازک

۱ والہی تخلص شاعرے معروف

شعر سوم از دوست ۱۲

۲ زلف صبا صبا باشد

۳ رعب و داب بر زبان (اہل عجم) معاصرین عجم بمعنی کرّ و فرّ است صاحب انند راج رعب با معنی ترس مذکور نوشته و داب را بمعنی کرّ و فرّ آورده پس چنانکہ بعض را بگمان استعمال بمعنی عظمت داراست و داب دیگر و داب پیچ کہ بام شاہ رسم باستان آورده اند و صاحب ناصری ہم عزیز الفتش بعض از عزیزان معاصر استعمال رعب و داب رایج تر اشتقاق و نہایت کہ استعمال این ہر دو در کلام قدما نشد مالی گویم کہ قصور تلاش ما ست و اگر ہست نباید در محاوره معاصرین عجم

گاه بیچون بےخودان اظہار مدہوشی کنند		والہی حفظ ادب ایمائے خاموشی کنند

۶۶۱	زلفِ یارِ من گہے با من گہے با شانہ ساخت از پریشاں اختلاطی ہا مرا دیوانہ ساخت	۵۴

زلفِ نازک را پریشاں می کند زلفِ صبا		تا بگلشن می رود بوے لطیفش در ہوا
چوں پریشاں شود بویش بگلشن جا بجا		سنبلِ آشفتہ بر بوے پریشانش فدا

۶۶۲	از پریشانی پریشاں می شود آشفتہ تر وز پریشاں حالیِ من زلفِ او دارد خبر	۵۵

بر رخِ زلفِ تو اکنوں رعب و داب دیگر است		در دلِ (محزونِ اشتیرش) اضطراب دیگر است
زلفِ پرپیچ ترا ہر تاب دیگر است		در خمِ ہر پیچ و تابے پیچ و تاب دیگر است

۶۶۳	زلفِ پیچاں تار تار و تابدار و پیچ پیچ زلفِ سنبل پیش ایں ہمسر گرفتی ز ہیچ	۵۶

بوے زلفِ اوست در گلشن گہ گوئیش شمیم		از بہارستانِ عارض رخ چمن آرد نسیم

[illegible marginal note]

۴ [illegible] از دوست ۱۲

سر بمنت پذیرش سنبلستان نعیم		نقش مضمون از شمیم زلف او بید کلیم	
۶۶۴	یکسر مو وصف بوی زلف را سر می کنم نافه گوش خلق را از مشک او فر می کنم		۵۷
گرچه می بینم بعالم عاشقانش صد هزار او پریشانست و عشق من بدل دارد قرار		از هزارانم یکی دلدادهٔ آن زلف یار از مآل کار خود گوید علیؒ سبزوار	
۶۶۵	دل بزلفش داده ام حال دل شیدا مپرس جز پریشانی ندیدم سود این سودا مپرس		۵۸
یک قلم نقش هزاران موی او بست آنچنان یک زبانم می کند صد وصف زلفش نقش جان		کز طرازش مو بمو هر موی زلف او عیان صد زبان را چون علیؒ برحسن فکرم یک زبان	
۶۶۶	سر بسر شوریده ام از کثرت مضمون بکار همچو زلف یار دارم یکسر و سودا هزار		۵۹
موشگافی های فکرم ریخت چون تحریر زلف		مو قلم برداشت بر لوح رقم تصویر زلف	

خالِ مبارک

دیدہ چوں مصحف رخسار خود تفسیر زلف		شد ولا در دیدہ ممدوح من تو تفسیر زلف
۶۶۵	یار من بر صنعتم چوں چشم نازک باز کرد خامہ بر مقبولی تصویر نقش ناز کرد	۶۰
۳۲	**خالِ مُبارک**	۲۷
از سواد طبع روشن می کشم تصویر خال نکتہ سنجان سخن دانم بہ تکمیل جمال		بر رخ دلدار دارم از وجودش احتمال از بلاغت در سخن کردند ذکرش خال خال
۶۶۸	من بخواب خویش بر عارض ندیدم خال او نقطۂ شک دانمش بر عارض تمثال او	۱
خال عارض در بلاغت مظہر حسن نکات خط پاکش خط کشیدہ و داو خالش را نجات		در سخن خال سیاہے ماخذ خط حسن ذات دانہ در نسبت نہاں شد چوں زرد آمد نبات
۶۶۹	تخم ریحاں را ولا تا از عرق آبے رسید سبزۂ خط رخش از دانۂ خالش دمید	۲

۲۲۶

گو سخن آرائی شاعر نباشد معتبر از شمائل خال رخسارش نیامد در نظر		نکته سنجان را روا باشد تصرف ها مگر خال دارد چشم شوکت در حقیقت بے خبر
۶۷۰	خال رخسارش سپند آتش رنگ گل است چین زلفش از نزاکت موج بوئے سنبل است	۳
عارض او را خط او هالۂ ماه منیر مرکزش از نقطۂ خالے نشد منت پذیر		دور خط بر گردش کار دوران حرف گیر نقطه اش را خال داند صائب روشن ضمیر
۶۷۱	اختر برج سعادت مرکز پرکار حسن خال عارض می فزاید رونق رخسار حسن	۴
در شمائل خال مشکیں کس بر خسارش ندید باغباں گوید که آبے تخم ریحان را رسید		خط نمید انم چسان عارض پاکش دمید سبزۂ شاداب در گلشن ز تخمش سر کشید
۶۷۲	از عرق شد دانۂ خالش بروے پاک سبز تخم قابل می شود در خطۂ نمناک سبز	۵

چوں خطِ سبز ترا دیدند محبوباں بباغ طوطیِ خط صحبتِ خالے نخواہد ہمچو زاغ		شد خطِ رخسارِ شاں ہمچوں خطِ پائے کلاغ[1] زیں مقالِ شکّر پر اہلِ شمائل باغ باغ[2]
۶۷۳	از سوادِ خال بر آئینہ ات داغے نبود در چمن زارِ رخت با طوطیش زاغے نبود	۶
ذکرِ خالے بر رخِ او زینتِ تمثالِ اوست در خطِ آیاتِ عارض نقطۂ بر دالِ اوست		قطرۂ آبِ رخش از عکسِ نقشِ خالِ اوست فکرِ سالک[3] اے والا گویم کہ حسبِ حالِ اوست
۶۷۴	خال را چوں دید زاہد سبحہ از دستش فتاد از پئے یک دانہ صد دانہ را بر باد داد	۷
دامِ زلف و دانۂ خالے ندارد یارِ ما ہمچو معشوقِ تو نبود شیوۂ دلدارِ ما		نیست یارِ ما چو خوباں در پئے آزارِ ما کشتہ را بسمل شمردن نیست آہی[4] کارِ ما
۶۷۵	خالِ مینا گشتہ[5] آں نرگسِ مستانہ را کس نیند از دیدہ پیشِ مرغِ بسمل دانہ را	۸

[1] خطہائے کلاغ، خطے کہ بد و ناخوش نوشتہ باشد و شکستہ و ناخوانا و پریشاں (بحرِ عجم)

[2] باغ باغ: بسیار شگفتہ و خوش (آصف اللغات)

[3] سالک یزدی، شاعرِ معروف کشورِ سوم بالا است ۱۲

[4] آہی ترشیزی، شاعرِ معروف کشورِ سوم بالا است ۱۲

[5] مقصود ما نیست کہ بجائے گشتہ نقطۂ بسمل بہتر است ۱۲

خالِ او زین وجه نبود در شمائلِ آن نگار سحرِ یارِ خود نماید ازرقیِ نامدار		سوخت خالش چون سپند از آتشِ رخسارِ یار سحر را باطل کند این خامهٔ معجز نگار
۹	خال را بر رخ مگر کرد او به سحرِ عشوه بند ورنه بر آتش کجا آرام می گیرد سپند	٦٧٦
می نمایند از رسائل صحتِ اقوال را فکرِ فیضی می نماید شرحِ این اجمال را		می کشند اهلِ شمائل صورتِ اشکال را نقطهٔ موهومِ او بے فرض کردم خال را
۱۰	صورتِ حالِ من و آن خالِ رخسارش یکیست در میانِ هر دو فرقِ نقطهٔ او اندکیست	٦٧٧
در وجودِ خالِ او دارد شمائل احتمال قولِ فردوسی در حسنِ صورت حسبِ حال		خالِ مشکین نکتهٔ حسن است در نقشِ جمال گر قیاسِ [illegible] خال گیرد صورتِ فرضِ محال
۱۱	دل پر از سودائے خال و خط بود پیشِ نظر زانکه این جا در نمی گنجد سرِ موئے دگر	٦٧٨

خالِ مبارک

ے رم کردن۔ یعنی گریختن (بہار عجم - بیدل رم) ؎ نقطۂ موہوم کنایہ از نقطۂ فرضی کہ در خارج نبود و معنی نقطۂ ارج ؎ وحشی با فتح ۔ شاعرست (فلک - بحر عجم) ؎ مراد از آن کہ شعر سوم او دست حاصل نموده مقصود آنست کہ نافۂ خال در بیابان افتاده بر عارض مبارک ماند ۱۲ ؎ کفری تبریزی ۔ شاعرست معروف و شعر سوم از وست ۱۲ ؎ کاف زکہ فارسی و تازیان بفتح قاف یعنی ظالم استعمال کرده اند (بہار عجم) ؎ نقطۂ مشک۔ نقطۂ کہ بر کلام مشکوک گذارند تا معنی التحقیق بہ تامل پیدا آید و با صطلاح صوفیہ

این رسیدن ہاے آہو زلف را برہم کند فکرتِ وحشی خطاے خال را محکم کند		چشمِ آہوے نگاہش ہمچو آہو رم کند زلفِ برہم نقطۂ موہوم را مبہم کند
۱۲	خالِ مشکینش کہ زیرِ نرگسِ جادو فتاد در بیابان نافۂ مشکے است کز آہو فتاد	۶۷۹
در بلاغت فتنہ زاو و در آریانیک اخترے کفریِ شیراز گوید خالِ ہندو کافرے		خالِ عارض نقطۂ شبگون ز مشک و عنبرے معنیِ خالے چو انمر دو نشانِ لشکرے
۱۳	خال بر رخسارِ جاناں گر نباشد گو مباش ہندوئے نزدیکِ قرآں گر نباشد گو مباش	۶۸۰
زانکہ دارد بر خطِ خطِ خطِ قدرت اعتبار حسنِ استدلالِ دانش دال بر حسنِ عذار		نقطۂ مشک ار نخواند مصحفِ رخسارِ یار صحتِ قرآں لصادِ چشمِ او شد آشکار
۱۴	صفحۂ رخسار او را احتیاجِ خال نیست در خطِ آیاتِ مصحف نقطہ بر دال نیست	۶۸۱

این جہان ... ؎ دانش شاعرست ... از وست ۱۲

فکرتم چوں چشم در خوابِ تماشایش کشود	از شمائل منکشف شد خال بر عارض نمود
چوں نقابِ حسنِ یارم روے ناکامی نمود	بر روانِ اقدست جامی فرستادم درود

۶۸۲	اے بکوہِ خویش برقِ عشقِ خالِ عنبریں دانہ چوں موریابد می برو زیرِ زمیں	۱۵

کس بروے آتشینش دانۂ خالے ندید	ہر چہ می سوزد مگر از چشم گردد ناپدید
چوں سیہ خالے بروے روشنِ خوباں سید	داستانِ کفرِ او روشن شد از فکرِ وحید

۶۸۳	خالِ یارِ خویش را در دل نشستے دادہ است دل بدستِ ہندوِ آتش پرستے دادہ است	۱۶

اے ولا تصویرِ خالے را کشیدن کارِ تست	گو بہ رخسارش نمود زینتِ اشعارِ تست
نقطۂ موہوم اینجا نقشِ خالِ یارِ تست	غیر مرئی را نمودن جادوِ افکارِ تست

۶۸۴	نکتہ سنجی ہاے تو بر چرخ کارے کردہ است نقطۂ زرّینِ بیش [؟] را خالِ عذارے کردہ است	۱۷

گوشِ مبارک

۲۸	گوشِ مبارک		۳۲
من بہ اقوالِ فضائل برکشادم گوشِ ہوش نقشبندانِ شمائل را حقیقت پردہ پوش			خامہ ام گردید چوں آمادۂ تصویرِ گوش راویانِ معتبر را یافتم محضِ خموش
۱	چشم دیدہ خواب در تصویرِ او بردم بکار حسنِ گوشِ پاک را در نقش آوردم بکار		۶۸۵
دستِ صنع من سمندِ کلک را مہمیز کرد گوشِ او مالیدم و از سرکشی پرہیز کرد			چوں وے گردہ ام بہزاد گوشے تیز کرد شوخیِ طبعش ولا ہر چند جست و خیز کرد
۲	گوش تا گوش از نکاتِ صنع چوں آگاہ شد ہمچو اسپِ خوش عناں ثابت قدم بر راہ شد		۶۸۶
گوشِ گل از بہرِ تا و گوش آرائے سخن گل شود سر گوشیِ گل در جوار یاسمن			گوش بر آوازِ وصفِ گوشِ گل اندر چمن چوں شود آمادہ گلگشتِ گلِ رخسارِ من
۳	گوشِ گل ترمی شود از مدحتِ آں لالہ فام		۶۸۷

۲۳۲

	گوش می گردد گل از وصفِ گلِ گوشش مدام	
گل گوش و از بنا گوشت خجل برگِ گل است موے پیچاں مو بمو در دامنِ گل سنبل است		موے گوشت در نگاہِ موشگافاں کاکل است مو قلم در مدحت و نغمہ زن چوں بلبل است
۶۸۸	در گلستاں گوشِ نازک خندۂ صبحِ چمن جلوۂ حسنِ بنا گوشت بہارِ یاسمن	۴
گوشِ او گل موے او ہمچوں رگِ گل در بہار ابر موے گوشِ او زاب وضوئش قطرہ بار		می کند بر موے گوشش گل ز رخ دور انثار گوشِ او رشکِ صدف زیں دانہ ہاے آبدار
۶۸۹	گوشش دریا زیں دُرِ نایاب شد تشبیہِ گوش جوہرِ دریا بسلکِ موے گوشش خود فروش	۵
فکرتم آں گوشِ نازک را گلِ بے خار گفت نرمہ اش را چشمِ من آئینۂ انوار گفت		باغبانش در چمن رشکِ گلِ گلزار گفت فکرِ جویاے سخن آویزۂ اسرار گفت
۶۹۰	قطرۂ آبے کہ از روے بنا گوشش چکید	۶

۲۳۳

گوش مبارک

	گوهر آویزهٔ گوشست در چشم امید	
موی گوشت در وضو دارد گهر از قطره‌ها راست و صبح بناگوشت کند دست دعا		حلقهٔ گوهر چه حاجت حلقهٔ گوش ترا چون سر آن زلف شبگون تو از بخت سیا
۷	گوش دریا گوشش دار سوی احوال او بحر رحمت همچو موج آید باستقبال او	۶۹۱
بر صدا داریم دائم گوش خود در چاکری همچو صائب در سخن داریم جانان تری		گوش هوش خود بپا کردیم در فرمانبری گوش تا گوشیم ماهر در فن صورتگری
۸	گوش بر آواز پاکت حلقه در گوشیم ما از سحرخیزان آن صبح بناگوشیم ما	۶۹۲
گر لب شکرشکن ریزد بهنگام کلام جام گوشی به ز فکر واسطی بلگرام		حرف شیرین شربت تر پرمذاق و خوش طعام قلقلی پیدا شود چون در سخن ریزد بجام
۹	گوش یار من که بالای بلورین گردن است	۶۹۳

	این بلورین قیفِ مینای بلورین گردن است	
زلف را مضمون طرازانیکه سنبل گفته اند موی گوشِ پاک را هم رنگِ کاکل گفته اند		گوشِ نازک را بتشبیهِ سخن گل گفته اند فکرتِ اعجاز را آهنگِ بلبل گفته اند
۶۹۴	کی دماغت را بگلشن تابِ شورِ بلبل است پرده های گوشِ تو نازک‌تر از برگِ گل است	۱۰
نرمهٔ گوشِ تو جانان در لطافت همچو شیر من بوصفِ جوی شیری همچو فرهادم شهیر		نرمیِ او در لطافت آبروریزِ حریر مخلص از توصیفِ شیر شد بخجلت گوشه‌گیر
۶۹۵	دید چون فرهاد جوی شیر از پایین گذشت در دلش صبحِ بناگوش از رخِ شیرین گذشت	۱۱
در شبِ زلفِ تو مهتابِ بناگوشت عیان زلفِ مشکین ناز بر همسایگی دارد ازان		حلقه در گوشِ بناگوشِ تو زلفِ مهوشان چشمِ دیدِ دوست در عالم ولاشه هیچ خیال
۶۹۶	شامِ وصلِ یار از همسایهٔ گوشت گرفت	۱۲

گوشِ مبارک

	دولتِ بیدار از صبحِ بناگوشت گرفت	

دلبرم آویزه را زیور نسازد تا بدوش از دُرِ گوشے ندارد حسنِ مصنوعی بگوش		حائلے را عیب داند گوشِ یارِ حق نیوش یارِ صائبؔ ابیں از حلقهٔ زرخود فروش

۶۹۷	تا بفکرِ گوشوار آں سیمبر افتاده است پیچ و تابِ رشته در جانِ گهر افتاده است	۱۳

حلقهٔ گوشِ تو جاناں حلقهٔ در گوشم نمود حلقه اش با حلقهٔ سیمیں چه فرق از هم نمود		بے سر و پا حلقه سان کارِ مرا برهم نمود حلقهٔ فیروزه هم در حلقهٔ ماتم نمود

۶۹۸	تا مرا بر حلقهٔ گوشت نظر افتاده است حلقهٔ گوشِ حسیناں از نظر افتاده است	۱۴

دلبرِ ما در بناگوشش ندارد گوهرے از عرقِ آئینه گیرد حسنِ ذاتِ جوهرے		حسنِ پاکش از وفا دارد بباطن یورے یار یاری در عجم بے بهره و بدگوهرے

۶۹۹	گفت ملّا اے دُرِ گوشت مرا بیهوش کرد	۱۵

۲۳۶

۱ دولتِ بیدار یعنی اقبال بهارِ عجم — دولتے کہ از آں نفع توان کرد ۱۲

۲ صائب صفاهانی شاعرے

۳ خود فروش یعنی خودنما

۴ حلقه بگوش — گوش باشد ۱۲ (بهارِ عجم)

۵ حلقه در گوش کردن یعنی مطیع و منقاد کردن

	بیوفا زین گوش بشنید و بدر زانگوش کرد		
نرمهٔ گوشت بیاضِ صبح را سازد خجل از بناگوشِ تو مهرِ چرخ را سوزے بدل		جوہرِ خورشید از شرمِ عوض شد منفعل ماہِ کامل را طبیعت از فروغش مضمحل	
۷۰۰	صبح از حسنِ بناگوشِ تو می گردد سپید آخرِ مه شب ز مهتابش نه گردد ناامید		۱۶
در وضو آبیکه ریزد از بناگوشِ تو یار در چمن از برگِ گل باشد گلابے قطره بار		گوہرِ آویزه بناید بچشم آید آز دلبر از پستیِ مضمونست صائب شرمسار	
۷۰۱	قطرهٔ آبے که چشمش بر بناگوشِ تو دید گوئیا از برگِ گل یک قطرهٔ شبنم چکید		۱۷
صبح از گوشِ سپید و شام از زلفِ سیاه آفتاب از عارضِ زلفت نیاید در نگاه		ماهتاب بر نرمهٔ گوشت ز رخسار چو ماه عارضِ تو آفتاب و نرمهٔ گوشت پگاه	
۷۰۲	چشمِ من صبحِ بناگوشِ تو چون بیند بخواب		۱۸

	طالعِ بیدارِ من واندر بر آمد آفتاب			
للہ الاحسان سحر بردم شب لطف دراز سجدہ زیرِ طاقِ ابرو ساختم باصد نیاز			صبح از بانگِ مؤذن چشم من گردید باز زمزمۂ گوش تو باشد اوّلِ وقت نماز	
۷۰۳	راحتِ خوابِ سحر صبحِ بناگوشت ربود دل بیاد روے روشن از خدا غافل نبود			۱۹
شب بگلگشتِ چمن برگِ گلِ تر در نظر چوں بحسنِ اتفاق آں مہرِ من شد جلوہ گر			یاد صبحِ زمزمۂ گوشش بچشم آرد سحر چوں گلِ خورشید صائب گشتم از خود بے خبر	
۷۰۴	شبنمے چوں خرمنِ گل را در آغوش آورد دیدہ ام تابِ صفاے آں بناگوش آورد			۲۰
می چکد آبِ لطافت از بناگوشِ ترے در بہارستانِ گل راست آبش جوہرے			چوں دُرِ آویزۂ گوشے بدوشِ دلبرے رنگ و بویش ہمچو برگِ گل لطافت پرورے	
۷۰۵	گر بہ پیراہن چو گل چاکے زنم معذور دار			۲۱

له بسر بردن - کنایہ از گذرانیدن وبا تمام رسانیدن (آصف اللغات)
له صائب صفاہانی شاعر معروف کہ شعر سوم مال اوست ۱۲

	باغباں صبحِ بناگوشے است پیدا در بہار	
شامِ زلفش از بیاضِ صبحِ او در پیچ و تاب از ریاضی یافتم ماہیتش را در کتاب		زینگوشش چو صبح و عارضِ او آفتاب در حریمِ دیدہ ام لیلِ نہارش را حجاب
۲۲	در جہاں صبحِ بناگوشِ نگارم ہر سحر می کند با آفتاب از یک گریباں سر بدر	۶۰۶
موشگافی ہاے او را گوشِ او داند فصیح تازہ مضمونے بگوشم خورد از فکرِ صحیح		سنبلِ زلفش کہ سرگوشی کند با او صریح گوشِ پاکش گوش دارد بر کنایات و مدیح
۲۳	گرچہ گوشِ گل ز شبنم سُفتہ گوہر در چمن او نیارد گفت در تعریفِ او حرفے چو من	۶۰۷
بر صلاے مدحتِ او گوشِ خود بنہادہ است اے ولا گوید نسیم گوشِ گل افتادہ است		گل بسمعِ وصفِ گوشش گوشِ خود بکشادہ است می نشنود۔ گرچہ گوشِ خود بمضموں دادہ است
۲۴	گل کہ دارد گوشِ سنگیں در چمن مانند خوش	۶۰۸

۲۳۹

گوش مبارک

	زانکه سیماب زشبنم آسمان کردش بگوش	
ہیچکہ واپس نمی گردد صدائے زیرِ قفس از برائے دادخواہان گوشِ او فریاد رس		درتکلم او نمیدارد سروکارے بکس سائلے را از سخن دردل نمی باشد ہوس
۲۵	گر نبودے رہ گذر چوں گوش در اعضائے تن تنگ می شد در جہاں گفتگو رہ بر سخن	۶۰۹
می نماید در نگاہِ گلرخاں گرد گلال فکرِ استادِ خجندی در سخن دارد کمال		سرخی موہوم حسنِ نرمۂ او در جمال بوالعجب رنگِ شفق ہم در جنوب و ہم شمال
۲۶	صبح را در خرمنِ دل حل کردہ حسنِ گوشِ او تا بنا گوشش چنیں پروردہ حسنِ گوشِ او	۶۱۰
نالہ را داند مضافِ عندلیبِ نغمہ زن چاک در پیراہنِ گل خاک در چشمِ چمن		داد گل گوشے بسمعِ داستانِ مسکرِ من از بنا گوشِ تو اے ترکِ سمن بو گلبدن
۲۷	گل فدائے نرمۂ گوشت و گوشِ گل گراں	۶۱۱

سلہ نقص از تشبیہات گوش ہست (بہار عجم) ـ بیزل گوش
سلہ فریاد رس یعنی داد رس (انندراج)
سلہ رہگذر یعنی شاہ راہ (بحر عجم)
سلہ گلرخاں ـ محبوباں (بہار عجم) [illegible] کردہ

۲۴۰

سلہ کمال [illegible]
[illegible]
سلہ گوش [illegible]
(بہار عجم)
سلہ [illegible]
[illegible]
سلہ [illegible]
[illegible]

	از مضامینِ گلِ گوشِ تو بلبل نغمه خواں	
گوشِ گل وصفِ گلِ گوشِ ترا گوش کرد برگ ریزِ گل چو مرزنگوش را گلپوش کرد		اضطرابش بلبلِ پُر نغمه را خاموش کرد بلبلِ خاموش را بے برگیش مدہوش کرد
۷۱۲	برگ ریزانِ چمن چوں دید در فصلِ بہار عندلیبِ نغمه زن شد بر گلِ گوشت نثار	۲۸
از بناگوشش خجل شد گوشِ خوبانِ جہاں طبعِ من تا شد بوصفِ گوشِ او گوہر فشاں		می چکد آب از درِ آویزهٔ گوشِ بتاں دادِ فکرم داده گویا شرفِ مازندراں
۷۱۳	تا سخن ہایت و والا مشہورِ بحر و بر شده گوشِ دریا آب بر دو نامِ او گوہر شده	۲۹
شکرِ حق کو بر صفاتِ گوشِ خود گوشے نہاد از کمالِ شوق بر تصویرِ خود چشمے کشاد		گوش بر حرفم کشود و از سخن گردید شاد بر زبانِ شعرِ مغزِ فطرتِ فرخ نژاد
۷۱۴	از صفاتِ گوش مضمونے فرو نگذاشتی	۳۰

	گوشِ گردوں کرکہ جائے گفتگو نگذاشتی	
۲۹	لبِ مُبارک	۳۴

لوحِ نقشم چوں لبِ خنداں تصویرِ لبش اے ولا دارم لب و دنداں تصویرِ لبش		خامہ ام انگشت در دنداں تصویرِ لبش می کشم لب راتہِ دنداں بہ تصویرِ لبش
۱	زلفِ مشکیں خامہ را در نقش سر گرداں کند جوشِ شنجرف آمہ راچوں حوضِ لب گرداں کند	۱۵
چوں لب و دنداں ز اروالب بدنداں می گزد اے ولا ایں کارِ نازک کلکِ مارامی سزد		مانی از تصویرِ لب سود آئے خامے می پزد کسوتِ تصویر در رنگِ مخالف می رزد
۲	می ندانی ہر کسے را بہرِ کارے ساختند میلِ او را از ازل در خاطرش انداختند	۱۶
چشمِ مانی راحسنِ صنعتِ من باز کرد تا بہ تصویرِ تکلم دستِ من اعجاز کرد		گردۂ تصویر راچوں خامہ ام پرداز کرد خندۂ درحسنِ لب نمود و نقشِ ناز کرد

لبِ مبارک

۲۴۳

٦١٧	نکته دان بهزاد بر نقشِ لبِ او بوسه داد لب بلب بر آفرینِ حسنِ صنعت لب کشاد	٣
شکر افشانی نماید آن لبِ شکر شکن موقلم در دست مصروفم بکارِ خویشتن		زلفِ او بجوش مگس آن بهرِ شیرینِ کار من تر شرومانی ز فکرِ اشرفِ شیرین سخن
٦١٨	نقشِ لعلِ شکرینش را چسان مانی کند خامهٔ مو در کفِ او چون مگس رانی کند	٤
در شبِ نقشِ لبِ شیرینِ او دیدم بخواب نیشکر را از برای خامه کردم انتخاب		شد بدم (از ندامت) چون شکر گردید آب) نقشِ لب بستم و بیدار گردیدم ز خواب
٦١٩	جمله مژگانم به مژگانم غنی چسپیده بود زانکه چشمِ من لبِ شیرین بخواب دیده بود	٥
این لبِ شیرین لبِ حوضِ لطیفِ کوثر است یا لبِ دریاست یا همچون صدف پر گوهر است		رتبهٔ نقشِ لب تا لب ز چاه ذقن بالاتر است این لب شیرین است یا لب پر ز شیر است

۴۲۰ — ۶

تا دہانش لب زند نشنود زہم یکدم جدا
چوں زبانش لب زند در دم شود از ہم جدا

ہر لبِ حرف آفرینش مصدرِ لطف زباں
آں بود ملحق ازیں و ایں بود مشتق ازاں

در لبش او چوں ضمیر مستتر رازِ دہاں
آں عیاں مانند لفظ و ایں چو مضمون نہاں

۴۲۱ — ۷

درمیانِ ہر دو لب تکرار می بینم مدام
زانکہ میدارند لب ہا در دہانِ او کلام

در گلستاں ہر دو لب یک غنچۂ جاں پروری
یا انارِ شربتے یا شہد و قند و شکرے

ہر یکے زاں ہمچو گل یا از گلے برگِ ترے
یا بود یاقوت و مرجاں یا عقیق و گوہرے

۴۲۲ — ۸

از صفاتش نورِ س و رنگیں سخن رنگیں بہار
شکریں شکر شکن گوہر فشان و آبدار

قند ریز دیارِ ما از لعلِ شکر بارِ خویش
می ندارد جنگ و رگوش و لب ز اسرارِ خویش

حرفِ شیریں اپسند و شوخ در گفتارِ خویش
صائبِ بے باک می گوید و لا با یارِ خویش

۶۲۳ — ۹

بوسہ ریزد جاے حرف از لعلِ شکر بارِ تو
جنگ باشد گوش و لب را بر سرِ گفتارِ تو

گفتہ اند او را لبِ حرف آفرینِ اہلِ زباں — خوش ادا خوش حرف و شیریں لہجہ و شیریں بیاں
ہم شکر بار و شکر ریز است و ہم شکر فشاں — پردہ آہنگ و خوش آہنگ و نگیں آستاں

۶۲۴ — ۱۰

در لطافت عندلیبِ نغمہ خوانش گفتہ اند
در فصاحت طوطیِ شیریں بیانش گفتہ اند

از فصیحانِ عرب لعلِ تو شکر بار نام — وز بلیغانِ عجم خوش حرف و خوش گفتار نام
از عروسانِ چمن شد غنچہ گلنار نام — بلبلِ بستاں سرا گردش گلِ گلزار نام

۶۲۵ — ۱۱

غنچہ بنماید لبِ خاموش در سیرِ چمن
بشگفد ایں غنچہ سربستہ ہنگامِ سخن

از لبِ خاموشِ او گویند او را بے دہاں — وز لبِ گویاے او تردید وصفِ بے زباں
از سکوتِ او ثبوتِ بیدہانی شد عیاں — وز سخن گردد ہویدا افشاے آں از نہاں

۲۴۵

لب مبارک

٧٢٦

در تلفظ لام لب بند و لب تکرار را
در تکلم های لب پیدا کند آثار را

(١٢)

نکته سنجان سخنور نکته دانش گفته اند
از فروغ هر سخن روشن بیانش گفته اند

ز آتشین گفتار او آتش فشانش گفته اند
وز دُرِ دندان او گوهر فشانش گفته اند

٧٢٧

لعل لب گوهر فشان گوهر فروش و آبدار
گوهرش گوهر فشان روشن گهر گوهر نثار

(١٣)

از لب او لهجه اش را در تکلم طاقتی
بر لب دریا زا معراج خط لب شهرتی

بر لب تیغ و دو دم از تیغ لبها مدحتی
بر لب خضر از عکس لب عیان آیتی

٧٢٨

شد لب خورشید خورشید لب بام از ضیاش
بر لب شمع از دخان آهی ز تاب لعلهاش

(١٤)

شکرین لعلش ز حرف شکرین شکر فشان
خامه ام در مدحت شیرین لبش شیرین زبان

نقش لعل او شکر ریز است چون شیرین زبان
فکر من شیرین صفت لب هم شیرین بیان

۷۲۹	اے تجلّیؔ ذکرِ لب آمد چو در گلزار ہا ریخت ہمچوں خونِ گرم از طوطیاں منقار ہا	۱۵

سرخیِ لعلِ لبِ یارم برنگِ جوہر است
لعلِ او مستغنی از تائیدِ رنگِ دیگر است

تا ز یاقوتِ بدخشاں آب و روشن تر است
یارِ شوکتؔ زلبش محتاجِ آبِ احمر است

۷۳۰	آب و رنگِ لعلِ او رامی کند روشن تر آب شعلۂ یاقوتِ تر را روغنِ گل جائے آب	۱۶

خشمِ او خواہی اگر بینی ببیں در کارزار
لعلِ آتش رنگِ او چوں می‌شود یاقوت بار

از لبِ آتش فشانش لب بلب پر زد شرار
بر زباں آید مرا شعرِ حزیںؔ با مدار

۷۳۱	از لبِ حرفِ آفریں چوں می‌شود گرمِ عتاب آتشِ یاقوت می ریزد شرر در التہاب	۱۷

از رگِ لعلت ایں تیغِ خدا دادِ لبش
از خطِ لب جوہرِ شمشیرِ جلادِ لبش

کانِ یاقوتی خجل از کانِ پولادِ لبش
والہش را می برد در گور با یادِ لبش

۴۳۲	در خیالِ لعلِ لب بگذشت عمرت والہا رشتۂ طولِ امل با شد رگِ یاقوت ہا	۱۸
عکسِ لعلِ آتشینِ او چو می افتد در آب یار را دار و بقلزم ہمچو جہرے آو تاب		می نماید در تہہ آبے بر آمد آفتاب یار رفطرت لغفتے براو کہ شد نقشِ شراب
۴۳۳	عکسِ (میگون لعل) او تا در شراب افتادہ است حیرتے دارد کہ چون آتش در آب افتادہ است	۱۹
لعلِ او لعلِ بدخشاں یا عقیقے از یمن جانِ یارم جانِ جانِ جسم جانانِ جانِ من		در سخن لعلِ لبِ او جوہرِ کانِ دہن این لبِ لعلش تن است حرفِ او جانِ سخن
۴۳۴	جز بمردان از تنِ وآنگہ نگردد جاں جدا می شود یارب چرا حرف از لبِ جاناں جدا	۲۰
از ہمین لعلِ لبش لعلِ بدخشانی خجل چشمۂ خورشید را از لعلِ او آبے [illegible]		وز لبِ گوہر فشانِ شد آبے یا از منفعل اے وحیدہ از برقِ او آتش در آب مشتعل

۴۳۵	لعل یارا بر غلط نامند یاقوتِ خوش آب ریخت از رنگِ لبش اشکِ جگرگون آفتاب	۱۱

در چمن مرغِ شکر ریزے ندیدم اینچنین طوطیِ شکر شکن محزون ز لعلِ شکرین	با شکر گفتارِ خود شیرین سخن حرف آفرین حزنِ او پیداست در گلشن ز مضمونِ حزین

۴۳۶	شکرین لعلش حزین گردید چون شیرین بیان چون مژه منقارِ طوطی در چمن شد خون فشان	۱۲

صبح از لعلِ لبش پیداست آثارِ شفق از کتابی چهره لب تا لب چو گردانم ورق	شب ز یک خمیازه ز انگشتش قمر گردید شق صائب از مضمونِ شیرینت بدست آمد سبق

۴۳۷	بر لبش افتاد چون چشمے ز اختر صبح را از خجالت آب شد قندِ مکرر صبح را	۱۳

از ورق گردانیِ لب در کتابِ روے یار از دو لب گردیده دو بالا قدرِ لعلِ آن نگار	دیده ام تکرارِ مضمون همچو دندان بیشمار گفته اند او را دو آتش شاعرانِ باده خوار

۵۱ حزین اصفهانی۔ شاعر است
تضمین نمودن یعنی مضمون کسے را در شعر خود آوردن
۵۲ ... سوم ... تضمین ...
۵۳ صائب اصفهانی۔ شاعر است
تضمین نمودن مضمون ...
۵۴ بر بستر آمدن ... (آصف اللغات)

۲۴۹

۵۵ دو بالا یعنی مضاعف (دوچند)
۵۶ دو آتش یعنی بعد گرم (تیز)
معشوق و شراب و دو آتش ...

۲۳۸	دیده تا تکرارِ آں لب ہاے شیریں دیده است معنیِ قندِ مکرر را غنی[1] فہمیده است	۱۴

لعلِ یارم باده آشامے است از جامِ الست
چشمِ من از شربتِ دیدارِ او گردیده مست
ساغرِ لبریز دارد از دہانِ خود بدست
یارِ حافظ[2] باده خوار است و لبِ او مے پرست

۲۳۹	بادۂ تلخ از لبِ شیریں لبانِ خوش صفات راست گوید در حلاوت می برد آب[3] از نبات	۱۵

موشگافی[4] ہاے فکرِ شاعرانِ موشگاف
در بلاغت لعلِ او خرہاے تر شفاف و صاف
از شگافِ[5] نورسِ لب می نماید انکشاف
دارم از شیرینیِ مضمونِ جامی[6] اعتراف

۲۴۰	میوه از جوشِ حلاوت چاک پیدا می کند ایں لبِ شیریں شگافِ پاک پیدا می کند	۱۶

در نگاهِ خضر لعلِ او بہ از آبِ حیات
قم باذن الله سحار است از اعجازِ ذات
کاب[7] حیواں جاں نمی بخشد گہے بعد از ممات
چوں غنی[8] دانم و لا جاں بخشیِ لب از صفات

ک۱ غنی شاعرے معروف که این شعر مال اوست ۱۲
ک۲ حافظ شیرازی شاعرے معروف که تضمین مصرعش درین بند کرده ایم ۱۲
ک۳ آب بردن از چیزے یعنی بے آبرو کردن آن را (صفحۃ اللغات)
ک۴ موشگافی یعنی باریک بینی (منتخب - بذیل موشگاف)

ک۵ شگاف - بفتح اول ... ۱۲
ک۶ ملا جامی شاعرے معروف که این مصرع ازوست ۱۲
ک۷ آب حیوان - آب حیات (غیاث اللغات)
ک۸ غنی شاعرے معروف که این مصرع ازوست ۱۲

۱۴۱	آنکہ شربت زاں لبِ جاں بخشِ یارم خوردہ است در نگاہش آبِ حیواں ہمچو خونِ مردہ است	۱۷

بوسۂ تصویرِ یارم چوں کند جاں پروری کے خرِ عیسیٰ کند با اسپِ تازی ہمسری	تا بہ لعلِ جانفزاے او چہ باشد انوری لطفِ مضمونِ غنی ہرگز ندارد برتری

۱۴۲	پیشِ لعلِ او کہ ہر یک مردہ را جاں پرور است ہر کہ زاعجازِ مسیحا دم زند گوئی خر است	۱۸

خوش بود تشبیہِ خاتم از براے لعلِ لب دستکارانِ عجم گویند للہ العجب	لعلِ او انگشترِ دستِ بلیغانِ عرب وہ چہ مضمونِ بلیغِ شاعرِ طاہر لقب

۱۴۳	خاتمِ لعلِ لبش را ہر کہ در چشم آورد ہمچو خاتم از دہن انگشت بیروں ناورد	۱۹

در بلاغت چوں نبات و قند تشبیہِ لب است ذوقِ ایں تشبیہ کامِ زباں لب تا لب است	با دہانِ رشکِ گل گلقند گفتن انسب است لطفِ مضمونِ گرامی حسنِ عرضِ مطلب است

لب مبارک

لہ آتش بیاں یعنی تیز زباں و گرم (بہار عجم)

لہ آتش فشاں ـ از صفات لب

لہ آتش زباں فصیح الکلام (محرم و بہار عجم)

۴۴۴	تا نبات از خجلتِ شیریں لبِ او آب شد لعل از لعلِ لبِ او شربتِ عنّاب شد	۱۰
لعلِ او آتش بیان و نطقِ او آتش فشاں لعلِ لبِ تو در رگ است و هم آتش نشاں		رنگِ لعلش آتشین و یارِ من آتش زباں حسنِ تضمینم ز فکرِ شوکتِ آتش بیاں
۴۴۵	از لبِ لعلش سخن را آب و رنگ و دلکش است شعلهٔ نطقِ مرا یاقوت سنگ آتش است	۲۱
گوهرِ شادابِ لعلش لعل را گوهر شکن از عقیقش شهرتِ رنگے در اقصائے یمن		برقِ لب خرمن برقِ درخشاں تو زن لب نه تنها مفیدِ بلخیِ شیریں سخن
۴۴۶	لعلِ او هر گه لبے از خنده شیریں می کند پرتوش روشن چراغِ حسنِ پرویں می کند	۲۲
آں لبِ گویا بکامِ خموشی است و ایم بے سوال وصفِ لعلِ شکرینش بیش از فکرے محال		در جوابِ سائلے شکر شکن شیریں مقال شکریں تمثالِ لب اکبر دانش حسبِ حال

۷۴۷ — ۲۳

شکوہ بنمود اگر با من دمے گویا نشد
آں لبِ شیریں زشیرینیش از ہم وانشد

تنگِ شکر یار تشبیہے است شیریں و فصیح
فکرتِ شاعر کند حسنِ ملیحے را صبیح

قند را کانِ ملاحت نیست تشبیہِ ملیح
امتزاجِ آب و آتش حسنِ و اصف دریح

۷۴۸ — ۲۴

تا نمک افشاں لبِ او در شکر خائی شود
بوالعجب کانِ نمک دکانِ حلوائی شود

در تعشّق جاں ستانی نیست کاریارِ ما
از بلا فکرِ نجاتِ ما کند غمخوارِ ما

ہر کرمی میر دبرو جاں بخشدش دلدارِ ما
نیست چوں ازنجاتِ او در پے آزارِ ما

۷۴۹ — ۲۵

لعلِ جاں بخشش کہ یادِ آبِ حیواں می دہد
زندہ را جاں می ستاند مردہ را جاں می دہد

چوں نہ بیند از لبش یک حرف یارائے مقال
لعل و لُبِّ اللّباب یا یہ حسن و جمال

از سخن بستند لب حت گرانِ باکمال
آفریں بر شاعرِ رنگیں لب نازک خیال

لب مبارک

۷۵۰	در لب یارم نہاں حسنِ جہانے کردہ اند گوئیا در غنچۂ او بوستانے کردہ اند	۲۶

آں لبِ تر شربتِ عناب میدارد بجام تشنہ پرور زابِ لعلش آں لبِ یاقوت فام	لب بلب سیراب شد زابِ لبش ہر تشنہ کام صائب از مضمونِ سیرابش ہنازود در کلام

۷۵۱	تشنہ در گرمائے صحرائے قیامت زینہار او نہ گردد کو بخاطر داشت لعلِ آبدار	۲۷

لعلِ او گلقند یا عناب یا گلبرگِ تر تا بوصفِ لعلِ نوشینش سخن کردیم سر	یا رطب یا انگبیں یا قندِ مصری یا شکر کاغذِ ما شد نیانی کلکِ ما چوں نیشکر

۷۵۲	فکرِ جامی اے ولا با فکرِ مخلص شد قریں از دو لب قندِ مکرر می نماید آں و ایں	۲۸

لعلِ رنگینت بُرد رنگ از لبِ رنگین چاں گشت مرجان و عقیق از رنگِ لعلت بے جواب	لالہ و گل ہر دو بر رنگینیِ او دیگ باش شد حسینِ مشہدی از رنگِ او رنگین بیاں

۲۵۴

٥٥٣	بالبست لعلِ بدخشاں دمِ زرنگے می زند ایں چہ (خوش بگرفتہ) ہر دم بسنگے می زند	٢٩

از فسونہا ... چہ پرہیز و بکار و بارِ خویش
لعلِ او تجبر نما در عالمِ گفتارِ خویش

دلبرم لہو و لعب را می نداند کارِ خویش
محسنِ تاثیر گوید در صفاتِ یارِ خویش

٥٥٤	شوخ چشمِ من چو از مژگاں فسوں سازی کند لب بہ یکدیگر زند خواہد چو گلبازی کند	٣٠

لعلِ یارم از مناہی داشت اہمِ عار و ننگ
لعلِ یارت بادہ پرور جرعہ نوشِ بادہ رنگ

بود از و برمے پرستاں عرصۂ تعمیر تنگ
مے پرست می چکاں چوں لعلِ خوبانِ فرنگ

٥٥٥	از لبِ میگونش صائب کم نمی گردد خمار گردشِ ساغر چہ سرگرمی ترا آرد بکار	٣١

لعلِ یارم را لبِ میگوں نگویم ہیچ گاہ
مے خورش و مے نوش وصفِ لعلِ او باشد گناہ

در صفاتِ لعل بر حفظِ ادب دارم نگاہ
تا ز تشبیہ لب یارت اسیرم عذر خواہ

لبِ مبارک

۷۵۶	گر شراب از یادِ لعلش دم زند در ساغرے دُرِ دِاحمر خندہ بر شبنم زند در ساغرے	۳۲

ہر دو لعلِ یار را خجلت دہِ شیر و شکر
در شکر افشانیش از لعلِ لب ریزد گہر

ایں نمی گردد جدا آں ہیشود از یکدگر
یارِ حافظؔ طفلِ مکتب چند امضونِ تر

۷۵۷	گرچہ در ناز و ادا گردید حسنش پردہ سوز از لبِ شکر فشانش می چکد شیرے ہنوز	۳۳

انگبینِ لعلِ شیریں تو بے زنبورِ خال
بر لبت زنبورِ خالِ او نمی یابد مجال

زلفِ مشکینت مگس رانے بمضمونِ خیال
گرچہ گوید سالکِؔ قزوینیِ شیریں مقال

۷۵۸	ہر کسے خواہد شود با شکریں لب ہم نفس ہیشود ہر جا کہ شیرینی است غوغائے مگس	۳۴

من بعشقِ زلفِ پیچاں سنبلِ آشفتہ ام
در صفاتِ جوہرِ لب گوہرِ جاں سفتہ ام

در بہارِ عارضِ او ہمچو گل بشگفتہ ام
لعلِ لب را چوں علیؔ قائم بدانش گفتہ ام

ملہ حافظ شیرازی شاعر سے مراد ہے کہ شعر سوم تضمین مضمون اوست ۱۲

ملہ سالک قزوینی، شاعر سے مراد ہے کہ شعر سوم ازوست ۱۲

ملہ علی سرہندی، شاعر سے مراد ہے کہ شعر سوم ازوست ۱۲

۳۵	هر کجا لعلِ لبِ یارم بگفتار آمده ابرِ نیساں بارِ او گوئی گہر بار آمده	۶۵۹

بشگفد از صورتِ گل در گلستانِ جمال نغمہ سنجی می کند فکرم چو بلبل در مثال	گر بخاطر بگذرد از غنچۂ آں لب خیال در نظر آں غنچہ گل گردد بہنگامِ مقال

۳۶	از حدیثِ لعلِ او چوں غنچۂ گل در دہاں شوکتِ[1] مدّاح را ہموارہ می بالد زباں	۶۶۰

شکّریں گفتار و شکّر بار از حسنِ صفات حالِ شیریں مقالی لطفِ مضمونِ نجات[2]	در بلاغت لعلِ شیریں راست تشبیہِ نبات قرصِ حلوائی و لوزِ زعفرانی حسنِ ذات

۳۷	شاعراں گویند در [illegible] نباتش در سخن آں لبِ شیریں [illegible] آب بگردد در دہن	۶۶۱

حسرتِ خ[illegible] [illegible] اند کہ در مینا مقیم جوشِ انشستِ طبعِ اوست چوں فکرِ سلیم[4]	آبِ گلگوں از لبِ گلگونِ او در ریو ہم[3] نشۂ سرشار از ذائل شد از خوفِ عظیم

[1] شوکت بخاری، شاعر معروف از گروہ سوم از روت ۶

[2] میر نجات، شاعر معروف از گروہ سوم از روت ۶

[3] آبِ گلگوں: کنایہ از شراب (آصف اللغات)

[4] سلیم طہرانی، شاعر معروف از گروہ سوم از روت ۱۲

٦٦٢ — ٣٨

درواںش از لعل لب گر بگذرد اندیشه

بگذرد همچون عرقے از لبانش شیشه

چشم ان فیتا • چون نقش پاک دلبرے
بوسه دادم بر تصویر لب پیغمبرے

از لبش آمد به دل یاد لب کوثرے
برزبانم بود از فکر اثر شسته ترے

٦٦٣ — ٣٩

چون تواں قانع به پیغام لب سیر شدن

با دهان خشک نتواں از لب اثر شدن

این لب او راست برگ گل برتری
شد خجل پیش لب او صنعت اسکندری

پیرهٔ چشم بتاں آرزوے همسری
در صفا آئینه روشن لقول انوری

٦٦٤ — ٤٠

آں سخن هائے که در زیر لب خود دارد او

میتواں خواند از لب او نفس پیش از گفتگو

هر که خواهد بوسه بر لبہاے سخنور یار نیست
لعل او منت پذیر مستی سرشار نیست

می پرستی بوسه بازی شرب الذر نیست
این نباشد کار یا صائب مگر این کار نیست

۷۶۵	باده بے لعل لب دلبر نمی خواهی زدن غوطه در دریا بے گوهر نمی خواهی زدن	۴۱
از لب لعلش بود طبعم ولا رنگیں سخن لب گلگول او حرفے رود چوں در چمن		چوں عقیقے کاب سر بنگیے یافت ال رنگین غنچه را گر دوز شبنم آب حسرت در دہن
۷۶۶	از دہانِ غنچہ گل بیروں نیاید در بہا چوں عقیقِ شد رنگیں در معدنِ خود شرما	۴۲
پرتو لعل لبش جوہر بمعدن می کند یک نگاہ لطف او صد دیدہ روشن می کند		عکس لعلش دشت را ہم رنگ گلشن می کند بوسۂ تصویر لب جاں بخشی من می کند
۷۶۷	بے لب لعلش غنی چوں زندہ نبود قالبم یا لب شیرینِ او یا جان شیرین بر لبم	۴۳
بادہ می دارد بظاہر پیش لعلت انفعال آتشے دارد بدل ہم در طبیعت اشتعال		در دلش زیں لب بحکم حرمت او صد ملال حسن تضمین است فکرِ حافظ نازک خیال

۷۶۸ — ۴۴

زہرخندے جام را زیرِ لبِ آتش بہ دل

زانکہ گردد از لبِ لعلت شرابش منفعل

وصفِ لعلش بر لبِ شمعِ منوّر روشن است

گفت بلبل شہرۂ لعلش چو گل در گلشن است

لب بلب لعلش بلالِ چرخ آں سیمیں تن است

گلشنی گوید کہ صیتِ لعلِ او در معدن است

۷۶۹ — ۴۵

از ندامت شد عقیق الماس در کوہِ یمن

تا بر آمد لعلِ او رنگیں تر از کانِ سخن

من بگردن ہمچو قمری طوقِ لب دارم ولا

ہمچو طوطی در صفاتِ لبِ شکر بارم ولا

بلبل آسا عاشقِ آں گل بگلزارم ولا

چوں حزیں مدّاحِ لب در فکرِ اشعارم ولا

۷۷۰ — ۴۶

تنگ بر طوطی چو مغزِ پستہ می بینم قفس

زانکہ در شوقِ لبِ شیریں ندارد دسترس

اے خوشا طالع کہ چشمِ یار بر کارم فتاد

حلیۂ لعلش قبولِ چشمِ دلدارم فتاد

نقشِ لعلِ او پسندِ خاطرِ یارم فتاد

تا بطبعِ نازک او حسنِ اشعارم فتاد

له بر لب، بہشتی در بحر عجم
۲ له گلشنی شاعرے معروف کشورِ سوم از دست ۱۲
۳ له حزیں اصفہانی، شاعرِ معروف کشورِ سوم مال دست ۱۲
۴ له افتادن، یعنی جگر رفتن، (در اصطلاحات بزبان معنی شاہ زدہ ہش)

۷۷۱	گز مقالِ شکّرینم او لبش شیرین کند وز تبسّم لب بلب برکارِ من تحسین کند	۴۷
۳۵	تبسّم و خندهٔ مبارک	۳۰

لب چو شیرین کرد بر تصویرِ لب دلدارِ ما از شکرخندے چو شیرین گشت لعلِ یارِ ما		شد عیان نقشِ تبسّم بر مرادِ کارِ ما نقشِ صورت بست نوکِ کلکِ شکّربارِ ما

۷۷۲	از لبِ تصویرِ اینک می تراود خندهٔ خندهٔ تصویر بر لعلِ بتان زد خندهٔ	۱

از تبسّم می کشد دلدارِ ما تصویرِ ناز خندهٔ او در نیاز و ناز دارد امتیاز		وز تبسّم می طرازد یارِ من نقشِ نیاز می کشد نقشِ تبسّم وصفِ مدحت طرازِ

۷۷۳	نازِ یارم تکیه بر دوشِ تبسّم کرده است خنده اش گل در گریبانِ تکلّم کرده است	۲

خندهٔ صبح است از صبحِ لبِ یارم خجل		آفتاب از آتشش از بهرِ خندے مشتعل

۲۶۱

خندهٔ شام از شب حسن خط لب منفعل		خندهٔ شمع از فروغ لعل او آتش بدل
۷۷۴	لعل لب از خجلت مهر فروزاں خنده ریز برق لب از ذلت شمع شبستاں خنده خیز	۳
خندهٔ برق از ندامت گشت پنہاں در سحاب خندهٔ زخم از لعاب لعل خنداں کامیاب		خندهٔ شمشیر از آتش بخجلت غرق آب خندهٔ مینا خجل از خندهٔ لعل خوشاب
۷۷۵	خندهٔ مے خنده زن بر خندهٔ مینائے خود خندهٔ مینا خجل از خندهٔ صہبائے خود	۴
خندهٔ گل بر جمال خندهٔ لعلش فدا خندهٔ تر در لبش تصویر صد ناز و ادا		لب بخندیدن چو برگ گل نشد از ہم جدا از لب تصویر لب آید بگوشم ایں ندا
۷۷۶	بر لب خورشید بود خندهٔ روشن عیاں خنده زد دریا ز موج خود بر ریش آسماں	۵
از شکر خوابم عیاں شد خواب خوش وقت سحر		وز شکر خندت پیدا لب بلب تنگ شکر

از (شکر خند لبت در خواب) بودم بیخبر			کز لب رنگینا بگوشم خورد این مضمون تر
٦٦٦	دوش چون خندید بر روی تو لعل لب بخواب یافت چشم معنی لفظ (شکر خواب) از کتاب	٦	
تا شکر خندش گلگشت چمن گلریز شد از تبسم تا لب لعلش شکر آمیز شد			غنچه نشگفته از لعلش تبسم خیز شد از حلاوت ساغر گل در چمن لبریز شد
٦٦٨	تا تبسم با لب لعلش (هلالی) آشناست از خجالت غنچه را پیراهن هستی تباست (چاک)	٧	
ای خوشا تیغی که لعل زخم را خندان نکرد قدر این تیغ لبش کس جز سخندانان نکرد			کشت عاشق را گر خونریزی انسان نکرد حبذا اخلاص مداحی که خوف جان نکرد
٦٦٩	تیغ لعلش از تبسم قتل مردم می کند گفتمش مخلص مرا هم کش تبسم می کند	٨	
کس نه آوازی ز حسن خنده یارم شنید			از شکر خندش مگر آوازه در گوشم رسید

تبسم و خندهٔ بیباک

خندهٔ زندار نباشد بجز گوهر آبدار ... گوهر مضمون افکر نازک بیدل نثار

۷۸۶	چوں تبسم ریخت صد رنگ سخن زاں لعلِ تر ریخت ز آغوشِ رگِ گل شوخیِ موجِ گہر	۲۵

شکرین لعل از شکر خندت شود شکر شکن
پیکرِ او شد نہاں چوں چشم زد از چشمِ من ... خندہ بر طوطی زند ہر سبز گوشے در چمن
یافتم رازش ز فکرِ صائب شیریں سخن

۷۸۷	خندهٔ سرشار چوں لعلِ ترا شد پرده در شد نہاں مانند مغز پسته طوطی در شکر	۲۶

تیغِ لعلش صبح خندو پاک گوہر آبدار
از خطِ لب جوہرِ بالائے تیغش آشکار ... خشک لب یاقوت رنگ الماس فعل الماس بار
حسنِ مضمونِ معزی بر لب تیغش نثار

۷۸۸	خندهٔ لعلِ لبِ او تیغ را عریاں کند چوں بخندد تیغِ او کفار را گریاں کند	۲۷

واشود لعلِ لبِ او با شکر خندے اگر ... آب حسرت در دہن آرد صدف را گہر

از اسیر گوهر مضمون است در بحر دگر		آب لولو پر کند چشم صدف از اشک تر
۶۰۹	موج دریا تا ز موج خنده او آب شد بحر در آب گهر از خجلتش غرقاب شد	۲۸
خنده دندان نما چون وا کند قفل دهن تا شکر خند لب او خنده زد در چمن		عاشقان حسن را پیدا شود راه سخن غنچه بی باد صبا بشگفت و بلبل نغمه زن
۶۱۰	چون تبسم از لب او شد کلید قفل دل از کشاد غنچه ها باد صبا گردد خجل	۲۹
یار با در خنده دارد اعتدالی رابط است آنچه دارد خنده مستانه و سرشار و مست		هیچگه در خنده او بی خودی صورت نبست وانچه بی خود میشود یار معز فطرت است
۶۱۱	می کند چندان تبسم گل ز لعل باده فام رشته گلدسته گردد در کف او خط جام	۳۰
خنده آن غنچه لب هر غنچه را گل می کند		در تقابل گل اگر خیزد تجاهل می کند

۲۶۷

در خندهٔ مبارک

برخِ گل چون گلشن عرضِ تجمّل می کند | گل (را شیرِ الفت او) کارِ بلبل می کند

۶۹۱ — لب بروی گل اگر خندیده باشد در چمن / گل بخود صد پیرهن بالیده باشد در چمن — ۴۱

خندهٔ حسنِ ملیح و لب نمک از جمال | لعلِ نگینت شکرخند است و هم شیرین مقال
امتزاجِ شور و شیرینِ صفاتِ او کمال | سُفت کبر جان بوصفش شاعرِ نازک خیال

۶۹۲ — تا نمک پروردگانِ لعلِ خندانِ توایم / حلقه در گوشِ دُرِ شهوارِ دندانِ توایم — ۴۲

غنچه لب در تبسم تا بگلشن گل شود | خاطرِ گلشن ولا آشفته از سنبل شود
چون لبِ خندانِ او شگفته همچون گل شود | گلشنی گوید که عشقش از دلِ بلبل شود

۶۹۳ — در گلستان از لبِ خندانِ او کردم سخن / شد فضای خندهٔ گل تنگ روی چمن — ۴۳

هر که با لعلِ شکرخندِ تو محوِ گفتگو است | در بلاغت (جانِ شیرین) از صفاتِ جانِ او است

ه۱ این شاعر ... سوم بالا است

ه۲ تخلص شاعر معلوم نه شد و صحیح نیست که شاعر تخلص او باشد در بعض کتب نقل این بنام شاعر دیده شده

ه۳ گل شدن بمعنی ظاهر شدن (در بحر عجم) و در اینجا بمعنی شگفتن

ه۴ گلشنی تخلص شاعر است بمعنی حقیقی است

در مصرع سوم ... درست

تبسم و خندهٔ [illegible]

نوزِ شیریں نقشِ لعلِ شکّر نیت ہو بہوست | درثبوتِ دعویم مضمونِ جنابِ صائب و بروست

۶۹۵	چوں بخندد و در تکلّم لعلِ شکر بارِ تو / مغزِ من در استخواں شیریں کند گفتارِ تو	۳۴

خندہ تنگِ لبِ او در حلاوت شکّرے / تابشِ دندانِ او در خندہ ہمچوں اخترے | بو العجب درکانِ لعلِ اوست سلکِ گوہرے / مطلعِ صائب فروغِ انجمش را مظہرے

۶۹۶	خندہ و دنداں نما از لعلِ یارِ ما بہ بیں / گر ندیدستی بروز اختر بیا اینجا بہ بیں	۳۵

خندہ او بر لبش حسنِ لبِ شکّر شکن / از شکر خندش بُوَد معتوبِ او ذوقِ لبن | دیدمش در لطف و خشم و سکوں ہمچو من / حبذا شیریں مقالِ فوقِ شیریں سخن

۶۹۷	آں تبسّم دفعِ زہرِ چشمِ خشم آلودہ کرد / تلخیِ بادام را آبِ شکّر بالودہ کرد	۳۶

جاں فدائے جلوہ شیریں تبسّم ہائے یار | بر شکر خندش روانِ عاشقِ لعلش نثار

سلک صائب [illegible] شاعر معروف [illegible] ۱۲

کان ابو العجب بقول آصف اللغات [illegible]

صاحب عجیب ـ نادر [illegible]

[illegible] ۱۲

مطلع شعر [illegible]

گوہر [illegible] ۱۲

٣٦٩

شکر بادام یعنی [illegible] (آصف اللغات)

دشمنِ مغلوب را عفوش نماید شرمسار		برلبِ خندانِ او میرداسپرِ دلفگار	
۷۹۸	از تبسم جاں بلب باشد عدوے زہرخند		۳۷
	حاجتِ زہرش چه باشد ہر که می میرد ز قند		
یارِ ما بر عاشقِ نالاں ترحم می کنی		با لبِ خندانِ خود با او تکلم می کنی	
لعلِ خود را نازہ بردارِ تبسم می کنی		طبعِ سرخوش را ہوا جوے تلازم می کنی	
۷۹۹	چشم را آئینہ بردارِ تبسم کردہ		۳۸
	وز تبسم حسنِ ایماے تکلم کردہ		
ہر کجا از لبِ شکرخندے گشاید در چمن		میشود ہر برگِ سبزے طوطیِ شیریں سخن	
خندہ چوں ریزد بمحفل از لبِ شکرشکن		نقلِ مے ریزد فراشکِ شمع در دامانِ من	
۸۰۰	ناصرِ رنگیں بیاں چوں بلبلے برگل نثار		۳۹
	فکرِ صائب برلبِ روشن فدا پروانہ وار		
خندۂ زیرِ لبے باخندۂ پنہانِ یار		برلبش لطفِ تبسم را نماید آشکار	

سلہ سہیم بہر شالی، شاعر معروف [illegible] که شعر سوم از وست ۱۲

سلہ زہر خند خندہ که از غضب بود (ع ۔ مجم)

سلہ سرخوش، شاعر معروف که شعر سوم بالا از وست ۱۲

سلہ بر او بطعنہ عاشق (ع ۔ مجم)

سلہ نام شاعرے معروف که شعر [illegible]

سلہ صائب صفاهانی، شاعر معروف که شعر اول بالا از وست ۱۲ و شعر دوم از وست ۱۲

برگِ لبہاے او چون گل شد آثارِ بہار		صائبؔ شیرین سخن گوید چو طوطی در بہار
۸۰۱	خندۂ زاں غنچہ مستور اگر آید برون از دلِ مورے مگر صبحِ شکر آید برون	۴۰
خال چون نبود نبودہ بر لبِ خندانِ او شکرین تشبیہِ لعل و خندہ اش شایانِ او		یا قسم شہد از شکر خندہ لبش در شانِ او شاعرِ شیرین سخن لب می زند در شانِ او
۸۰۲	شہرتِ (شیرین تبسم بر لبِ آن نازنین) مُہر زد از مومِ خالص بر دہانِ انگبین	۴۱
لعلِ لب را در سخن تشبیہِ یاقوتِ خوش آب گریۂ او در غمِ امت چو بارانِ سحاب		خندہ صبحِ مشرقِ لب عارضِ او آفتاب خندۂ دندان نما در چشمِ صائبؔ برق تاب
۸۰۳	گریہ ہا در پردہ بہرِ عیش سامان آورد خندۂ بے اختیار برق . باران آورد	۴۲
خانۂ من از لبِ یارم چو نقشِ خندہ بست		لوحِ نقشِ نازکش از دلربا دادم بدست

تا لبِ شیرینِ یارِ او بر صنعتم شکر شکست — صورتِ کارم بعالم بر مرادِ من نشست

٨٠٤ — خندهٔ زیرِ لبِ یارم مرا دلشاد کرد / چشمِ خندانش بحسنِ صنعتِ من صاد کرد — ٤٣

٣٦ — **خطِ لب یعنی بروتِ مبارک** — ٣١

من به تصویرِ خطِ لبهات می‌نالم بروت / چشمِ خود وا کردن و استادنِ من و بروت

خامه‌ام در دست و چشمِ موشگافم بر بروت / نیک میدانی نگارم نیست اشکالے در وت

٨٠٥ — رنجشم اینجا بروتِ مانی و بهزاد را / مایهٔ فخر است رنگِ صنعتم استاد را — ١

من بصنعت بر طریقِ نقشبندانِ عجم / از سوادِ چشم سامانِ مدد آمد بهم

کردم از زلفِ پریرویانِ عالم موقلم / یافت تصویرِ بروتِ پاکیا و زیب قلم

٨٠٦ — تا بروت از رنگِ حسن برتافت از امدادِ من / یک بروتش را ظاهر کند استعدادِ من — ٢

خط لب یعنی ریش زیر لب

شمار	بیت	شماره
	کاتبِ قدرت بروی ساده در عهدِ شباب در کتابی چهره این بیت الغزل از انتخاب می طرازد این خطِ نازک چو سطری در کتاب حسنِ مضمون از مضامینِ لبش لب اللباب	
۸۰۷	مطلعِ ابرو ز دیوانِ سخن بر روی اوست این خطِ لب هاش حسنِ مطلعِ ابروی اوست	۳
	حسنِ مکتوبِ خفی در رساله‌ها گر و جلی از لبِ او حسنِ مضمونِ بلند و معتلی لوحِ او باشد به تحریرِ نبت منجلی می نماید از فروغِ فکرتِ ناصر علی[۱]	
۸۰۸	تا خطِ آن لب ز لعلِ آتشین پیدا شود این خطِ یاقوت بالای نگین پیدا شود	۴
	آن خطِ سبزِ لبِ لعلِ گهربارِ نگار کس نه بیند اے و آرا در کانِ لعلیں سبزه زار می کند از کانِ یاقوتی زمرد آشکار شانیِ تکلو[۲] ز لب پیدا کند رنگِ بهار	
۸۰۹	تا لبش خطِ زمرد رنگ بر بیجاده[۳] بست سبزه ها از لاله زارِ گلشنِ لب سر زد است	۵

[۱] ناصر علی شاعر معروف
[۲] شانی تکلو شاعر معروف
[۳] بیجاده بالکسر سنگیست که کاه را جذب کند (غیاث اللغات)

خطِ لب یعنی روئیدنِ مبارک

تشنهٔ دیدارِ یارم را خطِ لب رہبرے اے وَلا آبِ تشنه را ریحانِ تو خوش منظرے	برکنارِ حوضِ لب خط ہمچو ریحانِ ترے یارِ بیخودؔ را چه غم از احتیاجِ دیگرے

۸۱۰	برلبش لب تشنگاں را خطِ او رہبر نبود خضر را بر آبِ حیواں یادِ اسکندر نبود	۶

از خطِ سبزش خجل شد طوطیِ شکّر شکن مستِ رنگِ سبزه اش طاؤس قصدِ چمن	از صفاتِ لعلِ لب منقارِ خرش حرف زن وه چه خوش گوید بوصفش واصفؔ شیریں سخن

۸۱۱	رنگِ خطِ سبز چوں بر لعلِ جاناں ریختند آبروے طوطیاں در شکّرستاں ریختند	۷

بر نمکزارِ لبش وا از خطِ لب سبزه زار در زمینِ شور ریحانے نروید زینہار	دائما دارد بہر یک موسم ایں فصلِ بہار ایں چه اسرار یست می پرسد علیِ سبزوارؔ

۸۱۲	گر زمینِ شور سنبل بر نیارد سعدیا سبز خطے بر نمکزارِ لبش روید چرا	۸

سله بیخود بخاری. شاعرے معروف کہ شعر سوم مال او ست ۱۲

سله واصف بخاری. شاعرے معروف کہ شعر سوم از او ست ۱۲

سله علی سبزواری. شاعرے معروف کہ شعر سوم مال او ست ۱۲

سبزۂ خط بر لبِ او حسنِ یارم را فزود سبزۂ فرماں کش بر حکمِ حسنش رو نمود		ہر کہ بیند حسنِ روئے پاک می خواند درود سبزۂ یارم چو یارِ مجدّ نافرماں نبود
۸۱۳	زانکہ حسنِ بیوفا گردید از فرماں بروں بر لبش آمد بجائے سبزہ نافرماں بروں	۹
با دو ابرو کرد یارم چار چشمی را پسند ہر کہ با او شد دو چار از حسنِ او شد بہرہ مند		چار ابروئی نماید حسنِ او را چار چند با نگارِ خویش می گوید سخندانِ خجند
۸۱۴	خط دمید اے شرمگیں بر روئے ما بردار چشم میتواں اکنوں چو چار ابرو شدی شد چار چشم	۱۰
حرف حرفِ خط دہد از رازِ پنہانی خبر در سخن جا تا کرہ مضمونے ازیں باریک تر		مو بمو یابی اگر بینی بامعانِ نظر موشگافی می کند در وصفِ او کلکِ اثرؔ
۸۱۵	گر ندیدی ترجمانِ رازِ غیب اینجا ببیں آں خطِ نازک رقم بر گردِ ایں لبہا ببیں	۱۱

خطِ لب یعنی بروتِ مبارک

اشرف ماژندرانی شاعرے معروف — کشور سوم از دست ۱۲

خطِ غبار نام قسمے از خط

خطِ یاقوت، نوشتۂ یاقوت — یاقوت نام خوشنویسے معروف (غرائب)

خسرو شاعرے معروف (غیاث اللغات)

صائب صفاہانی شاعرے معروف — کشور سوم از دست ۱۲

از دو اشعارِ خطِ لب بیت ابرویش بلند		این دو لب ابرو اشعارش مسدس است بند	
لطفِ مضمونِ مسدس از رباعی چار چند		اشرف ماژندرانی را رباعی شد پسند	
۸۱۶	خطِ پشتِ لب بچشمِ ما ز ابرو خوشتر است		۱۳
	بیتِ آخر در رباعی اے سخنگو خوشتر است		
وصفِ خطِ لب تمام کردم من از خطِ غبار		تا خطِ سبز تو از تحریرِ من شد آشکار	
شد خطِ یاقوت از خطِ غبارم شرمسار		گوہرِ مضمونِ خسرو شد ز تضمین آبدار	
۸۱۷	تا غبارِ خطِ لب لعلِ ترا در بر کشید		۱۳
	گوہر از گردِ یتیمی خاک بر سر کشید		
سبزۂ نو رستہ دیدم بر لبِ جوے فرات		منبعِ حوضِ دہانش چشمۂ آبِ حیات	
آں لبِ جاں بخش را داند مسیحا حسنِ ذات		صائب از طبعِ روانِ خضرِ طریقت در صفات	
۸۱۸	این خطِ سبز نیست بر پشتِ لبِ جاناں بلند		۱۴
	یا رگِ ابرے کہ شد از چشمۂ حیواں بلند		

رگِ ابر، بقولِ بعضے خطِ سیاہ کہ از ابر پیدا شود ... [illegible]

ازلعابِ نحل آں لعلِ لبش جوئے دہاں	جوئے آبِ جوہرِ تیغش گفته اند اہلِ زباں
سیلِ مضموں را بقلزم بُرد چوں طبعِ رواں	عنبرِ خط یاقتم دربحرِ شعرائے نکته داں

۸۱۹	رشتۂ حرفے به لعل اورگِ یاقوتِ تر شد خطِ لب عنبرے از قلزمِ آبِ گہر	۱۵

خطِ سبزش سبزۂ نارسته را آثار اوست	درخطِ گلزار این دیباچۂ رخسار اوست
آں خطِ نورسته گوئی سبزۂ بیدار اوست	گوہرِ مضمونِ جالب جوہرِ اشعار اوست

۸۲۰	شد خطِ نارسته از لعلِ دلبر آشکار رشتۂ سبز از صفائے سلکِ گوہر آشکار	۱۶

ایں خطِ لب نیست بل نقشے ز حرفِ زیرِ لب	ویں خطِ لعلش خطِ یاقوت می دارد لقب
حسنِ تشبیهش مقالِ نکته سنجانِ عرب	در صفا لعلِ لبِ او غیرتِ صنعِ حلب

۸۲۱	از خطِ لب ہاے او ہر حرفِ زیرِ لب بہ بیں ہر کسے خواند لعلش چوں خطِ زیرِ نگیں	۱۷

گر زمینِ شورسنبل بر نیارد در جہاں		سبزہ روید در نمک زان لبِ لعلش چساں
سبزۂ لبِ خوش نمک زاں است در حسنِ بتاں		قاسمِ شہدِ نمک پروردہ اش گوید چناں

۸۲۲	در ملاحت ہائے خط و خالِ آں لب نیست شک ہر چہ در کانِ نمک افتد شود آخر نمک	۱۸

آنچہ بر لوحِ لبش در وصفِ تماشائش نوشت		کاتبِ قدرت بمشقِ چاردہ سالش نوشت
ہر چہ در خطِ خفی بر خیِ احوالش نوشت		خامۂ فکرم ولا تفصیلِ اجمالش نوشت

۸۲۳	حلیۂ لب گشت از خطِ لبِ او آشکار چوں وقتِ آفتابِ چرخ در نصف النہار	۱۹

دید چوں مجنوں خطِ سبزِ لبِ لیلائے خود		سبز پوشانِ چمن را یافت در صحرائے خود
یکسرِ مو جنبشے پیدا نہ کرد از جائے خود		در کمالِ بے خودی بنہاد سر بر پائے خود

۸۲۴	آں خطِ مشکینِ یارم بر لبش لیلائے من عاشقِ مجنوں منم دشتِ جنوں صحرائے من	۲۰

خطِ لب یعنی بروت مبارک

ﻃ قاسم شہدی۔ شاعر معروف (شعر سوم بالا است ۱۲)

ﻉ نمک پروردہ۔ یعنی نمک خوارہ

ست کہ معاصرین عجم در روزمرہ خود استعمال می کنند ۱۲

ﻕ لفظ نوشت در مصرع اول و سوم یعنی نوشتہ شد و این محاورۂ فارسی

ﺵ بروت ہر کنایہ از خطِ ... زبان است ۱۲

(آصف اللغات) و بروت ... آفتاب بر خطر ۱۲

ﻉ خطِ سبز۔ در اصطلاح عجم ... سوم و مجازی را نام است ... بر لب و عارض پیدا شود ... بر لب و عارض زناں یا شیا مرداں ... حسن است و سبزی ... مرداں را بلند شود

... سبز ... مرداں ... است

... زناں ... ست ... ۱۲

ﻉ سبز پوشانِ چمن درختان

سبزہ باغ ۱۲

ﻉ سر برپائے خود نہادن یعنی ... علامت بیخودی است ۱۲

آب و تاب آبدارش جوہرش را مظہرے این خط لب بر لب تیغ لب او جوہرے		زین خطش بر خاتمِ لعلش نگینِ اخضرے آن لب او در بلاغت تیغ آتش پیکرے
۲۱	وان لب تیغ لب لعلش بود الماس بار زین خط تیغ لب او سینهٔ دشمن فگار	۸۲۵
موشگافی ہاے من مقبولِ طبعِ دلبر است در گلستانِ خوش ہر نگ ریحانِ تر است		زنگ بوے خط مشکین شکِ مشک و عنبر است این خط سبزش که بر لعل لب پیغمبر است
۲۲	نقشِ خوابم چون پسندِ خاطرِ دلدار شد از تبسم سبزهٔ خوابیدہ اش بیدار شد	۸۲۶
۳۲	دہانِ مبارک	۳۷
ساختم نقشِ دہنش بر لب شیرین رقم ذلک التمثال [illegible] من الله الکرم		گردم از موے میانِ نازکِ او مو قلم خامهٔ من در وجود آورد تصویرِ عدم
۱	من بتصویرِ دہانِ او دہن دارم [illegible]	۸۲۷

دہان مبارک

۱ دہان تیغ کنایہ از دمِ تیغ (بہار عجم) ۲ لبِ تیغ کنایہ از تیزی تیغ ۳ بر ملا یعنی آشکار و ظاہر (بہار عجم) ۴ اعداد لب بقاعدہ جمل سی و دو بیت (آصف اللغات) ۵ الماس دندان شدن عجم و شمار دندان ہم سی و دو می باشد ۶ ثابت تخلص شاعر ست عجمی کہ شعر وہم مال اوست ۷ غنچہ گردان سم فاعل یکی یعنی متامل و مترود کہ غنچہ گردیدن بمعنی توقف و ترامیم آوردن بمعنی متامل بودن است ۸ این شعر از نظم کہ ... مسرت برین شعر

	کس نمی دارد مذاقِ او کہ من دارم ولا	
کز لبِ تیغ دو لب ہایش دہانش بر ملاست در بلاغت این دو تشبیہاتِ نو ایجادِ ماست		این دہانش را دہانِ تیغ اگر گوئی بجاست یا نیامِ تیغ از تیغِ زبان گفتن رواست
۲	ساخت نقاشِ ازل تمثالِ لب را ہمچو تیغ خونِ انصاف است این کو در دہن دارد دریغ	۸۲۸
زانکہ سلکِ گوہر از دندانست اعدادِ لب کانِ یاقوتے کزو الماس خیزد منتخب		درجِ لولو گفتہ اند او را بلیغانِ عرب بر لبِ دریا دہانِ او صدف دارد لقب
۳	با لبِ لعلش دہانِ او چو خندان میشود معدنِ یاقوت ہم الماسِ دندان میشود	۸۲۹
از تبسم کرد ثابت غنچہ گردان غنچہ را شاخِ گل دستے است زیرِ زنخدان غنچہ را		تا دہانش دید در گلزار خندان غنچہ را تا تماشای دہانش کرد حیران غنچہ را
۴	غنچہ زد لافِ لطافت با دہانِ تنگِ دوست	۸۳۰

۲۸۰

		زاں صبا تنگ آمد آورد بیرونش ز پوست		
این دو سربستہ راز آں دہانِ تنگِ یار گر دہانِ اوست دریائے لبش باشد کنار				از دو لعلِ او دہانست و دہانش لعل دار ور لبِ پاکش لبِ جو ضے دہانش چشمہ سار
۸۳۱		کس چساں بیند دہن را از لبِ پاکش جدا ہمچو حرف و صوت نشود این و آں از ہم جدا		۵
غنچہ چوں خنداں شود پیشِ دہانِ دلربا از زبانِ غنچہ گوش شنیدہ نازک صدا				می کند پرخوں دہانش سیلیِ بادِ صبا دیدۂ آیا گہے بیدل دہانِ غنچہ را
۸۳۲		زاں دہانِ بے نشاں بوے سراغے بردہ ایم غنچہ دیدیم و نقشِ گل بچشم آوردہ ایم		۶
آں لبِ نازک غلافِ تنگ جوفِ دہن از مسرت چوں شود لعلِ لبِ او خندہ زن				تنگ انبوہ دہانے نے بر او قند شکن لب بلب گردد لبِ شیرینِ او شکر شکن
۸۳۳		از دہانِ لب سخن ریزد چو قند از لعلِ لب		۷

	ازین دہانِ تنگ را تنگِ شکر زیبد لقب	
شد وجود او برابر با عدم ہر دو یکی است چون توافق تنگیِ مضمون بوجہِ نازکی است		در بلاغت حسنِ تشبیہِ دہانش نیست و ہست(۱) نسبتِ نازک دہانے بالبش دانی کہ چیست
۸	سفتہ ام در نقشِ نازک جوہرِ ناسفتہ را گفتہ ام گویا حدیثِ آن لبِ ناگفتہ را	۸۳۴
آن خطِ سبزش ز مضمونِ دہن لب اللباب آن دہانِ شکرینش چون شکر گم شد در آب		بر دہانش ہست از اوراقِ لبہایش کتاب مستتر نوشِ دہن پنہانِ لب چون شہدِ ناب
۹	از حلاوت وصفِ شیرینش زبانم را ببست(۲) ہیچکس چون من دہانش را بدین خوبی نہ بست(۳)	۸۳۵
چون مگس ماند بر تنگِ لبِ شکر شکن از شمائل نیست ثابت خال در کنجِ دہن		گر وجودِ خالِ لب را نکتہ سنجانِ سخن از نزاکت کار نگرفتہ ہرگز ہیچو من
۱۰	خال در کنجِ دہانِ او اگر افتادہ است	۸۳۶

(۱) زبان بستن، خاموش کردن و شدن (بحر عجم)

(۲) بستن یعنی آراستن و موزون کردن (آصف اللغات) یعنی سیزدہم و بیست و دوم بیت(؟)

(۳) ثابت شد است معروف کہ شعر سوم مال اوست ۱۲.

	گویا موریست در تنگ شکر افتاده است	
آن دهن را هیچ گفتن در سخن وصف دهانست من نمی دانم چرا معشوق او ناجوهر بانست		بادهان تنگ مصف (بدین حسن بیان است از لسانی مطلع برجسته او را بر زبان است
۸۳۷	گر دهن را هیچ گفتم این قدر بر من مپیچ از غضب گفتی (چه گفتی) باز می گویم که هیچ	۱۱
گفت جامی این دهن بوسه گلی اندر گلاب گفت حافظ غرق شد انگور در لعل مذاب		انوری گوید بهار [illegible] آب چهره [illegible] دانش ترک [illegible] یاقوت آب
۸۳۸	زیر لب با منبع حوض دهانش آبدار چشمه لبریز پنهان می شود در آبشار	۱۲
گرچه بر قفل دهان یار گردم مست و بود یک سخن مشکل دهان بیدهان من نمود		از تعلق عقده الانجلش [illegible] در خموشی [illegible] دیده دهان نبود
۸۳۹	بارها گرد دهان تنگ او گردیده ام	۱۳

در سخن ہائے لبش رازِ دہن را دیدہ ام

بر دہانش ہر لبِ او چوں ہلالے در نظر
ماہ را کامل کند خمیازۂ آں سیمبر

در میانش از تمیم دہانش جلوہ گر
حسنِ انگشتِ شہادت مظہرِ شق القمر

۸۴۰ — فکرتِ من اے وَلا معجز نما شد در سخن
ایں بود اعجازِ یارم یا بود اعجازِ من — ۱۴

نیست ہرگز در دہانِ تنگِ تو کس را سخن
گر سخن دارد سخنور در وجودِ آں چو من

حرف نتواں زد اگر حرفے بر آید از دہن
خامشی اولےٰ بود چوں نیست جائے دم زدن

۸۴۱ — بر زبانِ خلق افواہے ست میداری دہاں
ایں سخن اصلے ندارد تا نیاری بر زباں — ۱۵

دائما دارد گلش در گلشنِ عارض مقام
ایں دہانِ تنگ اے را در خموشی غنچہ نام

گل بگلشن داغ بر دل از عذارِ لالہ فام
بلبلاں خواہند گل چوں بشگفد گاہِ کلام

۹۴۲ — غنچہ و گل گرچہ دانند سرِ یکے بوسہ دہن — ۱۶

سلہ بود اشتن یعنی آثار و علامات چیزے دہشتن (آصف اللغات)

	لیک با او ہمسری آسان نباشد در چمن	
در سجل آمدش خمیازهٔ او در نظر خواست گیرد در دہن انگشتِ حیرت سربسر		ہمچو خاتم یافت از دورِ دہانِ خجِ خبر تنگ تر از حلقهٔ انگشتری بد دشش مگر
۸۴۳	خاتمِ انگشتِ خوباں با نگینِ آید ار خانه بر دوش است از رشکِ دہانِ تنگِ یار	۱۷
از دہانِ تنگِ او بیروں نمی آید سخن محضِ حرفِ است اینکہ می آرد دہانِ یارمن		بر لبِ لعلش بیا پائے تبسم حرف زن ایں سخن سازیست کو دارد سخن ہا در دہن
۸۴۴	یک سرِ مو ہم سخن گنجائش نبود دراں موئے میاں یک سرِ مویست و باشد صد سخن گنجائش دریں دہاں	۱۸
آنکه لب بکشاد در وصفِ دہانِ تنگِ یار شد صدائے غیب تعبیرِ حدیث آں نگار		از ورے کز غیب وا شد یافت مضمون بسیار ہمچو الہامے که ایمائیست از پروردگار
۸۴۵	وہ چہ تشبیہ دہانِ اوست لعلِ سفته	۱۹

ہر حدیثِ اوست وحئے از زبانِ ناگفتہ

دور دار د آں دہانِ تنگِ او گفتار را — گوئیا جائے سخن نبود دہانِ یار را

می پسند د گرچہ لبہائے دہن تکرار را — در دہانش جا نمی باشد لبِ اظہار را

۸۴۶ — چوں دہانِ تنگ عذرِ بے زبانی می کند
برلبِ لعلش تبسم ترجمانی می کند — ۲۰

آں خطِ سبزِ لبش گوئی کہ طوطی در چمن — می شود لعلِ لب از منقارِ گل شکر شکن[1]

نونِ تنویں است ایں میمِ دہانش در سخن — در حدیث آید ولے از غنچہ نکشاید دہن

۸۴۷ — تا نیاید بر زباں گویم چساں حرف است ایں
زانکہ از لب باشگافِ کلکِ شنجرف است ایں — ۲۱

آں دہانِ تنگ را از تہلے گفتہ اند — از حدیثِ آں دہن اہلِ زباں گفتہ اند

در خموشی در طلاقت بیدہانے[2] گفتہ اند — در سخن اہلِ بلاغت نکتہ دانے گفتہ اند

۸۴۸ — از دہانِ نازکِ او می چکد لطفِ سخن — ۲۲

۱؎ ستارگی — کنایہ از زبان (بحر عجم)
۲؎ عاشقی شکر شکن — کنایہ از شیریں گفتار (بحر عجم)
۳؎ بیدہن — بیجم، کم سخن خاموش (آصف اللغات)

	ورنہ مفہومِ دہانِ تنگ بودے بیدہن	

میم مدغم - نونِ تنوین یا معنّے زباں بندِ ما مضمونِ فکرِ جامیِ شیریں بیاں		ایں دہانش مخزنِ اسرار یا رازِ نہاں عالمِ غیب است یا ملکِ عدم تشبیہِ آں

۲۳	حقّۂ لولوست یا سرچشمۂ آبِ حیات غنچۂ لعل است یا طوطی است یا تنگِ نبات	۸۴۹

با دہانت نیست آساں از ملاحت دم زدن در گریباں ہمچو مغزِ پستہ پنہاں شد تنِ من		پستہ ہر چند می دارد نمک با خویشتن تا فرو رفتم بخود اے یار در فکرِ دہن

۲۴	ایں نمکدانے بہ تنگی چوں دلِ تنگے ز مور از ملاحت ہر طرف در عالمے افتادہ شور	۸۵۰

(نقطۂ روشن ترِ پرکار) یارم را لقب بر زبانِ اہلِ نظر دارند للہ العجب		نقطۂ پرکار دارد از دہانش دور لب ایں دہانش نقطۂ شک از بلیغانِ عرب

۲۵	نقطۂ موہوم ناید از تعمق در نظر	۸۵۱

شماره	متن		صفحه
	در تبسم میشود رازِ دہن پوشیده تر		
	شد دہانِ تنگِ او یاقوت[1] راشق القلم از سکوتِ لب شگافِ خامہ می آید بہم[2]	آن خطِ مشکین اوراقِ لبش حسنِ رقم در وجودِ آن لبِ گویاش مضمونِ عدم	
۸۵۲	سطرِ یاقوتی رقم آن جدولِ لعلِ نگار حسنِ مضمونِ رقم شد از تبسم آشکار		۲۶
	آن دہانِ نازکش لعلِ لبش را اختر نے تیزیِ نوکِ زبان تارِ نفس را سوزنے	درمیانِ لعل می بینیم نازک روزنے ریزۂ الماس[3] و لعلِ لبش روزن ہمنے	
۸۵۳	در تکلم گر سرِ موئے دہانش وا شود چشمِ سوزن بر دہانِ تنگِ او شیدا شود		۲۷
	بے زبان[4] گو ہیدا راز دہانِ تنگِ او در سخن فرمانروائی می کند فرہنگِ او	صد سخن پیدا شود از خود بہر آہنگِ او بر زبانِ جوہرِ شمشیر با ورنگِ او	
۸۵۴	عقل حیران است در کارِ دہانِ تنگِ یار		۲۸

[1] یاقوت تمام کاہستہ سرودن (آنندراج)
[2] بہم آمدن، فراہم آمدن، و بہم پیوستن دو چیز (آصف اللغات)
[3] ریزۂ الماس استعاره از نوکِ دندانِ یار کہ گاہ تکلم ظاہر میشود ۱۲
[4] بے زبان یعنی کم گو۔

(آصف اللغات)

	کشورِ دل را بہ تیغِ لب کند در اقتدار	
می نیاید ہیچگہ موے میاں در چشمِ من نسبتے دارد میانش با دہانِ بیدہن		سو بچشمے چوں درافتد کے توان نگریستن گر وجودِ این و آں ارند شک اہلِ سخن
۸۵۵	از فمِ تنگش قوافی تنگ بر اہلِ زباں با دہانش نیست تشبیہے مناسب جز میاں	۲۹
ما بسلکِ نظمِ خود ناسفتہ گوہر کردہ ایم بے دہانی را دہانِ تنگ باور کردہ ایم		گوئیا با بے زبانی ہا سخن سر کردہ ایم در سخن تضمینِ مضمونِ سخنور کردہ ایم
۸۵۶	آں دہانِ تنگِ او صائبؔ مگر پنہاں نماند گرچہ بے اصل است لیکن این خبر پنہاں نماند	۳۰
اے ورا نقشِ دہانِ نازکش بستم چنیں چوں لبِ او بستہ گردد دید ہائی را ہمیں		گر زبانِ ہر کسے خیزد صدائے آفریں ور لبِ او باز شد بنگر دہانِ نازنیں
۸۵۷	گرچہ ہیچ است آں دہانِ تنگِ یار بیدہاں	۳۱

دندانِ مبارک

	کو ندید او راندید او ہیچ از لطف زباں	
ہر کہ دید ایں نقش را کرد آفریں کارِ من با دہانِ تنگ ۔ دلتنگی ندارد یارِ من		از دہانِ تنگِ او شد شہرۂ افکارِ من وسعتِ اخلاق بیں دل جوئی ہو دلدارِ من
۱۵۸	چوں بہ تصویرِ دہانش خامہ ام پرداز کرد با دعائے خیر محبوبم دہانش باز کرد	۳۲
۳۸	دندانِ مبارک	۳۳
نقشِ دنداں را اولا دارم لبِ دنداں مگر در کشادِ کار چشمِ لبش دارد نظر		در دہانِ چوں صدف پنہانست آں سلکِ گہر ہمتم در بے خودی بنہاد دنداں بر جگر
۱۵۹	گر لبِ سرخِ نگارِ من کند دندان سپید عیشۂ از آبِ گہر تصویرِ دندانش کشید	۱
طبعِ من در نقشِ دندانِ تو دنداں تیز کرد دستِ من چابک رکابِ او شد و مہمیز کرد		فکرتم در وصفِ دنداں خامہ را شبدیز کرد اسپِ دنداں گیرِ من بر راہِ جنت خیز کرد

۸۶۰	تا عنانِ او بدست آوردم او شد خوش لگام من بکارِ خود فرو بردم وَلا دندان بکام	۲
دید چشمم ناگهان ولدا من دندان نمود صنعتم را دید چون ارژنگ چین دندان نمود		خامه بر لوحِ صدف نقشِ دُرِ دندان نمود نقشِ من بهزاد را انگشت در دندان نمود
۸۶۱	دستِ من بوسید و دندان بر سرِ دندان نهاد با دلِ ناخواسته بر کارِ من دندان نهاد	۳
دید چون تصویرِ دندانش بلوحِ ارژنگ چین زانکه دندانِ درازش را فگندم بر زمین		بر جگر دندانِ خود افشرد با قلبِ حزین اے وَلا دندان بکامِ خود فرو بردم زمین
۸۶۲	خامهٔ من گردهٔ تصویر را پرواز کرد هوشِ ارژنگ از سرش چون طائرے پرواز کرد	۴
آنکه دارد شهرهٔ کافی بصناعانِ دهر گفتمش بهزاد داری در فنِ تصویر بهر		دیدش دندانِ خود از رشک می خاید زبهر می زنی دندان بدندانت چرا از جوشِ زهر

۵	گفت دندانم بدندان شد کلید از انفعال صنعت دندان بکام من شکستے بالمال	۸۶۳
زیر و بالا چار دندان پیش می‌آرد لقب وز پسش دندان نیش انیاب نامندش عرب		در دهن مجموعهٔ دندان است بر اعداد لب چار دندان رباعیات او را در عقب
۶	شانزده دندان پس انیاب نامش آسیا آخر او چار دندان خرد در انتها	۸۶۴
گوهرش سلکے ندارد چون دهن زیر و زبر کاب دندان همچو گوهر آب او چون اشک تر		دائما طبع صدف از جوهرش زیر و زبر قطره‌هائے شبنم از دندان او شرمنده تر
۷	می نماید شبنمے در غنچهٔ خندان او زینت درج دهانش گوهر دندان او	۸۶۵
شد منافات دهن از گوهر یکدانه پر راست گویم گرچه میدانم و لا الحق مُر		تا بسفتم در سخن از گوهر دندانش دُر انجم از دندان خجل کز عارض نور خور

۵۶۶	از شکر خندے چو صبح در فضا پیدا شود نجم دنداں تا بد و سیارہ نا پیدا شود	۸
خندہ اش چوں افگند عکسِ رخِ دنداں در آب ہمچو (فانوسے بروے شمع) می تابد حباب		قطرہ ہائے آبِ نیساں ریزد از چشمِ سحاب فلسِ ماہی می شود تاباں چو جرمِ آفتاب
۵۶۷	از فروغِ آں دُرِ دنداں صدف سیماب[۱] شد وز ندامت گوہرش چوں اشکِ شبنم آب شد	۹
گوہرِ دنداں و را جانِ گوہر[۲] گفتہ اند آبِ دنداں را صیل آبِ گوہر[۳] گفتہ اند		دانۂ دُر را عرض زیں ذاتِ جوہر گفتہ اند لعلِ لب را معدنِ یاقوتِ احمر گفتہ اند
۵۶۸	سلکِ دنداں زیرِ لعلِ لب نماید در نظر صد عجب کز معدنِ یاقوت می خیزد گہر	۱۰
گوہر از دندانت چوں آئینہ حیرانی کند صائب[۴] از لطفِ زباں فخرِ سخندانی کند		تا ز بر لعلِ لبت لعلِ بدخشانی کند صبح را شرمِ شکر خندِ تو دندانی[۵] کند

[۱] سیماب: شیئی معروف، بقول بہار عجم ... ۱۲

[۲] گوہر: ... بقول بہار عجم ذات ... ۱۲

[۳] گوہر: ... جوہر ... ۱۲

[۴] صائب: تخلص ... شاعر ... ۱۲

[۵] دندانی کردن: ... ۱۲

(۱۰ ج)

۸۶۹	ہر کہ ہمچوں من لب و دنداں ندارد در سخن در سخنگوئی چہ بندد نقشِ دنداں و دہن	۱۱
دو رِ لب انگشتر و دندانِ او نقشِ نگیں می نکمد دندانِ او ہیہم لبِ پر انگبیں		شد ز دندانش عیاں دندانہاے حرفِ سیں فکرتِ من کرد بر فکرِ ثنائی آفریں
۸۷۰	نقشِ دنداں خوبتر گرد آں لبِ پر خندہ را قیمت آرے بیشتر باشد عقیقِ کندہ را	۱۲
شکرین تشبیہِ دنداں و لبش شیر و شکر گرچہ ایں شیر و شکر مخلوط بنماید مگر		قطرۂ شیر است دنداں انگبینے لعلِ تر در مذاقِ حسن دارد ہر یکے ذوقِ دگر
۸۷۱	از لعابِ آں دہن چاہِ زنخداں آبگیر[له] و ز لبِ شیرینِ او فرہاد بیند جوے شیر	۱۳
تا لبِ شیرینِ دندانِ تو شد شیریں صفات در سخن جاں بخشیِ لب نیست ہر گز وصفِ ذات		مصریاں گفتند دندانِ تراحبِّ نبات قطرۂ دنداں لعابِ چشمۂ آبِ حیات

له دانی شیرازی ۔ شاعر معروف کہ در عہدِ سوم ازوست
له آب گرفتن یعنی طراوت حاصل کردن (صفا اللغات)

دندان ...

دندان نهادن - اعتراف کردن

۸۶۲	چشمهٔ حیوان بوصفِ قطره‌ چون لب کشاد خضر بر فوقیتِ دندانِ تو دندان نهاد	۱۴
گوهرِ دندانِ او در جائے دندان جوهرے یا بود در معدنِ لعلِ لبِ او گوهرے		با زرِ سرخِ بنجِ دندان مرصع زیورے پارهٔ الماس در تشبیهِ او فائق ترے
۸۶۳	این مرصع زیورِ الماس در درجِ دهن می نماید آب و تابِ خویش در عرضِ سخن	۱۵
گرچه تشدید است در الفاظِ تازی بیشتر در دهن دندانه تشدیدِ دندان را نگر		در عجم دارد زبان تخفیفِ آن معتبر می نماید در دو سطرِ گوهرین زیر و زبر
۸۶۴	کاتبِ قدرت چو سنت را تشدیدے نگاشت چشمِ خود را در کتابت بر همین تشدید داشت	۱۶
خیمهٔ سقفِ دهن دارد ز دندانش قیام پرده هائے لب بود دیوار گرد پاسِ خیام		هر بنِ دندانِ او را در سخن مسمار نام با نوشیرین زبانش در خیمه اش دارد مقام

دندان مبارک

۲۹۶

۸۷۵	تا رگ‌های دهن خرگاهِ عالی اطناب خیمهٔ ابرِ سیه از خجلتش گردیده آب		۱۷
در خموشی قفلِ دندانش چو می‌بندد دهن کس نبست اندر سخن مضمونِ دندان همچو من			مفتحِ نوکِ زبان بکشاید او را در سخن کس نه افشا کرد رازش این چنین در انجمن
۸۷۶	پردهٔ آن قفلِ دندانش لبِ خاموشِ یار این کلیدِ قفل از دندانِ او دندانه دار		۱۸
گوهر از تشبیهِ دندانِ تو می‌دارد شرف پیشِ دندانِ دهانت صد صدف مثلِ خزف			مو تبن برخاست او را دید چون دُرِ نجف اشکِ گوهر می‌چکد در رنج از چشمِ صدف
۸۷۷	می‌کند کامِ صدف چون با دهانت همسری آسمان دندان کشد در کیفرِ بدگوهری		۱۹
در سخن دندانِ صبح از عکسِ او صبحِ طرب از دهانِ او کشد دندانِ گوهِ آن لعلِ لب			پیشِ دندانش حیا صد خجلت از دندانِ شب گر یاد از دندانِ خوشش ابر در هجرِ رب

۸۷۸	کُند شد دندانِ رمح از تیزیٔ دندانِ یار ریخت دندان از دہانش تیغ شد دندانہ دار	۲۰

سبحۂ دندانِ پاکش بستہ از تارِ نفس جز زبانِ سبحہ گرداں کس ندارد دسترس		دانہ ہائے گوہرینش سفتۂ ہر نکتہ رس خامہ را در وصفِ دندانِ مبینش نیود دہس

۸۷۹	روز و شب لعلِ لبِ او در دہن تسبیح خواں دارد از آیات ۔ سبحان الذی را بر زباں	۲۱

نقشِ دنداں بہ چو رقم بلوحِ لعلِ لب در حضورش سرنگوں بودم بآئینِ ادب		خندۂ دنداں نما بنمود آثارِ طرب ہیأتِ خاموشیم سرتاپا حسنِ طلب

۸۸۰	یارِ من بر آفرینِ صنعتِ من لب کشاد مانیِ ناشاد دندانش بہ سرِ دندان نہاد	۲۲

۳۹	زبانِ مبارک	۳۴

کشتیٔ مضمونِ دل را چون سحابے در ہوا		می برد فکرِ بلندم ہمچو آبے در ہوا

گر کند پیدا خیالم انقلابے در ہوا — گنبدِ گردوں پرد مثلِ حبابے در ہوا

۸۸۱	چوں زرِ پرویں بگذرد از نشترِ موجِ سخن تا ز بحرِ شعر را موزون است پرا وزِ سخن	۱

من بہ تعریفِ زبانت شستم از کوثر زباں — تا مہتائے از زبانِ پاک آرم بر زباں
در صفاتِ او کشاید ہر زباں آور زباں — خضر در شانِ زبانت چوں قلندر تر زباں

۸۸۲	در تکلّم با تو از شہدِ لبت جاں می چکد آبِ حسرت از دہانِ آبِ حیواں می چکد	۲

از ازل طبعِ روانم خوگر است ہمچو نہر — فکرِ تو ہم رنگینیِ مضموں پسندد در سخن
در سرورِ حسنِ تصویرِ زبانِ یارِ من — بلبلِ شکرم بہ تضمینِ تجلّی نغمہ زن

۸۸۳	نو گلے کو در تکلّم مست و مدہوشم کند مے ز مینائے زباں در ساغرِ گوشم کند	۳

نقشِ گلبرگِ زباں بستم بلوحِ لب چناں — کز بگلِ سرخِ دہانش برگِ گل کردم عیاں

باگل نگین نمودم صورت خار زبان		تا خلد کفار را در دل چو گلشن را خزان
۸۸۴	مدحت گلو لب نگینش والا گل می کند نغمه وصف زبان منقار بلبل را می کند	۴
نقش مفتاح زبان چون رایش ستم والا پرده های لب و قفل دهن از رهنما		از در لعل لبش قفل دهن گردیدوا بر کلید آن زبان دندان او دندانه ها
۸۸۵	این زبان پاک هم قفلی است نازک هم کلید چشم دیده من سکوتش حرف او گوشم شنید	۵
حسن گلبرگ زبانش در نگاه هوشیار از زبان لاله رنگش داغ بر دل لاله زار		یک ورق از دفتر کیفیت پروردگار برگ سوسن تر زبان در مدحتش لیل و نهار
۸۸۶	در بلاغت گرچه خار تیز تشبیه زبانست لیک این برگ گل بی خار یار هم غنچه آنست	۶
آنکه حرفش زبانست و زبان ظرف سخن		حسن تجنیس بالفتش ماخذ حرف سخن

عالمِ سحرِ کلام و واقف صرفِ سخن		از زبانش گوش بردارد ولا طرفِ[١] سخن
٨٨٧	من زبانش دیده ام شنیده ام قالِ زبان فاعلِ[٢] حسنِ بیان مفعولِ افعالِ زبان	٧
از دهانِ تنگِ خود چوں بیدهن گویا شود وز زبانِ بید چوں از دهن افشا شود		از زبانِ او دهن مشتاقِ زبان پیدا شود واقفِ[٣] اسرار بر لطفِ سخن شیدا شود
٨٨٨	از نزاکت می شود حرفش بلب کم آشنا دل نمی خواهد که گردد یک سخن از لب جدا	٨
بلکه جاں اسفته ام در مدحتِ گفتار یار از زبانِ او شود حسنِ زبانش آشکار		هر سخن را گفته ام مصداقِ دُرِ آبدار صائبا[٤] تضمینِ من از حسنِ گفتارش نثار
٨٨٩	تا بر آمد حرف از لعلِ گهربارش بروں آبِ گوهر تلخ در کامِ صدف شد بحرگوں	٩
سبزپوشانِ[٥] چمن شیدای گلبرگِ زبان		طوطیِ شکّر شکن دلدادهٔ لطفِ بیان

ك١ طرف بر داشتن یعنی نفع بر داشتن و مستفید شدن (بهار عجم)

ك٢ زبان یعنی لسان فاعل حسن بیان است و زبان یعنی سخن مفعول لسان است ۱۲

ك٣ واقف بنا ای شاعر سرود تکرم رسم از دوست ۱۲

ك٤ صائب اصفهانی شاعر

مصداق شعر سوم بالا است ۱۲

ك٥ سبزپوشانِ چمن یعنی ریحان و شاخ ها ۱۲

زبانِ حال

عندلیبِ نغمه‌زن در مدحتِ او نغمه‌خوان		حرمتِ او در سخن از فکرِ هاشم شد عیان
۸۹۰	باغبان دانسته می‌بُرد زبانِ تاک را بر زبان آرد اگر نامِ لسانِ پاک را	۱۰
چون لبِ شیرین بهم چسپید نمی‌گردد جدا در شگفتن می‌نماید غنچه‌اش نازک صدا		در سخن گفتن بمشکل گوش می‌گیرد ندا حسنِ آرایش کند مضمونِ حرفش را ادا
۸۹۱	گلعذارم در سخن چون برگِ گل دارد زبان نکهتے از غنچه پیدا می‌شود گاهِ بیان	۱۱
چون حدیثے در چمن از نطقِ یارِ من گذشت طوطی از شرمِ زبانِ یار از گفتن گذشت		از زبانِ او نمی‌دانی چه بر سوسن گذشت تا ز آبِ انفعال آب از سرِ گلشن گذشت
۸۹۲	گفت سعدی گر چمن گوید ز خود بارِ دگر من زبانِ سوسنش را از قفا سازم بدر	۱۲
از زبانِ یارِ ما نتوان شنیدن حرفِ او		در دهانِ او بود اهلِ زبان را گفتگو

از زبانِ او زباں خیزد چو بوے تا زگو		شد صداے (غنچہ لب) در پردہ ہاے غنچہ بو
۸۹۳	درد ہانِ او زباں از غنچہ برگِ گلے در تکلم لطفِ او ہمچوں نواے بلبلے	۱۳
دلپذیر است آنچناں ایں پستہ شکر شکن		بیشتر از گوشش می آید بدلہا ہر سخن
گفت صائب حرفِ شیریں چوں برآید زیں دہن		نقلِ او گردد بذوقِ خویش نُقلِ انجمن
۸۹۴	نقل نتواں کرد گفتارِ شکر بارش ولا لب زشیرینی بہم چسپد نمی گردد جدا	۱۴
چوں نماید در سخن لعلِ لبِ او آب و تاب آب و رنگِ گفتگوے آں لبِ لعلِ خوشاب		در زبے مغزی فتد بر آبِ دریا چوں حباب کرد معدن را گریباں چاک مانندِ گلاب
۸۹۵	از گہر افشانیِ لعلش صدف را انفعال غرقِ آبِ گوہر است از خجلت و شرم و ملال	۱۵
چوں شہیدِ لعلِ یارت گشت صائب رنگ پاں		شد برنگِ سبز بختاں سرخرو اندر دہاں

[illegible] شیریں گفتار [illegible] صائب [illegible] (در صفات [illegible]) [illegible] گوہر افشانی [illegible]

[illegible] صائب [illegible]

زبانِ یار

یارِ ما هرگز نیارد نامِ او هم بر زباں		بطریقِ جاں سپاری چوں نہ بسپاریم جاں
۸۹۶	خونِ برگِ پان لبِ یار ترا رنگیں کند ناز برجاں بخشیِ لعلے زبانِ ایں کند	۱۶
در بلاغت چشمۂ خورشید نامِ ایں دہن بشنو عیسیٰ اگر حرفے ز لعلِ یارِ من		بے صدائے از لب پرنور می تابد سخن او ندارد در مسیحائی مجالِ دم زدن
۸۹۷	در دہانش ماہیئے از چشمۂ خضرش زباں از لطافت حرفِ او آبِ بقا را دادہ جاں	۱۷
کس ز ارشادِ عتابِ او نمی گیرد شرر مہر را لطفش نمک افشاند بر داغِ جگر		کس نمی سوزد بعالم ز آتشِ یاقوتِ تر از تبسم لب بشیرِ صبح می ریزد شکر
۸۹۸	تنگِ شکر را نہ تنہا آب گرداند چو برف می کند قندِ مکرر را خجل تکرارِ حرف	۱۸
بیدہاں گفتند او را در سخن اہلِ زباں		از کمالِ نامور رازِ دہانش شد عیاں

۳۰۳

همچو برگِ گل که در غنچه می باشد نهاں | در دهانِ اوست از گلبرگ تر نازک زباں

۸۹۹	این دهانِ تنگ با حرفِ آفرینی دمبدم صد سخن را در وجود آرد ز کتمانِ عدم	۱۹

بر نمی گیرد سخن مُهرِ خموشی از دهن | آں دهانِ تنگِ او گل می نماید در چمن
غنچه لب از دهانِ تنگ پنهاں در سخن | فکرتِ شوکت والا مانندِ بلبل نغمه زن

۹۰۰	تا قماشِ حرفِ او از خندهٔ گل بافتند پردهٔ گوشِ من از مژگانِ بلبل بافتند	۲۰

از لبش در هر سخن آئینه گردد آب و تاب | هر لبش را می نماید تابِ او لعلِ خوش آب
تند رو از دوری آید بگوشم در سحاب | از فروغِ طبعِ راسخ شد سخن جلِ بے نقاب

۹۰۱	از زبانش هر سخن آمیزه راز نهاں لمعهٔ حسنِ بیانش پرتو برقِ زباں	۲۱

چرب و نرمی را که خوباں از زبانش یافتند | پخته مغزی بسته را در دهانش یافتند

۱. گرفتن: یعنی بر داشتن و دور کردن (آصف اللغات)
۲. شوکت بخاری: شاعر است مشهور که شعرِ سوم مال اوست
۳. آئینه گردیدن: یعنی روشن شدن و کاشف گردیدن (آصف اللغات)
۴. آب و تاب: یعنی رونق و صفا، تاب و طاقت و حرارت (آصف اللغات)
۵. رفیع تخلص ... این شعر ... از ... است

طوطیِ شکرشکن را مدحِ خوانش یافتند		از وحیدِ نکته رس لطفِ زبانش یافتند
۹۰۲	یک زبانستند بستانان بذوقِ حرفِ نغز یک زبانش در دهانِ اوست بادامِ دو مغز	۲۲
از لبِ شکرشکن دیدم دهانت شکرین از لسانِ شکرین حرفِ زبانت شکرین		وز دهانِ شکرین نورِ لسانت شکرین وز زبانِ شکرین ذوقِ بیانت شکرین
۹۰۳	لطفِ مضمون میوهٔ از نخلِ بستانِ سخن یا شکر برگِ حلاوت زینتِ خوانِ سخن	۲۳
هر حدیثِ پاکِ دلبر بادیِ نظم و نسق از کلامش در عمل برویم از ادیان سبق		در سخن لعحِ زبانش کاشفِ اسرارِ حق دانشِ استادِ پس آئینه آموز و سبق
۹۰۴	ما گرفتارانِ الفت بهره اندوختیم صورتِ طوطی بازار در قفس آموختیم	۲۴
می شود در رشتهٔ مضمونِ او گوهر سخن		در لطافت از گلِ شاداب نازک تر سخن

۳۰۵

از تفحص کار می گیرد زبانش در سخن		ورز پس فکر و تامل می برآید هر سخن
۹۰۵	بسکه دارد دلبر با صد نزاکت در کلام از زبان تا لب کند هر حرف او صد جا مقام	۲۵
آتش یاقوت پیش لعل لبها شرمسار شبچراغی با چراغ شب بانوارش نثار		بر زبان او فدا گردید لعل آبدار شد زبان شمع شید بر زبان پروانه وار
۹۰۶	از زبان چرب و گرمش منفعل گردید شمع در کلام سخت و نرمش آتش و آبست جمع	۲۶
در روایات مبین ذکر احادیث کرام در مکاتیب شمائل یافت حسن ارتسام		از ثقات راویانش هر یکے را احترام نیست ما را در وثوق و اعتبار او کلام
۹۰۷	پیش یک حرف تو حرف عیسی مریم نزد بر حدیث پاک سر بر خط نهاد و دم نزد	۲۷
در سخن تیغ زبانش رانیامے از دہاں		در بلاغت از زبان تیغ آب او عیاں

۵۰ آتش یاقوت، یعنی آب سرخ؛ آب یاقوت (آصف اللغات)
۵۱ شبچراغ، یعنی گوہر [illegible]
۵۲ شبچراغ (فرہنگ)
۵۳ شمع شید، یعنی حقیقی
۵۴ آتش و آب، یعنی گرم و سخت (آصف اللغات)
۵۵ سر بر خط نہادن، اطاعت

۳۰۶

[illegible] در پیش حدیث [illegible]
۵۶ دم نزدن [illegible]

تیغِ او یاقوت بار و آبدار و جانستاں		بند نتواند کند مرہم لبِ زخمِ زباں
۹۰۸	تیزیِ تیغش دلِ کفار را سازد فگار از زبانِ تیغِ او تیغِ دودم[1] دندانہ[2] دار	۲۸
خوش زبانی ہائے او معروف در گفتارِ خویش می کند سیراب لعلِ گوہر بارِ خویش		وز محبت ہر کسے پندارد ش دلدارِ خویش گفت ملاّ ذہنیِ[3] ایران بحقِ یارِ خویش
۹۰۹	می دہد دشنام و ذوقش از شکر شیرین تر است آبِ قلزم تشنہ را زاب گہر شیرین تر است	۲۹
ہر چہ گوید یار ما حسن و فا در کار او روے انکارے نہ بیند ہیچگہ اقرار او		قولِ و با فعلِ او گفتار با کردار او فکرِ سلماں[4] نقشبند نقضِ عہد یار او
۹۱۰	گر نمی بخشد لبش کامے زبانے[5] می دہد وعدۂ آں بے وفا گوئی کہ جانے می دہد	۳۰
در دہن باشد زبان و در لبش باشد دہن		از دہن خیزد زبان و از زبان خیزد سخن

[illegible]

۱ تیغ دودم [illegible]

۲ [illegible]

۳ [illegible]

۴ سلمان ساوجی - شاعر معروف
کہ شعر سوم از وست ۱۲

۵ زبان دادن - کنایہ از عہد و پیمان بستن و اقرار [illegible] (بہار عجم)

زبان مبارک

<table>
<tr><td>کس نہ کرد ایں گونہ تفتیشِ زبانش ہمچو من</td><td></td><td>وز زبان و لب شود آں بیدہا نم حرف زن</td></tr>
<tr><td>۳۱</td><td>چوں زبان گیرے سراغِ آں دہاں آوردہ ام
تا حدیثے از زبانش بر زبان آوردہ ام</td><td>۹۱۱</td></tr>
<tr><td>طوطی از شیریں بیانی ہاش شکر بار شد
حسنِ تعریفِ زبان رنگینیِ گفتار شد</td><td></td><td>بلبل از گلبرگِ یارم نغمہ در منقار شد
در سخن رنگیں بیانش شہرہ گلزار شد</td></tr>
<tr><td>۳۲</td><td>تا بتعریفِ زبانِ اوست صائب تر زباں
طوطیاں بر خاک می مالند از شکر زباں</td><td>۹۱۲</td></tr>
<tr><td>آتشیں گفتار تابد از لب برق آفریں
صائب آتشِ سخن در مدحتش گوید چنیں</td><td></td><td>می شود گرمِ سخن چوں از زبانِ آتشیں
برق بر برقِ زبانش می نماید آفریں</td></tr>
<tr><td>۳۳</td><td>در کشاکش از زبانِ آتشیں بودم چو شمع
تا نہ پیوستم بخاموشی نیاسودم چو شمع</td><td>۹۱۳</td></tr>
<tr><td>تا نمی پرسند از و لب بستہ دارد بیشتر</td><td></td><td>یار را بسیار دانند اندکے گوید اگر</td></tr>
</table>

ف۱ بیدہا: دہن، کنایہ از یار (از مصنف)
ف۲ زبان گیر: کنایہ از جاسوس (در محاورہ عجم)
ف۳ نغمہ در منقار: ترکیبی بمعنی نغمہ زن ۱۲
ف۴ صائب صفاہانی شاعر مشہور ۱۲
ف۵ تر زبان: سخن گو

۱۵ در تشبیہِ سخن از سخن پیدا آرد
(سخن از سخن از صفحہ الہامات)

از زبانِ کس نمی گیرد سخن آں بہرہ ور		بل سخن را می تراشد از سخن باصد ہنر
۹۱۴	از بلاغت کار گیرد در کنایاتِ سخن حسنِ ایمائے نماید در اشاراتِ سخن	۳۴
کس نمی دارد بہ تکریمِ کلامِ او کلام در زبانِ پاک جبریلِ امیں آرد پیام		بر زبانہائے جہاں از زبانش احترام در زبانش می کند خلاقِ ما با او کلام
۹۱۵	از کلام اللہ احکامِ خدا دریافتیم در حدیثِ پاک ارشادِ پیمبر یافتیم	۳۵
آں دہانِ تنگِ تو مانندِ قفلِ بستہ در در خیالِ ہوشمندِ نکتہ سنجِ بہرہ ور		پردۂ لب بر دہانِ قفلِ او سترِ نظر شد زبانِ تو کلیدے از درِ گنجِ ہنر
۹۱۶	از زبانِ تست در عالم کشادِ کارِ او بند و بستِ عالمے وابستہ گفتارِ تو	۳۶
کس ز تعریفِ زبانش نیست ناطق ہیچو من		اے خوشا طالع کہ یارم می کند قدرِ سخن

دلبرِ من قدردانِ ماهرانِ علم و فن — واے بر دانش[۱] کہ می نالد زیارانِ وطن

۹۱۷		۳۷
	در دو بے قدری ز دل ذوقِ ہنر بیرون نکرد	
	آب یاقوتِ سخن سوز از جگر بیرون نکرد	

کس ندیده این چنین حرف آفرین این زباں — آنکه می آرد بهر یک لفظ صد معنی نہاں

بس کہ از وصفِ زبانش در کشم[۲] اعجاز زباں[۳] — حاجتِ گفتن ندارد اے ولا این داستاں

۹۱۸		۳۸
	ار دہانش در سخن گفتن نمی خیزد صدا	
	چوں عقیق از لعلِ لب حرفے نمی گردد جدا	

چوں زبانش[۴] اخاره در نقشِ زبانِ او نہاد — نقشِ گلگونِ زبانش[۵] بست بر حسبِ مراد

یا من نقشِ زبان دیده زبانِ خود کشاد — باجزاک الله دعا کرده و بدل گردید شاد

۹۱۹		۳۹
	از لبِ تصویر پیدا شد چو آثارِ مقال	
	یک زبان اہلِ ہنر کردند تعریفِ کمال	

۱ دانش شبیه شده شاعر به ... کرشمه سوم بال است ۱۲
۲ زبان در کشیدن یعنی بیزار گشتن (۔۔۔)
۳ زبان خاموش یعنی بیزار شدن (۔۔۔)
۴ زبان نہادن بر چیزے تعریف چیزے کردن (بہار عجم)
۵ نقش نشستن یعنی کامیاب شدن نقش (بحر عجم)

هم در آوازِ کسے تقریر خیلے مشکل است صورتِ آواز را تصویر خیلے مشکل است		حلیهٔ آواز را تحریر خیلے مشکل است آیتِ آواز را تفسیر خیلے مشکل است
١	می کشم نقشے بلوحِ پردهٔ گوش از صدا می نمایم از بلاغت مطلبِ خود را ادا	٩٢٠
از کرامت غیر مرئی را به تصویر آورم از سخن آهنگ تحقیرِ مزامیر آورم		از نزاکت حسنِ صوتش را به تحریر آورم سرگذشتِ عالمِ رویا به تعبیر آورم
٢	نظمِ من آں آلهٔ صنع است کو آواز را می برارد از سخن شرمنده سازِ ساز را	٩٢١
تا به بندم در گراموفونِ دل نقشِ ندا چوں زباں بکشاد گردیدم بر الحانش فدا		گوش بر آواز بودم از پئے نقشِ صدا دیدمش برخاست از بالیں بصد ناز و ادا
٣	حبذا صوتے که از یارم بگوشِ من رسید خوشتر آں گوشے که حرفے از زبانِ او شنید	٩٢٢

آوازِ مبارک

گردم از نازِ نفس پروازِ این تصویرِ پاک	گشت صناعِ ازل دمسازِ این تصویرِ پاک
خامہ شد معجز نما ز اعجازِ این تصویرِ پاک	من بلند آوازہ ام ز آوازِ این تصویرِ پاک

٩٢٣	نقشِ صوتش می نماید در سخن اعجازِ او می برآید اے وقار از نظمِ من آوازِ او	٤

گفتہ اند در فصیحانِ عجم مخلوقِ لب	در بلاغت (صوتِ دلکش) یافت آوازش لقب
تا بلند آوازہ گفتندش بلیغانِ عرب	در گلو بشکست آوازِ فغانی از ادب

٩٢٤	می رسد در گوشت آوازے ندانی از کجاست اے فغانی این صدائے بے دہانِ یارِ ماست	٥

نیک می داند دلم رازِ دہاں اے بیدہن	بیدہاں در پردۂ لبہائے خود گوید سخن
بر نمی خیزد صدائے از لبت در انجمن	بہرہ اند وز سخن ہائے تو صائب ہیچو من

٩٢٥	اے ترا در سینۂ ہر ذرہ پنہاں رازہا درمیانِ مُہرِ خاموشی ترا آوازہا	٦

[illegible] (آصف اللغات) [illegible] (آصف اللغات)

آوازِ [illegible]

[illegible] ۱۲

گوشِ من مانندِ مجنوں عاشقِ جانبازِ او | لحنِ او مانندِ لیلےٰ دلبرِ طنّازِ او
محملِ لیہائے نازک در سخن دمسازِ او | میرود چوں کارواں فرسنگ ہا آوازِ او

۹۲۶	یک طرف بانگِ حُدی یک جانب آوازِ درائے جا بجا لیلےٰ میا گوئی دلِ مجنوں چساں ماند بجائے	۷

ازلبش دریافتم رازِ دہانِ پاک را | از دہانش یافتم نقشِ زبانِ پاک را
اززبانِ پاکِ او لطفِ بیانِ پاک را | ازطلاقت حسنِ آوازِ لسانِ پاک را

۹۲۷	لحنِ داؤد یست پیشِ لحنِ پاکِ او خجل بلبلِ دستاں سرا ز آہنگِ رنگیں منفعل	۸

یافت جبریلِ امیں آوازہ اش را بر فلک | گنبدِ گردوں نہ دارد در علوش ہیچ شک
گوش بر آوازِ یارم در جناں حور و ملک | در جہاں آوازۂ آوازش از مہ تا سمک

۹۲۸	ہاتفِ غیبی صدائش را ندائے غیب گفت از سرِ الہامِ جبریلِ امیں لاریب گفت	۹

آواز باریک

۵۱ فغانی شاعر مشہور ...

۵۲ آواز گرفتن یعنی آواز ... (از شعر سوم از دست) ۱۲

۵۳ آواز شکستن ... شہرت باقی ... (آصف اللغات)

۵۴ آواز برخاستن بلند شدن (آصف اللغات) ...

۵۵ آواز کشیدن ... آواز کم شدن ... (آصف اللغات) ۱۲

۵۶ آواز بر دوش بستن ... (آصف اللغات)

۵۷ مخلص کاشی شاعر مشہور

۵۸ بستن مضمون ... (از شعر سوم از دست) ۱۲

۵۹ بیدل شاعر مشہور (آصف اللغات) ...

غنچۂ لعلِ لب از منقارِ بلبل نازکست حسنِ آہنگِ سخن ز آوازِ قلقل نازکست		در لبش آوازِ او چون خندۂ گل نازکست لطفِ مضمونِ فغانی در تخیل نازکست
۹۲۹	بلبلاں را در گلستاں ہا گرفت آوازہا بے صدا گردید زیرِ آوازہ تا سازہا	۱۰
زیرِ صدا آوازہ ہائے لحنِ او دو شکست صورتِ تارِ نفس آوازِ بر دوشے ببست		لحنِ نازکت چون لب بخاست آوازِ شکست مخلصِ کاشی چہ خوش مضمونِ آوازت ببست
۹۳۰	ہر سخنور پیشِ آوازِ تو از گفتار ماند در گلو آوازہ بنشست و زبان از کار ماند	۱۱
بم ز آوازِ بلندش نالہ دارد بلبل پردہ ہائے ساز ز آہنگِ لبِ لعلش خجل		زیر از نازک صدائے او سراپا منفعل فکرِ بیدل بر ہمیں حیرانیٔ شان مشتمل
۹۳۱	شب کہ در بزمِ ادب قانونِ حیرت ساز بود اضطرابِ رنگ برہم گشتنِ آواز بود	۱۲

گوشِ گردوں گر کہ لحنِ نازک بسیارم اگر		می رود در گوشِ سامع نشنود گوشِ دگر
جنبشِ لبہائے او را چشمِ بد دور از نظر		فکرِ صائبؔ از سخن پیدا کند در دل اثر

۹۳۲	چوں سپند آں کس کہ کرد آواز در محفل بلند مُہر بر لب بستہ ما می نماید ناپسند	۱۳

می رود آوازِ آوازت ز ماہی تا بماہ		صورتِ تارِ نفس تارش نباید در نگاہ
ہر خوش الحاں بہرِ آوازِ خوشت گوشے براہ		ہر بلند آواز ز آہنگ بلندت عذر خواہ

۹۳۳	تارِ آہنگِ تو چوں خطِ شعاعِ نورِ مہر از بلندی میچد آوازِ تو در طاقِ سپہر	۱۴

چوں بگلگشتِ چمن شد از لب آہنگے بلند		در گلستاں گل شود گل از دہانِ غنچہ خند
در نوا سنجی ز آہنگِ تو بلبل بہرہ مند		ہر صدایت دلپذیر و ہر نوایت دلپسند

۹۳۴	طوطیِ شیریں تکلم گوش بر آوازِ تست قمریِ حق گو با سرار نوا و سازِ تست	۱۵

آوازِ مبارک

	یا ربا در عرصهٔ رزمے چو آوازے زند در صفِ لشکر چو آوازے بر آواز افگند		رنگِ وے همتِ کفارِ شرک بشکند ناله و فریادِ اعدائش سر از لب برزند
۹۳۵	کافراں را از صدائے او کند آواز گوش مشرکاں را می پرد از هیبتش دراج موش	۱۶	
	بر درش مشتاقِ آوازش زند حرفِ ندا هر سوالے را جوابے می کند لعلش ادا		رونقِ بابِ کریماں است آوازِ گدا از سرِ یکدست هرگز برنمی خیزد صدا
۹۳۶	زیں سبب در عالمے آوازهٔ آوازِ اوست هر کہ آهنگے زند سازِ لبش دمسازِ اوست	۱۷	
	گوش بر آوازِ او شیدہ و ز تعریفش دہاں در سخن ضبطِ صدائے مشکل از اہلِ زباں		تا نہ گردد ہمائے آهنگ او در گوشِ جاں شاقی تکلو سخن سنجد بآئینِ فغاں
۹۳۷	صبر تا کے نالہ را آواز می باید کشید پردۂ شرم از رخِ ایں ساز می باید کشید	۱۸	

۳۱۶

می رسد آوازِ او در گوشِ ما پیش از نظر پردهٔ گوشے نباشد اے و لا گوشے بدر		حرفِ او را بشنو از دور بر اہلِ ہنر در سخن ہر لفظِ او لبریز از مضمونِ تر
۹۳۸	از لبِ نازک چو آوازش ترقی می کند جنبشے تارِ نفس چوں تارِ برقی می کند	۱۹
در خموشی بر صدف لعلِ لبِ او خنده زن نغمهٔ گفتارِ او ہمرنگ بلبل در چمن		در طلاقت از لبش بارد گہر در انجمن جنبشِ تارِ نفس مانندِ سازے در سخن
۹۳۹	بر زبانہا لحنِ داؤدی نواے دلکش است ہمچو آوازِ دہل کز دور آہنگِ خوش است	۲۰
عندلیبِ از زبانِ او چوں گلشن باز کرد چوں زبانِ پاکِ آہنگِ تکلم ساز کرد		بلبلِ گلزارِ گوشِ خود پر آواز کرد نغمه پردازِ چمن از شاخِ گل پرواز کرد
۹۴۰	طوطیِ شکر شکن ذوقِ کلامِ او چشید قمریِ حق گو بگلشن نالهٔ او بر کشید	۲۰

۱ گوش پدر یعنی شنفتن

۲ تارِ نفس یعنی نفس با تشبیه تار

۳ خنده زدن یعنی خندیدن

۴ باز کردنِ زبان یعنی (آصف اللغات)

۵ ساز کردن

۶ باز کردن

۷ باز کردن یعنی

۸ ذوق چشیدن یعنی

۳۱۷

ذوق بر داشتن و ذوق حاصل کردن (بہار عجم - بزبانِ ذوق)

۳۶۸ آواز بالیدن یعنی بلند شدن آواز (اصطلاحات) ... آواز

یعنی است بالیدہ آواز یعنی بلند آواز

۳۶۹ سنجیدہ گفتار یعنی کم سخن (۲) موزون گوید (اصطلاحات) از بہر کہ تحقیق

۳۷۰ آواز پیچیدن در ... است سنجیدہ آواز

۳۷۱ کم شدن صدا در مقامات بتدریج (اصطلاحات) یعنی آواز

۳۷۲ آواز نزدیدن یعنی آواز دزدیدن سکوت اختیار کردن (اصطلاحات)

۳۷۳ آواز برداشتن یعنی بلند کردن آواز (اصطلاحات)

۳۷۴ آواز فرسودن یعنی پست کردن آواز (اصطلاحات)

قاب لب ارو زیرِ سلکِ دنداں پردہ ہا در تکلم نغمہ ہا سر می زند صلِّ علیٰ		ہمچو اعجاز زبانِ پاک برخیز و صدا زیر و بم پیدا شود ز آہنگِ نازک و ندا
۲۲	صنعتِ قدرت بآئینِ ادب دمساز او از غنِ صنعت فدا ہے جنبشِ آواز او	۹۴۱
خوشتر آں سنجیدہ آوازے بمیزانِ زباں اے بدل نزدیدہ آوازے کہ از ضبطِ فغاں		حبذا بالیدہ آوازے بہ آہنگِ اذاں اے خوشا پیچیدہ آوازے بطاقِ آسماں
۲۳	در غم و اندوہ آہنگے نہ شد از لب جدا در دعاے او بطاقِ آسماں پیچد ندا	۹۴۲
در سخن حدِ ادب پیشِ نظر داریم ما وز بلند آوازِ آوازش بر داریم ما		از صفاتِ حسنِ آوازش خبر داریم ما از صدائے نازکش در دل اثر داریم ما
۲۴	تا بلند آہنگیِ آوازِ افزودہ است اے ولا آوازِ ما در زیرِ لب آسودہ است	۹۴۳

دلبرم تصویرِ آوازش چو بر قرطاس دید
وز لبِ تصویر چوں آوازِ پاکش را شنید

از لبِ جاں بخش آوازِ مسرت بر کشید
حسنِ ارشاد جزاک اللہ در گوشم رسید

۲۵	گوشِ من تا از زباں آوازِ او را دیدہ است از مسرت اے وَلا آوازِ من بالیدہ است	۹۴۴

۳۶	زنخدانِ مُبارکؐ	۴۱

زیرِ ریشِ نازکش دیدم زنخدانش خفا
داشتم زیں وجہ از تصویرِ او بیم و رجا

خواستم یارم زنخدانش نماید بر ملا
شانہ شد از موشگافی برمرادم رہنما

۱	بستم از تارِ نفس با موے مژگاں مو قلم یافت تصویرش بلوحِ غبغبش زیبِ رقم	۹۴۵

من زنخدانؐ را بجیبِ خود فرو بردم سحر
یافتم تصویرِ خوابِ شب سراپا معتبر

دیدم آں سیمیں ذقن را ہمچو ماہے جلوہ گر
ریشِ پاکش تیرہ ابرے حائلِ پیشِ نظر

۲	قطرہ ہاے خوے چو باراں از تہِ غبغب چکاں	۹۴۶

زنخدانِ مبارک

	از شگافِ موے ریشش لمعۂ برقے عیاں		
چاهِ کنعان از زنخدانِ تو شد شهرت پذیر این بود توجیهِ فکرِ حافظِ روشن ضمیر			ماهِ کنعان از فروغِ مهرِ رویت عکس گیر ماهِ نخشب از میں چاهِ ذقن گردد منیر
۳	اے فروغِ ماهِ حسن از روے رخشانِ شما آبروے خوبی از چاهِ زنخدانِ شما		۹۴۷
سیبِ آرایش بود وز سیبِ ایرانی خوشست گفت صائب به همه سیبِ زنخدان خوشست			گر بود سیبِ بخور از سیبِ سکانی خوشست سیبِ دستِ افشار از سیبِ صفاهانی خوشست
۴	این لطافت نیست هرگز میوهٔ فردوس را می توان چیدن بلب سیبِ زنخدانِ ترا		۹۴۸
قدرِ این سیبِ بخورش کس نداند همچو من لیک سیبِ آفتابی نیست این سیبِ ذقن			بوے جان آید ازیں سیبِ زنخدان چو من گرچه از تابِ عذارش حدّتے دارد بتن
۵	صائبا تابِ نگاهِ گرم نبود سیب را		۹۴۹

	ازز نخداں دور دارد چشمِ من آسیب را	

سیبِ سیمیں[۱] دانِ این سیبِ زنخدانِ اکمال[۲]		سیبِ شیرین خیزاندش فردوسیِ شیرین مقال
سیبِ شامی[۳] می نگارد جامیِ فرخنده فال		میوه به می شمارد طوسیِ نازک خیال

۹۵۰	ایں قدر دانم که تشبیهی است نازک دلفریب به زمن دانی زنخدانِ تو به باشد که سیب	۶

درتهِ چاهِ زنخدانِ تو دیدن مشکل است		نالهٔ غرقاب از بالا شنیدن مشکل است
ریسمانِ زلف را تا او رسیدن مشکل است		در چهت افتاده را بیرون کشیدن مشکل است

۹۵۱	ایں دلِ سالک[۴] مگر چوں عکسِ ماه افتاده دلِ او در ساعتِ سنگین بچاه افتاده	۷

مجمعت موجے بود پایینِ گردابِ ذقن		ایں چه گردابے که بر موجیست پاییں دہن
در بلاغت (روحِ ثانی)[۵] فائق از اعضاے تن		همچو مضمونِ غزالی[۶] شد معلق در سخن

۹۵۲	قطرهٔ آبِ معلق یا بود چاهِ پرآب	۸

۱ سیبِ سیمیں: تشبیهِ زنخ ۱۲

۲ کمالِ اصفهانی شاعر (دیباچہ جبر)

۳ سیبِ شامی: تشبیهِ زنخ (بامروت) ۱۲

۴ سالکِ یزدی شاعر (دیباچہ جبر) — مروت کہ صحیح شتر بال است ۱۲

۵ روحِ ثانی بمعنیِ حقیقی و فارسیاں زنخداں را روحِ ثانی نیز افسانہ نام کردند (بہارِ عجم) زنخ و زنخداں۔ سند ایں نقل کردہ ۱۲

۶ غزالی شاعر سے مروت کی تخصیص مضمون اور شعر سہم کر دیا ہم ۱۲

زنخدان مبارک

۱ه چشمهٔ خور: خورشید (بحر عجم)

۲ه سربسر: از یک سر تا سر دیگر

۳ه گوی ربودن: فائق آمدن (بحر عجم)

۴ه جانباز: مرد فاضل زیرکی (بحر عجم)

۵ه سبق بردن: یعنی سبقت کردن و فائق شدن (بحر عجم)

۶ه بچاه آوردن: ذلیل کردن (از صفت الهامات)

۷ه سیب اصفهانی: مشهور است

	یا معلق چشمهٔ خورشید را زرین حباب	
سر بسر داری فضیلت بر حسینان و رجال گوی سبقت می ربائی از کریمان در نوال		از مهر مندان مرجح بوده در هر کمال برده جانبازت سبق بر نکته سنجان خیال
۹۵۳	یک زنخدان زیر آن زلف دوتا افتاده است در دو چوگان تو گوی گویا افتاده است	۹
چشمهٔ حیوانست در ظلمات آن موی سیاه زیر ریش پاک آن سیب ذقن دور از نگاه		در تلاش آورد آب و سکندر را بچاه انبه شیرین تر شود دارند چون زیر گیاه
۹۵۴	این بود سیب صفاهان یا بود انب دکن آبیارش چشمهٔ حیوان بگلزار سخن	۱۰
سبزه را یارم ازین چاه ذقن سیراب کرد تشنه را لب ریزش مستغنی از دولاب کرد		باغ عارض را همین چاه ذقن شاداب کرد شکوهٔ تاثیر دل را غرق استعجاب کرد
۹۵۵	مزرع امید ما از گلرخان سیراب نیست	۱۱

	زانکه در چاهِ زنخدانِ حسیناں آب نیست	

(چشمِ نرگس و ر) زین تشبیهِ نازک در چمن ہمچو گل گردد زنخداں ہا لبِ او خندہ زن	گفته ام سیبِ زنخداں را گلِ سیبِ دہن فکرِ صائبؒ می شود رنگین برنگِ فکرِ من

۹۵۶	من نمی گویم زگلزارت کسے گل چیدہ است رنگِ آں سیبِ زنخداں اندکے گردیدہ است	۱۲

در کہن سالی ہمیں سیبِ ذقن دیدم بخواب بوسه دادم با آئینِ ادب در اضطراب	شد مشام و چشمِ من از رنگ و بویش کامیاب چوں حزیںؒ با خود نبردم حسرتِ عہدِ شباب

۹۵۷	وقتِ پیری آمد آں سیبِ زنخدانم بدست میوہ داد آسماں روزے کہ دندانم بدست	۱۳

حبذا سیبے کہ دارد رنگِ سبز و سرخ و زرد بوے او دل را مقوی در طبیعت گرم و سرد	ہیأتش مانندِ یاقوتے کہ دارد بوے ورد بہتر از جوؒ یا کسے ماہیتش پیدا نکرد

۹۵۸	در تلاشِ رنگِ لعل و بوے گل پرداختند	۱۴

ذوقِ او بُرد انچناں کز لذتِ او جاں نبرد

ریشِ پاکش کہکشاںِ روئے زنخدانِ چو ماہ
این سزا کو ز شوخی می نہ پرہیزد براہ

غرق شد افتادہ در چاہِ زنخدانش نگاہ
ہر کہ بر خسپوش جولانی کند افتد بچاہ

۹۶۵	زں زنخداں چاہِ پرآبست و گردابے درو در سخن از آبروے مہوشاں آبے درو	۲۱

برزقن چشمم تلاشِ خالِ مشکیں می کند
ابن اسمعیل ترکِ حلیۂ ایں می کند
عمادِ شمائل

در سخن طبعم تمنائے مضامیں می کند
ہر چہ خالص گفت مداحِ تو تضمیں می کند

۹۶۶	برزنخدانِ تو خال اے گلشنِ اقبال نیست تخمِ ایں سیب از لطافت می نماید خال نیست	۲۲

از زنخدانِ نگونت میشود غبغب نہاں
باز نخدانُ غبب خورشید و مہ گیر د قراں

در زنخدانِ بلندت پیکرِ غبغب عیاں
زیں قرانِ سعدمی گوید وحیدِ نکتہ داں

۹۶۷	شد زنخدانِ تو از غبغب چہ بر انگیختہ	۲۳

سلہ کہکشاں = بالضم سپیدی آسمان باشد طولانی کہ در شب‌ها مثلِ راہ در آسمان نماید (غیاث اللغات)

سلہ عماد اصفہانی۔ شاعر معروف کہ در قرن ششم ہجری مال است ۱۲

سلہ وحید قزوینی۔ شاعر معروف کہ در قرن دوازدہم زیست ۱۲

۳۲۷،

	برفلک گوئی بخورشید ہلال آویختہ	
صنعتم چوں دید یارم گفت لقد العجب من فرو بردم زنخداں را بحیبی از ادب		دست در زیر زنخ کرد و تبسم زیر لب دلبرم بکشاد لب در پاسخ حسن طلب
۹۶۸	شد قبول ما سخنور کردہ نقطے چناں کز نکات او زنخ بر خود زنند اہل زباں	۲۴
۴۲	ریش مبارک	۳۷
مانیاز نقش ریش پاک بنمودی ابا گر وہ ریش سیہ آیا سپید از آسیا		ریش خود دادی بدست دیگرے کردی خطا پیش ما ریشے نداری اے حریف ناسزا
۹۶۹	ریش پر بادت سزاے ریشخند اے نامراد صنعت خود را چرا کلکت بدست غیر داد	۱
نقشبند ریش ور چوں داد ریش خود بباد کثرت مے خوار ریش برخام او مستزاد		پیش ما ریشے ندارد صنعت آں بد نہاد نقش موے ہم نہ بست خامہ از دستش فتاد

ریشِ مبارک

۲	گر وریشِ خود سپید از ننگ سیے وائی بدروغ صنعتِ این وسمہ ہرگز نمی دارد فروغ	۹۷۰

ریشِ گاو است این بصنعت خواستارِ آفریں ہمچو تکیہ دے بآئینِ ادب سر بر زمیں		پیشِ یارِ ریشے براو رواست بہزاد کمیں آنکہ از شاخِ کمالے بود دائم خوشہ چیں

۳	او کنوں از صنعتِ خود ریش پردازی کند بے ادب با ریشِ بابا در ہنر بازی کند	۹۷۱

ریش خاریدن بغفلت شیوۂ اغیارِ ما حسنِ کارِ ما پسندِ خاطرِ دلدارِ ما		ریشِ خود کندن بصنعت اعتبارِ کارِ ما مانی و بہزاد دائم در پئے آزارِ ما

۴	سادہ لوحاں ہیچ نشناسند قدرِ کار را ریش بفروشد متاعِ مردمِ مکار را	۹۷۲

شانہ را از موشگافی ہائے او دل چاک چاک کردہ ام کارے کہ ناید از کسے روحی فداک		کلکِ من از نقشِ ریشِ پاکت انہماک مو بمو بستم بلوحِ مہر نقشِ ریشِ پاک

ریش مبارک

۹۷۳	تار ہر موے سپیدش بر زنخ تا بد چناں کز فروغش خندہ زد صبحے بریشِ آسماں	۵
عارضت را صفحۂ آیاتِ فرقاں گفتہ اند زلف را شیرازۂ جمعِ پریشاں گفتہ اند		بر رخت والّلیلِ خط را سورتِ آں گفتہ اند ریشِ پاکت را ملائک حلِ قرآں گفتہ اند
۹۷۴	جامعِ خط حافظِ آیاتِ قرآں ریشِ تست چوں غلافش ساترِ روے زنخداں ریشِ تست	۶
مطلعِ ابروے تو بیت الغزل از فکرِ من ایں دو بیتش را رباعی گفتہ اند اہلِ سخن		حسنِ حسنِ مطلعِ اعجازِ خطِ لب بر دہن جدّتِ مضمونِ نو صد غیرتِ فکرِ کہن
۹۷۵	ریش را گر مصرعے دانی مخمّس می شود ور دو لب را شعر می خوانی مسدّس می شود	۷
از کتابی چہرہ اش دیباچۂ خط آشکار کاتبِ آں کاتبِ تقدیر در خطِ غبار		خاکہ تصویرِ موے ریشِ او خطِ عذار می کند پرداز ایں از موقلم صورت نگار

۹۷۶	برہمیں ریشِ مبارک میشود ختمِ کتاب گر دہ تصویر را پرداز[۱] از رنگِ خضاب[۲]	۸
نورِ آں ریشِ مبارک پرتوِ حسن و جمال در وضو چوں شانہ اش از آب می سازد خلال[۳]		عکسِ مہرِ عارضش از ریش بنماید ہلال آب گردد[۴] شانۂ خوباں بوجہِ انفعال
۹۷۷	قطرہ ہائے آب از ہر تارِ ریشش مو بہ مو می چکد چوں گوہرِ ناسفتہ بر دامانِ او	۹
یافت حسنِ ریش چوں نازک خطِ او در شباب بر زنخدانِ غبب آویخت حسنِ او نقاب		شانہ شد از خدمتِ ریشِ مبارک فیضیاب راویاں گویند نامد نوبتِ رنگِ خضاب
۹۷۸	صفا[۵] لبا رنگِ رخِ آں ماہ سیما نازک است میتواں صد رنگِ گل را در نگاہے و بستہ بست	۱۰
مہرِ غبغب در پسِ ابرِ محاسن جلوہ گر گر خطوطِ او ست ریش[۶] آسماں شرمندہ تر		از شگافِ موشعاعِ نورِ او پیشِ نظر در شبِ تاریک می بینیم آثارِ سحر

ك۱ پرداز = رنگ آمیزی تصویر (آصف اللغات)

ك۲ از بعض روایات بیان کردہ صاحبِ شمائل الرسول صلی اللہ علیہ وسلم ۔ خضابِ ریشِ مبارک ثابت است ۱۲

ك۳ خلالِ ریش ۔ آنچہ در وضو از انگشتانِ تر در ریش عمیق کنند ۱۲

ك۴ آب گردیدن ۔ یعنی عرق آلود شدن (آصف اللغات)

ك۵ صاب ۔ صفا یا کان [illegible] ۱۲

اور [illegible] سے [illegible] ۱۲

ك۶ ریش ۔ حال [illegible] زخم [illegible] (آصف اللغات)

ریشِ مبارک

۹۷۹	یارب این ابر سیاہے یا شب یلداست این یا بروت مہر یا تار نگاہ ماست این	۱۱
بست گرد اگرد رخسارش حصار ریش پاک رنگ گنبد بہر ہوا دارد ز مویش صد شباک		چشم یارانیست از چاہ زنخدان ہیچ باک شانہ می دارد بجسن موشگافی انہماک
۹۸۰	موئے نازک مرہم ریش دل صد چاک اوست صورت ہر موئے تسکین دل غمناک اوست	۱۲
ریش دلبر قاصر حسن است در عشق مجاز کس نشد از ریش داران ریش راحت طراز		در تعشق ریش دارد از حقیقت امتیاز ہر یکے سازد ز وصف ریش دلبر احتراز
۹۸۱	گفت فوقی گریہ رو پیدا شود آثار ریش عاشقش دل ریش گردد از عذار یار خویش	۱۳
غیر فوقی کس نگفت از نکتہ سنجان سلف از خط رخسار مہرویان فضولی بر طرف		یار نا ہنجار من دارد کنون ریشے بکف من بوصف ریش پاک یار خود دارم شرف

۹۸۲ — ۱۴

برخش در ریشِ حنا رنگش برنگِ لاله
از عذارش بس داغ بر دل ماهِ مشکیں هاله

حافظِ صدر است این پشمینه تارِ نفس
در تنفس از هوای بد نگهدارِ نفس

از رهِ حکمت هوا خواهِ دهن یارِ نفس
هر شگافِ موی نازک نا زبردارِ نفس

۹۸۳ — ۱۵

هر هوائے کز میانِ ریشِ نازک بگذرد
در تنفس موجباتِ زندگی با خود برد

آن خطِ نمناک او ریحانِ نوخیزِ چمن
موی ریشِ پاکِ او هر دم هوا بیزِ دهن

حلقۂ مشکینِ ریشش دودِ گلریزِ سخن
لحیه‌اش بر هونٹن دور چاهِ لبریزِ ذقن

۹۸۴ — ۱۶

گفته‌ام حسنِ محاسن را ز بسیار اندکے
کرده‌ام نذرِ سخن دانان و لا از صد یکے

غبغبِ مبارک

۴۳ — ۳۸

چوں میانِ ستم برائے نقشِ غبغب پیشِ او
خاطرِ من شد مشوش از نقابِ ریشِ او

۱ گلریز: بقول، خرم و بہار
عجم، کنایہ از آتش زدن کہ از اں
گلہاے آتش ریزد ۱۲
۲ ہونٹن، بالفتح حصار
و محوطہ خانہ بست (آصف اللغات)

بود از ناکامیِ موضوعِ خود تشویشِ او		گفت با من شانۂ یارِ عقیدت کیشِ او
۹۸۵	چوں بریشِ آسماں اجرامِ کوکب شد نہاں در شبِ ریشش ولا خورشیدِ غبغب شد نہاں	۱
گفتمش اے شانۂ باریک بینِ موشگاف گر بخدمت برکشی آئینہ بیروں از غلاف		خلق را از موشگافی ہائے طبعت اعتراف مو بمو یابد رموزِ غبغبِ او انکشاف
۹۸۶	او بصدقِ دل قبولِ عرضِ من کرد از کرم شکرِ یزداں پردہ برخاست از چشمِ ترم	۲
یا فہمِ اہلِ شمائل را سکوتے بر زباں داشت او بالیدگی در آخرِ عمرِ رواں		زانکہ میدانند غبغب از اعضائے نہاں بود از آویزشے حسنِ زنخدانش عیاں
۹۸۷	آنکہ از تشریحِ اعضائے بدن آگاہ نیست ہیچ در ماہیتِ غبغب دلش را راہ نیست	۳
در بلاغت شد حبابِ منعکس او را لقب		گفتہ اند آبِ معلق نکتہ سنجانِ عرب

در عجم آب[1] گره بست تشبیه غبغب	آبروی موج دریا ساحلش دارد به لب[2]

۹۸۸ — غبغبش سرچشمهٔ پنهان آب زندگی / خضر می گوید اثر[3] لب اللباب زندگی — **۴**

حسن غبغب در جمال نازنینان شامل است	زانکه در حسن زنخدان شهرت آن داخل است
غبغبش را نسبت دریای عمان حاصل است	قلزمش او در سخن نقش زنخدان ساحل است

۹۸۹ — عاشقان چاه ذقن راه چاه غبغب گفته اند / شاعران این چشمه را ازابش لباب گفته اند — **۵**

شد ز تشبیهات او توقیر غبغب آشکار	از خم نازک شکن شمشیر غبغب آشکار
گردد از خورشید او تنویر غبغب آشکار	از کلام انوری[4] تصویر غبغب آشکار

۹۹۰ — از هلال غبغبش شرمنده می گردد هلال / وز فروغ غبغبش خورشید دارد انفعال — **۶**

از مضافات دهانش غبغبش پیوسته	با زنخدان بلورین غبغبش وابسته

[1] آب گره بسته، تشبیه غبغب چنانچه (پیش از غبغبیه)
[2] به لب داشتن یعنی داشتن از ذیل (ساحل یعنی عجم)
[3] از شعر ازدی شاعر معروف که این شعر مال اوست ۱۲
[4] انوری شاعر معروف که شعر سوم از اوست ۱۲

بوالعجب عضوے کہ باوابستگی وارستہ		بوتۂ رنگیں بآغازِ خزاں نورستہ

۹۹۱	برزبانِ شاعراں آبِ معلّق نامِ اوست حسنِ دُرِّ چہرہ را آویزشش انجامِ اوست	۷

عاشقاں را سیبِ غبغب گر بدست افتد زناز چشم پوشیدن محال از سیبِ شیریں در بہار		رنگ پوشش در سخن بہتر بود از صد ناز حسنِ تضمینِ توصائب بر درختِ میوہ بار

۹۹۲	زردروئی می کشد مہر از ترنجِ غبغبش ہمچو لیموے سہیل از فکر و رنجِ غبغبش	۸

گاہ گلگوں می نماید غبغبش از جوشِ خوں حسنِ او از لطفِ نگارنگیش گردد فزوں		گاہ بینی غبغبش را در صباحت آبگوں شاعرِ رنگیں سخن از رنگِ او گوید کہ چوں

۹۹۳	شربتِ عنّاب از لعلِ لبش چوں می چکد ساغرِ غبغب پُر و از چشمِ مے خوں می چکد	۹

آں لبِ جاں بخشِ او سرچشمۂ آبِ حیات		غبغبِ یارم بر آبِ خویش دارد حسنِ ذات

غبغب مبارک

صائب صفاهانی شاعر است که این شعر سوم مال اوست ۱۲

چاهِ غبغب یعنی چاهِ زنخداں

لبریز یعنی مملو (بهار عجم)

آبِ زندگی یعنی آبِ حیات

بخشندگی کردن یعنی جود و عطا کردن (آصف اللغات)

راه بر یعنی رهنما و دلیل ۱۲ بقول بحر عجم (آصف اللغات)

بوالحسن نام شاعرے تخلص دارد و شعر سوم مال اوست ۱۲

آب دادن یعنی رونق دادن و جلا کردن (آصف اللغات)

فراهانی نام شاعرے که شعر سوم از وست ۱۲

گرچه غبغب از لب او نیست محتاجِ صفات		لیک گیرد صائب آبے بحرِ عماں از فرات	
۹۹۴	گشت چاهِ غبغبش لبریز ز آبِ زندگی دائما همسایهٔ منعم کند بخشندگی		۱۰
کشتیِ دلهاے ما از موجِ غبغب بے خطر ناخداے کشتیِ ما دلبرِ ما در سفر		زانکه یارِ ما بدریا رهنما و راه بر همچو یارِ بوالحسن نبود ز طوفاں بے خبر	
۹۹۵	هر کسے دل را ز بحرِ غبغبش آبے دهد کشتیِ خود را فراهانی بگردابے دهد		۱۱
نے بروئش ریش بود و نے غبب پیش از شباب خیر مگذشت این که آویزد کنون کشیش نقاب		گل نمی دارد گزندے از فروغِ آفتاب چشمِ بد هرگز نه گردد روے غبغب یار یاب	
۹۹۶	چشم پوشیدن ز سیبِ غبغبش آساں نبود میوهٔ نورس اثر از چشمِ من پنهاں نبود		۱۲
تخته سنجانِ غبغبِ دلدار را گویند طوق		عاشقاں گردنِ خود می نهند او را بشوق	

طوق گردن نهادن یعنی اطاعت کردن

یعنی طوق آوردن ۱۲

فکرت دارد ولا بہ فکرتِ اسلاف فوق		می تراود ہیچ بیبے از مضامینِ تو ذوق
۹۹۷	طوقِ طاعت در گلو دارد بچشمِ مردمک در تماشا چشمِ حیرانم نزد موئے پلک	۱۳
گرچہ شد آبِ معلق حسنِ تشبیہ غبب نیک دانم ہر یکے در رنگ و بوئش منتخب		ہم برنگین روغنش کردند استادان لقب لیک اے استادِ قزوینی گو بیت با صد ادب
۹۹۸	ہیچگہ ز آبِ معلق۔ روغنِ غبغب منج روغنش چرب بد ز آبش اے وحیدِ نکتہ سنج	۱۴
بوسہ ہا گیریم ما از پشتِ دستِ یارِ ما جلوہ بے پردہ دارد از پئے دیدارِ ما		رنگ بر رو می کشد از لذتِ کردارِ ما یارِ صائب در عجم می رنجد از اشعارِ ما
۹۹۹	رنگ می بازد ز نامِ بوسہ یاقوتِ لبش از اشارت آب می گردد بلا غبغبش	۱۵
گر بہ بیند بر زمین مارا مہِ نو در نظر		ور بہ بیند بر فلک خورشید روشن جلوہ گر

گردن و گلوئے مبارک

غبغبش وہ حسرت انداز دہند سر انگر		حاصلِ مضمونِ صائبؔ می کند در دل اثر	
۱۰۰۰	از نورِ غبغبش بنگر جمالش در کمال در بلاغت ماہ در آغوش می دارد ہلال		۱۶
خواستم شب گفت یارم طرۂ من ہمچو شب حسنِ تشبیہِ غبغبش از زلفِ شب زاند سبب		خواستم چوں روز گفتا غرۂ من از شب ور شکن ہائے ہلالی سر زند صبحِ طرب	
۱۰۰۱	ہالۂ غبغب کہ پہلو می زند با ماہِ عید صائبا از غبغبِ او روزہ داراں را نوید		۱۷
اے تو لا زین مثلِ نیو خارۂ ایار اے نقش ہر کہ نقشِ غبغبش او دید شد شیدائے نقش		نقشِ ریشش شد نقابِ موشگافی ہائے نقش چشمِ محبوبم با معانِ نظر بالائے نقش	
۱۰۰۲	یافت چوں خورشیدِ تاباں در پسِ ابرِ سیاہ از کرم با برقِ خنداں کرد او بر من نگاہ		۱۸
۴۴	گردن و گلوئے مبارک		۳۹

۳۳۸

چمن نقشِ گردنِ پاکش شکستم آستینش دید چوں آغازِ کارِ کلکِ صنعت آفریں		از غضب چوں شمعِ گردن کشید از ننگ بیں گردنش خم کرد و گفت اے صانعِ باریک بیں
۱۰۰۳	نقشِ گردن برگلو حسنِ تنِ تصویرِ اوست وہ چہ تصویرِ گلو در گردنِ تصویرِ اوست	۱
گفت مانی نقشِ گردن با گلو آساں نبود نقشِ خارج را کشیدن مشکلے چنداں نبود		در فنِ صورتگری ایں کار در امکاں نبود لیک نقشِ داخلی در قدرتِ انساں نبود
۱۰۰۴	اے ولا ایں صنعتِ معجز نما اعجازِ تست نیک میدانم کہ نقاشِ ازل دمسازِ تست	۲
گردن افرازاں چو سر را یارِ گردن گفتہ اند در سخن روشن خیالاں صبحِ روشن گفتہ اند		تازہ شاخِ گلبنے او را گلشن گفتہ اند شمعِ کافوری بجلوت خانۂ تن گفتہ اند
۱۰۰۵	اے خوشا شمعے کہ باشد محفل افروزِ تنش از رخِ تاباں شود روشن بروے گردنش	۳

گفت صائبؔ چوں گلوے شیشۂ یک قطرۂ آب وز لطافت اے ولاؔ ہر قطرہ چوں درِّ خوشاب		میتواں دید از بلوریں گردنِ وسے حجاب می نماید در گلو از گردنش با آب و تاب
۱۰۰۶	شد صفاے گردنش تارِ نفس را مظہرے می نماید ہمچو تارِ پرنیاں از گوہرے	۴
گردنِ او با حجابِ زلف گردد آشکار تا بیاضِ گردنِ سیمینِ او شد نور بار		پردۂ شب از فروغِ صبح ساز و تار و مار چوں چراغِ صبحدم خورشید لرزد بار بار
۱۰۰۷	ہر دو شعرت صائبا تصویرِ گردن برکشید گردنش صبحے است روشن کز گریباں سر کشید	۵
بر بیاضِ گردنِ او شوخ چشماں بے حجاب گر بیاضِ گردنش یارے بدست آید بخواب		می کنند از مردمک قائم نقاطِ انتخاب صد مضامینِ گلو سوزش نویسم در کتاب
۱۰۰۸	از شمائل صائبا چوں گردنش اخال نیست ایں نشانِ انتخابِ دیدۂ گستاخ کیست	۶

۳۴۰

ک صائب مضامین شاعرے
مرد ان کشور اول دال است ۳۰
۳۲ کاروبار، دو دوقدمیارہ
پارہ (درمحل)
۳۳ برکشیدن بالا بردن و بلند
کردن (آصف اللغات)
۳۴ سرکشیدن برآمدن، بلند شدن
(درمحل)
۳۵ [illegible]

گر جبین از بیتِ ابرو گردن دعوی کشید حالِ صد شعرِ تر از خامهٔ قدرت چکید		از بیاضِ گردنِ سیمین مگر حرفی ندید بر مضامینِ بلندش گردن انداز و چید
۱۰۰۹	صبح شد و بیاچهٔ خوشش بر بیاضِ گردنش کاتبِ قدرت نوشت آنرا بطبعِ روشنش	۷
دستهٔ (آئینه سیاه روشن) از بلور زیرِ منارِ گردنش کان در نظر آید ز دور		یا بود فوارهٔ از چشمهٔ لبریزِ نور بر بحورِ شعر وارد فکرتِ عالی عبور
۱۰۱۰	طبعِ موزونِ گردن دعوی فراز دور سخن کس ز رکنِ گردنش وزنی نیاز دور سخن	۸
کاتبِ قدرت که شد خط طرازِ این اشعار یار دست را ساز و کمالِ خوش خطی بی اختیار		گفت صائب برد دستش را ایاغِ او ز کار لطفِ دیگر می نماید شوکت بدست نگار
۱۰۱۱	از بیاضِ گردنش تا مصرعی کردم رقم گردید صفحه اش صبحِ قیامت از قلم	۹

۳۴۱

(دست از کار شستن) کہ بمعنی ترک شغل شدن است ۱۲

۵۵ شوکت بخاری شاعر [illegible]

گردن و گلوے مبارک

شاخِ نورِ شمعِ کافوریست یا میناست این	گردن است این یا منارِ مسجدِ اقصیٰ ست این
یا لوائے نصرتے یا عالمِ بالاست این	فکرتِ عالیؔ ست این یا مقصدِ اعلیٰ است این

۱۰۱۲	بر فروزد شعلهٔ طورِ آں عذارِ روشنش	۱۰
	آب گردد شمعِ کافور از بیاضِ گردنش	

سر نمی پیچید از احکامِ او جن و پری	گردنِ باریک دارد رشتهٔ پیشِ جوہری
روشنانش ثابت و سیار در فرمانبری	فکرتِ پاکِ الٰہیؔ بہ ز فکرِ انوریؔ

۱۰۱۳	صبحِ عالمتاب کز نورش جہانے روشن است	۱۱
	از ہمیں مہتاب یک فردِ بیاضِ گردن است	

گر گلوبندے نگارم حلقهٔ گردن کند	از نزاکت جسمِ او تقصیرِ پیراہن کند
شکوهٔ بارش بگردن یا تنش دامن کند	فکرتِ شوکتؔ ولا تائیدِ فکرِ من کند

۱۰۱۴	گر کنند از رشتهٔ جانہا زہِ پیراہنش	۱۲
	از لطافت رنگ گرداند بیاضِ گردنش	

دستِ او تا گردنی زد گردنِ گردن کشاں گردن اندازند بر احکامِ دینش سرخوشاں		نرم شد و ز دستِ پاکش اندر گردن نشاں پیشِ حسنِ یار خم کردند گردن مہوشاں
۱۰۱۵	گردن افرازاں بہم کردند گردن چہ بزم سر نبر دارند ہمچو شمع پیشِ او ز شرم	۱۳
از بیاضِ گردنِ او نظم و نثر آشکار گیسوِ سر ہمچو جلد اطرافِ گردن در قطار		از خطِ گردن عیاں مکتوبِ مشکیں بیشمار رونقِ تضمینِ ما فکرِ علی سبزوار
۱۰۱۶	بسکہ صاف و خوشخط افتاد است خطِ روشنش ہر کہ خواہد میتواں خواند از بیاضِ گردنش	۱۴
نورِ گردن از لطافت جلوہ افروزِ جمال برق را حسنِ گلو سوزِ توجہ اشتغال		لطفِ دیگر می نماید در سخن حسنِ مقال حبذا مضمونِ ملا واثقِ روشن خیال
۱۰۱۷	آں بیاضِ گردنِ تو شعلہ آوازرا از لطافت شمع در فانوس بنماید مرا	۱۵

گردن گلاب مبارک

از فروغ شمع گردن عارضش همچون زبان قطره‌های آب عارض را سرشک شمع دان		وز زبان شمع عارض عارضش گوهرفشان صیت طبع روشن ملا اسد برآسمان
۱۰۱۸	اختران را قرص خورشید است روی روشنش روشنان را شمع کافوریست شمع گردنش	۱۶
پیش او خاره و ناخن گردن خورد شیر نر صائب از تعریف گردن شد گیتی نامور		دائما بر حلم او گردنکشان افگنده سر گردنی دارد که از موی میان باریکتر
۱۰۱۹	غنچه می‌سازند گردن گلرخان در چاکری سرفرازان گردن اندازند در فرمانبری	۱۷
گردن او گلبن نازک گل عارض برو همچو گل رنگین بود دائم نگاه لاله رو		چون خیابان چمن با سبزهٔ خط هم دره صائبا شعر ترت باغ سخن را آبرو
۱۰۲۰	عاشقان را در تماشای گل و فصل بهار کرد مستغنی بهار گردن آن گلعذار	۱۸

۵۱ زبان در اینجا یعنی زبان

۵۲ زبان شمع یعنی شعله

[illegible]

رونقِ سیمین تناں عکسِ ہمیں سیمیں تن است نورِ بزمِ ماہ رویاں زیں بیاضِ گردن است		آبروے روشناں از آبِ روے روشن است گردنش گوید تجلّی نقشِ شمعِ ایمن است
۱۰۲۱	شمعِ کافوری بیاضِ گردنش افروختہ جلوۂ خورشید روے روشنش افروختہ	۱۹
از بیاضِ گردنِ او منفعل ماہِ منیر اوجِ گردن برخمِ گردونِ گرداں حرف گیر		وز فروغش نیرِ اعظم بود منت پذیر شد فروغِ طبعِ او روشن ز مضمونِ اسیر
۱۰۲۲	از بیاضِ صبحِ گردن شامِ گیسو نقشِ آب کس بشب جز من ندید ایں گونہ روشن آفتاب	۲۰
چشمِ دیدہ ماست نورِ گردنِ دلدارِ ما طبعِ روشن خاصۂ مدحت طرازِ یارِ ما		عکسِ نورِ اوست در چشمِ خرد انوارِ ما حسنِ مضمونِ اسیر آئینۂ افکارِ ما
۱۰۲۳	تا سوادِ دیدہ روشن از بیاضِ گردن است عکسِ او در دیدۂ ما نورِ چشمِ روشن است	۲۱

۳۴۵

[illegible]

گردن و گلوے مبارک

از فروغِ شمعِ گردن لیلِ گیسو پیش نہار شمعِ خاور باچراغِ آسماں بروے نثار		ایں عجب شمعے کہ خورشید از فروغش شرمسار وصفِ نورِ او ز مضمونِ نظامی آشکار
۱۰۲۴	حائلِ گیسو بنورِ گردنش زائل شود شمع را کے پردۂ فانوسِ او حائل شود	۲۲
از بیاضِ گردنش خوش مصرعے آمد بدست حسنِ رنگینِ معانی رنگِ خاقانی شکست		ہمتِ اوجی ز مضمونِ بلندِ اوست پست جز بہ نعمت خانِ عالی کس چنیں مضموں نبست
۱۰۲۵	صبح کاوراقِ کتابِ وزر را دیباچہ ایست بر بیاضِ گردنش از کلکِ ما دیباچہ ایست	۲۳
حبذا شمعے کہ بالاے زباں دارد گلے عاشقِ ایں شمع شد پروانہ ہمچوں بلبلے		شمعِ گردن عارض و تن باں گل کاکلے نغمہ سنجِ او و آ چوں عندلیب آمئے
۱۰۲۶	حسنِ شمعِ گردنِ یارم دل افروز ہمہ از گلوے او صداے او گلو سوز ہمہ	۲۴

سلہ شمعِ خاور کنایہ از آفتاب

سلہ چراغِ آسماں کنایہ از (مہر عجم)

سلہ نظامی گنجوی شاعر معروف

سلہ ہمت ہمت بمعنی قصد ... ہمت

سلہ اوجی نطنزی شاعر معروف

سلہ نعمت خان عالی خلاق المعانی شاعر معروف

سلہ خاقانی شیروانی شاعر معروف

سلہ بستن بمعنی گفتن مضمون (اصطلاحات)

سلہ زبان شمع ...

سلہ شمع ... گل ...

سلہ ... مقصود شاعر ...

سلہ ... عندلیب ...

۳۴۷

شمعِ گردون را او آن شمعِ فلک گفتن بجاست یا بود شمعِ الٰہی یا چراغِ رہنماست		شمعِ عالمتاب یا شمعِ سحر خواندن رواست گفت جامی این فروغِ دلفروزِ طبعِ ماست
۱۰۲۷	گشت روشن دیدهٔ عالم ز روی روشنش این چراغِ روز باشد یا بیاضِ گردنش	۲۵
من ز مکتوباتِ اشعارِ تو می دارم خبر خاطرِ من از مضامینِ لطیفش بہره ور		خوانده ام جانان مکاتیبِ بیاضت بیشتر دارم از فکرِ جمالِ اشہری در دل اثر
۱۰۲۸	این بیاضِ گردنِ عالی ورای مصحف است سادہ لوحانِ محبت را ایجای مصحف است	۲۶
دید چو بر اوجِ بامش روی روشن آفتاب سر بمغرب برد (خورشیدِ لبِ بام) از حجاب		عارضش را یافت چون بالا ز خود در آب و تاب شب سراج الدین ایجی دید یارم را بخواب
۱۰۲۹	صبحِ خورشیدِ قیامت از بیاضِ گردنش در گریبانِ حیا بنهفت روی روشنش	۲۷

نورِ رخسارِ ترا در دیده بنشانیم ما	زیبِ باغِ گردنت از صبح خیزانیم ما
در حضورت طبع زادِ والہی خوانیم ما	گردنت را مطلعِ خورشید میدانیم ما

۲۸	ای فروغِ جسم و جاں از روے ما گردن متاب	۱۰۳۰
	در دلِ تاریکِ ما چوں نیّرِ اعظم بتاب	

می زند گردن کشاں را قہرمانش بر زمیں	چوں رگِ گردن قوی سازند کفارِ لعیں
حزنِ دشمن را کشد تصویرِ مضمونِ حزیں	تا شود سرہا جدا از گردنِ اعدائے دیں

۲۹	آتشِ قہرش چو طبعِ نازکش را گرم کرد	۱۰۳۱
	آں گروہِ سخت جاں گہہائے گردن نرم کرد	

بر لبِ فوارہ گردن بود گوے سرے	گردنش فوارہ بر صدرِ حوضِ کوثرے
چشم از ہر سو کہ می بیند نماید پیکرے	در نظرِ اطرافِ او آئینہ پر جوہرے

۳۰	چشمۂ آئینہ را فوارہ عکسِ گردن است	۱۰۳۲
	در صفائے آں سراپا عکسِ تصویرِ من است	

۳۴۸

یا بود نہرے کہ باغِ حسن را شاداب کرد فکرِ با فکرِ صبوحی را بخجلت آب کرد		گردنش ہمچوں صراحی تشنہ را سیراب کرد آبِ او چاہِ ذقن را حلقۂ گرداب کرد
۳۱	از گلو و گردنش دارد صراحی انفعال زانکہ این قلقل کند و آں ماخذ ہر قیل و قال	۱۰۳۳
صنعتِ تصویرِ پاکش یافت حسنِ اتمام فکر تم شد در سخن مقبولِ اربابِ کلام		للہ الحمد اے قوا تعریفِ گردن شد تمام از نگاہِ یار من بشکست کارِ من بکام
۳۲	خامہ بر لوحِ سخن تصویرِ گردن تا کشید در نگارستانِ عالم گردنِ دعویٰ کشید	۱۰۳۴
۳۰	دوشِ مبارک	۴۵
بود ہمچوں آفتابے پیشِ چشمِ بے نقاب بر زدم دوش از مسرت در مقاصد کامیاب		حبذا دوشے کہ دیدم دوشِ پاکش را بخواب نقشِ پاکش را کشیدم در کمالِ اضطراب
۱	چشم چوں بر صنعتِ نقاشیم ما آں کشاد	۱۰۳۵

۵۳ صبوحی [illegible]

[illegible] (آصف اللغات)

۵۴ گردن دعویٰ کشیدن مرتفع [illegible] (آصف اللغات)

۵۵ دوش یعنی شبِ گذشتہ (برہان قاطع)

۵۶ دوش بر زدن شادی کردن از مسرت ([illegible])

دوش مبارک

	دست بستہ بر دو شم زد و در حسنِ صنعت دوش داد	
داشت دلدارم والا بر دوشِ نازک چادرے در حسینانِ جہاں او را نباشد ہمسرے		یا فتم زیرِ ردا چوں مہرِ تاباں پیکرے دل ستاں۔ دلدار۔ دلکش دلربا و دلبرے
۱۰۳۶	مہر را بنہفت از عالم ردائے نیلگوں راست می گویند حسن از پردہ می افتد بروں	۲
از صفاتِ شانہ شانِ کبریائی آشکار شانہ را بر ساعد و بازو سراپا اختیار		بر علوِ رفعتِ او عرش و کرسی شد نثار دارد او تحریکِ دستِ پاک او را اقتدار
۱۰۳۷	حسنِ صنعِ صانعِ قدرت تعالیٰ شانہ شانہ را شانیست در رفعت تعالیٰ شانہ	۳
در علوِ مرتبت دوشِ تو از گردن بلند از ہمیں مفصل رود بر چرخِ مینائی کمند		پایۂ ایں ہر دو دوش از عرش و کرسی چار چند شد گراں تا کاتبیں اقصرِ عالی دلپسند
۱۰۳۸	حسنِ اعمالِ ترا بر بامِ دوشت دفترے	۴

۱ دست بدوش زدن۔ یعنی ... گردن (بہار عجم)
۲ دوش دادن۔ مدد کردن۔ (بحر عجم)
۳ دل ستاں۔ وغیرہ۔ از اسمائے معشوق ۱۲
۴ ردائے نیل۔ یعنی ... آسمان (بحر عجم) و ردائے نیلگوں ... ۱۲

۳۵۰

۵ [illegible]
۶ [illegible]
۷ [illegible]

	کاتبانِ او در اقدامِ تو ہمچوں چاکرے	

یارِ من بے دست و پایاں را اولا دوشے دہد او بفریاد و فغانِ ہر کسے گوشے دہد		بے نوایاں را بہر دو دست آغوشے دہد از لبِ جاں پرورِ خود مُردہ را ہوشے دہد

۱۰۳۹	دوش تن بگذشت و ازیں رہ بے خود از ہوش گذشت تو چہ می دانی چہا از دوشِ او دوشش گذشت	۵

حسنِ شادابِ تو دوشا دوش دارد برتری بامِ حسن است ایں کہ بالایش نگاہ چوں پری		گلبناں چوں بیند (دوش بہ) از گل ہمسری می کند بنشستہ ہر دم سیرِ باغِ دلبری

۱۰۴۰	غاشیہ بر دوش دائم عاشقِ فرماں برت می کشد آبے بدوش از چاہِ غبغب چاکرت	۶

دوش و مرفق بندِ دست از ہم نمی گردد جدا از لبِ (خاموش کاراں) برنمی خیزد صدا		خدمتِ خود می کند ہر یک بخاموشی ادا دوشِ پاکِ او ست در ترکیبِ نقشش مبتدا

۱۰۴۱	خامہ ام در نقشِ پاکش از حقیقت با خبر	۷

	وارد از موضوعِ مصنوعات ومافیها خبر	
دوشِ سیمینت به تشبیهِ صفا کوهِ بلور دیگرے را خواند موسیٰ در تجلّی کوهِ طور		زاں یکے را در عجم گویند شاہاں کوهِ نور این دو قطبِ انجمِ چند بچشم آید ز دور
١٠٤٢	منزلِ اقطابِ دوشت در جنوب و در شمال نقطۂ ہر یک بدورت مرکزِ حسن و جمال	٨
از صفا دوشِ تو شد کوهِ بلورینِ رنگاه خانه بر دوشست و اُم شانۂ آدینست ماه		پیشِ دوشت رفعتِ کوہے نمی ارزد بکاه در بلاغت عوریِ مجد ثنیت باشد گناه
١٠٤٣	نقشِ دوشت در تقابل میزند دوشے به مهر در تماثل از ندامت دوش می درزد سپهر	٩
راست گیر در صفا تو دلبرِ بالا نوشی قد شیش واندو آرشکِ بتانِ آذری		حسنِ آدم زاد را بر حدِ بهشت برتری گو یدش فکرِ صحیح نکته داں رشکِ پری
١٠٤٤	تا صفاے دوشِ پاکش را سخنور باز کرد	١٠

دوشِ مبارک

مہرِ نبوت مبارک

ازجمالِ او پرازدوشش پری پرواز کرد

ازمضامینِ سخن طبعم والا ساماں نداشت	درعجم کس ازصفاتِ دوش فوقِ آں نداشت
گرچہ طبعم ازمضامینِ سخن حرماں نداشت	لیک مہرش بیش ازیں درحیطۂ امکاں نداشت

۱۰۴۵	من نقشش شاہدِ مقصد درآغوشم والا ازگراں بارِ گناہِ خود سبکدوشم والا	۴۳
۴۶	**مہرِ نبوت مبارک**	۴۱

خامۂ من نقشِ صنعِ دستِ قدرت می کشد	روحِ صنعت را زدستِ اہلِ صنعت می کشد
دربلاغت صورتِ مہرِ نبوت می کشد	قدرِ خود درگہِ مہرِ شریعت می کشد

۱۰۴۶	خامۂ ارژنگِ چیں درآستینِ او نہاں مانی و بہزاد را مہرِ خموشی بر دہاں	۱

گفتم اے مانی چہ میگوئی بگفت ایں کارِ تست	گفتمش وانی چساں گو بدیدہ کہ طالع یارِ تست
مرکزِ دوشِ والا درحیطۂ پرکارِ تست	حلقۂ مہرِ نبوت خاتمِ دلدارِ تست

لہ کلید دوش - یعنی بار دوش (؟)

۲ نقش شاہد - یعنی تصور (؟)

۳ رنگ شبیہ - یعنی (مصاحبین عجم)

۴ صورت کشیدن - یعنی تصویر کشیدن (مصاحبین عجم)

۵ مہرِ شریعت - کنایہ از سرورِ عالم صلی اللہ علیہ وسلم (بہارِ عجم)

۶ مہرِ خموشی بر زبان - سکوت (مصاحبین عجم)

مہرِ نبوتِ مبارک

۱۰۴۷	چشمِ ما را تا بمہرِ او رسیدن مشکلے ہیأتِ نادیدہ را نقشے کشیدن مشکلے	۲
چوں شرف اندوز شد سلماں بمہرِ آں نگار تار دا بر داشت شد مہرِ نبوت آشکار		بود چشمم اے ولا در گوشۂ امیدوار کردم از تارِ نظر بر لوحِ چشم آغازِ کار
۱۰۴۸	بیضۂ مانندے میانِ شانہ ہا گلگوں غدود در کمالِ مرتبت چوں دیدمش خواندم درود	۳
ہیأتِ مہرِ نبوت را بچشمِ ما ببیں شد مخاطب بارِ ما الحق بختم المرسلیں		آل تمغائے[1] سلاطینِ سلف گویاست ایں خاتمِ عنوانِ فرمانِ خطابِ او ہمیں
۱۰۴۹	شاعرانِ ہند مہرِ بادشاہی گفتہ اند پادشاہانِ عجم مہرِ الٰہی[2] گفتہ اند	۴
آل تمغا مہرِ لاکِ سرخ بر فرمانِ شاہ ہالۂ زرینِ اطرافش[3] بغیر وزد نگاہ		حسنِ تحریرش مثبت دورِ او مانندِ ماہ ایں ہمایوں یادگارِ مہرِ شاہِ دیں پناہ

[1] آل تمغا: یعنی مہرِ سرخ۔ (آصف اللغات)

[2] مہرِ الٰہی۔ صنعت ابجد (بہار عجم)

[3] ضمیر راجع بسوئے آل تمغا کہ اطراف او از آبِ زر ہالہ ای ساختہ و با ایں ہا سارے از فرامین شاہانِ سلف شاہد کردہ ام کہ بر عنوانش

۱۰۵۰	خسروانِ موجدش دانند کیں توجیہ ما باحقیقت نسبتے دارد کہ باتشبیہ ما	۵

مُہرۂ خاکست در عالم نثارِ مُہرِ او مُہرۂ زر بر سما صورت نگارِ مُہر او	مُہرۂ سیمِ فلک یک مُہر دارِ مُہرِ او مُہرِ جم۔ مُہرِ سلیمان یادگارِ مُہر او

۱۰۵۱	عکسِ مُہرش لاجوردی مُہرۂ چرخ بریں مُہر او را مُہرہ ہائے آسمانِ زرنگیں	۶

حلیۂ مُہرِ نبوت بر مرادِ من نشست نقش را وا ز چہرہ پردازانِ عالم کن نست	باکمالِ دلپسندی یادِ من وارد بدست آب ورنگ نقشِ من رنگِ رخِ مانی شکست

۱۰۵۲	پردۂ چشمِ ولا پروانۂ خلد بریں است زینتِ عنوانِ فرماں آل تمغائے جبیں است	۷

۴۷	آغوشِ مُبارک	۴۲

تا بہ تصویرِ بغل در خواب خوش ہستم میاں	بر تنش دیدم بغلتا قیمت از بر دیماں

۳۵۵

لحظہ نگذشت کو برخاست با نگہِ ناز آں		غسل کردہ چادرے بردوش حائل درمیاں
۱۰۵۳	عاشقِ مشتاق را چوں دست[۱] آغوشش نداد دست[۲] در آغوشِ پیشِ دلبرِ خود ایستاد	۱
چشمِ من بر دوشِ پاکش چشمِ او بر روئے من گوشِ[۳] من بر آوازِ او در انتظارِ یک سخن		ہمچو چشمِ بلبلے بر عارضِ گل در چمن گفت یارم (مرحبا اہلاً و سہلاً) خندہ زن
۱۰۵۴	دستِ او بوسیدم آغوشِ[۴] محبت باز کرد چشم در آغوشِ پاکش کارِ خود آغاز کرد	۲
تا نگہ آغوشِ[۵] پیدا کرد گشتم بیقرار یارِ من آغوشِ[۶] داد و جانِ من بردے نثار		گردہ تصویر آوردم ولا بردے[۷] کار بود آغوشے[۸] در آغوش و نگہ صورت[۹] نگار
۱۰۵۵	حبذا روزے کہ باہم دست بر دوشے رسید سینہ ام بر سینہ آغوشم بہ آغوشے رسید	۳
چشم از خوابِ خوشے چوں دیدہ[۱۰] خود باز کرد		مردمک با نوکِ مژگاں گردہ را پرواز کرد

[۱] دست دادن یعنی حائل شدن
[۲] دست در بغل بودن (بہار عجم) دست در بغل بودن بیکار
[۳] گوش بر آواز، یعنی منتظر ... در آغوش بودن و بغل بودن (بہار عجم)
[۴] آغوش باز کردن ... و منتظر (بہار عجم)
[۵] آغوش پیدا کردن نگاہ ... از محبت برائے معانقہ (آصف اللغات)
[۶] آغوش دادن ... بوسہ کار آوردن ... (آصف اللغات)
[۷] ... کردن و بعمل آوردن (آصف اللغات)
[۸] آغوش در آغوش یعنی معانقہ (آصف اللغات)
[۹] صورت نگار یعنی صورت ...
[۱۰] دیدہ باز کردن، چشم ... (آصف اللغات)

خامهٔ مژگاں بہ تصویرِ بغل اعجاز کرد[1]		عاشقش وردِ کلامِ صادقِ[2] شیراز کرد
۱۰۵۶	اے چو مژگانم کشود آغوش در آغوشِ[3] صبح دیده بردِ آفتابی چشمِ من بردوشِ صبح	۴
دوش با من یارِ من آغوش در آغوش[4] بود طالعم بیدار بود و مغزِ من بیہوش بود		بوسه دادم بدوشِ او بالبِ خاموش بود عسجدی[5] دستِ من و دلدار دوشادوش بود
۱۰۵۷	یادِ آغوش آنچناں می داردم در اضطراب دمبدم برخیزد از بیتابیم مخمل زخواب[6]	۵
بوے خوش مانندِ عطرِ عنبریں خیزد ازاں در بغل ہاے تو می بینم بہارِ بیخزاں		میتوانم گفت صندوقِ بغل اعطرداں می شود گل غنچه و در غنچه می گردد نہاں
۱۰۵۸	در بہارستانِ آغوش ایں گلِ دیگر شگفت[7] بے نسیم ایں غنچهٔ آغوشِ تو در بر شگفت	۶
در بغل دارد نگارِ دلربا آئینه[8]		سینهٔ نورانیِ او در صفا آئینه[9]

۳۵۷

آغوش بیکراں
[1] عیب کردن: ای بغل آوردن بمعنی کاری چیزی (بہار عجم) ۱۲
[2] صادق شیرازی شاعر
[3] معرفت تضمین مضمون آغوش در شعر (آصف اللغات)
واشد ... آغوش کشودن ۱۲
[4] آغوش ... صبح (آصف اللغات)
عاشق ... آغوش کرده
[5] عسجدی: شاعر ۱۲
[6] ...
[7] ایں گلِ دیگر شگفت، غنچه است یعنی فرزند توام ... حادث شد (آصف اللغات)
[8] آئینه در بغل داشتن: کنایه از صاف دل بودن (آصف اللغات)
[9] آئینه بمعنی حقیقی ... بغل (آصف اللغات)

مہرِ عالمتاب پیشِ مہ لقا آئینہ		میشود مضمونِ فیضی پیشِ ما آئینہ
۱۰۵۹	حبذا نورِ برو دوشِ تجلّی خیزِ یار شد بحیرت گاہِ آئینہ جلالیش آشکار	۷
شمعِ آغوشِ تو آغوشِ وداعے باز کرد در سخن بر نقشِ آغوشِ تو بیدل ناز کرد		امتحانِ الفتِ پروانہ جاں باز کرد طبعم از تضمینِ مضموں گردہ را پرداز کرد
۱۰۶۰	چشم واکردن کفیلِ فرصتِ نظّارہ نیست ایں دلِ پروانہ را جز سوزِ عشقت چارہ نیست	۸
خانۂ آغوش دارد از دلِ او دلبرے ساغرِ آغوش دارد از عرق آبِ زرے		گلشنِ آغوش را از موے ریحانِ ترے ہالۂ آغوش او را در بغل مہ پیکرے
۱۰۶۱	در بلاغت گفتہ اند آغوشِ پاکش را صدف گوہرِ شہوار را از قطرۂ آبش شرف	۹
بود آغوشے در آغوشم برنگِ جسم و جاں		در بغل گیری عالم واقف شد ز حسنِ نہاں

آغوش باز کردن = برای [illegible] دست کشادن از محبت (آصف اللغات)

آغوش وداع = معانقۂ وداعی (آصف اللغات)

آئینہ شدن = کاشف حال شدن (آصف اللغات)

فیضی اکبرآبادی = شاعر معروف کہ در شعر سوم تضمین مضمون اوست - ۱۲

آئینہ شدن = یعنی حیران و گنگ شدن (آصف اللغات)

جاں باز = کسی کہ پروای جاں نکند - ۱۲

بیدل = شاعر معروف کہ تضمین مضمونش در شعر سوم کردہ ام

مقصود این است کہ بیدل ہرچہ فکر کردہ بصورت گردہ تصویر [illegible]

بود ما را تضمین آن [illegible] مضمون - ۱۲ [illegible] است

خانۂ آغوش = تشبیہ آغوش (آصف اللغات)

گلشن آغوش = تشبیہ آغوش

ساغر = آغوش

آب زر = ساغر زعفرانی شراب (آصف اللغات)

ہالۂ آغوش = تشبیہ آغوش (آصف اللغات)

بغل = آغوش

بغل گیری = معانقہ (آصف اللغات)

وہ چہ خوش گفت است ملّا جامیِ آتش زباں		با معانق گرم جوشی ہائے دل دیدم عیاں

۱۰	ایں بر سیمین است یا یک بوتۂ از سیم خام می گدازد گرمیِ پنہاں دلِ عاشق مدام	۱۰۶۲

جسمِ من با دلفگاری ہا نشد ز آغوش دور دارم از فکرِ ظہوری در بغل تصویرِ نور		از بغل گیریِ جاناں طبعِ من دارد سرور حسنِ آغوشِ تو دارد در برش تصویرِ حور

۱۱	جنبشِ مژگان دلم را گرچہ در نشتر گرفت زخمِ آغوشے کشاد و سینہ را در بر گرفت	۱۰۶۳

داشتم آغوش در آغوشِ جرمِ آفتاب فکرِ تم گردید از مضمونِ صائب بہرہ یاب		با تو گردیدم معانق اے قمر طلعت بجواب نقشِ آغوشت بلوحِ سینہ بستم بے حجاب

۱۲	ہر معانق را ز آغوشست ماہے جلوہ گر ہالۂ آغوشِ گردوں ہمچناں دارد قمر	۱۰۶۴

موے مشکینِ بغل از نوکِ سنبل را خجل		غنچۂ آغوشِ پاکش می کند گل را خجل

عاشق از فریادِ خود آهنگِ بلبل را خجل		فکرِ جامیؔ عندلیبِ باغِ آملؔ را خجل	
۱۰۶۵	این بر و دوشش بگلشن طعنه زد بر سمن		۱۳
	ز انفعالِ او گل اندر جیب سازد پیرهن		
از محبت بر رخت بکشود آغوشے مژه		مردمک آئینهٔ بیدلؔ چشمِ خود دارد بره	
تا بآغوشِ تو پیدا کرد آغوشے نگه		جائے تو خالی است در چشمم بیا اے رشکِ	
۱۰۶۶	در طلسمِ بستنِ مژگاں نگه شب رنگ شد		۱۴
	تا نگه آغوش پیدا کرد عالم تنگ شد		
اے معانق مرحمت آغوشِ تو خود را باختم		با صفائے قلبِ خود آئینه را پرداختم	
در جهاں جز وحدتِ حق غیر را نشناختم		در سخن تسکینِ دل از فکرِ بیدلؔ ساختم	
۱۰۶۷	محو بودم هرچه دیدم دوش ـ دانستم توئی		۱۵
	گر همه مژگاں کشود آغوش دانستم توئی		
دید چوں شمعِ رخِ روشن دلم پروانه شد		یارم آغوشے کشود در آتشش دیوانه شد	

ملا جامی، شاعر معروف کا شعر

بلبلِ آمل، لقب طالبای آملی است ـ سوم از دوست ـ ۱۲

گو شاعر معروف نہیں مضمون ـ کہ سوم درکلام طالبای آملی ہم ہست

آغوش کشودن مژگاں ـ با خلاقِ حقیقت ـ ۱۲

کنایه از واشدن چشم (آصف اللغات)

بیدل، شاعر معروف کا تخلص ـ تضمین مصرع او دوست ـ ۱۲

چشم براه داشتن، انتظار کشیدن ـ (بہار عجم)

بستن مژگاں، کنایه از چشم بند کردن (بہار عجم)

شب رنگ، یعنی حقیقی سیاه و مستعمل صائب بریں معنی در بہار عجم ـ بمعنی بدرنگ است ـ ۱۲

آغوش پیدا کردن نگاه، کنایه از واشدن چشم (آصف اللغات)

پرداختن، یعنی جلا دادن (آصف اللغات)

بیدل، شاعر معروف ـ شعر سوم از دوست ـ ۱۲

آغوش کشودن، بیتاب شدن (آصف اللغات)

آغوش کشودن، معانقه (آصف اللغات)

عاشقش آغوش درآغوش بیتابانہ شد		گردن نازک بمحفل شمع وحدت خانہ شد
۱۰۶۸	(چوں بفانوسے) درآمد شمع درآغوش من بود ہمدوش شب قدرے را معانق دوش من	۱۶
ہم معانق ابروے او در جنت کشود اے ولا می آید از آغوش گلشن بوے عود		ہر کہ می گیرد ہواے سرو می خواند درود فلک جا می آب خضر و آتش موسے نمود
۱۰۶۹	چشمۂ ظلمات یا آغوش او یا چشم حور بقعۂ نور است ایں یا بغلۂ از کوہ طور	۱۷
موے پاک او خط لیلے نماید در بغل وہ چہ اعجاز ید بیضا نماید در بغل		ہمچو مجنوں عاشقش شیدا نماید در بغل صد تجلی چشم موسی را نماید در بغل
۱۰۷۰	ہر کرا آغوش پاک یار در آغوش شد لن ترانی یاد کرد از نظر بیہوش شد	۱۸
دلبرم چوں با حریف آغوش صلحے باز کرد		طائر رنج دل او از قفس پرواز کرد

دشمنِ او را مُدارا آتش ولا[۱] دمساز کرد		او زِ بختِ یاورِ خود در حریفاں ناز کرد
۱۰۷۱	چوں بصلحِ دشمنے بکشود آغوشِ جلال بود دشمن در بغل غرقِ عرق از انفعال	۱۹
مرغِ بے ہنگام زد بانگے چو در آغازِ شب از تحیر ہر یکے می گفت للہ العجب[۲]		شد مؤذن بر منار و از اذاں بکشاد لب من ز مضمونِ غنیمت[۳] یافتم ایں را سبب
۱۰۷۲	چوں برش انوارِ خود را بر جہانے کرد عرض ناگہاں در اوّلِ شب شد نمازِ صبح فرض	۲۰
اعتبار و قدرِ حسنِ نورِ آغوشِ نگار از تماخیالے می ترسد ولا ہنگامِ کار		میتواں اندازہ کرد از رتبۂ ملبوسِ یار کز بغل ہایش شود صبحِ قیامت آشکار
۱۰۷۳	چوں بغلتاقش[۴] بود صبحِ قیامت در بغل آفتابِ حشر دارد حسنِ قامت در بغل	۲۱
شوقِ صنعت در دل از روزِ ازل دارم ولا		حسنِ صنعت نیز در طرزِ عمل دارم ولا

۱ دمساز بمعنی موافق۔ ہمدم (ہم مجہم)

۲ للہ العجب کلمہ ایست کہ بحالتِ تعجب می گویند و بمعنی عجبا

۳ غنیمت شاعرے معروف کہ تضمینِ مضمونش در شعرِ سوم کردہ

۴ بغلتاق قسمے از قبا است (آصف اللغات)

از بلاغت در سخن لطف شُل دارم ولا		گوئیا تصویر جانان در بغل دارم ولا
۱۰۷۴	مانیِ بی خود به محفل دستش بر دوشم فگند از کمالِ صنعِ آغوشش به آغوشم فگند	۲۲
چون ز ترکیبِ سخن آغوشِ پاکش او چکید چشمِ او چون نقشِ آغوشی بلوحِ سینه دید		با کمالِ لطف یارم وصفِ آغوشش شنید از مسرت در بغل صورتگر او را کشید
۱۰۷۵	آرزوی من چو جامی از لبِ خاموش خورد شربتِ وصلش دلم از ساغرِ آغوش خورد	۲۳
۴۸	دستِ مبارک	۴۳
دست از تصویرِ دستِ نازکش مانی کشد دستِ من این نقشِ نازک را به آسانی کشد		دستِ خود در آستین استادِ بهزادی کشد خامه عکسِ فکرِ استادِ صفاهانی کشد
۱۰۷۶	کلکِ من چون کرد وصفِ دستِ پاکِ او رقم یک قلم بر چوب بستم دستِ اربابِ قلم	۱

۳۶۳

دستِ مبارک

نقشِ دستِ پاکِ او ما را بقسمت دست داد شکرِ حق کایں طالبِ صادق بہ بیعت دست داد		کارِ مانی چوں زِ دستش رفت خجلت دست داد چوں بدستِ ما مصافح از کرامت دست داد
۲	منع مارا کے تواں از دست بوس امروز کرد بوسۂ ما را نمی بایست دست آموز کرد	۱۰۷۷
دست و پا ہر چند زد تا آرخِ نقشے ندید دستِ خود را بر دہان از دید بندانش گزید		شد بمن دشت و بغل ارژنگِ چیں با صد امید مو قلم از کار رفت و دست از صنعت کشید
۳	گفت از دستم نمی آید و لا ایں کارِ تست نقشِ دستِ او بدست آور کہ طالع یارِ تست	۱۰۷۸
نقشِ دستِ پاکِ لوحِ کفِ دستے کشم مانی و بہزاد ہر دو پیشِ دستِ من بہم		در سخن خواہم کہ سازم حلیۂ دستش رقم پنجہ در دست و بدستِ پنجہ دارم مو قلم
۴	من شدم با او مصافح دستِ دلدارم بدست تا زہیچ انگشتِ نقشِ خامہ ما دارم بدست	۱۰۷۹

؎ از دست رفتن کار۔ فوت شدن
؎ مطلب (آصف اللغات)
؎ دست دادن حاصل شدن۔
؎ دست بدست دادن یعنی مصافحہ کردن۔ صاحبِ [illegible] (فرہنگ)
؎ صادق تبریزی۔ شاعر تاریخ۔ ۱۲
؎ دست بہ بیعت دادن۔ مرید شدن۔ (فرہنگ) مراد کہ شعر سوم از دست ۱۲
؎ دستبوس۔ از غلام پابوسی (فرہنگ)
؎ دست آموز۔ مرغِ [illegible] دست باشد [illegible] (فرہنگ)
؎ دست و بغل شدن [illegible] (فرہنگ)

۳۶۴

[illegible]

می کشم تصویر نازک جنبش دست یار را دست او روشن کند شمشیر جوهر دار را		بوسه‌ها می‌چیند ید الله این ید دلدار را فکرت صائب نماید دست گوهربار را	
۱۰۸۰	خامهٔ دستم چو دست از آستینم بر کند صفحه را جیب و بغل گنجینهٔ گوهر کند		۵
در همین دست است دوش و بازو و سیمین یار در همین دست است ساعد بند دست آن نگار		در همین بازو است آن تیغ مبارک قرار در همین ساعد کف و انگشت و ناخن در شمار	
۱۰۸۱	بند هر انگشت او از دست پاک او عیان می دهم در ملحقات دست هر یک را نشان		۶
دستش بر دل از اندر بر دوشش دستی یار ما دستش بر دل می گذارد مونس غمخوار ما		دستش بر سر را کشد دستی بسر الله را از مسیح نامور شد رونق اشعار ما	
۱۰۸۲	وصف دست پاک او صد بار شد در یک نفس دستگیر ما شود روز جزا از دسترس		۷

۳۶۵

دست مبارک

	شهسواران حامیِ پیکار او را گفته اند آنکه سرکوبیِ اشرار او را گفته اند		دستگیرِ لشکرِ جرار او را گفته اند حاملِ شمشیرِ جوهر دار او را گفته اند
۱۰۸۳	لشکرِ کفار دست از جان بشست از دستِ او لشکرِ دیندار دست آورز دستش بر عدو		۸
	من به دستِ مهوشان یارِ خود جویم پناه دست بر سر می کشد دلدار این دستگاه		وز جفاے دلبران از دلبرِ خود داد خواه گوید آہی از جفاے دلبرِ خود بر لب آه
۱۰۸۴	چون سرِ راه تو گیرم داد خواه از دستِ تو گر بپرسی گو میست دلدار آه از دستِ تو		۹
	من به وصفِ دستِ پاکش شویم از کوثر زبان بے طہارت نامِ دستِ پاک نارم بر زبان		از کلامِ شستۂ من تا شود ہمسر زبان چون صبوحی در صفاتِ دست باشم تر زبان
۱۰۸۵	من به نظمِ وصفِ دستش دست شستم از گلاب تا چکد مضمونِ تر از خامه چون از دست آب		۱۰

دست مبارک

دست از اعجازِ انگشتِ تو باشد نامور ہر نفس اندیشۂ آئینہ را پیشِ نظر		شد ز انگشتِ چہ یک دستِ تو شق القمر زانکہ از مضمونِ جا ئیست دارد او در دل اثر
۱۰۸۶	چوں برارد شوکتِ حسنِ تو دست از آستیں در تخجل شق فتد چوں در مہ چرخِ بریں	۱۱
دست بر بالد بمیدانِ شفاعت یارِ ما دست بردارد بحقِ عاصیاں بہرِ دعا		دست بر دل می نہد ما را بعفوِ ہر خطا دست بر سر می کشد سلماں ز پا افتادہ را
۱۰۸۷	روزِ محشر در جوابِ پرسشِ پروردگار ہیچ دستاویز ما را نیست جز ایں دستِ یار	۱۲
دائما دست و دلِ عالم بدستِ قدرتش ہمتِ ہمت بلنداں زیر دستِ ہمتش		او دلِ عالم بدست و دستِ او در خدمتش دست برہم بستہ دستاں زدستِ طاقتش
۱۰۸۸	در فنِ کشتی یدِ طولائے او دست آزمائے گر شود دست و گریباں پائے او ماند بجائے	۱۱

در قبایت آستین ملبوسِ دستت اے نگار	دستِ پیراہن تجلّیٔ دستِ پاکت دستیار
ز آستینت پنجہ بیرون صورتِ دستِ چنار	فکرِ محسن دستبندِ بندِ آئینِ مدحت نگار

۱۰۸۹	جامۂ ہستی بہ تن بہرِ قیامت کردہ دست بیروں زیں لباسِ جور قامت کردہ	۱۴

فارغ از تصویر دارم دستِ خود در آستیں	بوسہ زد بر دستِ من بہزاد با آزرنگ چیں
دیدہ چوں تصویرِ دستش گفت جبریلِ امیں	آفریں صد آفریں دستِ صنعت آفریں

۱۰۹۰	صنعتِ دستت آورد و برِ اہلِ صنعت اے ولا دستکارانِ ہنرور زیرِ دستت اے ولا	۱۵

۴۹	بازوئے مبارک	۴۴

مانیِ ناداں بہ نقشِ دستِ پاکِ ماہ وش	چوں بہ بازو می رسد ہیہات گردد کشمکش
بہرِ تصویرے کشیدن ایں چہ رنگِ کشمکش	مشکل است اے کلکِ نازک اے ولا زیں یاد کش

۱۰۹۱	می زند بازو دوے بازو ندارد در کمال	۱

بازوے مبارک

۱ بازو دادن - مدد کردن (دیکھو جمہر)
۲ پہلو دادن - کنارہ کش شدن و دیگر دانیدن (دیکھو جمہر)
۳ طرح دادن - ترک کردن (دیکھو جمہر)
۴ رو دادن - صورت بستن (دیکھو جمہر)
۵ دستکار - استاد ہنر (دیکھو جمہر)
۶ بازو شکستن - بیکار کردن (آصف اللغات)

	ہیچو کارِ نازکے زیں بے ہنر امر محال	
دستِ من بہزاد را ہرچند بازو[۱] می دہد ہرچہ می گویم باو طرحش[۳] ستم خرمی دہد		بے ہنر زیں صنعتِ باریک پہلو می[۲] دہد ناگواریہائے او از روے او رو می[۴] دہد
۱۰۹۲	صنعِ من چوں دستکارِ[۵] نقش را بازو شکست[۶] خامۂ من نقشِ بازو را بلوحِ فکر بست	۲
کس نمی دارد ز خوباں حسنِ بازوئے چنیں نورِ مہر باز و دست از عکسِ عذارِ مہ جبیں		ہرچہ می خواہم ز خوبی دارد او در آستیں دستم از بختِ مساعد می کشد تصویر ایں
۱۰۹۳	دادِ[۷] بازو دلبرم زانساں کہ بازو باز[۸] کرد خامۂ من از نزاکت نقش را پرداز[۹] کرد	۳
سینۂ ماہی ست ایں یا ماہیِ نہرِ جمال ہیأتِ نہرِ رواں در نقش آوردن محال		یا بود نہرے کہ نہر از وے در آبِ انفعال صورتِ طبعِ رواں آئیست در جوے خیال
۱۰۹۴	بازوے سیمیں ز جیبِ آستینش آشکار	۴

۷ بازو داشتن - مدد کردن (دیکھو جمہر)
۸ بازو باز کردن (دیکھو جمہر)
۹ پرداز کردن - آراستہ کردن و درست کردن علامت در تصویر (آصف اللغات)

۳۶۹

	می نماید سینهٔ ماهی ز موج حسن یار	
بازوی دستت ز چین آستین دارد نقاب یا بلورین بازوت روشن ز عکس آفتاب		حسن سیمین ساعد تو سینهٔ ماهی در آب یا نماید در نظر مهر فلک زیر سحاب
۱۰۹۵	گرمی نظارهٔ سوز آستین را چین او وز لطافت آب گردد ماهی سیمین تو	۵
قوت بازوی یارم زور بازوی علی است مد بازوش ز دست یار من خط جلی است		از صفات بازوش وصف اعانت منجلی است قوت بازوی من تضمین مضمون علی است
۱۰۹۶	زور بازو دیم کند زور قلم را آشکار در سخن زور قلم بر زور طبع من نثار	۶
هرچه از دستش کشد عاشق بود حسب مراد دارم از احوال موسی رب ارنی یاد		دید چون بازوی روشن دل ز دست خویش داد کردم از فکر کلیم نکته پرور استناد
۱۰۹۷	ساعد پر نور او در بزم موسی شمع نور	۷

۱ آب گردیدن. گداختن شدن

۲ (آصف اللغات)

۳ کلام هندی ... سوخته ... مشهور است ۱۲

۴ از دست کشیدن. به قول (آصف اللغات) حاصل کردن از دست و استعمال (هرچه از دست ...) یعنی

۵ از دست دادن چیزی ... یعنی از دست گذاشتن آن (آصف اللغات)

۶ رب ارنی. یعنی ای پروردگار ... علیه السلام ...

۷ ... استعمال کنند (آصف اللغات)

تاریخِ مبارک

	بازوِ او در تجلّی گاہ ۔ شاخِ نخلِ طور	

تیغ از بازوے او دائم بخجلت در نیام قبضۂ شمشیر را از پنجۂ او احترام		گر کشد دستش برون قبضہ اش گیرد قیام او بمیدانِ عمل محتاجِ بازویش مدام

۱۰۹۸	ساعدِ سیمیں بلوریں در نظر شفّاف و صاف ہر دو بازویش درخشاں ہمچو تیغِ بے غلاف	۸

نقشِ بازو دید و بازو باز کرد او از کرم از کمالِ الفتے دستے کشید او بر سرم		شد معانق تنگ از الفت گرفت او در برم اے ولا در ہمسرانِ خویش گشتم محترم

۱۰۹۹	حبذا خوابے کہ بختِ خفتہ ام بیدار شد فکرتِ طبعم قبولِ بارگاہِ یار شد	۹

۵۰	تاریخِ مبارک	۳۵

بندگاہِ ساعد و بازوے یارم نازک است حسنِ نقشِ خامۂ صورت نگارم نازک است		صنعتِ تصویرِ تاریخ نگارم نازک است از نزاکت کار می گیرم کہ کارم نازک است

۳۷۱

[margin notes, partly illegible:] نخلِ طور ۔ بقول ۔۔۔ ؛ درتجلی موسیٰ علیہ السلام ؛ ۔۔۔ ؛ در نیام ؛ سعدی ؛ از آستین ۔۔۔ ؛ ۔۔۔ ؛ دستے بر سر کشیدن از اظہار شفقت فرمودن ؛ بسر و تنگ ۔۔۔ ؛ صورت نگار ۔ بمعنی مصور (بہار عجم)

آرنج مبارک

۱۱۰۰	تکیهٔ آرنج زد دستم به تخت یار خویش تا نباشد بے خبر از موجبات کار خویش	۱
میزند بهزاد آرنجے خبر داریم ما از حریفاں بے اثر مشغول در کاریم ما		از چنیں بیهودگی رنجے نیز داریم ما بر مآل کار خود دائم نظر داریم ما
۱۱۰۱	خوشتر آرنجے که دست ما میاں بر نقش بست از حسد از رنگ جبیں را زنگ روش شکست	۲
آستیں چیدم بکار خویش بودم روبرو آستیں بر کرد چوں لدارم از بالائے او		زد نگاهِ مرحمت بر روے من آں ماه رو دیدم آرنجِ همایوں را به هنگامِ وضو
۱۱۰۲	آرنش در چشم بود و چشم من بر آرنش خامه بر لوحِ جبیں بر داشت نقشِ روش	۳
در بلاغت نیست از حسنِ صفاتِ او نشاں واے بر اهلِ سخن حیف از بلیغانِ جهاں		نے ز تشبیهاتِ آرنج است حرفے بر زباں از سخن سنجانِ نازک فهم گیرم امتحاں

ـه تکیه زدن یعنی حقیقی تکیه کردن (آصف اللغات) کر در اردو کہتی

ـه آرنج زدن یعنی اشاره نمانا گویند ۱۲

ـه از آرنج کردن بجے کر دیجئے (معاصرین عجم) صاحب نفائس

ـه بارید و داشتن یعنی تکلیف اللغات یہ کہنی بار نماز کر این کرده ۱۲

ـه واشتن یعنی (آصف اللغات) درنج بر داشتن معاصرین عجم بدزبانی ۱۲

ـه میاں بستن آماده شدن بکار سے (بہار عجم)

ـه زنگ بر رو شکستن زرد شدن چهره از غیرت و شرم (بحر عجم)

ـه آستیں چیدن آماده شدن بکار سے (آصف اللغات)

ـه نگاه زدن یعنی نگاه کردن وریدن (از بحر عجم) بلند کردن

ـه آستیں بر کردن بقول آصف اللغات آستیں بلند کردن است ۱۲

ـه آرنش مخفف آرنج وارنگ است (آصف اللغات)

۱۱۰۳	از ہمیں گوے و ہمیں میداں کشم لطفِ مثل خوشتر ایں گوئیست با چوگانِ بازو بر محل	۴
مرفقِ یارم حمایت می کند شمشیر را گر تو می خواہی بہ بینی حلقۂ زنجیر را		درکماں از زورِ بازو می نشاند تیر را از نگارم کن تماشا مرفقِ تصویر را
۱۱۰۴	از فنِ تشریحِ حکمت گر خبر داری ببیں استخواں در استخوانِ آرنجِ دستِ نازنیں	۵
درفراقِ ساعد و بازو نہاں چوں نا امید جز بہ تقریبِ وضو بے پردہ او راکس ندید		در قرانِ این و آں چوں کو کبے آید پدید پہلوے ہم پہلوش در پردہ گردد مستفید
۱۱۰۵	حکمرانی می کند آرنجِ او بر آستیں گرچہ دستِ دلربایم داردش در آستیں	۶
عرش نازاں یکطرف کرسی ثناخواں یکطرف فرقِ عرشِ پاک از پاے تو می یابد شرف		آں زپایت بوسہ ایں از دست بردارد طرف دستِ کرسی بیں کہ آرنج تو می دارد بکف

آرنج مبارک

۱۱۰۶	دست و فرق ہر دو را نازے بدست و پاے تست اے نگار مہ جبیں بر عرش و کرسی جاے تست	۷
مفصل آرنج پاکش آنکہ بست و کشاد مرفقش رفق و مدارائے کہ دارد در نہاد		در کشاد کارہا مارا رساند بر مراد از ہمیں رفقش بود در ساعدش اتحاد
۱۱۰۷	ساعد او را ساعد مرفق او یکطرف در رفاقت بازوش را زور بازو یکطرف	۸
مرفق او دست را در راستی محکم کند پنجہ را با دوش گاہے آشنا ہم کند		ساعدش بر حکم مرفق گردن خود خم کند گاہ بند دست را با بازوش ہمدم کند
۱۱۰۸	صدمہ ہا بردارد و ظاہر نسازد رنج را قوتے در ملحقات دست او آرنج را	۹
شد بقسمت مرفقے چوں آلۂ پرکار را خامہ کو مرفق ندارد چوں کند ایں کار را		او کشد تصویر دور چرخ خدوار را مرکز پرکار داند مرفق دلدار را

ساعد مبارک

۱۱۰۹	گره بندد ساعد و بازو شود (پرکار بند) ور کشاید سیرِ نصعت دور باشد دلپسند	۱۰

نقشِ عرق رابد ستم دید چوں دلدارِ من گفت جبریلِ امیں اے نکته دانِ علم و فن	شد باندازِ محبت از مسرت خنده زن کاه راکوہے کند فکرِ بلندت در سخن

۱۱۱۰	صورتِ آزنگ ساعد رابستی برنگے در کلام فکرتِ رنگینِ تو در نکته سنجاں کرد نام	۱۱

۵۱	ساعد مبارک	۴۶

نقشِ ساعد خامه دستِ ساعدی می کشد ساعدش بر قامتِ بالائے او قدمی کشد	زآبِ زرِ تصویر بر لوحِ زبرجدی می کشد کاتبِ قدرت بعنوانم و لا مدی می کشد

۱۱۱۱	ایں مدِ عنوان نشانِ پایهٔ تصویر اوست عرضِ مدحت در رقم پیرایهٔ توقیر اوست	۱

ساعدِ یار است ایں یا ساعدِ حور است ایں	ساعدِ استادهٔ یا شمعِ کافور است ایں

۳۷۵

ساعدِ مبارک

برتنش گوئی و آں نور علی نور است ایں		گفت صائب تازہ شاخِ شجرۂ طور است ایں
۱۱۱۲	تا کلیم آں ساعدِ بیضا ضیا را دیدہ است با یدِ بیضا کفِ افسوسِ خود مالیدہ است	۲
شد دلِ آئینہ از عکسِ خطِ ساعد دو نیم از ضیاے ساعدش باشد خجل دستِ کلیم		از کفِ دستش خجل دستہ اش ساعد سیم فکرتِ طبعِ کلیم است ایں کہ مضمونِ سلیم
۱۱۱۳	حسنِ تن از ساعدِ سیمیں قوی بازو شود یک یدِ بیضا متاعِ روئے دستِ او شود	۳
چشمۂ سیماب باشد آں کفِ بیضاے او نہر ساعد می رساند نور در اعضاے او		منبعِ ایں چشمۂ نور است دریاے او انوری گوید بوصفِ ساعدِ زیباے او
۱۱۱۴	از فروغِ ساعدِ او کس نمی دارد خبر شد یدِ بیضا متاعِ روے دستے در نظر	۴
آستینِ ساعدش از رنگ بر آفتاب		نورِ ساعد ز آستیں ریزد برنگِ ماہتاب

۳۷۷

شمعِ ساعد ورتہ دستِ قبایش بزم تاب		دوش دیدم بدرِ چاچی را ثنا خوانش بخواب
۱۱۱۵	ساعدش با آستینے در شبستانِ سرور شمعِ کافوریست یا بر آسمانے شمعِ نور	۵
شمعِ عالم تاب شد بر ساعدِ روشن نثار ساعدِ او نور بیز و نور خیز و نور بار		پیشِ شمعِ ساعدش شمعِ فلک شد شرمسار حسنِ ساعد شد ز مضمونِ کلامی آشکار
۱۱۱۶	کس ز مہرویان ندارد ساعدِ نازک چنیں ہر چہ می خواہم ز خوبی دارد او در آستیں	۶
ساعدش مہرے کہ چشم ماہئے در وے ندید طبعِ من از بہرِ مضمونِ آستیں ہرگز نچید		سینۂ ماہی ز چاکِ آستیں گردد پدید آبِ جو زجوے من از تضمینِ مضمونِ مفید
۱۱۱۷	حسنِ ساعد چوں ز چاکِ آستینش سر کند آتشِ رشکش ز خارِ ماہیاں سر بر کند	۷
مہرِ ساعد ہا زبندِ دستِ او سر بستہ		ساعدِ سیمینِ او با بازوش وابستہ

ساعدِ مبارک

شاخِ سرو است این یا بالاے قدش نورستہ			یا بود یا پنجۂ او وازچمن گلدستہ
۱۱۱۸	گل رخان بر پشتِ دست و ساعدِ او بو کنند پہلوانان چشم پیشِ ساعدِ و بازو کنند		۸
دستِ غیر و ساعدِ او چشم ما را ناگوار گل بدستِ نازکش بر خاطرِ ما خارِ خار			دل نمی خواہد بدستِ دیگر افتد دستِ یار راست گوید از محبت سنجِ نامدار
۱۱۱۹	می فتد ما را اثر صد چینِ غیرت بر جبیں گر فتد آں ساعدِ رنگیں بدستِ آستیں		۹
از فروغِ ساعدش در شب فروغِ انجمن کس بوصفِ ساعدش بازو ندارد ہمچو من			روز در چشمِ غریباں جلوۂ صبحِ وطن از فروغِ طبعِ جامی زینتِ بزمِ سخن
۱۱۲۰	ساعدِ او شمعِ کافوریست یا شاخِ بلور یا شعاعِ مہرِ انور یا فروغِ شمعِ طور		۱۰
اے خوشا حسنے کہ بیروں گشت خور را از نقاب			می نماید در نظر آسماں ہا آفتاب

روز یعنی در روز مقصود ۱۲
در روز یعنی ۱۲

ساعد سیمیں

روزِ روشن می نگردد شام از سترِ سحاب		لطفِ مضمون زبانها فکرِ شوکت[1] در کتاب
۱۱۲۱	حسنِ ساعد می فتد از پردہ بیروں اے حسیں کز فروغِ ساعدت سیمیں نماید آستیں	۱۱
مہ ز نورِ شمعِ ساعد ہمچو شمعے در سحر از ضیاے مہر نورانی شود جرمِ قمر		چوں فروغِ شمع کز مہتاب باشد بے اثر ہیچ می دانم ولا فکرِ حزیں[2] نامور
۱۱۲۲	شد مجمل تا صفاے ساعدش پرتو فگن چوں سرِ انگشتِ حنائی شمع شد در انجمن	۱۲
ساعدش نورِ مجسم نقشِ او تصویرِ نور ساعدِ نورِ مبیں[4] روشن کند توقیرِ نور		زانکہ[3] اطرافِ نقش از ساعدش تحریرِ نور حالِ مضمونِ یکتا[5] می کند تفسیرِ نور
۱۱۲۳	نورِ خود دارد بجدے ساعدِ آں مہ جبیں ہمچو معوجِ خندۂ صبح است چینِ آستیں	۱۳
آں بلوریں ساعدش با آستیں پیشِ نظر		شمعِ کافوریست در فانوسِ روشن جلوہ گر

[1] شوکت بخاری، شاعر معروف ... مضمون شعر سوم بالا درست ۱۲

[2] حزیں اصفہانی، شاعر معروف ... تضمین مضمون ... کردہ ۱۲

[3] ... آید ... در اں ... کردہ باشد ... (از صفا اللغات)

[4] نور مبیں، کنایہ از سرور عالم صلی اللہ علیہ وسلم (۱ بحر محیط)

[5] یکتا ... شیرازی شاعر معروف کہ در شعر سوم تضمین مضمون او است ۱۲

	پیشِ شمعِ ساعدش گردد خجل شمعِ سحر		در شبِ یلدا بفانوسِ فلک شمعِ قمر
۱۱۲۴	چوں به شمعِ ساعدش روشن چراغِ طور شد همچو شمعے در سحر شمعِ فلک بے نور شد		۱۴
	بود تشبیهاتِ ساعد نکته سنجاں را بدست فکرتِ هر کس بقدرِ همتِ او داد دست		از صفاتش هر یکے مضمون شعرِ خویش بست فکرِ صائب رنگ روئے سخن سنجاں شکست
۱۱۲۵	از یدِ بیضا قیاسِ سادہ لوحاں آشکار کس نمیدارد تماشِ ساعدِ سیمینِ یار		۱۵
	چوں کشیدم نقشِ سیمینِ ساعدش از آبِ طلا در کفِ دستِ خودم دیدم که پیدا شد جلا		دستِ من بوسید نازک ساعدش ابرِ ملا گفت مخلص از این دانم نمیدانی ولا
۱۱۲۶	ساعدِ سیمینِ او را هر که می دارد بکف از یدِ بیضا بعالم دستِ او دارد شرف		۱۶
۵۲	بندِ دستِ مبارک		۴۷

۳۸۰

بندِ دستِ مبارک

نقشِ بندِ ساعدِ نازک کشیدن کارِ ماست از رہِ حکمت بکندِ او رسیدن کارِ ماست	نقشِ مفصل ابدست آوردہ دیدن کارِ ماست بندِ پنہاں را بنقشے آوریدن کارِ ماست

۱۱۲۷	دلبرا داریم از تشریحِ جسمانی خبر چوں مسیحا دارد از اعجازِ ما آنی خبر	۱

پنجۂ نازک بُوَد فرمانروائے بندِ دست پنجہ باشد زہمیں بندِ نہاں در بندِ دست	باہمیں مفصل شود نازک کفش پیوندِ دست بندِ ساعد را توانم گفت خویشاوندِ دست

۱۱۲۸	بندِ دوش از بندہائے دست بندِ اولیں بندِ مرفق درمیانِ بندِ ساعد اسفلیں	۲

پیشِ سنِ بندِ ساعد بندِ نے دائم خجل غنچہ را بر اقتدارِ او نگہ رشکے بدل	بندِ نہرِ آہنیں بے اختیار و پابگل بندِ پرکار است سوے او سراپا منفعل

۱۱۲۹	حبذا بندے کہ پابندِ تولائے خود است پنجہ را یاری دہد پیوستہ برجائے خود است	۳

ل: بنقش ... دست آں ...

ع: خویشاوند ...

ع: بند ...

ع: بند ...

ھ: پا در گل ... گرفتار

ع: پا بند ... و پابندی آں کند

بندِ دستِ مبارک

هم قواے بندِ پاکش در بلاغت بندِ ماست بندِ تیغ[۱۱] و بندِ پیمان[۱۲] بندِ ابرو[۱۳] برملاست		مفصلِ اعضاے قالب بندِ دست و بندِ پاست بندِ آب[۷] بندِ آهن[۸] بندِ جان[۹] بندِ قباست[۱۰]
۴	همچو بندِ ماست یک بندِ سخن ترجیع بند[۱۴] نسبتے دارد مجازی با حقیقی بند بند[۱۵]	۱۱۳۰
کارهاے پنجه را بست[۱۸] و کشاد از بندِ او حسن[۱۹] بندِ نیشکر تشبیه بندش مو بمو[۲۰]		بندِ ساعد پنجه را جنبش دهد در چار سو بست[۱۶] و بندِ ساعدِ دلدار را یاری دهو[۱۷]
۵	دائما از بندِ ساعد دور باشد آستین دست بر قطعِ درازی تا نه پیچد[۲۱] نازنین	۱۱۳۱
شد لبِ یارم ز نقشِ بندِ دستش غنچه خند[۲۲] تا بود دستت ز چشمِ زخم محفوظ از گزند[۲۳]		نیست یارائے مرا زین بیش در تعریفِ بند داد تعویذے مرا فرمود بر بندت به بند
۶	بستمش بر بندِ ساعد با کمالِ افتخار وز تشکر بوسه ها دادم به بندِ دستِ یار	۱۱۳۲

[۷] بندِ آب — سدے که پیشِ آب بندند (آصف اللغات) ج معنی ۱۱ بند
[۸] بندِ آهن — زنجیرِ آهنی وغیره (آصف اللغات) ج معنی ۹ بند
[۹] بندِ جان — اسیرِ محبت (آصف اللغات)
[۱۰] بندِ قبا — بندے که بر قبا دوزند (آصف اللغات) ج معنی ۲۱ بند
[۱۱] بندِ تیغ — بندِ شمشیر (آصف اللغات) ج معنی ۱۷ بند
[۱۲] بندِ پیمان — بمعنی شرط و عهد (آصف اللغات)
[۱۳] بندِ ابرو — گرهِ ابرو (آصف اللغات)
[۱۴] ترجیع بند — قسمے خاص از شعر (آصف اللغات)
[۱۵] بند بند — یعنی هر یک مفصل (آصف اللغات)

[۱۶] بست — [illegible]
[۱۷] [illegible]
[۱۸] بست — [illegible]
[۱۹] حسن — [illegible]
[۲۰] مو بمو — [illegible]
[۲۱] پیچیدن — [illegible]
[۲۲] غنچه خند — [illegible]
[۲۳] چشمِ زخم — [illegible]

۴۸	پنجۂ دستِ مبارک	۵۳
تاچہ افتادست کہ اکنوں می نمائی مُتمند ارچہ بر خود می نمائی پنجۂ ما البند		با نیاکاریچہ نتوانی چرا کردی پسند چوں بہ نقشِ پنجہ دستت پنجۂ خود را فگند
۱	دست کش بر پنجۂ نادان این کارِ دستِ تست پنجۂ بانت اے بے خبر صورت نگارِ دستِ تست	۱۱۳۳
پنجہ را د پنجہ ام آورد و بہزادش مبیں گفت بہزاد استاد اوّل شیخ شیراز آفریں		پنجہ ہائی تیز کرد و ہمسرش ارژنگ چیں پنجہ شاں بندکردم تا فگندم بر زمیں
۲	ہر چہ خواہی کن کہ ما را با تو روئے جنگ نیست پنجہ با زور آوراں انداختن فرہنگ نیست	۱۱۳۴
بے حیا ارژنگ نادان چشم بر رویم کشاد گفت آرے راست گوید سعدیِ فرخ نہاد		دستِ من بو سید مانی ہمسرش با پنجہ داد با کمالِ ناتوانی دستِ خود بر بر نہاد
۳	اے بصنعت ہر کہ با فولاد بازو پنجہ کرد	۱۱۳۵

۳۸۴

پنجۂ دست مبارک

	بیگماں او ساعدِ سیمینِ خود را پنجه کرد	
در سخن از پنجۂ خورشید کردم مو قلم یافت نقشِ پنجه بر لوحِ یدِ موسیٰ رقم		تا مدادِ او ز آبِ گوهر آوردم بهم پنجۂ صائب شکستم همچو مردانِ عجم
۱۱۳۶	نقشِ زورِ پنجۂ دلبر کشیدن مشکل است آب را از پنجۂ گوهر کشیدن مشکل است	۴
پنجۂ دلدارِ من انگشت ها دارد بکف مشتِ تیغ از پنجۂ دلدارِ من دارد شرف		نیزه برداران میدانِ اکفا دست حیف مشتِ خاک از مشتِ پاکِ یارِ من گیرد طرف
۱۱۳۷	از کفِ آتش می نمایم جامِ جم در دستِ او وز خطوطِ هندسی حسنِ رقم در دستِ او	۵
پنجۂ لاله ز رنگِ پنجه اش داغی بدل پنجۂ شمشاد روی پنجۂ یارم خجل		پنجۂ گل پیشِ آب و رنگِ او شد منفعل پنجۂ سرو چمن از پنجۂ او مضمحل
۱۱۳۸	پنجۂ گلگونِ گلرویان فدای رنگِ اوست	۶

	پنجۂ مژگانِ محبوباں نگارِ چنگ اوست		
پنجۂ گوہر پیشِ پنجہ اش ہمچوں بلور پنجۂ مہر از فروغِ پنجۂ او عکسِ نور		پنجۂ او پنجۂ الماس را پیچد بزور پنجۂ مرجاں نگار پنجۂ آں رشکِ حور	
۷	پنجۂ فولاد چوں موے بچنگ پنجہ اش گوہر و مرجاں فداے آب و رنگ پنجہ اش		۱۱۳۹
پنجۂ عنبر بروے پنجۂ او شرمسار پنجۂ بادِ صبا دارد بہ تشبیہ افتخار		پنجۂ مریم شود بر پنجۂ یارم نثار می کند قربانِ دستش پنجۂ خور را چہار	
۸	پنجۂ تاک از سلاحِ پنجۂ او خوفناک پنجۂ خس پیشِ پاے پنجہ دارش سر بخاک		۱۱۴۰
بند بند انگشت از ارکانِ اشعارِ لطیف یک کفِ دستش و لا دیوانِ اشعارِ لطیف		یافتم در پنجہ اش میزانِ اشعارِ لطیف چوں قوافی ناخنش شایانِ اشعارِ لطیف	
۱	اے ز پنج انگشت او حسنِ مخمس آشکار		۱۱۴۱

	تا بہر یک مصرع او صد مسدس شد نثار	
پنجۂ دلدار را نقشے است بر این لوحِ دست صنعتِ دستِ کمالم پنجۂ مانی شکست		نقشِ پاکِ او ولا چون من بعالم کس نبست نقشِ کلکم در دو عالم بر مرادِ من نشست
۱۱۴۲	دلبرِ نازک خیالِ من چو نقشِ پنجہ دید از پئے عفوِ گناہم پنجۂ خود بر کشید	۱۰
۵۴	**کفِ دست و پشتِ دستِ مبارک**	۴۹
کلکِ من نقشِ کفِ یار از کفِ بیضا کشید دستِ قدرت در کفش نقشِ تجلی را کشید		گوئیا تصویر بر لوحِ کفِ موسے کشید دستِ یارم نور را از دستِ قدرت وا کشید
۱۱۴۳	من کفِ دلدار را گویم تجلی گاہِ نور پشتِ دستش در نگاہم می نماید کوہِ طور	۱۱
از کفِ گلگونِ او خجلت بدل صحنِ چمن گاہ مشتِ غنچۂ گل گردد بگلزارِ سخن		پنجۂ گل می نماید پنجۂ آں گلبدن گاہ گردد غنچۂ کف چون غنچۂ نازک دہن

۳۸۶

کف و پشتِ دستِ مبارک

نقش بستن۔ تصویر کشیدن۔

پنجہ شکستن۔ بمعنی مغلوب (بہارِ عجم)

نقش نشستن۔ اعتبار پیدا (آصف اللغات)

بر مراد۔ یعنی حسبِ مقصد (بحرِ عجم)

پنجہ برکشیدن۔ دستبردار (آصف اللغات)

کفِ بیضا۔ مرادف ید بیضا۔

۱۱۴۴	هر بنِ انگشت نازک غنچهٔ سر بستهٔ دست چوں بیروں شود از آستیں گلدستهٔ	۲
از کفِ آبت شود سیرابی لبِ تشنگاں از کفِ بازت کرم را شکرِ نعمت بر دہاں		وز کفِ خاک تو مشتِ خاک می گردد نہاں وز کفِ بندِ تو می ترسد اسیرِ خستہ جاں
۱۱۴۵	رفتہ ایم از خود بیادِ مشتِ گلہای ہوشمند دوستاں مشتِ گلابے بر جبینِ ما زنند	۳
یارِ ما برداشت چوں پیش از سحر دستِ دعا روشناں اشک و شبنمے بود بر دستِ دعا		حائلِ مہرِ رخش بیشِ نظر دستِ دعا گفت صائب نیست ایں مہرے مگر دستِ دعا
۱۱۴۶	آسماں انصاف ایں نیکوست یا آں در نظر پشتِ دستِ یارِ ما یا روے خورشیدِ سحر	۴
از فروغِ آں کفِ نازک چہ می پرسی کمال حلیۂ و بیش ازیں در نظم آوردن محال		ایں یدِ بیضاست یا آئینۂ حسن و جمال حبذا مضمونِ فکرِ صائب و شن خیال

ف۹ روشناں - ستارگان ... نجم - پیرِ زال روشن)
ف۱۰ صائب - مشتاق الشاعر - معروف کہ شعر سوم از دست
ف۱۱ کمال خجندی - شاعر - معروف کہ مصرع دوم مال او ست
ف۱۲ در شعر سوم تضمین مضمون صائب است ۱۲

کف و دست پشت دست

۱۱۴۷	از کفش پشتِ دستِ او خطے چوں ماہِ عید درچمن ہمچو رگِ گل میتواں یکدست دید	۵
اقتدارش می نماید دستِ قدرت در کفش نقشِ قوّت بر کفش وصفِ شجاعت در کفش		خامۂ قدرت بدستش نقشِ قدرت در کفش مایۂ ہمت بدستش زور و طاقت در کفش
۱۱۴۸	دستِ او را قبضۂ شمشیر پر جوہر بکف ہمت و جانبازیِ او دارد او را سر بکف	۶
از کفِ دستِ نگارم بشکند رنگِ حنا وز کفِ احسانِ او اربابِ ہمت آشنا		سرخیِ دستش نسازد بر تصنع اعتنا دستِ گوہر بارِ یارم جوہرِ وصفِ غنا
۱۱۴۹	گر کفِ آبے بریزد در ہوا آں ماہ رو می شود ابرِ گہر بار و گہر بارد ازو	۷
ایں کفِ دست است میدانِ قیامت فی المثل وسعتِ کف می نماید صورتِ حسنِ عمل		حسنِ تشبیہِ کفت را حسنِ جنت بر محل از کفت داریم جاناں زبان لطفِ مثل

کف و پشت دستِ مبارک

۱۱۵۰	از کفِ دستِ تو مشت بستہ قفلِ جنت است ہمچنیں بکشادہ انگشتت کلیدِ رحمت است	۸
از کفِ رنگینِ او برگِ حنا شد دلفگار حسنِ مصنوعی نمی دارد و آں دستِ نگار		زانکہ دستِ نازک از برگِ حنا نگرفت کار می کشد نقشِ حقیقت صائبِ مدحت نگار
۱۱۵۱	خوبیِ ذاتی ز حسنِ عاریت دارد غنا ہمچو برگِ گل کفِ او نیست محتاجِ حنا	۹
نغمہ سنجِ روے دستش عندلیبانِ چمن ہر یکے در فکرِ مضموں محوِ حیرت ہمچو من		در صفاتِ پشتِ دستش طوطیاں شکر شکن سر زند از رنگینیِ مضموں ز تضمینِ سخن
۱۱۵۲	روے دستش از گل است و پشتِ دستش از بلور در کفِ او باغِ جنت بر کفِ او چشمِ حور	۱۰
نقشِ رخ گاہ دعا از پشتِ دستش آشکار لطفِ دیگر کرد سیماب دلِ ایں بیقرار		ہمچو تصویر پسِ آئینہ روے نگار حسنِ تضمیں از سرِ آئینہ بردار د غبار

(محرم) شہر سوم بقول بعض ماں شد کہ بخاری است و بعض ایں را سال گویند و بعضے (ماہ ربیع) نوشتہ اند ۱۲

۱۱۵۳	در تجلّیِ جلوۂ آں نور بخشِ سینہ ہا اے تجلّی آب ازیں در چشمۂ آئینہ ہا	۱۱
دست و پشت یافت لذرم حیاتِ جاوداں دائما سرسبز کند روحش بگلگشتِ جہاں		خضر شد پابستِ عمرِ او نشد پابندِ آں فکرتِ خسرو زمیں فکرِ بلندم آسماں
۱۱۵۴	از کفِ دستِ تو پیدا چشمۂ آبِ حیات پشتِ دستت چوں کفے بر آب او از حسنِ ذات	۱۲
ایں چہ اعجاز یست در نورِ کفِ بیضا نقش دستِ من دارد یدِ بیضا بعکسِ پائے نقش		ہر کہ بیند نقشِ کف از حسنِ او شیدائے نقش فکرِ مخلص پارۂ نور از تجلّی ہائے نقش
۱۱۵۵	دستِ موسےٰ از کفِ بیضا کند اعجازِ نور پاسے یارم جلوہ افروزِ تجلّی گاہِ طور	۱۳
حبذا دست و کفِ دستِ نگارِ نازنیں ایں کفِ دستش دلاسائے دلِ اندوہگیں		می کشد غمخواریِ او بر دلِ ما آستیں حسنِ تضمینِ صورتِ مضمونِ جامی دلنشیں

کف و پشت دست مبارک

۱ تجلی - تخلص ملا رضائے اصفہانی

۲ پابست یعنی پابند کہ مضمون شعر سوم مال اوست ۱۲

۳ گلگشت - سیر دل خواہ (آصف اللغات)

۴ دیر - خرم و شاد و مسرور (فرہنگ عجم)

۵ کف بیضا - بجائے ید بیضا کہ مضمون شعر سوم مال اوست ۱۲

۶ ید بیضا - معجزۂ موسیٰ علیہ السلام کہ کف او نورانی شد (فرہنگ عجم)

۷ مخلص کاشی - شاعر مسعود کہ مضمون شعر سوم مال اوست ۱۲

۸ آستین بر دل گذاشتن - ۔۔۔ غمخوار کردن (آصف اللغات)

۹ ولا ما مقول بہار عجم

[illegible] ۱۲

۱۰ تلا جامی [illegible]

۱۱۵۶	می دہد راحت بہر یک محنت اندیشۂ کفش می نہد مرہم بہ زخمِ ہر دلِ ریشۂ کفش	۱۴

نقشِ کف چوں یافت از حسنِ نگاہِ او شرف نقش بردار کفش کف برکف خود یکطرف	یار را بر لب تبسم داشت تسبیحے بکف برزباں فکریکہ از نکتہ سنجانِ سلف

۱۱۵۷	یک کفِ آب از محیطِ عفو می خواہیم و بس تا بروں آید جبینِ ما ز گردِ صد ہوس	۱۵

۵۵ انگشتانِ دستِ مبارک ۵۰

نقشِ انگشتانِ یارِ خود کشم بر لوحِ کف پنجۂ من یکطرف کلکِ دو بیرم یکطرف	خامۂ انگشتِ من تا از رقم گیرد شرف از پے نقشِ دزیں ہر ریکتہ دل دارد شعف

۱۱۵۸	آستینِ پیچیدہ دستم مو قلم در دستِ من مانی و بہزاد را انگشتِ حیرت در دہن	۱

مانیِ ناداں لوائے صنعتِ خود بر فراشت	بہرِ نقشِ خنصرِ او ہمتِ خود برگماشت

لیک تصویرِ یک انگشت ہم دستے نداشت		چون خجل گردیدے بہ تعلیم گذاشت
۱۱۵۹	از رہِ تنبیہ چون افشردم انگشتِ ولا می نہد بر چشمِ خود انگشتِ نادان ملا	۲
خامۂ من از سرِ انگشتش نمود آغازِ کار از پسِ سبابہ انگشتِ مہینِ آن نگار		یافت انگشتِ اشارت بعد ازاں ہمش قرار بنصر و خنصر بہ انگشتِ درازش در قطار
۱۱۶۰	دستِ صناعم چو طرحِ نقشِ انگشتان نہاد شد بہ پنج انگشتِ دستم خامہ انگشتِ زیاد	۳
شمع می گویند ہر انگشت را اہلِ سخن شمعِ محفل پیشِ آن شمع نگاہی در لگن		از فروغِ شمع ہائے او فروغِ انجمن فکرِ خالص در سخن وشش کند تضمینِ من
۱۱۶۱	شب کہ در بزمِ سخن سامانِ وصفش بود جمع پیشِ انگشتِ شہادت از ہمہ برداشت شمع	۴
در اشارت از ہمین سبابہ گیرد کارہا		در شہادت از ہمین انگشت او گفتارہا

انگشتانِ دستِ مبارک

از ہمیں انگشتِ او لطفے کشیدم بارہا		بیذ از یارش غنی انکار در اقرارہا

١١٦٢	می کند چوں التماسِ یک نظر از نازنیں می نہد بر دیدہ انگشتِ التفاتش را ببیں	٥

پنج انگشتانِ پاکش پنجتن را یادگار حاملِ قصرِ شریعت پنج ارکانِ کبار		در کفش ایں پنج آیت از کلامِ کردگار از ہمیں انگشت ہا عقدِ نا آل آشکار

١١٦٣	گرچہ در قامت برابر نیست پنج انگشتِ او رازِ وحدت می نماید در نظر یک مشتِ او	٦

بارہا انگشت می گیرد بدندانِ عجب گاہ انگشتش بچشم و گاہ انگشتش بلب		گاہ انگشت افشرد ما را بہ تعلیمِ ادب وقتِ پیماں دیدہ ایم انگشت پیچش در غضب

١١٦٤	می نہد انگشتِ خود را بر جبیں بہرِ سلام تا زیک انگشت با ما می نماید صد کلام	٧

بارہا در دست و پا سامانِ آرائش نداشت		فطرتش پروائے تزئینِ سراپائش نداشت

٢٩٤

انگشتانِ دست مبارک

زیورے جز کوکبِ طالع بسیمایش نداشت		حسنِ ذاتِ او بچشمِ پاکِ او جایش نداشت
۱۱۶۵	تا بانگشتِ ہمایوں کس ندید انگشتری بندہا در بنصرش می تافت ہمچوں مشتری	۸
لالہ را داغے زانگشتانِ گلگونِ نگار از کہین انگشت انگشتِ عروسان شرمسار		شد ز پنج انگشتِ او انگشتِ خورشید آشکار نیشکر انگشتِ خود را بر جہین سازد نثار
۱۱۶۶	جہر می سازد ز انگشتِ اشارت الحذر در دلِ خود یاد دارد قصۂ شق القمر	۹
می کند بر پنج شاخِ دست پنج انگشت ناز پنج روزِ زندگی با پنجۂ او چارہ ساز		پنج پنجِ جسم را با پنجۂ پاکش نیاز یادگارِ پنجۂ او پنج گاہے در نماز
۱۱۶۷	پنج نوبت در ظفر صیتِ حسامِ پنجہ اش پنجگوہِ لشکرِ شاہاں بنامِ پنجہ اش	۱۰
یا راقی را سر و کار از کتاب و نامہ نیست		جز بانگشتِ جہین در پنجۂ او خامہ نیست

انگشتان دست مبارک

خامہ اش را ہیچ پروائے مداد و آمہ نیست — دلبر ما نیست عالم یار ما علامہ نیست

۱۱۶۸ — ۱۱

گر سر دستش بدست آرد ز انگشتش قلم
ریزد از آب طلائے مہر بر دلہا رقم

آستینش نہر و ساعد ماہی نہر فرات — ہر بلند انگشت او فوارۂ از حسن ذات
حوض کف را خضر گوید چشمۂ آب حیات — حبذا مضمون شوکت جامع حسن صفات

۱۱۶۹ — ۱۲

دست بیروں کرد چوں از آستین گلبند پوش
زد زلال گوہر از فوارۂ یاقوت جوش

کلک انگشتے بدستش من کشم تصویر کلک — درکفش زرین قلم در دست من تحریر کلک
می فزاید خامۂ زرین او توقیر کلک — جدول آب طلا عکسے است از تنویر کلک

۱۱۷۰ — ۱۳

عکس پاک کلک زرین مسطر تحریر شد
جدول انگشت سیمیں جدول تصویر شد

دست پاک او ز موج آستیں با بحر نور — از وفور جزر و مد چیں تلاطم در بحور

دستِ او بر پشتِ دست[۱] او دست ماهی از بلور		در دو سو زِ ابهام[۱] پاکش بالِ ماهی را ظهور
۱۱۷۱	چوں بانگشتِ بلوریں یارِ من زلفش کشود کاشفی[۲] در بحرِ اسود ماهیِ سیمیں نمود	۱۴
نقشِ انگشتانِ پاکش دید چوں دلدارِ من ایں اشارت حسنِ تحسینے بجسِ کارِ من		از طرب برداشت انگشتِ اشارت[۳] یارِ من خوابِ من نمود روے طالعِ بیدارِ من
۱۱۷۲	از رهِ لطف و کرم انگشت[۴] پاکش برکشید عاشقِ او همچو انگشتِ[۵] عسلِ او را مکید	۱۵
۵۶	ناخنِ دستِ مبارک	۵۱
نقشِ ناخن می نماید گرچه آساں در نظر هر یکے در فکرِ نقشش آنچناں پیچد[۶] مگر		از نقوشِ پنجه و ساعد بود دشوار تر باناخنک[۷] دیده پیدا می کند نقصِ هنر
۱۱۷۳	گرچه مانی ناخنِ[۸] خود را بآسانی گرفت در عمل زِ ناخن بدنداں[۹] از پریشانی گرفت[۱۰]	۱۶

ناخن دست مبارک

۱ ابهام: کلان‌ترین انگشت یعنی ... محل دست بر پشت دست نهند ابهام در دو طرف آن شبیه بال ماهی است ۱۲

۲ ملا کاشفی. شاعر معروف. تضمین لفظ کاشفی در شعر سوم کرده‌ام ۱۲

۳ انگشت اشارت. سبابه را گویند (آصف اللغات)

۴ انگشت برکشیدن. نظاره کردن (آصف اللغات)

۵ انگشت عسل. انگشتی که بر وی عسل باشد بمقدار قلیل (آصف اللغات)

۶ پیچ پیچیدن. آماده شدن (آصف اللغات)

۷ ناخنک دیده. مرضی است چشم را (... مجمع)

۸ ناخن گرفتن. یعنی تراشیدن ناخن (... مجمع)

۹ ناخن بدندان ... حیرت زده و متفکر (... مجمع)

۱۰ پریشانی گرفتن. پریشان شدن (آصف اللغات)

	در سر انگشت وهمینم دید چون ناخن دراز بهر نازک صنعتے باید ز ناخن احتراز	خنده زد بر روے من مانی کہ اے تصویرساز با چنیں غفلت کنی بر صنعتِ تصویر ناز	
١١٧۴	ناخن کلکت ز آهن جامه ناخن تیز کرد من نمی دانم چرا از مو قلم پرهیز کرد		٢
	گفتم اے مانی همیں دست و همیں موے سرم از غضب خاست همچوں نقشبندانِ عجم	نقشِ ناخن را اگر خواهی بکش از مو قلم هفته بگذشت از آغازِ کارش بیش و کم	
١١٧۵	یک سرِ مو قلم از جاے خود جنبش نکرد ناخنش آمد بسنگ و برزبانش آهِ سرد		٣
	گفت مانی حاصلِ ایں کار و ستادست نیست بے سر و برگم کہ غیر از ناخنے در دست نیست	نیست کلکے در کفم لوحے مرا کید دست نیست گفتمش پا شو کہ دستت را بصنعت دست نیست	
١١٧٦	نقشِ ناخن در خطِ ناخن توان با ناخنے اے بنقشِ ناخنش کافی است اینجا ناخنے		۴

ناخنِ دستِ مبارک

خامۂ مانی چو دست آزردہ ناخن کشید بے ہنر آسے زتصویرِ خطِ ناخن کشید		دستِ من نقشے بلوحِ کاغذ از ناخن کشید خارِ رشکش از دلِ مانی ہمیں ناخن کشید
۱۱۷۷	آنکہ صناعی نداند نقش بردارد چساں ہر کہ ناخن می ندارد پشتِ خود خارد چساں	۵
خامۂ من وار داز موے قلم صنعت بدست صنعتِ بہزادِ ناداں ابدالاً ناخن شکست		نقشِ ناخن بر البلوح ہر بنِ انگشت بست بے ہنر بگذاشت ناخن ہمتش گردید پست
۱۱۷۸	نقشِ من نا اہل را چوں ناخنے در دیدہ ریخت (ناخنک در دیدہ) دل از صنعتِ ناوک گسیخت	۶
دستِ من در حلیۂ ناخن ندارد ہیچ باک ناخنِ کلکم بود زور آزما در نقشِ پاک		طبعِ من وارد بوصفِ ناخنِ او انہماک گفت مانی ہیچو روباہے کہ باشد ہیمناک
۱۱۷۹	در بیابانے کہ ناخن می گذارد شیر ہم من کیم صائب کہ دست از آستیں بیروں کنم	۷

دست کشیدن از چیزے، ترک کردن (بہار عجم)
نقش کشیدن، تصویر کشیدن
آہ کشیدن، یعنی آہ کردن (بہار عجم)
خار کشیدن، برآوردن خار (آصف اللغات)
نقش بر داشتن، نقل کردن (بہار عجم)
ناخن ندارد کہ پشتِ خود خارد، یعنی اظہارِ پریشانی کردن (بہار عجم)
دست داشتن، در اختیار داشتن (آصف اللغات)
نقش بستن، تصویر کشیدن (بہار عجم)
ناخن بکار شکستن
[illegible]
[illegible]

تا بنقشِ ناخنِ او خویشتن را باختیم
ما ظهوری راز بو نصرِ عجم نشناختیم

ناخنِ مضراب بر تارِ رباب انداختیم
ذره و خورشید را در رقص شیدا ساختیم

۱۱۸۰	تا راز رگهای جاں بستیم بر قانونِ درد می زند خوش ناخنے در سینۂ ما آهِ سرد	۸

ناخنش ناخن زنِ لبهاے حورانِ جناں
ناخنِ وزراست ناخن چینِ یارِ مهرباں

ناخنِ چشمِ شبِ یلدا بچشمِ آسماں
ناخنکش از ناتواں بینی بروے جانِ جاں

۱۱۸۱	دوش چوں یارم بناخن عقدهٔ دلہا کشود دیده چشمِ من هلال و بدر در یک برج بود	۹

ناخنِ گل در چمن بر غنچه ناخن نثار
ناخنِ خوش در محیط از ناخنِ او شرمسار

ناخنِ خورشید بوسد ناخنش را بار بار
ناخنِ وزراز هلالِ ناخنِ او آشکار

۱۱۸۲	گشته ابروے فلک از ناخنِ او عکس گیر وز کشادِ عقده هاے روشناں منت پذیر	۱۰

ناخن دست مبارک

وید در سیرِ چمن چوں ناخنِ گلروستِ من	از کفِ گل ناخنِ او ریخت در رنج و محن
بلبلاں ناخنِ گلگونِ یارم نغمہ زن	ہمچو طوطی گفت ملّا وحشیِ شیریں سخن

۱۱۸۳ — گل زند ناخن بہم از جنبشِ بادِ صبا / تا میانِ قمری و بلبل شود شورے بپا — ۱۱

یک گرہ در خشمِ او بر ابرو ناخن نبود	ناخنِ او صد گرہ از ناخنِ ابرو کشود
ناخنش مشکل کشا دلدادۂ حلِّ عقود	ناخنم بر ناخنِ ممدوح می خواند درود

۱۱۸۴ — سَلِّمُوا صَلُّوا عَلَى الْبَدْرِ الَّذِي اَظْفَارُهُ / تَنْجَلِي فَوْقَ الْاَصَابِعِ حَبَّذَا اَنْوَارُهُ — ۱۲

عزّتِ تشبیہ حاصل گشت چوں شمشیر را	آرزو در دل چرا نبود کمانِ تیر را
گر زناخن چینِ او زیبے دہم تصویر را	ماہِ نو موزوں بود تشبیہِ ناخن گیر را

۱۱۸۵ — آں ہلالی آلۂ نازک بناخن چیں علم / ہو بہو ہمچوں کمانِ تیر ہی باشد بخم — ۱۳

پشتِ مبارک

زانکه رویش پر کلف زخسارهٔ این جمال حبذا بدری که در هر هفته می ریزد هلال		بر قمر دارد شرف این ناخنِ فرخنده فال در تمامِ ماه دارد این مهِ ناخن کمال
۱۳	ای بهر آدینه چون یارم نهد ناخن در آب می نماید قِرانِ ده قمر با آفتاب	۱۱۸۶
گرد ناخن بند صورت بندِ ناخن در حضور بر جبینش صبحِ جنت بود آثار سرور		تا به بست از ناخنِ انگشتِ پاکش نقشِ نور با نگاهِ پر تبسم دید چون آن رشکِ حور
۱۴	چشمِ پاکِ یار بر نقشِ هلالِ ماهِ عید ناخنِ مانی بدندانش ز تابِ چشم دید	۱۱۸۷
۵۲	**پشتِ مبارک**	۵۷
پشت بر دیوار ماندن نیست کارم زینهار پشت مانی بر زمین آرم بعونِ کردگار		پشتِ خود بر کوه دارم من بنقشِ پشتِ یار پشتیِ کس می نخواهم دستِ خود دارم بکار
۱	من بکارِ خویشتن برکار دارم اتکا	۱۱۸۸

۵۸ پشتی بمعنی مدد و اعانت (آصف اللغات)

۵۹ پشت بر زمین آوردن بمعنی مغلوب کردن (آصف اللغات)

پشتِ مبارک

	فقرہ را پشتہ نباشد فقرہ باشد پشت را
نقشِ پشت سر کرمی بندیم پشتیبانِ ماست پشت سرآئی زنیم این دشمنِ پنہانِ ماست	پشتِ ما چوں گرم باشد کار در امکانِ ماست کافرِ نعمت بخدمت پشت بر احسانِ ماست
۱۱۸۹	صنعتِ ما پشت مانی را بخجلت نرم کرد سر در دیگر بخت پشتِ اسپِ خود را گرم کرد
۲	
راست شد از خرّمی پشتِ دوتاے آسماں حکمتِ محض است این لطفِ خداے مہرباں	مادرِ ایّام را چوں زاد فرزندے چناں خاص ساز د بندہ با مقصدِ عامِ جہاں
۱۱۹۰	سعدیا تضمینِ مضمونت بود شایانِ من بندۂ خاصے بہ نقشِ پشت پشتیبانِ من
۳	
پشتِ پاکش صفحۂ منظومِ احکامِ خدا موے نازک در خطِ کوفی کند مضموں ادا	مصرع ہاے او ز سلکِ فقرہ ہا از ہم جدا مہرِ عنواں می نماید از کتابت ابتدا
۱۱۹۱	دستِ قدرت بر سندِ مہرِ نبوت کردہ است
۴	

پشت را فقرہ باشد لیکن فقرہ را پشت ... مقصود نیست

کہ پشت بعد و فقرہ کار می کنند نقطہ

پشتیبان یعنی مددگار (آصف اللغات)

پشت گرم بودن - امداد و اعانت (آصف اللغات)

پشت بر کسے و چیزے زدن - بافتن (آصف اللغات)

پشت ساز و نافتن و روگردانیدن (آصف اللغات)

پشت پیچ ... مصدر [illegible]

پشت نرم کردن زبوں گردانیدن (آصف اللغات)

[illegible] (پیچ و خم)

پشتِ اسپ گرم کردن [illegible]

۴۰۲

سلکِ فقرہ ہا - بیان سلک (آصف اللغات)

[illegible] حضرت رسول اکرم صلی اللہ علیہ وسلم [illegible]

	حسنِ مضمون رقمِ ختمِ نبوت کرده است		
ذوالفقارِ حیدری از مهره های او عیاں دانه های سلکِ گوهر منتشر از سلکِ آں		فقره های پشت ایں در ذوالفقارِ او نهاں فکرتم در مدحتِ هر فقره بندد استخواں	
۱۱۹۲	از مسرتِ استخوانِ من نمی گنجد بپوست فقره های نثرِ مدحت یادگارِ پشتِ اوست	۵	
حیرتِ آئینه برپشتِ تو دارد بحثتے پشتِ تو محتاجِ بالش نیست او را حاجتے		کو ندارد مهره ها چوں پشتِ تو نے طاقتے ایں بود در پرده از صناعِ قدرت حکمتے	
۱۱۹۳	سینه ات آئینه و پشتت چو پشتِ آئینه پشتِ بر دیوار از پشتِ تو پشتِ آئینه	۶	
استخوانِ درمیانِ پشتِ پاکش مهره دار خوشهٔ انگور بر هر دانهٔ او شد نثار		در شمارم دانه های گوهرش نیست چار از بهارش در چمن گوید علی سبزوار	
۱۱۹۴	پشتِ او را تا در آغوشِ محبت دیده ام	۷	

پشتِ مبارک

	همچو برگِ کیله لبریزِ لطافت دیده ام		
فرق کردن درمیانِ صدر و پشتِ او گزاف یابد از چشمِ بصیرت حسنِ مضمون انکشاف		زانکه می یابیم پشت و روے عینک هر دو صاف کاشفِ هروی کند مضمونِ یار را اعتراف	
۱۱۹۵	پشت و روے سینه اش یکسان است الحق در نگاه بیگمان پشتی ندارد نورِ مطلق در نگاه	۸	
در عروجِ مهر نورِ اوست عکسِ صدرِ پاک بیشتر از روزے که خورشیدِ فلک شد تابناک		در زوالش نورِ پشتِ پاک دارد اشتراک می گذارد پشتِ دستِ خود بر دلش روے خاک	
۱۱۹۶	در شبستان نورِ پشتِ او فروغِ روے ماه حسنِ پشتِ ماه روییم حسن را پشت و پناه	۹	
در صعوبت هاے عالم پشتِ یارم پشتوان پشت هم می سازد پشت دارِ مهربان		پشتبانی هاش پشتی بانِ هر پیر و جوان گوید از اخلاقِ یارِ خود مسیحِ نکته دان	
۱۱۹۷	در گلستان کرد از روزے که بر من یار پشت	۱۰	

پشتِ دست وضع بر زمین نهادن (آصف اللغات)

پشت و پناه — مددگار و حامی

پشت و پناه و پشت بان (آصف اللغات)

پشتبانی — یعنی امداد و اعانت

پشتی بان — مددگار (آصف اللغات)

پشتی کردن — یعنی پشتیبان (آصف اللغات)

	کرده ام زانروز من هم بر رخِ گلزار پشت	
پیش یک پشتِ تو پشتا پشت گردون نهاده دوتا پشتِ تو دارد بر آب پشتِ ماهی را بجا		زانفعالِ پشتِ تو پشتِ زمین تحت الثری در مصیبت ها ز پشتِ تست عالم را پناه
۱۱۹۸	پشتِ پاکت را که پشتیبانِ عالم گفته اند پهلوانانِ جهان پشتِ مجسم گفته اند	۱۱
چشم چون نقشِ پشتِ خویش دلدارم گشاد چشم بر صدرش لبم بر پشت و دستش بوسه داد		گرد پشتِ خود دوتا و دست بر چشم نهاد لله الحمد از پسندش صنعتم شد بر مراد
۱۱۹۹	راست کردم پشت و در چشمِ تلاشِ سینه اش یافتم تصویرِ شوقِ نقش در آئینه اش	۱۲
۵۸	سینهٔ مبارک	۵۳
سینه می پیچد ز نقشِ سینه اش ارژنگ چین سینه کش در نقشِ او بهزاد صنعت آفرین		سینه می ساید بفکرِ نقشِ مانی بر زمین هر یکی مر دیگرے را بود در صنعت معین

۴۰۵

۱۲۰۰	یک نقشِ سینۂ پاکش زکلکِ شان نبست اے ولا فکرِ بلندِ ہر یکے گردیدہ پست	۱
من کشیدم سینہ بر مضمونِ حسنِ سینہ اش از طفیلِ سینہ کاوی یافتم گنجینہ اش		تا کشادم سینہ آوردم بدست آئینہ اش شد دل و جانم فدائے سینۂ بے کینہ اش
۱۲۰۱	سینہ اش آئینۂ حسنِ صفائے باطن است قلبِ او گنجینۂ مہر و وفائے باطن است	۲
سینۂ او صورتِ آئینۂ شفافِ صاف عنبرین تحریر موازِ سینۂ او تا بناف		بر رخِ آئینہ اش دیدم ز پیراہن غلاف نقشِ — آئینہ عکسِ نگاہِ موشگاف
۱۲۰۲	یا من دارد تعالیٰ اللہ چہ صافی سینہ موشگافانِ سخن را در بغل آئینہ	۳
مسکنِ دلدارِ دل باشد دریں قصرِ بلند راہِ ایں قصرِ معلیٰ می نماید گرچہ بند		استخوانش زینۂ قصرِ حریمِ دلپسند او مگر دارد نگاہے بر دلِ ہر دردمند

۳۰۶

۱۲۰۳	ای به بسطِ سینه حسنِ قدرتِ صانع ببین استخوان بندی بحسنِ معنیِ ساطع ببین	۴
روشن و صاف و لطیف و صحیح پر ور از صفات صفحه و لوح و بلور و چشمهٔ آبِ حیات		ور همین اوصافِ او در نظرش وصفِ ثبات فکرتِ ملا رضا صورتگرِ تخلیقِ ذات
۱۲۰۴	چون ملائک صافِ مروارید دمه ریختند طرحِ لوحِ سینهٔ او در قالب ریختند	۵
چون فروغِ سینه اش بیرون فتد از پیرهن تا بچاکِ سینه اش برقِ تابان خنده زن		می نماید پیرهن فانوسِ شمعِ انجمن نورِ حسنِ صدرِ او وجه فروغِ طبعِ من
۱۲۰۵	در قبایش سینه روشن فروغِ شمعِ دل مهرِ تابان در نقابِ ابر از نورش خجل	۶
سینه از زبانه گلشن چون خرامان بگذرد دامنِ گلچین بکثرت از گریبان بگذرد		گل ز شرمِ رنگ و بویش از گلستان بگذرد باعثِ رسوائیِ گل بلبل از جان بگذرد

سینه مبارک

۱۲۰۶	در بهارستان ز چاک سینه چون گل هر صبا صد نزاکت ریزد از واکردن بند قبا	۷

گو نجان سینه را هر استخوانش همچو تار در قفس مرغ چکاوک نغمه ها سنجد هزار	صد ره پاکش کرد سیمابی قفس را شرمسار چون به تضمین و کلا فکر علی سبزوار

۱۲۰۷	استخوان سینه دارد عندلیبی در قفس دل چو بلبل پرده جلدش غلافی بر قفس	۸

نقش دل را می نماید سینه ات چون آینه می شود از عکس (گلزار رخسار) گلگون آینه	عکس تصویر دلت افگند بیرون آینه نکهت توفیق از تضمین مضمون آینه

۱۲۰۸	آمد و رفت نفس از سینه صافت عیان همچو تار ریگ او از شیشه ساعت عیان	۹

چون خدا آزاد در عالم تن با دل بی کینه باش گر خدا خواسته آهن شوی آئینه باش	در صفای دل به رنگ جوهر گنجینه باش هر چه باشی باش صائب با صفای سینه باش

۱ گونجان سر فارسی کا زبان قفس
۲ قفس سیمابی راگویند (غیاث اللغات بہار عجم) کنایه از فلک
۳ چکاوک مرغ است خوش الحان - بعض گویند که قسمی از بلبل است (بہار عجم)
۴ و بقول بعض پرنده
۵ علی سبزوار - شاعر است معروف

۱۲۰۹	دیدم از چاکِ گریبانِ نگارم سینهٔ من گمان بردم که دارد در بغل آئینهٔ	۱۰

از فروغِ سینه اش چشمِ تماشا خیره تر
می نگردد سینهٔ او در تجلی جلوه گر

همچو خورشیدے نیاید سینهٔ او در نظر
جلوهٔ آئینه در آئینه باشد بے اثر

۱۲۱۰	در تماشاے دو عالم می نماید سینه اش زانکه از عکسِ نظر گردیست بر آئینه اش	۱۱

سینه اش محفوظ دارد الفتِ دیرینه را
چون مقابل میشود بر رو کشد آئینه را

سینه اش راشب نمی بخشد نفاق و کینه را
چون معانق میشود بر سینهٔ امرد سینه را

۱۲۱۱	می دهد در بزمِ یارم سینهٔ پاکش ببر می کند در رزمِ یارم سینهٔ خود را سپر	۱۲

چون بلوحِ سینه نقشِ سینه بستش سینه چاک
داشت چون صنعت من چشمِ یارم نمناک

از کرم بر سینه ام بنهاد یارم دست پاک
بود از بیم و رجایش در دلِ ارم تپاک

۴۰۹

قلبِ مبارک

١ سینہ کشادن، خوش شدن
٢ سینہ کردن، فخر کردن (بحر عجم)
٣ دل بر لب رسیدن، گریہ (بحر عجم)
٤ دل رمیدن، پریشان گشتن (بحر عجم) خون کردن
٥ دل پریشان کردن ... (دل رمیدہ) یعنی عاشق ... دل برداشتن ... از آن و قطع تعلق کردن (بحر عجم)
٦ افسردہ دل، یعنی مرده دل
٧ دلدار، محبوب، معشوق (بہار عجم)
٨ آلۂ برقی، آلۂ تصویر کشیدن ... نقش

۱۲۱۲	دلبرِ من سینہ بکشاد و دلِ من سینہ کرد یک نگاہش مشتِ خاکِ تیرہ را آئینہ کرد	۱۳
۵۹	قلبِ مبارک	۵۴

نا آنِ ناداں کہ دل را پیشِ چشمِ خود ندید تا دلِ وحشت گرایش ہمچو آہوئے رمید		از صعوبتہائے ناکامی دلش بر لب رسید خاطرش با تیغِ حرماں دل ز نقشِ او برید

۱۲۱۳	بے ہنر از رنگِ چہرہ بر دلِ بیتاب داشت بندۂ افسردہ دل در چشمِ غیرت آب داشت	۱

چوں دلِ دلدار را از چشم دیدن شد محال نقشبندش را بکنہِ او رسیدن شد محال		نقشِ دل نادیدہ بر لوحش کشیدن شد محال ہیأتِ قلبش بہ تصویر آوریدن شد محال

۱۲۱۴	صورتِ دل را بچشمِ ہوش دیدم اے ولا عکسِ او از آلۂ برقی کشیدم اے ولا	۲

غنچۂ گل گردد بگلشن از نسیمِ جانفزا		گل نگردد غنچہ در گلزار از بادِ صبا

۳۱۰

در نظمی ... [illegible]

غنچهٔ دل گل شود چوں از نفس گیرد ہوا		باز گردد غنچه دریک لحظه ہردم بارہا
۱۲۱۵	غنچهٔ گلشن فدائے غنچهٔ آغوش یار برگِ دل شد بگلگشتِ نگارم گل نثار	۳
از مےِ وحدت دلِ او شیشه و پیمانهٔ جذبهٔ الفت نماید رنگِ مجذوبانهٔ		ذاتِ او مستِ الست وخاطرش مستانهٔ دانش و فرہنگِ او گویدلش فرزانهٔ
۱۲۱۶	ایں دلش بیدار وہشیار است وہم شب زندہ دار در غم است حزین و اشکبار و بیقرار	۴
دلربا دوستانِ من وے دای بیر دلبرا دل ابدال اہمیت ناید در نظر		از دلِ دلگداز خود دلداده میدہد خبر غیرِ عارف کس ندارد معرفت زیں گذر
۱۲۱۷	دربرت (آہن ربا سنگے است) یا جذبِ دل است خاطرِ سنگیں دلاں دائم بسویت مائل است	۵
گر صدف گوئی دلش را کس نمی سازد یقیں		زانکه تشبیہے نباشد در بلاغت اینچنیں

۴۱۱

قلب مبارک

جوے دل را قلزم گفتن بجا نا دلنشیں ۔۔ آبِ دل از چشم ریزد قطرہ ہائے گوہریں

۱۲۱۸ — ۶

اشرفے از قلزم نیابی گوہرِ مطلب بر آب
تا نیندازی در یں رہ دل بدریا چوں حباب

در بہارستانِ عالم ایں دلِ او غنچہ ۔۔ در نگاہِ نازکِ آہو نگاہاں نافہ
نقطۂ پرکار را قلبِ مبارک نقطہ ۔۔ در بلاغت صفحہ یا کوزہ یا خوشہ

۱۲۱۹ — ۷

خوشہ چرخ بریں بر خوشہ یارم نثار
صفحۂ شمسی ست پیشِ صفحۂ دل شرمسار

حبذا سیمائے روشن کاشفِ اسرارِ دل ۔۔ میشود روشن ز مرآۃ جبین انوارِ دل
صفحۂ پیشانیِ او می نماید بارِ دل ۔۔ ہمچو اشعارِ اسیر آئینہ افکارِ دل

۱۲۲۰ — ۸

آنچہ دارد یار را در دل نمایاں میشود
تابِ گوہر در بلوریں حقہ پنہاں میشود

دلبرم دل می دہد دلدادگانِ خویش را ۔۔ می کند دلدارئے ہر مردِ خیر اندیش را

بطن مبارک

دل نماید از محبت هر محبت کیش را		مرهمی بر دل نهد هر عاشق دل ریش را
۱۲۲۱	دلربایم دل به پیشه دبرد (دل از کف دادگان) دل به پیوند و نگارم در (فراق افتادگان)	۹
گرم دل بهزاد چون از صنعتم دل سرد شد نقش دل دید و دل او مبتلای درد شد		رنگ وسواس شکست چهره او زرد شد شد دلم با او دلاسا خاطرم همدرد شد
۱۲۲۲	داشت او دل بر زبان و دل تهی کرد از ملال گفت الحق همچو نقش از دیگری امر محال	۱۰
خوبی این نقش دل بهزاد را شد نقش دل از تماشایش دل مانی سراپا مضمحل		دل باستدلال بست و در دل خود شد خجل کرد حسن صنعتم از رنگ چین را منفعل
۱۲۲۳	دلربا در صنعت من دل نمود و دل نهاد دلبرم دل کرد و از نقش دلش دل آب داد	۱۱
۶۰	بطن مبارک	۵۵

بطنِ مبارک

چوں شکمؐ درخویش ورزد و مانیٔ صنع آفریں می نہد بہزاد چوں گاوے شکمؐ را بزمیں		بر سبیلِ حیلہ می خارد شکمؐ از رنگ چیں فکرِ تصویرِ شکم دارد دلِ او را حزیں
۱۲۲۴	ہر یکے زینہا شکمؐ چسپیدہ بر پشت از ملال زانکہ نقشِ پاک را کلکش نمیدارد مجال	۱
از شکمؐ پرور نیاید ہیچ کارے اے قولا می کند مانیٔ شکمؐ را باز چشم برملا		گر شکم خوارےؐ شود انساں گرفتارِ بلا کو شکم دار سیتےؐ جوع البقرؐ ہم مبتلا
۱۲۲۵	نیست تصویرِ سوادِ البطن آساں از کسے کو زند چنگالِ خود بر تکہ ہمچوں کرگسے	۲
نقشِ بطنِ یار را بر لوحِ صندل میکشم می کند تحریر موے سینہ کارِ مو قلم		در بلاغت نامِ ایں لوحش بود لوحِ شکم در شکمؐ دار و مدادے خامہ ام بہرِ رقم
۱۲۲۶	آں سوادِ البطن چوں بالینِ مخمل نرم و صاف جدولے دار و زموادِ سینہ خود تا بناف	۳

۱ شکم درخویش ورزیدن، بر زیدن

۲ شکم خاریدن، بہانہ کردن (بحرِعجم)

۳ شکم بر زمیں نہادن، نشستن (بحرِعجم)

۴ شکم بر پشت چسپیدن، بہ نہایت لاغر شدن (بحرِعجم) زینہا بطور چار وایاں (بہارِعجم)

۵ شکم پرور، بسیار خوار (بحرِعجم)

۶ شکم خواری، بسیار خوردی (بحرِعجم)

۷ شکم باز کردن [illegible] (بحرِعجم)

۸ شکم دار [illegible] (بحرِعجم)

۹ جوع البقر [illegible]

۴۱۴

۱۰ [illegible]

۱۱ [illegible]

۱۲ [illegible]

بطن مبارک

در بلاغت زاتشِ جو جست تشبیہش تنور درصفا آئینۂ نور است یا ظرفِ بلور		گر پئش تحلیل میاز و غذا ہمچوں بخور حافظِ امعاے نورانیست ایں صندوقِ نور
۱۲۲۷	شرح نتواں کرد اسرارِ نہانِ ایں شکم ایں ز اسکندر بود آئینہ یا جامِ جم	۴
چشمۂ سربستہ یا منبعِ آب است ایں چشمۂ کافور یا حوضِ سیماب است ایں		گنبدِ سرپوشِ سیمیں سرِ قاب است ایں روئی مستغنی از تشبیہ و القاب است ایں
۱۲۲۸	چشمۂ نور است ایں یا چشمۂ آفتاب دارد ایں حوضِ لبالب در سخن از گوہر آب	۵
یار ہا نے طرحِ الفت با شکمداراں فگند معدۂ انبارانِ عالم رانمی کرد او پسند		نے شکم پرواز بود و نے ز دولت بہرہ مند با شکم خواری نمود او دستِ احساں را بلند
۱۲۲۹	ہیچگہ بر خوانِ نعمت یا نکرد او شعدۂ تنگ بارہا از فاقہ ہائش بر شکم می بست سنگ	۶

۴۱۵

بطن مبارک

بطنِ یارم را اَولاً گویند بطنِ آسماں از بیاضِ بطنِ او صبحِ قیامت انشاں	دارد از تحریرِ موے خطِ نگار کہکشاں تختۂ صافِ او بپیش تختۂ الماس داں

۱۲۳۰	تا نگاہم بود حیراں بر صفاے آں شکم در دویدن چشم را شد لغزشے در ہر قدم	۷

بر شکم حسن نمودِ نازکش موجے بر آب صبحِ صادق در نگہ پیش از عروجِ آفتاب	از شکن ہاے لطیفش تہ بتہ جرمِ سحاب اے ولا دیدیم خوابِ مخملِ ابیض بخواب

۱۲۳۱	بطنِ یارِ ما بنرمی رشکِ دیبا و حریر ہیأتِ او در لطافت قرصِ صندل خمیر	۸

صبر بسیار و نگارم با کمالِ اشتہا بطنِ درویشاں بود نقارہ بانگ و صدا	از مدارا نانِ خود را میکند وقفِ گدا فاقۂ او بطنِ درویشے برارد از عزا

۱۲۳۲	با شکم پرور کند دلدارِ من نفرت بدل بندۂ حکمِ شکم از صحبتش خجلت بدل	۹

من شکم سودم بہ تصویرش چو پر چرخِ بریں آسماں گیرد شکم از خندہ افتد بر زمیں		از خطر و خویش می دزدد شکم از ژنگ چیں گفت جبریل اے وؔلا بر لطفِ نظمت آفریں
۱۲۳۳	ہر کہ دارد اشتہاے حسنِ مضمون ہیچو من می برارد از غزا نظمت شکم را در سخن	۱۰
۶۱	**نافِ مُبارک**	۵۶
نقشِ نافش را کشیدن نیست مشکل ایجواں اے سبکدست از تو می سازم بصنعت امتحاں		مانیا این کار را دانی چرا بارِ گراں گوے نافش را بمیدانِ شکم بازی چیاں
۱۲۳۴	گفت آغازش بنافِ وزیبا سازم وؔلا تا بنافِ شب بختم نقش پردازم وؔلا	۱
دعویِ مانی بہ نقشِ نافِ یارم شد گزاف بر زبانش بود از معذوریِ او اعتراف		دیدمش از بارِ این کارِ گراں افگند ناف دستِ من بوسید و از حکمم نکرد او انحراف
۱۲۳۵	داشتم او را بخدمت ساختم آغازِ کار	۲

۴۱۷

ناف مبارک

[illegible]

نقش ناف پاک را بستم بفضل کردگار

اے خوشا لوح شکم زینت دہ عنوان نقش	خامہ از تحریر موش می فزاید شان نقش
آمدہ ناقش بنقش ناف او شایان نقش	حبذا نقشے کہ با خود دارد این سامان نقش

۱۲۳۶	حلیہ ناف نگارم گردہ تصویر اوست حسن پردازش ولا از خامۂ تحریر اوست	۳

در بلاغت ناف او مستغنی از حسن صفات	ساغر و برگ گل و گرداب تشبیہات ذات
در وے نانے بود ظلمات جاری چون فرات	نہر مسدود است این از چشمۂ آب حیات

۱۲۳۷	خضر گر راہے بہ بطن چشمۂ حیوان برد چون نصیر از ورطۂ ناقش بمشکل جان برد	۴

با عیان ناف او را وانہ زر گفتہ اند	نکتہ سنجان سخنور ہاے ہنوز گفتہ اند
منشیانش نقطۂ شعر مرتب گفتہ اند	ہیأت آگاہاں بدور بطن مرکز گفتہ اند

۱۲۳۸	پیش ناف یار تا قشقہ نساید جبین	۵

۱۲۱۸

نافِ مبارک

	پیشِ قدرِ اوست نافِ آسماں سر بر زمیں		
نافِ عالم داو را بر نافِ محبوبت نثار در حسابِ دورِ نافش گیرم از پرکار کار			پیشِ نافِ پاکِ او تا نافِ زمیں شد شرمسار حاصلِ فکرِ قلندر مرکزِ دورِ شمار
۱۲۳۹	گرد از تارِ نگہ اقلیمِ حسنش را جریب نافِ او نافِ زمینِ حسن در چشمِ حبیب		۶
غنچۂ نافِ نگارم گل نہ گردد از نسیم از شمیمِ غنچۂ گلبو دلِ بلبل دو نیم			در گلستانِ شکم ہمچوں گلے دارد شمیم فکرتِ عارف ولا رونق دہِ فکرِ سلیم
۱۲۴۰	آں بگوید غنچۂ نافش بلند افتادہ است گوید ایں نقشے است کز شلوار بند افتادہ است		۷
اے خوشا نافے کہ از خمیرِ شکم برخوانِ اوست معدہ اش خالی است بر روی پوزہ گر جانِ اوست			حبذا نقشے کہ از نافِ شکم برنانِ اوست حسنِ مضمونِ مسیح نکتہ رس شانِ اوست
۱۲۴۱	گرد چوں نانِ شکم را آں یدِ قدرت خمیر		۸

نافِ مبارک

	درمیانش نیز و نشانِ ناف ز انگشتِ منیر		
	دائماً لنگِ مقدس بر کمر بالائے ناف در دلم از خوبیِ مضمونِ عارفؔ اعتراف		نافِ پاکِ یارِ من چون کعبۂ زیرِ غلاف دورِ او ہمچون سجنجل در نظر شفاف و صاف
۹	نافِ دلدارم زیارتگاہِ چشمِ آدم است ہمچو بیت اللہ کہ بنیادش بنافِ عالم است		۱۲۴۲
	نافِ خود بگذاشتہ با نافۂ خود بر زمین بر زمین افگندہ نافِ از مہرِ تابان ہمچنین		دید چون نافش ز ترس و بیم خود آہوئے چین تا فلک داشت بارِ نازِ یارِ نازنین
۱۰	نافِ گردون بر فلک از مِہر بالا گردانِ اوست بر زمین ہمچون فلک نافِ زمین قربانِ اوست		۱۲۴۳
	در سجنجل عکس چون تصویر گردد آشکار در خیالم راست گوید حشمتِ مدحت نگار		در بلاغت ہمچو آئینہ باشد بطنِ یار دیدۂ آہو نگاہان عاشقِ بطنِ نگار
۱۱	نیست نافش در شکم نقشے است در آئینۂ		۱۲۴۴

ت۱ ناف افگندن۔ و او فتادن ناف بر زمین گذاشتن (بحر عجم: [illegible] افتادن)

ناف فوق معقد و [illegible] عظیم

ناف [illegible] بہ تحت یا [illegible]

افتادن۔ بقول بحر عجم (بہار عجم) از جا افتادن

ت۲ ناف بر زمین گذاشتن۔ [illegible] (بحر عجم) و ناف

ت۳ ناف عالم۔ کنایہ از کعبۂ معظمہ

ت۴ عارفؔ۔ شاعر سے مراد ہے [illegible] تضمین مضمون [illegible] کردہ ہے

ت۵ ناف آسمان۔ کنایہ از قطب فلک (بحر عجم) و ناف گردون [illegible]

ت۶ بالا گرداں۔ یعنی قربان تصدق (بحر عجم)

ت۷ ناف زمین۔ کنایہ از کعبۂ معظمہ

ت۸ [illegible] (بحر عجم)

ت۹ [illegible] (بحر عجم)

[illegible]

	عکسِ پاکِ نرگسِ شہلاست بر آئینہ	
بنقشِ نافِ پاکِ آوردن بدست آسان نبود ترکِ حسنِ نقشِ آئینِ ہنرمنداں نبود		نقشِ تحریکش بصنعِ عکس در امکاں نبود در تنِ تصویرِ او تا کس نگوید جاں نبود
۱۲۴۵	بے سکوں از نقشِ نافش خامہ در صورتگری بستہ ام در نقشِ پاکش گردشِ چشمِ پری	۱۲
تا بچشم آمد بر آبِ نافِ نورانی مرا گرد چوں تصویرِ نافش غرقِ حیرانی مرا		بود سر تا پا بگرد ابش پریشانی مرا باعثِ تسکینِ دل شد فکرِ خاقانی مرا
۱۲۴۶	نافِ پاکش بر شکم گوئی حبابِ آئینہ می نماید نقشِ گردابے بر آبِ آئینہ	۱۳
چوں بگلگشتِ چمن یارم ردا بر دوش بود ساعتے بگذشت تا صحنِ چمن گلپوش بود		دیدنش گوشِ گلِ بیتاب بر شکپوش بود بلبلِ دستاں سرا بر شاخِ گل خاموش بود
۱۲۴۷	قمریِ خنداں ولا می گفت با ہر بلبلے	۱۴

ناف مبارک

	ناف این سروِ روان پیچیدهٔ برگِ گلے	
نیست در عالم چنین غرقابِ آبِ زندگی ناف او را نام شد گردابِ آبِ زندگی		خضر می گوید ولا دولابِ آبِ زندگی غرقِ این گرداب شد سیرابِ آبِ زندگی
۱۲۴۸	دایهٔ گردوں به طفلی حلقهٔ نافش چو دید در شباهت نافِ او با نافِ گردابے برید	۱۵
نیلوفرا نیست با نافش نگارم همسری دیدهٔ نافش نگر با دیدهٔ نیلوفری		نیلوفر گفتن نباشد عارفا دانشوری دارد اصلاحم به تضمینِ کلامت برتری
۱۲۴۹	چشمهٔ آب است تشبیهِ شکم در ماهتاب چوں گلِ (نیلوفرِ مهتابے) نافش بر آب	۱۶
قدرتِ حق آفرید و خلقش تصویرِ او چشم ما در خواب دید و مغفرت تعبیرِ او		دستِ حق نافش برید و حبذا توقیرِ او کلکِ ما نقشش کشید واے خوشا تقدیرِ او
۱۲۵۰	کس نه بست این نقش را از فرقهٔ اسلافِ ما	۱۷

ما در گیتی بمدحِ نافِ او زونافِ ما

۶۲	کمرِ مبارک	۵۷

گر کمر از تنگ چینے زد و ترسم زینہار او کمر بگسست از کفرانِ نعمت شرمسار	بے ہنر دانم بکارِ نازکے ناید بکار تنگ تر بستم میاں کردم کمر را استوار

۱۲۵۱	از میانِ مانی و بہزاد بگشادم کمر ہر یکے را زیں میاں دانم بخدمت بے ہنر	۱

نقشِ آں موے کمر بر لوحِ دل ایجاں کنم دقتِ اینکار از موے میاں آساں کنم	موقلم از موے مژگانِ پریزاداں کنم موشگافی ہاے خود بر نقشِ او قرباں کنم

۱۲۵۲	گر بجسنِ کار بینیم حائلے را در میاں موقلم سازم مگر از تارِ موے آں میاں	۲

من میاں بستم بہ نقشِ پاکِ آں موے کمر یک سرِ مو از میانش گرچہ ناید در نظر	موقلم در دست از موے میاں باریک تر موشگافی ہاے من بنمود تصویرِ ہنر

کمر مبارک

ﺳﻠﮧ مو بر زبان آمدن - یعنی حقیقی است که در نوشتن ریشه بر زبان خامه ... آید و مو از زبان بر آمدن - بقول ... یعنی عاجز شدن است در ... گفتگو - ۱۲

ﺳﻠﮧ موشگافی - بقول ... موشگافی یعنی باریک بینی - ۱۲

ﺳﻠﮧ کمر - یعنی کمر بند (بہار عجم)

ﺳﻠﮧ علی سبزواری - شاعر ... مورد کہ مضمون ... شعر ... تضمین کردہ ... ۱۲

ﺳﻠﮧ جان من جان تو - یعنی ... و علی ... استعمال ... بیرون ... کردہ - ۱۲

ﺳﻠﮧ بیدل - شاعر ... مضمون ... تضمین کردہ ... ۱۲

ﺳﻠﮧ کمر کشادن - بقول ... بحر عجم

۱۲۵۳	در عمل آساں ندیدم نقشِ آں موے میاں خامہ را آمد بہر یک نقطہ موئے بر زباں[۱]	۳
فکر تم نازک تر از موے کمر باشد ولا موے او بر ہمزنِ تارِ نظر باشد ولا		موشگافی[۲] باز مو باریک تر باشد ولا بر میاں تارِ نگاہِ من کمر[۳] باشد ولا
۱۲۵۴	گر ترا تارِ نگہ اے نکتہ رس آید بچشم موشگافاں را چرا موے میاں ناید بچشم	۴
می نہد چوں یار را و از ناز دستے بر کمر جز نیازے ناز را یارم نمی داند ہنر		عاشقِ دلدادہ اش بے تاب گردد از نظر انا دادے یارِ خود گوید علیؔ[۴] نامور
۱۲۵۵	نیست ممکن تکیہ بر موے کمر مگذار دست (جانِ من[۵] جانِ تو) جاناں از کمر بردار دست	۵
عاشقت تار و بر و ے ایں کمر استادہ است تا بفکرِ پیچ و تابِ ایں میاں افتادہ است		تارِ جاں تارِ نظر ہر یک چو من دلدادہ است رشتۂ جاں از تنِ بیدل[۶] کمر بکشادہ است

... کردن - ۱۲

۱۲۵۶	گر چنیں بے تاب ایں موے میاں سازد مرا رشتهٔ عمرم برنگِ او نهاں سازد مرا	۶

از سرش افتاد آں جعدِ مسلسل بر کمر گر نباشد حجتِ موے میانش معتبر	یا صعودِ نازکِ موے میاں بالاے سر از کجا ایں پیچ و تاب آید کلیمؑ در نظر

۱۲۵۷	موشگافی ها دراں اندامِ زیبا کردهٔ تا کمر را از میانِ زلف پیدا کردهٔ	۷

فرقِ نازک درمیانِ موے سر موے میاں شانهٔ از بهرِ فرق و کاکل و زلفِ بتاں	در بلاغت موبمو از موشگافی شد عیاں حسنِ مضمونِ کلیمؑ نکته رس عکسِ آں

۱۲۵۸	صد دلِ چاکِ پریرویاں بشوقش مبتلا ای که چندیں شانه یک موے میانت را چرا	۸

مصرعِ برجسته خود را می نماید در نظر آں میانش نیست از فرطِ نزاکت جلوه گر	پیچ و تابِ معنیش پوشیده چوں موے کمر معنیِ پیچیده از نازوا پیچیده تر

۴۲۵

۱۲۵۹	موشگافی راکتاب و دفترے درکار نیست طبعِ جویاؔ را حصولِ مطلبے دشوار نیست	۹

برتنِ نازک میانِ نازکش راکس ندید
وز کمر بندش شدم از بے نشانے مستفید

ہر سخنور در سخن نقشِ میانِ او کشید
فکرِ طغراؔ در سخن نازک تر از فکرِ وحیدؔ

۱۲۶۰	نیست پیدا از میانِ او نشان جز تاب و پیچ می شود دائم کمر بندش مگر قائم بہیچ	۱۰

نسبتِ مو با میانِ او نباشد معتبر
می باید دل مے زنہار ناید در نظر

زانکہ مو معروف واز موے میاں نبود خبر
صائباؔ از غمزہ نازک تر ادائے مو کمر

۱۲۶۱	در سخن سنجی بیانِ ایں میاں باشد محال ہر چہ گفتن میتواں یک حلقۂ جیم جمال	۱۱

راست گوئی ہر چہ می گوئی ازاں موے میاں
راست میگویم میانِ مستغنی از حسنِ بیاں

دست پیچیدہ دل بردار چشم میباشد نہاں
مخلصِ کاشی ندانی نازکی ہا در میاں

۱۲۶۲	خامہ بیجا حرفِ آں موے میاں سر می کند ایں چنیں قولِ ضعیفے را کہ باور می کند	۱۲

دلبرِ ما تنگ می بندد میانِ خود اگر — می نہ بندد دستۂ گل ہا ز در گلشن کمر
دستۂ گل است غیض از خرمنِ گل ہشتہ — از میانِ تنگِ یار پر ماست منت بر نظر

۱۲۶۳	بر میانِ او کمر باید گلیسم از تارِ جاں نے زہر یک رشتہ ایں گلدستہ بستن میتواں	۱۳

من کمر بستم بفکر و نازکی ہا در سخن — یا قسم موے میانت را میانِ پیرہن
درمیانِ اسفل و اعلاست بندِ سیمتن — بر کمر تنگیست بر تنگت کمر در چشمِ من

۱۲۶۴	چوں نگاہم در تلاش و جستجوے او شتافت موشگافی ہاے او زیں پیش جا تا رہ نیافت	۱۴

چوں بمحفل در میاں حرفے در ایدزاں میاں — ہر یکے بر موشگافی ہاے او بندد میاں
گرچہ می باشد بچشمِ ہر یکے مویش عیاں — لیک ہمچوں موے مژگاں زنگہ گرد نہاں

۱۲۶۵	بر کمر چوں سلکِ لولوئی کمر بندِ نگار رشتہ نتواند شدن در سلکِ گوہر آشکار	۱۵
ہست ہر عضوِ تنِ او صاف از عضوِ دگر در تنِ گلگونِ او موے میانش جلوہ گر		موے براندامِ یارم نیست جز موے کمر پیکرِ او چوں گلِ علت پیدا در نظر
۱۲۶۶	سایۂ موئیست قائم در میانِ آئینہ یافتم موے میانش از نشانِ آئینہ	۱۶
در میانِ اسفل و اعلاے تن موے میاں جز ہمیں موے میانت نیست چیزے در میاں		می کند پیوندِ حبل ایں جہان و آں جہاں زیر موے او زمیں بالاے موئے آسماں
۱۲۶۷	بر میانت میشوم قرباں کہ با ایں نازکی ایں ہمہ بارِ گرانے را بموئے می کشی	۱۷
نیست یک شبہ در چشمِ ما لیل و نہار پیچ و تابے تا بموے آں میاں شد آشکار		جز ہلالِ آں کمر بر آسمانِ حسنِ یار شد و لا یک جوہرِ شمشیرِ ابرویش ہزار

پاے مبارک

۱۲۶۸	یک ہلالِ آں کمر از حلقہ اش گیرد کمال گر کمر بندد مہِ کامل چو بکشاید ہلال	۱۸
در وجودِ ایں کمر دارند شک اہلِ سخن دلبرم را بیں کہ خاموش است با وصفِ دہن		ہمچو وصفِ بیدہاں کز زباں صد ہیچ من یار نگنجد ایں قدر ہر گز مشو بے خویشتن
۱۲۶۹	گر میاں را ہیچ گفتم ایں قدر بر خود مپیچ از غضب گفتی (چہ گفتی باز گو) گویم کہ ہیچ	۱۹
تا بقصدِ نقشِ او موے میانش دیدہ ام چوں کلیم از بسکہ محوِ آں میاں گردیدہ ام		از تراکیبہاے نقشش ہیچ مو کاہیدہ ام موے می ترسم بر آید از میانِ دیدہ ام
۱۲۷۰	گفت یارم اے ولا مقبولِ ما نقشِ میاں در خلوصِ خدمتت موئے نگنجد در میاں	۲۰
۶۳	پاے مبارک	۵۸
خامۂ من در بلاغت ہمسرِ پاے نگار		ہمچو پاے او رواں در ہر قدم صورت نگار

۴۲۹

در سخن سنجی بآئینِ عجم مدحت نگار		در فنِ صورتگری دلدادهٔ نقش و نگار
۱	کلکِ من پا از سرِ مطلب نهاد و نقش بست صنعتم از زنگِ چین را رنگ رویش شکست	۱۲۷۱
پائش از جا رفت و پای خود بدامانش کشید در رهِ صورتگری از صنعتم شد مستفید		چون ز ناکتهای نقشِ پای او بهزاد دید پایه پایم رفت مانی هم بهم با صد امید
۲	سادهٔ لوحِ از زنگِ چین را یافتم صورت نگار بهرِ نقشِ پا چو طفلان بر نئِ کلکی سوار	۱۲۷۲
پای از سر می کند بر صفحهٔ بهمنِ جنان شرحِ هر یک میشود در ملحقاتِ این بیان		خامهٔ من چون شود در وصفِ پای او روان وصفِ دهٔ ارکانِ پای پاکِ او بر زبان
۳	ران و زانو ساق و کعب و پاشنا و پشتِ پا پنجهٔ پا و کفِ پا ناخن و انگشتِ پا	۱۲۷۳
نقشِ پای پاکِ او بستم ولا در هر قدم		یافتم چون عزتِ پابوسیِ او دمبدم

بودم از پا مردیِ یارم بصنعت تازه دم		ماندم از لطفش بکارِ خویشتن ثابت قدم
۱۲۷۴	پاے افشردم بکارِ خویش از دانشوری یافتم آخر بہ ہمپایانِ صنعت برتری	۴
پایۂ گردوں بلند از پاے مردیہاے او پایۂ عرشِ معلّٰی بوسہ زد بر پاے او		عالمِ بالا بزیر پایۂ اعلاے او بر سرِ عرشِ بریں شد از کفِ پا جاے او
۱۲۷۵	عزتے چرخِ بریں را پا نہد چوں بر فلک سر بپایش آسماں۔ پابوسِ او حور و ملک	۵
دستہ عاجِ تفنگِ تہ پرے از رانِ اوست ساقِ او نالے کہ نالِ آہنیں قربانِ اوست		مفصلِ زانوے روشن مخزنِ شایانِ اوست ایں تفنگِ شاشپو ہموارہ در فرمانِ اوست
۱۲۷۶	ضربِ پشتِ پاے او ہمپایۂ ضربِ تفنگ بر ہدف دارد صفِ کفار در میدانِ جنگ	۶
حبذا تشبیہِ جفتِ پاے او باراں و ساق		بر دو ارکانِ حریمِ سینہ قائم نقشِ طاق

در سخن سنجی بآئینِ عجم مدحت نگار		در فنِ صورتگری دلدادهٔ نقش و نگار
۱	کلکِ من پا از پئی مطلب نهاد و نقش بست صنعتم از زنگِ چیں را رنگ رویش شکست	۱۲۷۱
پاپیش از جا رفت و پاے خود بدامانش کشید در رهِ صورتگری از صنعتم شد مستفید		چوں مزا کتهاے نقشِ پاے او بهزاد دید پا بپایم رفت مانی هم رهم با صد امید
۲	ساده لوح از زنگِ چیں را یافتم صورت نگار بهرِ نقشِ پا چو طفلاں بر نے کلکے سوار	۱۲۷۲
پاے از سر می کند بر صفحهٔ همن جہاں شرحِ هر یک میشود در ملحقاتِ ایں بیاں		خامهٔ من چوں شود در وصفِ پاے او رواں وصف ہاے ارکانِ پاے پاکِ او بر زباں
۳	ران و زانو ساق و کعب و پاشنا و پشتِ پا پنجهٔ پا و کفِ پا ناخن و انگشتِ پا	۱۲۷۳
نقشِ پاے پاکِ او بستم ولا در هر قدم		یافتم چوں عزتِ پابوسیِ او دمبدم

پاے مبارک

صورتگری بمعنی مصوری و نقاشی

صاحب بهار عجم ذکر صورتگر کرده ۱۲

دلداده بمعنی عاشق

نگار مراد از نقش (مانند راج)

حدیث نگار ... (برهان قاطع)

ترکیبی است از نگاریدن بمعنی نقش

پا از پئی مطلب نهادن ۔ در پی مطلب بودن ۔ ۱۲

رنگ رو شکستن ۔ زرد شدن از شرم

پا بپایم ۔ (بحر عجم)

پا از جا رفتن ۔ (آصف اللغات)

پا بدامن کشیدن ۔ ترک کردن (آصف اللغات)

پاے مبارک

بودم از پامردیِ یارم بصنعت تازہ دم		ماندم از لطفش بکارِ خویشتن ثابت قدم
۱۲۷۴	پاے افشردم بکارِ خویش از دانشوری یافتم آخر بہمپایانِ صنعت برتری	۴
پایۂ گردوں بلند از پاے مردیہاے او پایۂ عرشِ معلّیٰ بوسہ زد بر پاے او		عالمِ بالا بزیرِ پایۂ اعلاے او بر سرِ عرشِ بریں شد از کفِ پا جاے او
۱۲۷۵	عزتے چرخِ بریں را پا نہد چوں بر فلک سر بپایش آسماں، پابوسِ او حور و ملک	۵
دستۂ عاجِ تفنگِ تیرے از رانِ اوست ساقِ او نالے کہ نالِ آہنیں قربانِ اوست		مفصلِ زانوے روشن مخزنِ شایانِ اوست این تفنگِ شاشپو ہموارہ در فرمانِ اوست
۱۲۷۶	ضرب پشتِ پاے او ہمپایۂ ضربِ تفنگ بر ہدف دارد صفِ کفار در میدانِ جنگ	۶
حبذا تشبیہِ جُفتِ پاے او باراں ساق		بر دو ارکانِ حریمِ کعبہ قائم نقشِ طاق

۴۳۱

پامردی: اعانت و مدد (آصف اللغات)

(آصف اللغات)

رانِ مبارک

پیشِ طاقِ عالیِ اوپست ترنیلیِ رواق		جفتِ پایش از رواقِ رانِ او در حکمِ طاق
۱۲۷۷	در بلاغت ایں رواقِ روشنش بیت الحرام چوں غلافِ کعبہ دارد بر میاں لنگے مدام	۷
ایں بود تعمیمِ نقشِ پاے یارم در سخن پاے در گل نیست چوں سروِ گلستانِ زمن		ملحقاتِ پاے او مخصوصِ ہر طرفِ چمن نیست ہمچوں ساقِ گل پابندِ ساقے گلبدن
۱۲۷۸	ساقِ گل در نغمہ شد نوکِ زبانِ عندلیب خامہ را در نقشِ پاپابوسیِ او شد نصیب	۸
۶۴	رانِ مبارک	۵۹
تا کشادم ران براسپِ خامہ در تصویرِ ران داشتم در دستِ چوگانے سرم گوے رواں		رانِ بفشردم بمیدان و فدا گشتم بر آں من بمیدانِ سخندانی بزنگِ حکمِ آں
۱۲۷۹	بود در عالمِ نظمِ من سخندانم لقب شد بحمد اللہ بمدحِ رانِ سخن رانم لقب	۱

نیلی رواق سکنِ پیدا از آسمان ۱۲

طاق بمعنی غیاث اللغات مقابلِ جفت ۱۲

بیت الحرام خانہ کعبہ (غیاث اللغات)

تلمیح بآنکہ دریں رواق روشنی مطلوب نیست

تلمیح زانکہ روشنی رواق از قندیل متعلق است ۱۲

پاے در گل کنایہ از مقید و گرفتار (آصف اللغات)

ساقِ گل، ساقِ نازک کہ نیز گلی باشد و گل بوسیلۂ آں بر شاخ قائم می باشد (بہار عجم) ۔ بذیل ساق اشارۂ ایں کردہ ۱۲

گلبدن، کنایہ از معشوق (بہار عجم)

ران سخن ران کنایہ از سوار شدن (بحر عجم)

۴۳۲

ران فشردن [illegible]

سخندانی [illegible]

[illegible]

گر نبودے چوں سجنجل زانوِ آں سیمتن
ور نبودے لوح از آئینۂ در دستِ من

نقشِ زانو گر بلوحِ من نبودے عکس زن
عکسِ اں ہرگز نمی گشتے ولا پرتو فگن

۱۲۸۰ — ۲

از ہمیں آئینۂ زانو کشیدم عکسِ راں
عکسِ پنہاں گشتہ از آئینۂ لوحم عیاں

طرحِ قصر از پاشنۂ اوست قائم بر زمیں
کرسیش رانست زیرِ قصرِ جسمِ نازنیں

حالِ قصرِ تنِ او کرسیِ رانش ہمیں
پایۂ ایں کرسیش بالاتر از عرشِ بریں

۱۲۸۱ — ۳

بانیِ قصرِ بلندِ اوست دستِ قدرتے
خامۂ دستم ولا نقاشِ نقشِ صنعتے

رانِ سیمینش ز سیمابے بود جوے رواں
دارد از اعصابِ پر نورش بلوریں ماہیاں

یا بود نہرِ لبن رانش ز انہارِ جناں
ماہیش را شیرِ ماہی عرف ہر یک استخواں

۱۲۸۲ — ۴

اے خوشا جوئے کہ جوئے سیم پیشش شرمسار
حبذا نہرے کہ جوئے شیر شد بر وے نثار

زانوے مبارک

ران تو بحرے که دارد همچو برفے انجماد هرچه از اوصاف انت در بلاغت وشته اُو		از بلورین ما بیانش آب و تابے در نهاد نقش او بر لوح عاجین بستم از سیمین مداد
۱۲۸۳	نیست مداح ترا زین بیش یاراے سخن بر زمین شعر لغز د از صفا پاے سخن	۵
۶۵	زانوے مبارک	۶۰
عکس آن آئینه زانو کشم بر آئینه همچو این لوح بود شایان او هر آئینه		می نمایم صورت آئینه را در آئینه میتوان تصویر زانو یافت از هر آئینه
۱۲۸۴	ستر تنگے گرچه آن آئینه را مستور داشت پیش پا افتاده لوح حائلش را دور داشت	۱
من بنقش زانوش را تو چو شکستم ولا خامه و لوح بحجل بود در دستم ولا		در حضور یار خود چون خاک بنشستم ولا نقش زانو را بآئین ادب بستم ولا
۱۲۸۵	خاکسار یهاے من آئینه را روشن نمود	۲

۴۳۴

	عکسِ زانو مردمِ چشمم بچشمِ من نمود	
صورتِ آئینه در زانوش ننماید مگر جلوهٔ آئینه در آئینه باشد دور تر		از تجمّل صورتِ زانو نیاید در نظر بر تماشائی ہزاران جلوه گردد جلوه گر
۱۲۸۶	نا صفا عکسِ مصفّٰی را نبر دارد ولا قضیه برعکسِ این عکسے بچشم آرد ولا	۳
زانورِ روشن بود آئینهٔ صاف بلور یافت زین آئینه اش صنعِ حلب حسنِ ظهور		در تماشا آب و تابِ او بچشم آید ز دور پارهٔ از لوحِ الماس ست این یا کوهِ نور
۱۲۸۷	عارضِ حورانِ جنّت را نماید شرمسار مهر و مه بر آب و تابِ نورِ زانویش نثار	۴
بود مشکل اتّفاقِ باهمی ساق و ران محسنِ این است و بارِ تنش بر فرقِ آن		گر نبودے حسنِ سعیِ زانوِ او درمیان هر یکے زیبا بود وابستهٔ او جاودان
۱۲۸۸	در نشستن یارِ یا او می نشاند بر زمین	۵

۴۳۵

	هم گہ برخاستن پا مردیِ او دلنشیں	
در سخن آئینۂ زانوست تشبیہِ سلف صنعتِ اسکندر از تشبیہِ او دارد شرف		قطرہ ہائے خوے درو مانندِ گوہر در صدف موئے نازک بر سرش نقشے است از نورِ نجف
۱۲۸۹	گر صدف در آب از زانوش دارد دلِ لطفی در دلِ درِّ نجف از موئے زانو کلفتے	۶
نقشِ زانویش ورا چوں بر مرادش نشست صنعتم چوں دید مانی رنگ بر رویش شکست		پیشِ او زانو نہادم بر زمیں لوحے بدست از غضب بشکست زانواں رفیقِ خود پرست
۱۲۹۰	دید چوں یارم بسویم لوح از دستم گرفت پشتِ مانی از غمِ ناکامیِ خود خم گرفت	۷
۶۶	ساقِ مبارک	۶۱
ساقِ او در ساق چوں بالید و در نقشِ ساق پائے او بر جا ماند از محنتِ لا یطاق		ساقِ بر بالید بہزاد از تعب سوئے عراق ساقِ کلکِ بار رواں شد باکمالِ اشتیاق

۱۲۹۱	خامه با نقشِ الف تصویرِ او آغاز کرد کلکِ قدرت گرده این نقش را پرداز کرد	۱
ساقِ او رکنیست قصرِ پاکِ تر قائم بر و در بیانِ ساق بنیادِ سخن قائم بر و		ساقِ گل را برگِ نازک در چمن قائم بر و در زمینِ شعر کاخِ فکرِ من قائم بر و
۱۲۹۲	بیخِ سختش پنجه و انگشت های پای پاک جذا بیخے کند نشو و نما بالاے خاک	۲
ساقِ گل را ساقِ یارم شاق دوشی میکند در گلستان روے بلبل (خود فروشی) میکند		پیشِ او با صد عقیدت گرمجوشی میکند بر گیاهش بر حقیقت پرده پوشی میکند
۱۲۹۳	ساقِ او ساقِ گل زانوست گل بر روے ستار اے کجا ساقِ گل انجا شاخِ گل هم شرمسار	۳
ناز بر تشبیهِ ساقِ او کند ساقِ درخت جوش زد چون خونِ پاکش در نگاریں ساقِ سخت		ساقِ او از پوستینِ سرخ در بر کرده رخت در صفاتِ او چه خوش گفت اعلیٰ فرخنده بخت

۱۲۹۴	دیدهٔ من دید چوں آں ساق و رانش را بهم حاج را پیوندا فتاد است با شاخِ بقم	۴
ساقیا ساقت بچشمم هاست مینائے ز دور بر سرِ مینائے ساقت جامِ زانوے بلور		طبعِ ما را دیدنش از چشم می بخشد سرور می دهد هر تشنه ات را ساغرش آبے ز نور
۱۲۹۵	شیشه ات دورے زند اے ساقیِ فرخنده پے شیشهٔ ساقِ تو ساقی بشکند مینائے مے	۵
ساقِ او صحبتِ بلورین ها یونش سحاب ساقِ او سرشتهٔ نهرے کعبتینِ او حباب		گویا (آئینهٔ زانوے روشن) آفتاب از بلورین ها میانش حرکتے پیدا در آب
۱۲۹۶	چشمهٔ خورشید در آئینهٔ زانوے اوست منبعِ نور سیست ایں ساقِ بلورین جوے اوست	۶
نقشِ ساقِ نازکت جاناں برنگ بسته ام ناز برطوبے کند از نقشِ او ساقِ قلم		در نزاکت ساقِ گل قربانِ او در هر قدم ساقِ تو بر ساقِ عرشِ پاک باشد محترم

ساق بلور ـ آفتاب ـ از تشبیهات ساق است (بهار عجم)

آئینهٔ زانو ـ کنایه از زانو است (نفائس اللغات)

صبح ـ از تشبیهات ساق است (بهار عجم)

۱۲۹۷	ساقِ طوبےٰ بر ہمیں ساقِ توئی گردد نثار پیشِ ایں ساقِ تو ساقِ سدرہ دائم شرمسار	۷
چوں بصد دقت کشیدم نقشِ ساقِ نازنیں صنعتم را دید یارم با نگاہِ دوربیں		ریخت از تابشِ مراصد قطرۂ خوں سار جبیں بر لبِ پاکش تبسم گفت جبریلِ امیں
۱۲۹۸	نقشِ ساقِ او کہ می گفتے وِلا دشوار نیست می نہ بینی خامہ ات را طاقتِ رفتار نیست	۸
٦۷	کعب یعنی شتالنگِ مبارک	٦۲
گرد و نقشِ شتالنگِ تو آئی عذرِ لنگ چوں بنا نیست او را عرصۂ تصویر تنگ		نیک میدانم چرا بر روے او شکست رنگ پائے او در صنعتِ نازک چرا ناید بسنگ
۱۲۹۹	آنکہ در صنعت اصول و نیمدارد بدست کے تواند کعبِ پائے نازکت را نقش بست	۱
فکرتم در فکرِ نقشِ کعبِ او باشد بلند		لطفِ مضموں را کند تکرار کعبِ او چند

کعب مبارک

هر که خواهد از رموز کعب گردد بهره مند		پیش پا افتاده[1] مضمونیست بهر او به بند

۱۳۰۰	بند[2] ساقش از شناسنگیست قائم بر قدم عقدهٔ کعبش کشاید راز او در هر قدم	۲

استخوان کعب را اهل عجم گویند قاب		اے خوشا قابے[3] که چوں آئینه در آب و تاب
قبهٔ نورانیش چوں آفتابے در سحاب		یا بود سیاره بر پاے ایں گردوں قباب

۱۳۰۱	چند پاے که با کعبش برابر آسماں می نهد معراج فکرم پاے او بر آسماں	۳

گوے سیمیں است بر چوگان ساقش کعب او		وه چه چوگانے که دارد گوے ها از هر دو سو
بازش در هر قدم اینک میداں و برو		می دود ایں گوے با چوگاں بسیر ماه رو

۱۳۰۲	ماه می خواهد که گیرد بر سر ساقش قرار گوے مه از ضرب چوگان او گیرد فرار	۴

ساق گل را از گلش ساق تو خنداں می کند		گل به ساق[4] انگشت حیرت[5] به دنداں می کند

۱ پیش پا افتاده ـ بسیار نزدیک و آشکارا (صحیح)

۲ بند ـ شعر سوم سدس (آصف اللغات)

۳ قاب ـ یعنی کعب و مانند آن (غیاث اللغات)

۴ گل که بساق زد دست گویا که خنده ساق گل است پیش ساق

۵ انگشت حیرت به دندان کردن ـ ۱۲ / متحیر شدن ۱۲

بلبلِ تو سرکوبی نخوت پسنداں می کند		کعبِ تو ضرب دو پارا چار چنداں می کند
۱۳۰۳	اے خوشا کعبے کہ از ضرب است فائق در حساب آں بود یک کعب و جمع آمد بیک پایت دو تاب	۵
بر سرِ ساقت شتالنگِ تو اے سروِ رواں از ثمر آزاد دیدم سرو را در بوستاں		می دہد اہلِ چمن را از برومندی نشاں ایں بپائے سرو شفتالوے پیوند چساں
۱۳۰۴	گفت ساقِ سروِ من پیوندِ شفتالو گرفت بندِ ساق ایں نسخۂ پیوند از زانو گرفت	۶
کعبہ می نامند گر ارباب دل ایں کعب را کعبہ چیزے نیست پیشِ مالکش غیر از سرا		من طوافِ او کنم ترکِ ادب دانم چرا صاحب بیت اللہ عا محبوبِ حیدر دانند
۱۳۰۵	کعبۂ خالق بہ عالم یادگارِ کعبِ تست خانۂ عاشق بدلداری نثارِ کعبِ تست	۷
ایں دو کعب اوست تحریک اقدامش معین		صورتِ اقطاب عالم در یسار و در یمین

۴۴۱

قدمِ مبارک

گرچه تحریکِ قدم باشد ولا قائم بریں | لیک قطب از جائی جنبد به تحریکِ زمیں

۱۳۰۶	خامه ام بستست بتمثیلِ او نقشِ کعوب یک طرف قطبِ شمال و یکطرف قطبِ جنوب	۸
۶۸	قدمِ مُبارک	۶۳

یافتم چوں رہ و دلدارِ خود نقشِ قدم | خواستم بر لوحِ چشم از یارِ خود نقشِ قدم
از چشم گرد از رفتارِ خود نقشِ قدم | تا کشیدم من ازیں هنجارِ خود نقشِ قدم

۱۳۰۷	مانی از نقشِ قدم برداشت دست و پا کشید کلکِ من در نقشِ اقدامش قدم تنها کشید	۱

سروِ گلشن در خیابانِ چمن پا در گل است | یک قدم برداشتن از جاش خیلے مشکل است
آرزوے سیرِ گلشن در دلش بے حاصل است | قمریاں را اسیرِ یارم صبا با نقشِ دل است

۱۳۰۸	چوں گذارد یک قدم سرشو و روانم بر زمیں نقشِ قمری سر زند از نقشِ پاے نازنیں	۲

له نقشِ قدم- مراد از نقشِ پا / از نقش مراد دست کہ در رفتار بر خاک ظاہر شود ۱۲

ٹه دست برداشتن یعنی ترک دادن و دست بردار شدن ۱۲

سه پا کشیدن یعنی باز آمدن

کله قدم کشیدن آہستہ رفتن

ه پا در گل بقید [illegible]

ه سایه صفادار شاهد

ه سرو ... ۱۲

ه سروداں [illegible]

ه سر زدن یعنی ... گردیدن

قدمِ مبارک

عاشقِ دلدادہ اش افتادہ در کویش مدام دیدہ اش چون آئینہ فرشِ رہِ نازک خرام		چشم بر راہِ نگار پائے دلبر صبح و شام آبِ قدؔ جاروبِ کشد ایں شاعرِ روشن کلام
۱۳۰۹	در سرِ کویش بعمر نگاں خاک می روبد اسیرؔ چشمِ او تا ہمچو مہر از گردِ او گردد منیر	۳
رہ نمی یابد نگاریں رنگ بر پائے نگار رشکِ رنگیں قامتاں رنگِ سراپائے نگار		حسنِ مصنوعی نمی گنجد در اعضائے نگار راست می گوید قلندرؔ راز قدم پائے نگار
۱۳۱۰	شوخ تر از رنگِ گلہائے چمن رنگِ قدم گل بدست آورد بلبل از پئے سنگِ قدمؔ	۴
آں حناہا صاف است اندامش کہ چوں طلعتؔ ز صفا اے خوشا شعرِ تو تائید سخنور حبذا		می نماید نقشِ پائے او ز روئے پشتِ پا نقشِ فکرت را بتصویرے کشد کلکِ ولاؔ
۱۳۱۱	گر شود از آبِ گوہر نقشِ قدم بر آئینہ نقشِ پا از پشتِ پا دیدن تواں ہر آئینہ	۵

۳۴۳۴

سنگ سود بود پاے یار را سنگ قدم شد دلِ عشاق با (سنگ قدمگاہش) علم		این دو جہش کہ بینم بوسہ گاہش در حرم نقشِ او از (خامہ حکاکِ) مژگان می کشم
۱۳۱۲	سنگِ پایش باید از سنگِ یمن ہمرنگ پا یا ز قلبِ عاشق حسرت نصیبش سنگِ پا	۶
خاکساری ہاے ما زیرِ قدم ہاے نگار گر نمی فہمند این تصویرِ نقشِ پاے یار		از ہمیں یک نقش بر اہلِ بصیرت آشکار بہرہ یابند از کلامِ راسخِ مدحت نگار
۱۳۱۳	ہر کجا بینند نقشِ پا ز چشمِ رہنموں خاک بر دارند چندانکہ آب آید بروں	۷
شکرِ حق این نقشِ نازک شد بہ رنگِ قبول این بود تعمیمِ نقشِ پاکِ اقدامِ رسول		خامہ ام در نقشِ ہر عضو بیت پابندِ اصول در ہمیں تعمیم مخصوصاتِ و دارد شمول
۱۳۱۴	ہمہ تمام نقشِ پاے پا با کفِ پا پشتِ پا ہم طراز تا خشش بہ لعلِ پنج انگشتِ پا	۸

ك سنگ قدم - سنگی کہ در خانۂ اہل ولایت می باشد چون نعل شاہ ... پا یا نعلین را بر آن صاف کنند

ك سنگ قدمگاہ - بقول ... سنگی کہ در آن نشان قدم بزرگان باشد

ك ... سنگ ...

ك سنگ یمن - عقیق باشد

(از صنف اللغات)

۶۹	پلِ پا یعنی پاشنائے مبارک	۶۴
خامہ ام قائم بہ نقشِ پاشنائے پائے اوست برتر از بنیادِ کرسی پایۂ اعلائے اوست		این عمودِ بنیاد و رکنِ ساق بر بالائے اوست حسنِ معراجے کہ بر عرشِ معلّے جائے اوست
۱۳۱۵	تا نیِ ناداں ز نقشِ پاشنا پا می کشد خامہ ام تصویرِ او بر لوحِ سیما می کشد	۱
با پلِ پا این پلِ پا نسبتے دارد نہاں وز ستونِ دیگرِ او پنجۂ پائش عیاں		یک ستونِ پل بود این از کفِ پا پل بر آں از کفِ پا سقفِ پل بر پشتِ پا راہِ رواں
۱۳۱۶	این گنہ گارانِ امت را صراطِ مستقیم زیرِ آں نہرے رواں از گلشنِ دارِ نعیم	۲
ہیأتِ این پاشنائے او سراپا تکیہ پاشنائے دلبرِ پا ساقِ او را تکیہ		دائما بر پاشنائش می کند پا تکیہ خاکسارانِ جہاں این پلِ پا تکیہ
۱۳۱۷	پاشنائے سخت او در زیرِ پائش سنگِ اوست	۳

	در سخن سنگِ دلِ آہن دلاں ہم سنگِ اوست	
ذاتِ چوگاں پیشِ چوگانِ دو ساقش شرمسار بازیش در عرصۂ رفتار باشد برقرار		گوئے چوگاں می شود بر پاشنائے او نثار گرچہ چوگاں از ساقش نیست بر اسپے سوار
۴	صد عجب کز ضربِ چوگاں بر نمی خیزد صدا گوئے را گویند کز چوگاں نمی گردد جدا	۱۳۱۸
وائے بر بیگانہ حال نیست چوں با آشنا از حقیقت گوشِ من گردیدہ اینجا آشنا		پاشنا کوبست دائم پنجہ را پاشنا آشنائیش دیدہ ام ناآشنا را در شنا
۵	یارِ من ناآشنا را آشنائے خود کند پاشنا را پنجہ چوں با من در شنائے خود کند	۱۳۱۹
پاشنا با (نقشِ پائے) اوست بر لوحِ مبیں اعترافِ صنعتِ من می کند ارژنگ چیں		بست کلکم نقشِ پائے پاشنائے نازنیں نیست امکانِ من چو دانقشش بیش ازیں
۶	اے خوشا بختم ہمیں نقشِ پاکِ پاشنا	۱۳۲۰

۴۴۶

لغت آشنا یعنی حبیب و دوست یعنی در شنا و ری پاشنا ہم اعانت پنجہ می کند (لغات پاشنا)

لغت شنا یعنی شنا وری (غیاث اللغات)

لغت آشنا یعنی واقف (آصف اللغات)

لغت یعنی چنانکہ پنجہ پا در شنا وری

لغت آہن دل ۔ دلاور و شجیع (آصف اللغات)

لغت ہم سنگ یعنی ہم وزن و مثل

لغت پاشنا کوب ۔ در رقاصی و رقص (آصف اللغات)

لغت پاشنا در فارسی زبان ... (آصف اللغات)

لغت ارژنگ در ہندی ... عربی عقیب (بہار عجم)

لغت این شکایت ... (آصف اللغات)

لغت پنجہ را کہ ناآشنائے ... اصل چنان است

۴۴۷

بانکات فن ولا گردید کلکم آشنا

۶۵	کف پاے و پشت پاے مبارک	۶۰

خاک پاے او شدم تا دیدہ گیرد نقش پا
نقش او بر لوح چشم آں قدر دارد صفا

چون بچشم آمد طرازش نقش بر بستم ولا
می نماید پشت پا نقش کف پا بر ملا

۱۳۲۱	خامہ من تا نگار ازکشش بر لوح بست نقش حسن صنعت من بر دل آفاق نشست	۱

میتوان لطف لطافت از کف پایت کشید
چشم از قدر پشت پا بزیر پا رسید

دیدہ ام زائینہ پشت کف پا روے دید
فکر تم گردید از مضمون صائب مستفید

۱۳۲۲	آں قدر پاے تو بنماید مصفا در نظر از قدم ہایت قدم گاہ تو گردد جلوہ گر	۲

خاک پایش سرمہ چشم بیبر گاہش است
دیدہ من از غبارش چوں سجنجل روشن است

در خراشش چشم من منت پذیر دامن است
فکرت حافظ ولا نازک تر از فکر من است

۱۳۲۳	گر بدست آیدم از خاکِ کفِ پائے نگار بر نگارم بر سرِ لوحِ بصر خطِ آں غبار	۳

از کفِ پا نقشِ او روشن نماید سینہ را
گر و پایت در نگاہم آورد گنجینہ را

ہمچو خاکستر کہ نورانی کند آئینہ را
وصفِ پشتِ پا فروزد فکرتِ دیرینہ را

۱۳۲۴	می شود خاکِ زمیں از نقشِ پایت فیضیاب بر زبانِ عاشقت یا لیتنی کنت تراب	۴

نقشِ پایش پائے نقشِ اوست قربانم برو
من ز جا گویم بلاگردان[1] دل و جانم برو

نقشِ پا مردی ہمیں نقش است ایقانم برو
فکرتِ صائب[2] درود من کہ میخوانم برو

۱۳۲۵	دل بسر[3] رفتست تا آں نقشِ پا را دیدہ است فرصتش باد اکہ محرابِ دعا را دیدہ است	۵

من ہمیں نقشِ پاکِ ایں کفِ پا در سخن
می کنم ناز از رسائی ہائے فکرِ خویشتن

گشتہ ام خاکِ رہ او نقشِ پا در چشمِ من
عسجدی[4] در گور می گوید بصد رنج و محن

[1] بلاگردان یعنی تصدق (دستِ مجمع)
[2] صائب صفاہانی۔ شاعرے بود کہ شہر سوم او دوست ۱۲
[3] بسر رفتن۔ بسا خود شدن۔ (دیکھ صف اللغات)
[4] عسجدی۔ شاعرے مردت کہ شہر سوم مال اوست ۱۲

۱۳۲۶	داشت چشمِ آرزوے خاکِ زیرِ پاے پاک مُردم از حسرت ببردم این تمنّا را بخاک	۶

فرشِ چشمِ من بزیرِ آں قدم بیجا نشد — کس نگیرد نقشِ او تا ہمچو خاکِ پا نشد
دلبرا نقشِ کفت در چشمِ من پیدا نشد — دیدہ ام جز سُرمۂ این خاکِ پا بینا نشد

۱۳۲۷	سرمہ خاکِ آں زمیں کانجا کفِ پا میرسد دیدۂ من در تلاشِ سرمہ آنجا میرسد	۷

در نگہ نقشِ کفِ پایش چو نقشے بر نگیں — می نشیند بر زمیں نقشش چو حرفِ دلنشیں
نقشِ پا چوں عکس در چشمے نماید بر زمیں — نازکی در برگِ گل ہرگز نباشد اینچنیں

۱۳۲۸	گر قدم بر بسترِ گل می گذارد آں نگار ہر رگِ گل بر کفِ پایش نماید ہمچو خار	۸

لوحِ تصویرِ کفِ پایش ہوا دارم بکف — بیگمارا در کفِ دستم ز لوحِ او شرف
راست گویم ہمچو کلکِ من (تعلّی برطرف) — کس نہ بست این نقش را از نکتہ سنجانِ سلف

پنجهٔ پاے مبارک

۱۳۲۹	نیک میدانم که رشکِ او دلم می آزرد همچو طفلے از کفم بهزاد کفِ پائی خورد	۹
۱۷	پنجهٔ پاے مبارک	۶۶
تا نیا خواهم طرازِ پنجهٔ پایش کشم لوحِ سیمینِ کفِ دستم پئے لوحِ رقم		پنجهٔ مژگانِ خود گیرم بجاے موقلم این بود از ملحقاتِ نازکِ نقشِ قدم
۱۳۳۰	می کشم نقشے که از اربابِ صنعت کس نه بست پنجهٔ خورشید هم چوں موقلم دارم بدست	۱
خامهٔ من بست نقشِ پنجهٔ پاے نگار حسنِ هر انگشتِ او از نقشِ کلکم آشکار		نقشِ هر انگشت، رشکِ خامهٔ مدحت نگار برده ام در صنعتِ نازک نزاکت را بکار
۱۳۳۱	پنج انگشتانِ پاے اوست راز پنجه اش پنجهٔ خور پنجهٔ مرجاں طرازِ پنجه اش	۲
پنجهٔ پاے نگارم پیشواے رهرواں		پنجهٔ او رهنماے پیشوایانِ جهاں

ناخنِ پائے مبارک

پنج انگشتانِ پائش رہبرِ پائے رواں		ہر بنِ انگشتِ پا انگشت را تاب و تواں
۱۳۳۲	بندِ ہر انگشتِ پائش حامیِ رفتارِ او ناخنے بر ہر بنِ انگشت یارم یارِ او	۳
پنجۂ دستِ ترا با پنجۂ پا نسبتے آں کند پامردی و ایں دستگیرِ قامتے		ایں بود مخصوصِ رفتار آں اے خدمتے استقامت کارِ ایں اں دستِ پیچ قوتے
۱۳۳۳	پنجۂ پا صنعتِ باریکِ دستِ قدرت است پنجۂ دستت سراپا دستگیرِ صنعت است	۴
خامہ ام چوں نقشِ پاکِ پنجۂ پائش بست رنگِ وے آنی و بہزاد از نقشم شکست		نقشِ انگشتانِ پائش مرادم نشست لوحِ نقشِ پاکِ جبریل امیں دارد بدست
۱۳۳۴	پنجۂ مژگانِ او بر نقشِ انگشتاں فدا او نمی خواہد شود مژگاں ز چشمِ خود جدا	۵
۷۲	ناخنِ پائے مبارک	۶۷

ناخنِ پا خاتمِ نقشِ سراپائے نگار[۱] برکشید از پنجۂ الماس[۳] دستم ایں نگار[۴]		مو قلم[۲] ہرگز بنقشِ سختِ او ناید بکار در سخن نارد خرد زیں بہ نگارے در شمار
۱۳۳۵	چوں خطِ ناخن[۵] نماید نقشِ ناخن ہائے پاک یا ز دست افتادہ عاجبیں لوحِ او بر روئے خاک	۱
ناخنِ ابروست[۶] ماہِ نو سرِ چرخِ بریں ایں بپائے دست واں قائم سرِ لوحِ جبیں		ابروِ ناخن[۷] نماید چوں ہلالے بر زمیں آں گہ تنہاست ایں با ماہِ کامل ہمنشیں
۱۳۳۶	نیست ایں ناخن کہ سر بنہادہ بر پائے تو ماہ چوں ہلالے می نماید ماہِ کامل در نگاہ	۲
ایں ہماں ناخن کہ بر انگشت ہائے دستِ اوست ہمچو خودے بر سرِ انگشتِ پا الحق بدوست		سر بر انگشتانِ[۸] دست و پا زند بالا و پست ایں بر رفتارش جفا کش واں بخدمت سرخروست
۱۳۳۷	نقشِ ایں زینت بپیشِ لوحے کشیدن مشکل است لوحِ ناخن را بنقشے آوریدن مشکل است	۳

۱؎ نگار، یعنی معشوق (برہان قاطع)

۲؎ مو قلم، قلم از موئے کہ از مو سازند برائے مصوری (بہار عجم)

۳؎ پنجۂ الماس، پنجۂ آہنی (بہار عجم)

۴؎ نگار، یعنی نقش (برہان قاطع)

۵؎ خطِ ناخن، خطیکہ از ناخن برکشیدہ -۱۲

۶؎ ناخن ابروست، تشبیہات ابروست -۱۲

۷؎ ابروِ ناخن، ناخن ابروست -۱۲

۸؎ سر زدن، ظاہر شدن

ناخن مبارک

از تراشِ ناخنش همواره می ریزد هلال ماهِ نو وارد بپایش بامهِ کامل وصال		این شهابِ الثاقبی از مطلعِ حسن وجمال سازد استادِ عجم ذکرِ قرانِ حسبِ حال
۱۳۳۸	دل که از هر ناخنش جائی خیالی بسته است وید پایش بر سر بدرے هلالے بسته است	۴
ناخنِ چشمِ شب آید بعدِ ماہے در نظر ناخنِ شہ ورز است از عکسش بعالم جلوه گر		ناخنِ خورشید دارد جلوه در شامِ سحر ناخنِ شیم است از تشبیهِ پاکش مفتخر
۱۳۳۹	از هلالِ ناخنِ پایش بچرخ آمد هلال با هلالش ماهِ کامل در پسِ نقصانِ کمال	۵
ناخنم بند است از تصویرِ یا ناخن در سخن می فزاید لطف و توقیرِ من در اهلِ فن		نقشِ ناخن - ناخنے زد بر دلِ دلدادهِ من من برنگِ ناخنے بیرون شدم از خویشتن
۱۳۴۰	بوسه ها بر ناخنِ پایش زدم در بیخودی یا فتم از نقشِ ناخن احترامِ سرمدی	۶

۶۸	نعلینِ مبارک	۷۳
نیست از پامالئ خود در دلِ او ہیچ باک می شمارد خویش را از زیرِ قدم نعلینِ پاک		از پے تصویرِ نعلینش نگاہم فرشِ خاک دیدۂ من آنچناں در نقش دارد انہماک
۱	دیدہ لوحِ نقشِ پاک و چشمِ من نعلینِ اوست می نماند عکسِ نعلینِ مبارک ہم دروست	۱۳۴۱
کز پے تصویرِ پاکش دیدۂ من زیرپا نکتہ سنجانِ عجم گویند دشمن[۱] زیرپا		دارد این نعلینِ پاک او نشیمن زیرپا باشد این نعلینِ او ہموارہ ایمن زیرپا
۲	دید چشم (از تواضع دیدنِ او زیرپاے[۲]) دست[۳] داد او را بطالع مسکنِ او زیرپاے	۱۳۴۲
خندہ زد بر لالہ و سوسن گلش بے اختیار چشمِ خود را بر زمیں کرد و سراپا شرمسار		بود ہمپائش[۴] چو در سیرِ چمن نعلینِ یار گل گلِ نعلین را تا دید در پاے نگار
۳	عاشقش دارد بکف چوں جفتِ نعلینش ولا	۱۳۴۳

۱ دشمن زیرپا مفعول (بحر عجم) است کہ چون کفش زیرپا گشتہ مراد ... این مفعول را استعمال کنند ۱۲

۲ زیرپا سے دیدن، بمعنی (بحر عجم) تواضع و فروتنی کردن ۱۲

۳ دست دادن، حاصل شدن (بحر عجم)

۴ ہمپا بمعنی ہمراہ (بحر عجم)

	دستِ او سازد خجل شاخِ گلِ خورشید را	
چوں ہلالے نعل در نعلینِ یارم تا نمود سرنگوں شد چشمِ چوں ہر صاحبِ نعلش کشود		چرخ (نعلِ ماہِ نو در آتشِ خورشید) بود مہرِ خود را بر گلِ نعلینِ او قرباں نمود
۱۳۴۴	نعلِ زریں نعل در چرخ است از نعلینِ پاک تا نشیند زیرِ نعلینِ ہمایونش بخاک	۴
دید تا نعلینِ پاکش را بپائے نازنیں از رمزِ ماہِ نو آگاہ شد چرخِ بریں		در گلستاں دیدہ خود دوخت نرگس بر زمیں فکرتِ تاثیرِ اربابِ سخن را دلنشیں
۱۳۴۵	ہالہ از رشکِ نعلش آتش اندر خرمن است از گلِ نعلین گل را خار در پیراہن است	۵
عکسِ نعلِ پائے پاک نعلینت ہلال ماہِ نو ہموارہ با بدرش بہ حسن و جمال		واں گلِ نعلین مہ را می رساند در کمال از جمال الدین سلماں نعل و خاکش را مثال
۱۳۴۶	نعلِ نعلینِ تو گوشِ عرشیاں را گوشوار	۶

	خاکِ نعلینِ تو چشمِ روشناں را سرمہ وار	
بود لوحِ نقشِ نعلینش بدستِ نقشبند[1] گفت جبریلِ امیں کاے نکتہ سنجِ ہوشمند		چشمِ او بر لوحِ نقش و بر لبِ او غنچہ خند[2] شاد و شو محوِ لوح را ایں صنعت آمد پسند
۱۳۴۷	داند او در درگہِ خود از پرستاراں ترا منصبے بخشید در نعلین برداراں ترا	۷
۷۴	**رفتارِ مبارک**	۶۹
خامہ در نقشِ خرامش پیروِ رفتارِ اوست در سخن طبعِ روانم راہوارِ اسخارِ اوست		دست در تصویرِ رفتارِ نگارم یارِ اوست نقشِ رفتارش سرِ لوحِ رقم آثارِ اوست
۱۳۴۸	طبعِ رہبر ور اشود نازک خرامش رہبرے رہنمایش نقشِ پاے نازکِ پیغمبرے	۱
در خرامش زیرِ پاے پاکِ او نازد زمیں پایۂ خود داند او ہمپایۂ عرشِ بریں		ہمچو (چترِ سایۂ ابرے بفرقِ مہ جبیں) تا دماغِ خود برد بالاے چرخِ عنبریں[3]

[1] نقشبند ۔ یعنی مصور (ایہام ہے)
[2] غنچۂ خندہ یعنی تبسم (ایہام ہے) و ذکر غنچۂ خندہ کردہ و بذیل آں دہان غنچۂ خندہ را آوردہ ۱۲
[3] دماغ بالا بودن ۔ نخوت غرور کردن (ایہام ہے)

۱۳۴۹	آسماں امید وار گرد پاک پاے او تا بچشم مہر و مہ چوں سرمہ گردد جاے او	۲
بے خودی بنگر کہ در محویت رفتار یار نقش دیوارم بحیرانی و لا آئینہ دار		عمر من بگذشت و دانستم خرام آں نگار بر زبانم فکرت منصور مرد نامدار
۱۳۵۰	تا خرام قامت او برد از سر ہوش من پشت بر دیوار چوں محراب ماند آغوش من	۳
کبک حیراں شد ز رفتار قیامت زاے او منتظر استادہ در رہ ریخت خوں در پاے او		می نماید چشم او در ہر قدم شیداے او یافت صائب جوشش از جنبش پاے او
۱۳۵۱	کبک از رفتار او گم می نماید دست و پا پنجہ شاہیں شمارد نقش بال خویش را	۴
در گلستانے کہ سرو من خراماں میشود پنجہ اش گلدستہ در دست جاناں میشود		طوق قمری حلقہ در گوش گلستاں میشود فکر منصور اے و آراستہ آں میشود

۴۵۷

رفتار مبارک

۱۳۵۲	بوستاں کز شاخِ گل گلدستہ در دست داشت در خرامِ سروِ خوشش رفتار بر دل میگذاشت	۵

در بہارستانِ جنّت یارِ ما مست الست
دائما دلدارِ ما از بادۂ توحید دست

در خرامِ ناز دارد ساغرِ کوثر بدست
کس چہ تضمین فکرِ بیدل[1] را بد نیخوبی نہ بست

۱۳۵۳	بسکہ از طرزِ خرامش جلوۂ مستانہ ریخت رنگ از روے چمن چوں بادہ از پیمانہ ریخت	۶

رہبرِ ما در طریقت می نہد آہستہ گام
دلبرِ ما از تصنّع نفرتے دارد مدام

سروِ ما سادہ رفتاری پسندد در خرام
راست می گوید سلیم[3] نکتہ رس رنگیں کلام

۱۳۵۴	جلوہ را زیور نشاید چوں بآئیں می رود عار دارد از حنا پاسے کہ رنگیں می رود	۷

خامہ ام در نقشِ نازک گرچہ می دارد کمال
در سخن تعریفِ اندازِ خرامِ او محال

لیک در تشبیہِ رفتارش نمی یابد مثال
سر گذشتم را نویسد صائب[4] وحشی خیال

---

[1] بیدل شاعرے سرودن کہ شعر سوم ازوست ۱۲

[2] بستن یعنی گفتن و موزوں کردن (آصف اللغات بر معنی بست و دوم بستن)

[3] سلیم طہرانی شاعرے سرودہ کہ شعر سوم ازوست ۱۲

[4] صائب صفاہانی شاعرے سرودہ کہ شعر سوم مثال ازوست ۱۲

۱۳۵۵	هر که اندازِ خرامِ نازِ او در خواب دید بی تحاشا از بساطِ بالشِ راحت دوید	۸

حبذا نقشی که از اقدامِ پاکش بر زمینست رهروانِ مسلکش را نقشِ نازک دلنشینست	از خرامِ نازِ یارم رهنمای مؤمنیست حسنِ نقشِ فکرِ اشرف غیرتِ ارژنگِ چینیست

۱۳۵۶	جاده‌ها طومارِ تصویر است از رفتارِ یار شد عدیلِ خامهٔ نقاش پای آن نگار	۹

هر کجا یارم خرامد پردهٔ دل فرشِ راه شهرهٔ حسنِ خرامِ او ز ماهی تا به ماه	پرده‌های چشمِ عالم پیشِ او فرشِ نگاه بر وثوقِ محکمِ مضمونِ صائب شد گواه

۱۳۵۷	سیرِ او دلها باستقبال دارد در خرام می دهد تعلیمِ از خود رفتگی دل را مدام	۱۰

از خرامِ نازکِ سروِ روانِ نازنین خضرِ جای سبزه در جولانگه آن حورِ عین	چون قدم گاهِ خضر اخضر شود روی زمین صائبا ممتاز گوید چشمهٔ حیوانست این

۱۳۵۸	موجِ آبِ زندگانی نقش ہائے پائے او خندۂ کبکِ دری باشد صدائے پائے او	۱۱

سایہ بر آبِ رواں چوں افگند آں لالہ فام
گر کشم بر صفحۂ آئینہ تصویرِ خرام

آب چوں آئینہ حیرانی کشد در یک مقام
آں خرامش حیرت او را نمی افتد بدام

۱۳۵۹	نقشِ رفتارش نمی آید نظر در آئینہ می فزاید جلوۂ نورسے مگر در آئینہ	۱۲

شد صبا مدہوش از طرزِ خرامش ہمچناں
رنگِ رفتارش ولا از فکرِ کاشانیست[۱] آں

آوَرَد مہتاب ابروش چو در بوستاں
ایں ز شمس[۲] الدین فقیرِ نکتہ سنجِ نکتہ داں

۱۳۶۰	حیرت افزا شد خرامِ نازِ سرو یارِ من از وزیدن باز می دارد صبا را در چمن	۱۳

از ہوا خواہانِ[۳] رفتارِ تو خلاقِ کریم
دارد از رفتارِ تیزت صورِ اسرافیل بیم

وز خرامِ نازکت شرمندہ در گلشن نسیم
از کمالِ ہیبتِ مضمونِ صائب[۴] و نسیم[۵]

۱ کاشانی۔ تخلص محمد محسن شاگرد سعید و استاد ترین کہ شعراء ماں اوست ۱۲
۲ شمس الدین فقیر۔ شاعر معروف کہ شعر سوم از وست ۱۲
۳ ہوا خواہ۔ یعنی یار و محب (دوستدار) و یعنی حقیقی خدا بزرگ و بہتر
۴ صائب صفاہانی۔ شاعر معروف کہ شعر سوم [illegible] اوست ۱۲
۵ و نسیم [illegible] دارد صفات دل است کہ صاحب [illegible] دل آوردہ ۱۲

۱۳۶۱	ناز پرورد خرامِ قامتِ نازک نهاد برنمی خیزد به تعظیمِ قیامت (گردباد)	۱۴
این بود تصویرِ رفتارِ تو بر ختمِ کتاب پیشِ پا افتاده مضمونے ترا ما را بخواب		دیدهٔ ما از نقوشِ پاے پاکت کامیاب چشمِ دیدِ ماست این واللّٰه اعلم بالصواب
۱۳۶۲	اے بخوابِ نقشبندت رنجه فرمودی قدم زین عیادت ناتوان بیمارِ چشمت تازه دم	۱۵
۷۵	خاتمه	۷۰
للّٰه الحمد این کتابم یافت حسنِ اختتام شد بهینِ مدحتِ محمد و مقبولِ انام		در سخن سنجی به (تصویرِ بلاغت) کرد نام انهٗ فضلٌ من اللّٰهِ تعالےٰ والسلام
۱۳۶۳	سالِ صوری معنوی زین مصرعے شد آشکار از صدیِ هجرتِ او سه صد و چل بر هزار ۱۳۴۰ھ	۱
یارب از فضلِ عمیمت دارم امیدِ نجات		کفر وعصی ذنوبی واعف عنی سیئات

۴۶۱

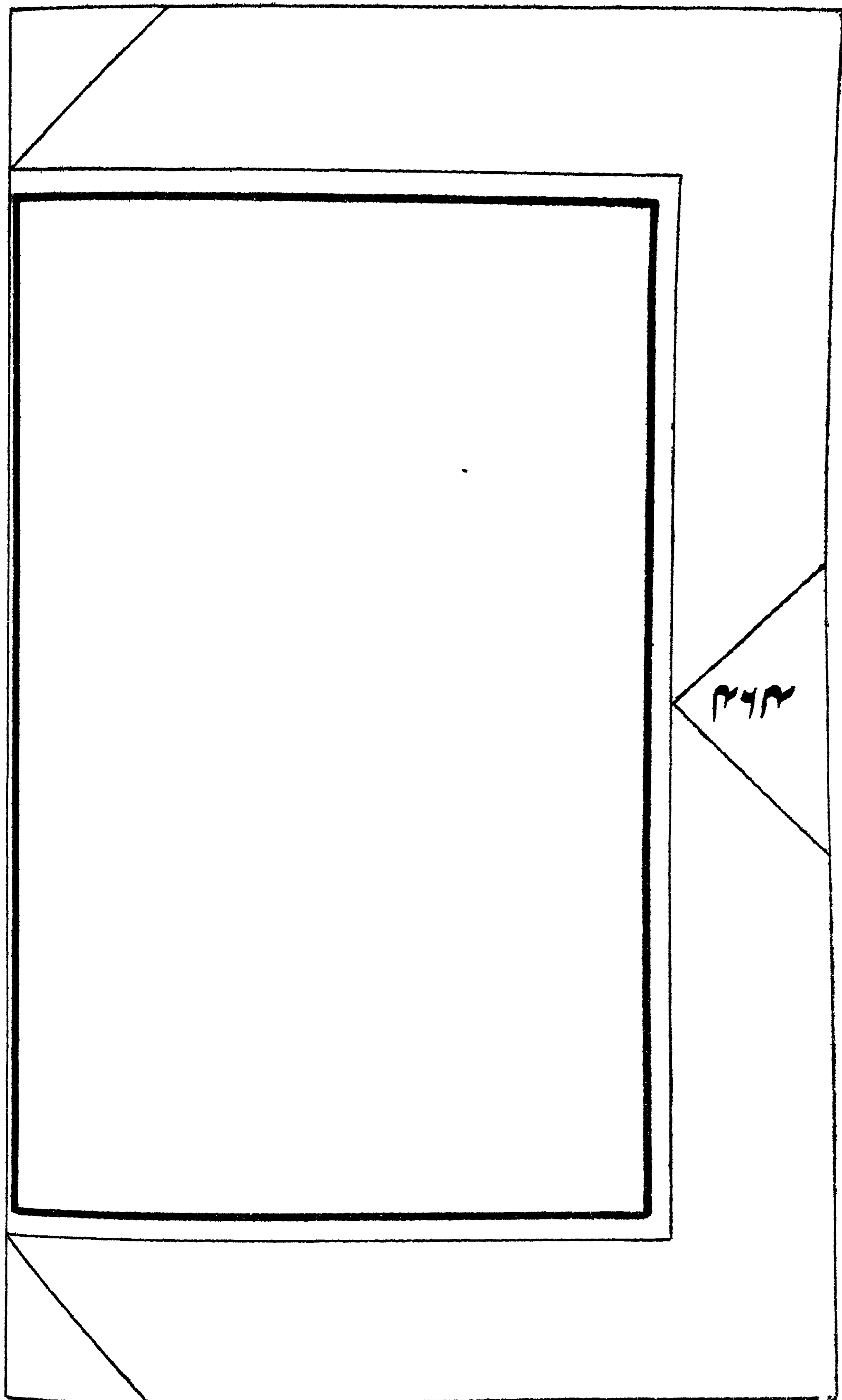
بندهٔ درگاهِ تو امیدوارِ التفات		بر زبان دارد مقالِ جامیِ[۱] فرخنده ذات
۱۳۶۴	یا رسول الله بدرگاهت پناه آورده ام همچو کاهِ عاجزم کوهِ گناه آورده ام	۲
از صداقت شهرهٔ صدیقِ اکبر در کبار کس چو عثمانِ غنی نبود به بخشش نامدار		در عدالت تمغهٔ نامِ عمر نصفت شعار لافتیٰ الا علی لا سیف الا ذوالفقار
۱۳۶۵	نورِ صدق و عدل بر سیمای شاهم منجلی است در دل و دستش ولا و اوصافِ عثمان و علی است	۳
مدحتِ خاقانِ عهدِ خویش خاقانی کند بندهٔ دولت که دعوای سخندانی کند		فخر بر قاآنِ خیر اندیش قاآنی کند فکرتِ او نازشی بر دورِ عثمانی کند
۱۳۶۶	سعدیا نازِ تو بر بوبکرِ سعدِ نیک عهد حبذا عهدی که می نازیم بر عثمانِ[۲] عهد	۴
ای بیمنِ عهدِ تو در نظم کاری کرده ام		خسروا بر لوحِ دل نقشِ نگاری کرده ام

[۱] ملا جامی، شاعر معروف که شعر سوم مال او ست ۱۲

[۲] اسم مبارک شاه ما (میر عثمان علیخان) است ادام الله اقباله ۱۲

درسخن قائم بدورت یادگارے کردہ ام			درنگاہِ خلق پیدا اعتبارے کردہ ام
۱۳۶۷	نیک دانی ہر کسے را بہر کارے ساختند تا بخلقت میلِ او در خاطرش انداختند	۵	
من نمک پروردہ درگاہِ عثمانم ولا من بہمینِ دولتِ او رشکِ ایرانم ولا			من پرستارِ وفادارِ جہانبانم ولا ورنہ من آنم کہ خود را نیک میدانم ولا
۱۳۶۸	شغلِ من در ظلِ سلطانِ دکن پایندہ باد خسروِ عالم (الٰہی) تا قیامت زندہ باد	۶	

تمام شد

۳۶۳

قطعاتِ تاریخِ طبعِ تصویرِ بلاغت

(۱) آزادؔ جناب مولوی محمد ابوالحمید صاحب وظیفہ یاب ناظم عدالت ضلع

زطبعِ سراپائے پاکِ رسول — سراپا عیاں حسنِ طبعِ وِلا
سراپا بود نقشِ بدر الکمال — سراپائے پر نورِ شمس الضحےٰ
شد ایں نقشِ پاکیزہ مطبوعِ خلق — بہر لب بود وردِ صلِّ علےٰ

پے سالِ او طبعِ آزادِ من
رقم زد سراپائے خیرالورےٰ
۱۳۳۱ھ

(۲) اثرؔ جناب مولوی سید سجاد علی صاحب وظیفہ یاب مہتمم تعلقدار

مطبوعِ عالم است سراپا پسندِ طبع — ایں حلیہ کز جمالِ پر انوار طبع شد
جانِ سخن بقالبِ طبع است جلوہ گر — گوئی کہ حسنِ مطلعِ اشعار طبع شد
صلِّ علیٰ برنگِ سراپائے اقدسے — تصویرِ پاکِ سیدِ ابرار طبع شد

طبعِ روانِ من پئے تاریخِ طبعِ آن

گویدآنثر کہ مخزنِ انوار طبع شد
۱۳۴۰

(۳) تمیز جناب مولوی سید غلام حسن صاحب جواہر رقم

وہ چہ خوش نظمِ سراپائے نبی است	فکرتِ طبعِ ولا اصلِ علے
شد بہ تصویرِ بلاغت موسوم	گشت مطبوعِ جہاں سرتاپا
فرقِ اعدا و نباشد در سال	بحسابِ جُمّل اے طبعِ رسا

چشمِ عالم نتواں کرد تمیز
کارِ بہزاد کند کلکِ ولا
۱۳۴۰ھ

(۴) عالی جناب مولوی حکیم فرید الدین احمد صاحب طبیب سرکاری

حبذا نظمِ ولا از ابتدا تا انتہا	در مدیحِ مصطفےٰ (امّی فداہ مع ابی)

کلکِ گوہر سلکِ عالی سالِ طبعِ او نوشت
زد ولائے تر زبان حرفِ سراپائے نبی
۱۳۴۰ھ

(۵) قاصد جناب عالم و فاضل مولانا محمد یحیی صاحب منصف عدالت

پیکرِ ملفوظِ سرورے زاذکارِ ولا	صنعتش سرتاقدم مملوست از اشعارِ نغز

خامۂ نام آورِ قاصد دو تاریخش نوشت
حلیۂ پیغمبرِ پاکے ۔ سراپائے دو مغز
۱۳۳۱ھ ۱۳۳۱ف

(۶) نظم ۔ عالیجناب نواب حیدر یار جنگ بہادر طباطبائی

چوں بست ولا نگارِ خوبے	بر چہرۂ شاہدے بصد زیں

شد نقش بہ لوحِ نظم ساش
تصویرِ رسولِ ربِ کونین
۱۳۳۱ھ

(۷) واقف جناب مولوی حکیم امتیاز حسین صاحب ابو العلائی

ولائے من نوشت آں نامۂ نور	کہ دانم ہر ورق رامرأتِ حق

زہے تاریخِ طبعش گفت واقف
سراپائے پیمبر ۔ قدرتِ حق
۱۳۳۱ھ

(۸) ہاتف جناب مولوی حکیم عاشق حسین صاحب ابو العلائی طبیب سرکاری

پرتوِ جلوۂ نورِ قدیست		شد ضیا بخشِ جہاں ایں اوراق

گفت ہاتف سنۂ طبعِ کتاب

کہ سراپاے شفیع الامت

۱۳۳۱ھ

ختم شد

بقلم سید غفور الحق خوشنویس

۱۵ ماہ شہریور ۱۳۳۱ف